

U. G. V

1439

1988

1989

ՄՈԼՈՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Ա. Ե
1439

ՄԱՆՈՐԱՆԻՔԻՆԷ

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՅԱՅՏՆԵԱԼՔ

ԱՌ ԶԻՆԱԿԱՆՍ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ Վ. ՊԱԼՃԵԱՆ

Ի ՄԻՒԹ. ՈՒՄՏԷ

ԺԱՆԻՒԹԵՍ. ԺՈՂ. ՏԵՐԱԺՄԱՆ ՀԱՌԱՏՈՑ

Ի ՎԻԵՆՆԱ

Ի ՎԱՆՍ ՊԱՇՏՊԱՆՍՈՒՄ. ԱՍՏՈՒԱԾԱՆՆԻ

1866

ԻՄ ԸՆԹԵՐՅՈՂՍ

ՀԱՍՏԱՐԱԿԱՅ Հաճութիւնն եւ ընդ-
ունեցութիւնը, որ դատաւ ազգին մէջ
վերջին թարգմանութիւնս, զոր երկու
տարի յառաջ հրատարակեցի «Գիւրի-
մայ պատասխաններ Արօնքի դէմ առ-
հասարակ տարածուած Ընդդիմու-
թեանց», անունով, ինծի քաղցր յոր-
դոր մ'եղաւ աս փոքր աշխատութեանս
ալ ձեռք զարնելու, միանգամայն
բարձրագոյն հրամանէ շարժեալ՝ որուն
ամենայն հնազանդութիւն եւ հպա-
տակութիւն պարտականք ենք:

Հաւատոյ Տարածման Ս. Ժողովքը
արեւելեան եպիսկոպոսներէ շատոն-
ցունէ տեղեկացած էր բողոքականաց
ամէն տեսակ հնարքներուն, որոնցմով

28-1447

1939-81

իրենց անկրօն աղանդը Արեւելք ալ տարածելու կը ջանան պատրանօք, կեղծաւորութեամբ եւ դրամով: Աւերջի ատենները մեր ազգային Մեծարեալ Եպիսկոպոսներն ալ աղաչանաց թըղթով խնդրած էին նոյն Տ. Հ. Սուրբ Ժողովքէն, որ իր հայրական խնամքովը հոգ տանի առանձին մատենադրութեամբ ազգայիններն իրենց Վաթողիկէ հաւատքին մէջ աւելի եւս հաստատել, փարատելով միանգամայն Բողոքականաց կողմանէ տարածուած խաւարը, եւ պատուելով այն մթութեան առաջատար, զորն որ նոյն աղանդաւորները ստութեամբ եւ ճարտարութեամբ բանից՝ պարզամտաց աչքին առջեւ քաշած են, որ տեսնեն եւ զգուշանան մահաբեր որոգայթներէն, որուն մէջ կը ձգեն զիրենք խաբէութիւնն ու կեղծաւորութիւնը: Այսպիսի սուրբ վախճանի մը ազգու միջոց տեսնուելով՝ ազգին ծանօթ Հ. Սեկունդոս Գրանդոյ՝ հռչակաւոր մատենագրին Բո-

ղոքականաց մոլորութեան դէմ գրած մատենիկը, նոյն Ս. Ժողովքը հաճեցաւ հայերէն թարգմանել տալ, զորն որ այնչափ աւելի յօժարութեամբ յանձն առի՝ որչափ որ հնազանդութեան պարտաւորութիւնը եւ կաթողիկէ հաւատոյ եւ ուղղափառ կրօնից յառաջագիմութեան ու տարածման սերը, ամէն Եկեղեցւոյ պաշտօնեաները կը պարտաւորեն գործակից ըլլալու Աստուծոյ շնորհացը ի փրկութիւն հոգւոց: Ընդունէ ուրեմն այս գոյզն նուերս ալ այնու հոգւով եւ մտօք եւ սիրով, որով քեզի կ'ընծայեմ:

Հռոմ, յամսեան Յուլիոսի 1866.

ՅԵՌԱԶԱՐԱՆ

ՅԻՍՈՒՍ Բրիտանոս Տէրն մեր խրատեց զմեզ, որ միշտ արթուն կենանք, հսկենք ու աղօթք ընենք, որ փորձութիւններէն չյաղթուինք. ծանոյց մեզի որ աս փորձութիւնները շատ տեսակ են, եւ ասոնց մէջ հերեփակաւութիւններն ալ պակաս չեն: Լորէ, Ըսաւ, որ ձերնէն շէտեւ ու ըսաւ, որ զէն ընտելեցէ յիւր զինքէն: Իրգը ալ՝ առաջին ժամանակներէն սկսելով՝ չպակսեցան Սիմոն Մագ, Երիոն, Կերինտոս, Գնոսափկեանք եւ ուրիշները, թոյներնին տարածելու. ուստի Սուրբ Առաքեալներն ու իրենց յաջորդները զգուշացուցին հաւատացեալներն, որ զգոյշ կենան ու շիտաբուին պնպիսիներէն: Ասոնցմէ ետքը եկան Արիոս, Նեստոր, Եւտիքէս, Մակեդոնիոս եւ ուրիշները, եւ ասոնք ալ Ս. Եկեղեցւոյ սիրտը հերձին, որպէս զի ճշմարիտ հաւատացեալները ամենուն աչքին ե-

րեւնան: Վերջին դարերու մէջ ելան
Լուտեր, Կալվին, Զուինկլիոս, Հենրի-
կոս Ը. իրենց նմաններուն անթիւ բազ-
մութեամբը, որոնք մինչեւ մեր օրերը
կը հասնին, եւ Բողոքականք կը կո-
չուին: Արդ՝ ասոնք են, որոնց դէմ
պէտք է պատերազմինք, եթէ կ'ուզենք
Աստուծոյ հաւատարիմ մնալ:

Գուցէ պիտ'որ զարմանաք, թէ ինչ-
պէս Աստուած թող տուած է, որ իր
Եկեղեցւոյն մէջ միշտ այսպիսի հրեշ-
ներ ըլլան, ու վտանգի մէջ ձգեն մեր
հաւատքը, եւ հաւատքով մէկտեղ մեր
յաւիտենական փրկութիւնը. բայց աս
ալ Նախախնամութեան մէկ խորունկ
եւ ամենիմաստ խորհուրդն է:

Յիսուս չ'ուզեր տալ իր սուրբ Ար-
քայութիւնը դատարկներու, ծոյլերու
եւ անոնց, որոնք իր պատուոյն հա-
մար չեն պատերազմիր եւ չեն յաղ-
թեր իր շնորհքովը. ուստի թոյլ կու
տայ որ աս պատերազմներն ըլլան, որ-
պէս զի տեսնուի, թէ ո՛ր կը հասնի
մեր հաւատարմութիւնը եւ մեր իրեն
ունեցած սէրը: Յորչափ որ ամէն բան
խաղաղութեան ու հանգարտութեան
մէջ է, մեծ արդիւնք մը չէ Եկեղեցւոյ

հաւատարիմ մնալնիս. արդիւնք ան ա-
տեն է, երբ խռովութիւններ եւ հե-
րետիկոսութիւններ ելած են, մուրու-
թիւն կը ցանեն, եւ կը ջանան խորա-
մանկութեամբ, նենդութեամբ, վնա-
սակար գրքերով եւ ուրիշ հնարքնե-
րով՝ զմեզ համոզելու որ նոյնն ընդու-
նինք ու գրկենք: Ան ատեն կը տես-
նուի, որ աղէկ հիմ դրած ենք անշարժ
քարին վրայ, որ է Սուրբ Եկեղեցին,
եթէ անոր վրայ վստահութիւն կ'ու-
նենանք, եւ մեծ քաջալերութեամբ
դէմ կը դնենք աս ամէն թշնամինե-
րուն, եւ զղուելով զիրենք մեզմէ կը
հեռացնենք: Ե՞րբ զինուորին քաջու-
թիւնը կը տեսնուի: Երբ որ բոլորովին
խաղաղութիւն է՝ ո՛չ, հապա ստուգիւ՝
պատերազմի ժամանակ: Ե՞րբ կ'երեւայ
ղեկավարին աշախջութիւնը որ նաւը
կ'ուղղէ: Երբ հովը հանդարտ է եւ ծո-
վը խաղաղ է՝ ո՛չ, հապա ստուգիւ՝
երբ ծովն ալեկոծութեան մէջ է եւ
մրրիկը սաստկացեր է: Ե՞րբ գեղացին
կը ցուցնէ իր երկրագործութեան ա-
րուեստը: Չմեռն երբոր ալ կարելի չէ
գործելը՝ ո՛չ, հապա ստուգիւ՝ երբ կը
հասնի տարւոյն այն եղանակը, ուր աշ-

խատութիւնները կը շատնան: Նոյնը
դուն ալ ըսէ աս մեր դէպքին մէջ.
Երբ քրիստոնեան կը ցուցնէ իր առա-
քինութիւնը, իր առ Աստուած հաւա-
տարմութիւնն ու սէրը: Երբ բոլորովին
խաղաղութիւն է՝ ոչ. հապա ստուգիւ-
երբ հերետիկոսներն ելած են՝ զին-
քը կը փորձեն, իրեն վրայ կը յարձա-
կին, եւ վտանգի մէջ կը ձգեն հաւատ-
քը կորսնցընելու:

Այսպէս մեր հաւատքը եւ մեր սէ-
րը փորձուելէն ետքը, Յիսուս ինչ կ'ը-
նէ: Նոյնը, ինչ որ դուք կ'ընէք ցորենը
հոսելնէդ ետքը: Ինչ որ հովն առած
տարած է, ծանրութիւն եւ հաստա-
տութիւն չունենալուն համար, ինչ-
ք պէս փոծոկը եւ յարդը, հրով կ'այրի-
խակ կալին վրայ մնացածները, ինչպէս
ընտիր ցորենն է, գանձի պէս համբա-
րանոց կը ժողովուին: Այսպէս Յիսուս
անհաւատները դժոխքի հրոյն կը դա-
տապարտէ, իսկ մեկալները իր յաւի-
տենական պարտեղը կը տանի կը տնկէ:
Որպէս զի՝ աս կորսուելու դժբախտու-
թիւնը գլուխնիդ չգայ, որ անդամանե-
լի է բովանդակ յաւիտենականութեան
մէջ, կ'ուզեմ զգուշացընել զձեզ ան

մալորութիւններէն, որոնց մէջ զձեզ
ձգել կը ջանան, ցուցընելով ձեզի Բո-
ղոքականութեան ստութիւնը, ուր կը
հրաւիրեն, իրենց խարէական հնարք-
ները, որոնցմով նոյնը հաւատալի կ'ե-
րեւցընեն, այն բարիքները՝ որ ձեզմէ
կ'ուզեն յափշտակել, եւ շարիքները՝
որոնց մէջ կ'ուզեն զձեզ գլորել, եթէ
կարող ըլլան իրենց ամբարիշտ խորհուր-
դը վրանիդ յաջողցընել: Անկից ետքը,
ձեզի ծամբան պիտ'որ սորվեցընեմ ինք
զինքնիդ անոնց առջեւը պաշտպանե-
լու, որպէսզի՝ ուր որ կը կարծեն ձեզի
յաղթելու, անոնք ձեզմէ յաղթուին,
եւ դուք ձեր հաւատարմութիւնը Աս-
տուծոյ ցուցընելով, անոր աւելի եւս
սիրելի ըլլաք ան ծամբով, որով ա-
նոնք զձեզ իր թշնամին ընել կ'ուզէին:

Ճշմարիտ է, որ աս գրութեանս
մէջ շատ պատճառներ չեմ կրնար դոր-
ծածել, որոնցմով Եկեղեցւոյ եւ ճշ-
մարտութեան ազնուական դատը կրնայ
պաշտպանուիլ. ինչու որ՝ ասոնցմէ ո-
մանք տեսական խորհրդածութիւննե-
րու սորված հանճար մը, կամ հմուտ
միտք մը, եւ կամ գոնէ խորհրդածե-
լու երկայն ժամանակ կ'ուզեն:

Թիւն մը Աստուծոյ եւ Ս. Եկեղեցւոյ դէմ, մեծ արհամարհանք մը աստուածային պաշտաման վերաբերած բաներու, աղբիւր մը ցոփութեան ու գէշ վարուց, գործողութիւն մը սատանայական հպարտութեան:

Բայց որովհետեւ գոհ չեմ ըլլար՝ միայն աս ամէն բան հաստատելով, ասոր համար կ'ուզեմ ասոնց ցոյցերն առջեւնիդ դնել՝ սկսելով ան անձինքներէն, որոնք աս կրօնքին հիմը դրին:

Բողոքականները կը հաստատեն, թէ Աստուած դրդեր է զիրենք տասնուվեցերորդ դարուն մէջ Եկեղեցին նորոգելու, որ բոլորովին մոլորութեան մէջ ինկած էր: Արդ կ'ուզենք հաւատալ որ Աստուած Ս. Եկեղեցին նորոգելու համար ուզած ըլլայ ի գործ ածել աշխարհքիս վրայ երեւցած մարդիկներուն ամենէն ամբարիշտները: Անոնք, զորոնք Աստուած սովոր է, չէ թէ Եկեղեցին՝ հապա հաւատացեալները նորոգելու համար, ուզած ատենը խրկելու, միշտ բարութեամբ նշանաւոր մարդիկ էին: Հին օրինաց մէջ կը խրկէր իր Մարգարէները, նոր օրինաց ատեն խրկեց իր Առաքեալները, իր Սուրբերը, եւ մինչեւ աս վերջին ատեններս հռչակաւոր եղան քրիստոնեայ ժողովրդեան մեծ եւ ճշմարիտ նորոգիչները, Ս. Անտոն Պատուացի, Ս. Բեռնարդինոս Սիննացի, Ս. Վինկենտիոս Ֆերրերի, Ս. Փրանկիսկոս Բուսեր, Ս. Կարոլոս, Էրանելին Լեոնար-

դոս, Ս. Ալփոնսոս Լիկուորի, եւ ուրիշ ասոնց առաքինութեան նմանողները: Ինչու որ՝ առաքինութիւն, կատարելութիւն, սրբութիւն սորվեցնելու, եւ ժողովուրդները մոլորութենէ հեռացնելու համար, հարկաւոր է նախ՝ Սուրբ, լուսաւորեալ ըլլալ, եւ անմեղ կեանք ունենալ: Արդ՝ որոնք էին աս մեծ Բողոքական Նորոգիչները: Կ'ուզէք ճանչնալ:

Առաջինն ու գլխաւորն էր Լուտեր, հպարտութեամբ լեցուն մարդ մը, որ աշխարհքիս բոլոր Մեծերը կը թշնամանէր, եւ իր սատանայական ամբարտաւանութիւնը հոն հասաւ, որ ինք զինքը Եկեղեցւոյ ամենէն մեծ Սուրբերէն վեր կը դնէր. այնպիսի մարդ մը՝ որ ամէն անառակութեան ու զարշուծեան մէջ թաթխուած ըլլալով՝ վանքի մը մէջէն ալ Յիսուսի Քրիստոսի մէկ հարսը գողցեր իրեն կինն բրած էր. այնպէս խառնագնաց եւ զինեմը էր, որ բոլոր օրը զեղխութեամբ ու շուայտութեամբ կ'անցընէր Սեւ Արծիւ ըսուած պանդոկին մէջ՝ Վիգգեմպերկ՝ իր հայրենիքը. ան աստիճանի հայհոյիչ էր, որ մինչեւ զՍատանան՝ մեր իշխանը եւ Աստուածը կը կոչէր. այնպէս գայթակղեցուցիչ մը, որ բոլոր քրիստոնեայք բարի գործելէն ետ կը ձգէր: Թող ուրանան եթէ կրնան Բողոքականները, որ այսպիսի մէկը չէր իրենց վարդապետն ու գլուխը:

Լուտերի նախանձաւորն էր Զուինկիոս,

անոր պէս ամբարտաւան, եւ Սուրբ Գրք-
քերու անանկ աշխարհածանօթ եղծիչ ու
խանգարիչ էր, որ մինչեւ իրեն հետեւող
Բողոքականներն ալ զինքը կ'անարգեն: Բո-
վանդակ իր կենաց մէջ՝ ամենեւին ինք զին-
քը աշխարհային ու երկրաւոր բաներու
տուած էր, եւ իր վարդապետութիւնը
զէնքով ալ կը տարածէր: Թէպէտեւ քա-
հանայ էր, այսու ամենայնիւ սրբապղծու-
թեամբ ամուսնացաւ հարուստ այլուդ մը
հետ, եւ այնպէս աղատ կեանք մը կ'անցը-
նէր, որ իրեն զարմացողներն ալ, զինք մա-
հացու մեղքի մէջ մեռած եւ դժոխքի որ-
դի հրատարակեցին:

Բողոքականներուն ուրիշ մէկ մեծ ա-
խոյեանն ալ Կալվինն էր, այնպէս հպարտ
եւ բարկացոտ մարդ մը, որ իր հետեւող-
ներն ալ կ'ըսէին թէ Ալլա եւ Թէո-
դորոս Պէղայի հետ դատապարտուիլ, քան
թէ Կալվինի հետ Արքայութիւն երթալ,
այնչափ անտանելի էր իր ժպրհութիւնն ու
ժանտութիւնը: Հպարտութեանը հետ միա-
ցուց նաեւ անառակութիւնը: Երիտասար-
դութեան ատեն այնպիսի ամօթալից յան-
ցանք մը գործեր էր, որ հրապարակական
ատեաններու հրամանաւ մէկ ուսին վրայ
հրացած երկաթով խարան մ'ընդունեցաւ,
եւ ետքէն տարկաւագութեան ատենն ալ
իդելեւտա անունով մէկը իրեն կին ա-
ռաւ. այնչափ անգութ էր, որ Ճինեւրայէն
աքսորեց ու կենդանի կենդանի պրեւ

տուաւ զանոնք ամէնքն ալ, որ իրեն պէս
չէին մտածեր, եւ վերջապէս այնպիսի յու-
սահատական մահուամբ մեռաւ, որ զա-
մէնքն ալ կը սոսկացընէր: Ինք իր աչքովը
կը տեսներ իր մարմնոյն զգուելի փտու-
թիւնը, եւ կը զգար զարշահոտութիւնը,
որուն ոչ ոք կրնար տանիլ, եւ այսպէս
յուսահատութեան մէջ զարհուրելի հայ-
հոյութիւններով կը փչէր հոգին:

Բողոքականներուն մէկ մեծ Վարդա-
պետն ալ եղաւ Անդրիացուց Հենրիկոս Բ.
Թագաւորը: Յորչափ որ բարի էր, նաեւ
ուղղափառ էր: Բայց երբոր ինք զինք ան-
առակութեան տուաւ, ուղղափառ կրօնն
ալ մերժեց, եւ իր յանցանքները կը ցու-
ցընեն թէ իր կրօնքը սփն էր: Իր օրինաւոր
կնոջը կենդանութեան ատեն, ամուսնա-
ցաւ ուրիշ կնոջ մը՝ Աննա Պալենայի
հետ. ետքը զանիկայ սպաննել տուաւ, ու-
րիշ կին առաւ Սիմուր անունով. աս ալ
սպաննել տալէն ետքը՝ կնութեան առաւ
զԱննա Բլիվա, զորն որ վեց ամիս ետքը
արձակեց, եւ անոր տեղն առաւ Կատա-
րինէ Հաուըրտ. վերջապէս աս ալ սպան-
նեց եւ ամուսնացաւ Կատարինէ Փարի
հետ, զորն որ սպաննելու չհասաւ, ինչպէս
կը յօժարէր, վասն զի յառաջ ինք մե-
ռաւ. այնպիսի յափշտակիչ մարդ մը, որ
կողոպտեց Էկեղեցւոյ բոլոր ստացուածք-
ները իր կիրքերը յագեցընելու համար, դա-
ժան եւ անգութ ամենեւին, որ սպաննել

ունի: Ուրեմն ինչպէս կրնայ Բժիշկ մը, Փաստաբան մը, ջերմերը բժշկել, դատերը յառաջ տանել սորված բլալուն համար գիտութեամբ ու հիմնովին կրօնքի վրայ ալ խօսիլ: Պէտք է հարկաւոր ուսմանը ներք սորված բլալ: Աս հարկաւոր ուսմանքները ծանր են, դժուարին են, շատ ժամանակ, շատ աշխատութիւն կ'ուզեն. այսու ամենայնիւ եթէ ասոնցմէ ալ քովերնիդ մօտենան ու ականջներնէ դժար չընչելու բլան սուրբ հաւատքի դէմ վարդապետութիւն մը, ամենեւին պէտք չէ որ մտիկ ընէք: Ինչու որ՝ երբոր Բրիտանեական վարդապետութիւնը գիտէք, աս բաներու մէջ անոնց չափ տեղեակ էք: Ապա ուրեմն՝ եթէ որպիսի եւ իցէ գրագիտութեան տեղեակ մարդն ալ, հարկաւոր ուսմանքը սորված չբլալուն համար, աս բաներս չիկրնար սորվեցնել. բռնք ինծի, ծաղրելու արժանի չեն անոնք որ ձեզի ուսուցիչ կ'ուզեն բլալ աս մեծ գիտութեան մէջ, որուն երբեք աշակերտ եղած չեն: Ինչու որ՝ յայտնի խօսիմք, ո՞վ են ասոնք որ առջեւնիդ կ'ելլեն ձեզի վարդապետ բլալու համար: Կօշկակարներ են, դերձակներ են, վարսափերաներ են, քարակոփներ են, որմնադիրներ են, դեղագիրներ են: Ո՛հ, ասիկայ աշխարհքիս ամենէն ծաղրալից բանը չէ՞ մի: Հարցուցէք մէյ մը աս մեծ վարդապետներուն, երբ Աստուածաբանութիւն սորվեցան, երբ որ կարուակի ակթուն վրայ

առասանը կը քաշէին, կամ երբ անի կը սրէին, կամ երբոր կրկնօց մը կը կարէին, կամ կրի անօթը կը տանէին:

Հարցուցէք իրենց, երբ սորվեցան Ս. Օգոստինոսի, Ս. Երոնիմոսի, Ս. Գրիգորի, Ս. Լմբրոսիոսի, Ս. Զովհ. Ոսկերեւանի, Ս. Թովմասի, եւ ուրիշ այնչափ Ս. Եկեղեցւոյ մեծ սուրբերու մեծամեծ գրքերը: Կը կարծեն թէ կրօնքի վրայ վիճելը՝ մօրուք սափրելու համար օժառօք փրփրեցնել մըն է, կամ պատուհան մը որմով գոցել մըն է, կամ կօշկի կրունկները նորոգել մըն է: Ո՛վ յանդուգն եւ հպարտ մարդիկ: Գիտէ՞ք, ուր իրենց ուսմանքը կատարեցին: Կարդացեր են խանգարուած ու ապականած աստուածաշունչի մէջէն քանի մը կտորներ, առանց կարգալ գիտնալու, առանց հասկընալու. լսեր են իրենց նման նենգաւորներու բերնէն քանի մը մօլորութիւններ, եւ եկեր ձեզի վարդապետ կ'ըլլան, ու կը դատաւարտեն Հռոմայ Բահանայապետը, Եպիսկոպոսները, Աստուածաբանները, եւ այն ամէն մեծ մարդիկները, որոնք այնչափ դարերով Եկեղեցւոյ մէջ ծաղկեցան, որոնք իրենց իմաստուն գրքերովը գրատուններ լեցուցին, որոնք իրենց քարոզութեամբը Հաւատքը տարածեցին, հրաշքներով նոյնը վաւերացուցին, եւ իրենց արեամբը հաստատեցին: Ո՛վ, իրացընէ սատանայական յանդգնութիւն: Ասիկց կրնաք տեսնել

Թէ ինչ է իրենց հպարտութիւնն ալ, իրենք զիրենք ամէն մեծ Սուրբերէն վեր դնելին, ձեզի ասոր վրայ դադափար մը կրնայ տալ: Իրենց յանդգնութիւնը որով կը հակառակին իշկեղեցւոյ մէջ գտնուող բոլոր իմաստուններուն, ամէն օրինաւոր հովիւներու, ամէն քահանաներու դէմ, նոյնը ձեզի աւելի եւս աղէկ կրնայ հասկըցնել: Բան չ'արժեր զիրենք անմեղադիր բնելու այն յիմարական պատճառը, որ յառաջ կը բերեն, թէ իրենք զուտ Աւետարանի կը հետեւին, թէ Երուսաղէմի Բրիտանիայի ետեւէն կ'երթան, եւ թէ այսու ամենայնիւ չեն ալ հպարտանար: Ո՛չ, աս պատճառը չ'արժեր, որովհետեւ աս բանս միշտ ճշմարիտ է, եւ պիտ'որ ըլլայ, որ կը պնդեն միշտ, թէ իրենք իրենցմէ մինակ աւելի աղէկ կը ճանչնան զուտ Աւետարանը քան զքահանաները, որ սորվեր են, աւելի աղէկ քան զՍուրբ Իշկեղեցին, որն որ իրենց ուղածին պէս չ'իմանար: Ի՞թէ ասիկայ դժոխային հպարտութիւն չէ, աշխարհքիս վրայ ալ հպարտութիւն չէ՞ մնացեր:

Այսու ամենայնիւ՝ բոլորովին համոզուելու համար, բրէք ինչ որ կ'ըսեմ՝ դիտեցէք քիչ մը այս նոր վարդապետները, դիտեցէք զիրենք՝ իրենց վրայ ունեցած համարմանը կողմանէ, դիտեցէք սորվեցրնելու եղանակնին, թէ ինչպէս ամէն՝ նաեւ ամենաբարձր եւ ամենադժուարին խնդիրներու վրայ

բարձրամտութեամբ վճիռներ կը կտրեն. ինչպէս կը պարծին, թէ ամէն բան կը հասկընան, թէ ամենուն վարդապետ կրնան ըլլալ: Ինչպէս կը հպարտանան իրենց գիտութեան վրայ, ինչպէս ուռած կուրծքով՝ բարձրավիզ կ'երթան կու գան, երբ այնպիսիներու հետ է գործքերնին, որոնք չեն սորված այն նիւթերը, որոնց վրայ կը խօսին. անանկ կ'երեւայ, իր թէ իմաստութեան երեքտանին վրաներնին կը կրեն, այնչափ ունայնատէր այնչափ ամբարտաւան են: Իրաւցընէ այն մոլորութեան վարդապետներն են, որոնցմէ փախչիլը Երուսաղէմի Բրիտանիայի յանձնեց մեզի:

Բայց իրենց վրայ ուրիշ բան մ'ալ կայ: Կ'ուզէք որ յայտնեմ: Շահասիրութեան աղէկ բաժին մը կը տեսնուի այս մոլորութեան առաքեալներուն վրայ: Քովերնիզ կը մօտենան ծագած վզով եւ կեղծաւորելով, իրրեւ թէ ճշմարտութիւնը կ'ուզեն սորվեցնել միայն ձեր հոգւոյն փրկութեան սիրոյն համար: Բայց դուք մի հաւատաք ասոնց. ձեր հոգւոյն փրկութենէն աւելի՝ ասոնք իրենց մարմինը կը հոգան, եւ ձեր օգտէն աւելի իրենց քսակին շահը կը փնտռեն: Գիտնաք որ Բողոքականները իրենց երկիրներուն մէջ ընկերութիւններ հաստատած են իրենց աղանդին մոլորութիւնները տարածելու համար, եւ աս պատճառաւ շատ ստակ կու տան ու կը ժողվեն: Արդ՝ աս ստակով՝ կ'ապրին այդ վարդա-

պետիկները, որ քաղաքէ քաղաք գեղէ գեղ կը պտըտին, եւ ասոնց աւուրչէքովը հոգիներ կը գնուին, թէ դուք աս բաները իրենց երեսին զարնելու ըլլաք, բարկանալ վրդովիլ մը կը ցուցնեն. բայց ապահով եղէք որ կը բարկանան ստուգիւ, վասնզի վէրքերնին կը կսկծայ: Հազարաւոր փորձերն ունինք Ճենովայի, Սաւոյայի, Իրլանտայի եւ նոյն իսկ Ֆիորենցայի մէջ, ուր շատերն, որ ողորմելարար խարուած էին, նորէն դարձի գալէն ետքը հրապարակաւ յայտնեցին, որ օրը մէկ, երկու, երեք ֆրանք կ'ընդունէին իրրեւ գին իրենց ուրացուածեանը, եւ իրրեւ թողակ մը ուրիշներն ալ դատապարտութեան օրոգայթին մէջ ձգելու: Վատ հոգիներ, որ անարգ ստակի համար քրիստոսի անգին արեամբը առուտուր կ'ընեն. ինչպէս Յուդայ իրենցմէ յառաջ ըրած էր:

Բայց ինչ է Բողոքական երկիրներու շահը, որ այնչափ դրամ կը ծախեն մեր հոգիները ապականելու համար: Որովհետեւ աս ալ կ'ուզէք գիտնալ, ահաւասիկ ձեզի կ'ըսեմ, եւ այնչափ մեծագոյն ստուգութեամբ, որչափ որ իրենցմէ ոմանք անխոհեմութեամբ մը յայտնի եւ համարձակ դուրեցին: Աս պարոնները կը տեսնեն մեր գեղեցիկ երկիրները, մեր գեղեցիկ դաշտերը լի ամէն Աստուծոյ բարիքներովը, կը տեսնեն այնչափ գեղեցիկ արօտներ՝ կենդանեաց համար, կը տեսնեն այնչափ ար-

տօրաներ ցորենով եւ ուրիշ ընդեղէններով լիք, կը տեսնեն մեր գեղեցիկ այգիները ամէն տեսակ խաղողով զարդարուած, կը տեսնեն մեր ձիթատանները որ այնչափ առատութիւն ձիթոյ ունին, կը տեսնեն մեր թիթենիները, որ բաւական են այնչափ բազմութիւն շերտներու սնուցանելու, կը տեսնեն այնչափ տեսակ պտուղներ, որ ամէն եղանակներու մէջ առատութեամբ կը գտնուին. եւ որովհետեւ իրենց ցուրտ երկիրներուն մէջ աս ամէն բարիքը չունին, աչքերնին ձգած են մեր դաշտերուն ու քաղաքներուն վրայ: Կը բազման ճանկերնուն տակ ձգել, որ իրենք վայելեն մեզմէ գողնալով: Աս վախճանիս հասնելու համար, առջի ընելու բաներնին, մեզի հետ ընտանենալը, մեզի հետ կապուիլն է. բայց օրովհետեւ, ինչպէս կը տեսնեն, ասոր մեծ արգելք է Կրօնքի տարբերութիւնը, կը ջանան նախ զմեզ Բողոքական ընել: Աս առաջին քայլն ընելէն ետքը, եւ իրենց հետեւողներուն թիւը շատցած տեսնելէն ետքը, կը յուսան ուրիշ բան մ'ալ ընել: Այն բարեկամութիւնը կը կապեն, զորն որ գայլը ոչխարի հետ կը կապեն. տներնիս կը մտնեն առուտուրի պատճառաւ, եւ կ'ելլեն կ'երթան մերկացնելով զմեզ ամէն գեղեցիկ եւ ամէն աղէկ բաներէն, ինչպէս ուրիշ երկիրներ ըրած են. եւ եթէ բաւական չ'ըլլար մարդավարութեամբ գողնալը, եւ առիթ մ'ալ առնէ-

նին կ'ելլէ աւելի բան մ'ալ բնելու, ինչպէս ըսեմ, քիչ մը ապստամբութիւն... իշխանին մէկը տնէն վռնտել... մէկալը կանչել... աս ալ կ'ընեն: Գիտած էք ինչպէս կ'ընեն տեսակ մը բարեձեւ կանայք երբ որ Եկեղեցւոյ մէջ կը խնդրեն ձեզմէ նստարանին մէկ անկիւնը. խոկորան բաւական է իրենց ասի մը տեղ, բայց կամաց կամաց անանկ աղէկ կը տեղաւորուին, որ ձեզի բոլոր նստարանը ձգել երթալ կ'իշխայ: Վերջապէս խօսքս լմացընելու համար, ապահով եղէք, որ Բողոքականութեան աս ամէն վարձուները ուրիշ բան չէ, բայց եթէ անարգ շահասիրութիւն, որ կը շարժէ թէ զանոնք որ կը քարոզեն եւ թէ՛ զանոնք որ զիրենք կը խրկեն, ասոր համար ալ խոկորան քիչ մը ստակ կը նետեն, ինչպէս դուք սերմը կը ցանէք, յուսալով իր ժամանակին շատ աւելին քաղելու:

Ոմանք ձեզմէ ուրիշ բան կ'ուզեն. եւ ինչ է ուզածնին: Քիչ մը ապստամբութիւն հանել, եւ շաղանակը կրակին վրայէն ձեր մատուրներոջն առնուլ, որպէս զի իրենցը չայլի: Այլ յիշէ՛ք այն ամէն գեղեցիկ վարդապետութիւնները, որ 1848ին կը հրատարակէին: Իտալիայի միութիւնը, Իտալիայի անկախութիւնը, եւ այնչափ խոշոր խոշոր խօսքերը, որոնցմով ոսկին քսակներով կը խոստանային, անաշխատ վայելելու համար: Աս ամէն բարեկեցութիւնները կ'ուզեն ի գործ դնել, ոչ ձեր,

այլ իրենց օգտին համար: Բայց ինչ պէտք է ընել: Կառավարութիւնները աչքերնին բացեր են, եւ նաեւ ժողովուրդներն ալ սթափեր են այն գեղեցիկ երազներէն, որոգայթի մէջ չեն իյնար: Արդելուած են ժողովքները, ուր քաղաքականութեան վրայ կը խօսուին: Ուրեմն ինչ կ'ընեն. կառավարութեան վերաբերած բաները մէկդի կը ձգեն, եւ կը կեղծաւորին մինակ կրօնքի վրայ խօսելու: Այլ ջանան զձեզ իրեւ Բողոքական իրենց դրոշներուն տակն առնուլ, որպէս զի ապստամբութեան օրը ապստամբներուն եւ յեղափոխականներուն կարգն անցնի: Որով թէ՛ ձեզի եւ թէ՛ ձեր բնտանեաց դառն մտածութիւն կ'ընեն, եւ զձեզ այն ամէն վտանգներուն մէջ կը ձգեն, որոնց մէջ կ'իյնան ընկերութեան թշնամիները:

Մէկ խօսքով Արօնքի ուսուցիչ կը կեղծաւորին, եւ յեղափոխութեան պաշտօնեաներ են: Ասոնք նոր բաներ չեն: Ասանկ ըրին Գերմանիա, ասանկ ըրին Գաղղիայի մէջ Բողոքականները, երբեմն Արկնակնուներ, երբեմն Իւկրնոներու անուամբ, եւ տակն ու վրայ ըրին ամէն թաղաւորութիւն: Նոյն հնարքն է, որ մեր օրերն ալ կ'ընեն, մինակ փոխուած է երկիրը՝ ուր կը գործեն, եւ պատրուակը՝ որով կ'աշխատին. նպատակը միշտ մի եւ նոյն է, ամէն կառավարութիւն ջնջել, եւ հասնիլ անօրինակ ազատութեան մը:

Ունէի քանի մը փոքր բաներ ալ վստա-

(ան ալ շատ անկարգութեամբ) Պատարագ տեսնելու վրայ կապեցին: Ըստ մեծի մասին ասոնք են կաթողիկէ հաւատոյ դէմ առջի աղաղակողները, եւ Բողոքականաց կրօնքը գրկողները: Չեն ուզեր պատարագ տեսնել, ուստի պատարագը կը դատապարտեն, չեն ուզեր խոստովանիլ, ուստի եւ խոստովանանքը կը դատապարտեն. կամք չունին պահգը եւ ծոմով իրենք զիրենք մահացուցանել, ուստի թէ՛ պահքը թէ՛ ծոմը կը դատապարտեն: Որպէս զի օրէնքէն չդատապարտուին, օրինաց դատապարտիչ կ'ըլլան: Որոնք են, որ ունենան աւելի ոստիկաններու եւ ատենաններու դէմ աղմուկ կը հանեն: Անոնք՝ որոնք որ կը վախնան բռնուելու եւ դատապարտուելու, այսպէս Եկեղեցւոյ դէմ աղաղակողները անոնք են, որոնք որ զիտնալով թէ Եկեղեցին իրենց անառակութիւններուն երբեք պիտ'որ չհաւնի, կը վախնան որ չըլլայ թէ անկից յանդիմանուին ու դատապարտուին. ուստի՝ որպէս զի Եկեղեցիէն չդատապարտուին, կը յանդգնին զինքը դատապարտելու: Թէ որ ասոր մէկ փորձը կ'ուզես, կը տեսնես քանի մը ուրացողներու վրայ, որոնք այնչափ աղմուկ հանեցին աս վերջի տարիները: Հռչակաւոր Աքիլի, երբ Բողոքական եղաւ: Երբոր հակառակ ամեն եկեղեցական օրինաց, որ իրեն իբրեւ քահանայի եւ իբրեւ կրօնաւորի կ'արգելուին, ուզեց իր ամբօթալից կրքերը յագե-

ցնել: Երբ վատանուն Տէ. Սանթրիս Բողոքականութիւնը ճշմարիտ գտաւ: Երբոր նոյն աղանդը բաները դիւրացուց եւ իրաւունք տուաւ աղջիկ մը յափշտակելու եւ սրբապղծութեամբ անոր հետ կարգուելու: Երբ ուրիշ մէկ քանիններն ալ (օրինաւոր պատճառի համար հիմակու հիմա անուննին չեմ ուզեր տալ) փախան Անգղիա գացին եւ Բողոքական եղան: Երբոր կարծեցին թէ անգղիական ոսկւով կրնան հանգիստ ապրիլ, ուխտերնին ուղքի տակ առնելով եւ բոլորովին գերի ըլլալով ամեն տեսակ աղտեղութեան եւ անպարկեշտութեան: Աւելին կ'ուզես: Աս դժբախտ ուրացողներէն մէկ քանին, որոնք զգջման գալով նորէն Ս. Եկեղեցւոյ գերիը դարձան, հրապարակաւ խոստովանեցան, որ իրենց ուրացութեան պատճառ ամբօթալից կրքերնին եղած էին: Եւ իրօք ալ այսպիսիները այնպէս գայթակղեցուցիչ կ'ըլլան, որ նոյն իսկ՝ քիչ մը պարկեշտութիւն սիրող Բողոքականներն իրենցմէ կը դարչին, եւ կ'ըսեն, թէ երբոր Քահանայապետը Ս. Եկեղեցւոյ պարտեզը մաքրել կ'ուզէ, գէշ խոսն իրենց մէջ կը նեակ: Արդ՝ թէ կայ մէկը, որ չամշնայ աս վատանուն մարդիկներու գնդին մէջ մտնելու, թող ուրանայ Ուղղափառ Եկեղեցին, որն որ եթէ իրենց կորստեան ցաւը կը զգայ, փոխաբէնն ալ կ'ուեննայ, այսպէս միշտ իր անդամները մաքրելու:

Մենք ասոր հակառակ միշտ սիրով պիտ'որ ընդունինք զանոնք, որ Բողոքականութենէ մեզի կը դիմեն անդադար, մեր Մօրը ծոցը ապաստանարան գտնելով: Ինչու որ ո՞վ են աս եկողները: Բողոքականաց մէջէն ամենէն արժանաւոր, ամենէն յարգելի, ամենէն իմաստուն եւ ամենէն անարատ եւ զգաստ անձինք: Ի՞մ' սիրելիքս, ասիկայ անանկ գեղեցիկ ցոյց մ'ըն է, ի նպաստ Էկեղեցւոյ, որ չեմ' կրնար աչքերն առ ձեւը չգնել զոնէ քանի մը դարձերու պայծառ ու լուսաւոր օրինակները, որ պատահեցան հարիւր տարիէ ի վեր, եւ մեր օրերը: Միայն անուննին լսելով պիտի տեսնէք այն մեծ տարբերութիւնը, որ կայ մեզմէ անոնց գացողներուն մէջ:

Արդէն 1785ին՝ Ատոլֆ Փրեդերիկոս Մեքլենպուրկի եւ Սաքսեն-Կոթայի դուքսը, յաղթելով մեծամեծ դժուարութիւններու որ հօրը կողմանէ առ ձեւը կ'ենէին, թողուց խորշեցաւ Բողոքականութենէ: Ասոր օրինակին հետեւեցաւ երեք տարի ետքը Փրեդերիկոս Աւգոստոս Կարոլոս Իշխանը Հէսսէն-Տարմնթատի Մեծ Դքսին երրորդ որդին. ասոր ետեւէն եկաւ Գառլոթթաւ-Ֆետերիզա Իշխանուհին Ատոլֆ Փրեդերիկոս Մեքլենպուրկի Իշխանին քոյրը, հոչակաւոր իր այնչափ եւ ամէն տեսակ բարեգործութիւններովը: 1817ին ուղղափառութեան դարձաւ Սաքսեն-Կոթայի դուքսը, եւ իր հաղուադիւտ աստուած-

պաշտութեամբը շինութիւն կու տար Էկեղեցւոյ: 1821ին Ֆետերիզա Ալիզէլմին Սոլմս Պայքայթ Կոմսուհին նոյնը ըրաւ, եւ մայր եւ ապաստանարան եղաւ ամէն աղքատներու: 1825ին Անհայթ-Քէօթէնի Դուքսն ու Դքսուհին ուրանալով հերետիկոսութիւնը, հրապարակաւ իրենք զիրենք Կաթոլիկեայ հրատարակեցին: 1826ին Ինկելհայմի Կոմսը վերջին Պրուշի թագաւորին եղբայրը, նոյնպէս ըրաւ: 1837ին պատահեցաւ Հենրիկոս Էդուարդ՝ Շէօնպուրկի Իշխանին դարձը. եւ մեր օրերը նշանաւոր են Քամսէն ու Ֆիլիպինկ Ազնուական Լորտերը իրենց ամուսիններով մէկտեղ, Լորտ Սփենչեր, որն որ եռանդուն կրօնաւոր եղաւ, Հիւկըլի Պարոնուհին՝ հայելի գեղեցիկ առաքինութիւններու, եւ ուրիշ այնչափ այնչափ անձինք, զորոնք յիշելը շատ երկայն կ'ըլլայ: Արդ՝ ի՞նչ պատճառ կրնայ շարժած ըլլալ աս ամէն մեծանուն անձինքը այսպիսի որոշում մ'ընելու: Հոն անկարելի է կասկածելը, ո՞չ կիրք, ո՞չ շահ եւ ո՞չ ուրիշ մարդկային շարժառիթ մը, ինչու որ՝ մանաւանդ աս շարժառիթները աւելի եւս պէտք էին զիրենք դանդաղեցընել, որովհետեւ մարդկային սրտի միշտ խիստ բան է, իր մոլորութեան մէջ ըլլալը խոստովանիլը: Ուրեմն միայն ճշմարտութիւնն էր, որ յաղթեց, եւ առաքինութիւնը, որ զիրենք այնչափ մեծանմն ըրաւ ամէն մարդկային նկատմունքը զոհելու: Թող Բողո-

քականներն ալ այսպիսի դարձեր ցունենն։

Բայց չկարծէք որ մեզի եկողները մինակ իշխանական ու զգաստասէր անձինքներն են։ Մեր դարուն ամենէն լուսաւոր հանճարներն ալ նոյնը ըրին։ Ասոր ցոյցն է մեծիմաստ Հայկէր, քաղաքագիտական ուսման հիմնադիրը, Շթուպէրկ հռչակաւոր մատենագիրը Վարուց Երեսուսի Քրիստոսի եւ Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ 14 հատոր պատմութեանը, մեծանուն Վեռներ, որ երեւելի էր իր գրութիւններովը եւ ունեցած պաշտօններովը, Պարոն Շթարք՝ Խրեմէն թեոքոլոյ ըսուած, եւ ուրիշ գրքերու մատենագիրը, Շլեկէլ բազմահմուտ իմաստունը ամէն տեսակ գիտութեան ու գրագիտութեան մէջ, մեծահանճար գրագէտները Կղեմէս Պրենթանոյ, Պարոն Էքշթայն, Կէօրրէս, Աքքունի խորհրդականն Ալքամ Միւլէր, Էսլինկէր, Պետրոս տը Ժու, Կֆրէօրէր, Ֆիլիփս, Շլոսէր, եւ վերջապէս պայծառանուն Փրեդերիկոս Հուրթէր Շաւհաւղէնի ժողովոյն նախագահը, ամէնքն ալ հոյակապ ու համբաւաւոր մարդիկ իրենց հանճարովն, իմաստուն գրութիւններովը, որ աշխարհքիս վրայ թողուցին։

Ինչ որ Գերմանիայի մէջ պատահեցաւ, նոյնը նաեւ Անգղիայի մէջն ալ երեւցաւ։ Քանի մը տարի է, Օքսֆորթի բողոքական համալսարանին մէջ բաղձոնք մը արթնացաւ, եկեղեցական հնութիւններն ա-

ղէկ մը ճանչնալու։ Ուստի այն ուսուցիչները սկսան իրենց ուսմունքը տարածել Սուրբ գրոց եւ սրբոց Հարց մատենագրութիւններուն վրայ, որ զանոնք կը մեկնեն։ Ինչ եղաւ աս ուսմունքներուն արդիւնքը։ Մէկը՝ մէկալը՝ համոզուեցան Բողոքականութեան ստույթեան վրայ, եւ եկան գրկեցին Ուղղափառ Կրօնքը։ Ես միայն մէկ քանիններուն անունները հոս տեղս քեզի կը ծանուցանեմ, որոնք հազարներու տեղը կը բռնեն, եւ են Ուորտ, Օքլինները, Ֆեպէր, Մորրիս, Պրատն, Նեուման, Մանինկ, Լիտս, Ֆորդս, Ալփս, Պէքէր, ամէնքն ալ հռչակաւոր իրենց ուսմամբն ու մատենագրութիւններովը, որ հրատարակեցին. ասոնց շատերը նշանաւոր էին իրենց համաստույթեամբը, որով մեծ անուն ունէին Բողոքականաց եւ նաեւ Ուղղափառաց մէջ։ Իսկ այս գիտուններուն թիւը այնչափ շատ է, որ մէկ քանի տարիներու մէջ երեսունը անցաւ մինակ Անգղիայի մէջ։ Արդ՝ նորէն կը հարցընեմ՝ ձեզի, ինչ շարժառիթ կրնար ստիպել այս ամէնքը Բողոքականութիւնը մերժելու՝ Կաթողիկեայ ըլլալու համար։ Տգիտութիւնը չէր, վասնզի գիտութեամբ հռչակուած էին գուցէ շահասիրութիւնը. բայց՝ ասոնցմէ շատերը հարկադրեցան իրենց հարուստ եկամուտները թողուլ, եւ բոլորովին աղքատանալ։ Գուցէ կրքերը. բայց՝ իրենք աւելի եւս հեշտութեամբ կրնային նոյները

Բողոքականներէն ոմանք, աս պատճառէս նեղ մտնելով՝ պատասխան մը հնարեցին. բայց իրենց աւելի օգտակար էր, գոնէ իրենց ամսթը դադարեցնելու համար, թէ բոլորովին լռէին, այնչափ ծիծաղական եւ այլանդակ է այն պատասխանը: Արսեն թէ կար Զիսուսի Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցին, որմէ առաքելութիւնն առին, բայց անտեսանելի էր, եւ թէ իրենք խրկուած էին աս անտեսանելի Եկեղեցիէն: Ասկից աւելի ապուշ բան մը կրնային ըսել: Իբրեւ թէ մէկը ըսէր, թէ յիսուն դահեկան ընդունած է, բայց անտեսանելի են. ան ատեն մենք ալ իրեն կ'ըսէինք՝ ի՞նչ բանի կը ծառայէին ան դահեկանները, եթէ չէին կրնար շօշափուիլ կամ գործածուիլ: Եւ եթէ այս Եկեղեցին անտեսանելի էր, իրենք ի՞նչպէս ըրին որ տեսան եւ անոր հետ միացան:

Մի, ի՞նչ մեծ առանձնաշնորհութիւն է որ ունին ասոնք, որովհետեւ տեսեր են անտեսանելին. ի՞նչ աչքնոց եւ որպիսի գիտակ իրենց տեսութեանը գործածեցին: Թէ աս գիտակը աղէկ կը ցուցնէ, ամէն գալի հերետիկոսները պատրաստ պիտ'որ ունենան իրենց առանձին ճատագովութիւն մը, թէ անտեսանելի Եկեղեցւոյն կը վերաբերին, եւ աս մինակ բաւական է վաւերացնելու Արիստի, Նեստորի, Էւտիմեոսի, Պեղագիտի եւ ուրիշ հերետիկոսապետներուն ամէն մոլորութիւնները. ասիկայ անանկ բան մըն է, որ Բողոքա-

կաններն ալ չեն կրնար ընդունիլ: Ինչու որ՝ եթէ իրենց բաւական է ըսելը, թէ անտեսանելի Եկեղեցւոյ մը կը վերաբերին, ինչու ասիկայ ամէն հերետիկոսներու ալ բաւական պիտ'որ չըլլայ:

Աւերջապէս՝ եթէ այս Եկեղեցին, որմէ առաքելութիւնն առին, անտեսանելի էր, ուրեմն Զիսուսի Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցին չէր, ինչու որ՝ Զիսուս յայտնի ըսաւ իր Մարգարէներուն բերնովը, թէ իր Եկեղեցին տեսանելի պիտ'որ ըլլար ամէն ազգերու, թէ ամէնքն ալ զանիկայ պիտ'որ ծաննային, թէ իբրեւ լեւի պիտ'որ ըլլար, — Եւ լեւիք Բ—ընէ՛ւ, ասոր համար պէտք է հետեւեցնել, թէ այն մեկնութեան դիմելը խոստովանիլ մըն է, որ աս Բողոքականները ամենեւին առաքելութիւն չունին ուսուցանելու:

Եւ եթէ առաքելութիւն չունին, զո՞չ ըլլան որ մենք կամ ռդիկէ Եկեղեցիէն չենք հեռանար, որ յայտնի, անժխտելի եւ ստոյգ Զիսուսի Քրիստոսի առաքելութիւնն ունի, եւ կը մերժենք այդ յանդուգներուն ուսմունքները, որոնք առանց կանչուելու իրենցմէ մոլորութիւններ ու ստութիւններ սորվեցնելու կը նստին:

Եթէ անձանթ մէկը քովերնիդ մերձենար ու ըսելու ըլլար, թէ ձեր տէրը զինք խրկած էր հարիւր դահեկանները պահանջելու, որ պարտական էր, այնչափ ան-

բողեցիր զքեզ մերիններուն կարգն անցնելու : Ինչպէս կրնամ, ըսաւ խմաստուն աւելորդ, ընդունիլ Արօնք մը, որ իմ մօրուքէս ետքը ծներ է : Աս զեղեցիկ պատասխանովը ուզեց հասկըցրնել, որ Քրիստոնէական Արօնքը չի կրնար ճշմարիտ ըլլալ՝ եթէ հին չէ, եթէ մինչեւ Երեսու Քրիստոս չ'երթար, որն որ անոր հիմնադիրն է :

Իրաւցընէ աս է Աթոռակէ Արօնքին սեպհական զեղեցիկութիւնը, որ դարագլխէ դարագլուխ, դարէ դար վեր ելլելով, զեղեցիկ եւ վեհ գետի մը պէս մինչեւ իր աւելորդ կը հասնի, որ է Երեսու Քրիստոս, Բենք աս դարուս մէջ նոյն վարդապետութիւնն ունինք, զորն որ ունեցան նախնի թաց դարուն մէջ, նախնի թաց դարուններն ալ պահեցին իրենց նախորդներունը, այսպէս յառաջ գնա ըսելով :

Այսօրուան օրս Պիոս Թ. Քահանայապետ եւ փոխանորդ Երեսուի Քրիստոսի, կը նստի առաքելական Աթոռին վրայ, ասիկայ սորվեցուց ան բանը ինչ որ սորվեցուց Գրիգոր Ժ. Բ. : Ասիկայ սորվեցուց, ինչ որ սորվեցուցին Պիոս Բ. : Լեւոն Ժ. Բ. Պիոս Ի. Պիոս Զ. եւ ուրիշ ամէն Հռոմայ Քահանայապետք մինչեւ Ս. Պետրոս, եւ մինչեւ Երեսու Քրիստոս :

Պիոս'որ ըսես. ինչպէս կը գիտցուի՝ որ միշտ մի եւ նոյնը վարդապետեցին : Ամենայն ստուգութեամբ եւ շատ կերպով կը գիտցուի : Կը գիտցուի ասկից՝ որ կը տես-

նենք թէ ամէն անգամուն որ մէկը ելեր եւ նոր վարդապետութիւն մը սորվեցուցեր է, ինչպէս հերետիկոսներն ըրին առաջին ժամանակներէն ի վեր, շուտ մը Էկեղեցւոյ մարմնէն կտրուեր է : Ասիկայ կը պարտաւորին խոստովանիլ նաեւ Բողոքականները, երբոր առաջին հերետիկոսութիւններուն վրայ կը խօսին, զորոնք իրենք ալ կը դատապարտեն, թէպէտ եւ նոյնը չեն ուզեր մերձեցրնել վերջին եւ իրենց հերետիկոսութիւններուն, վասնզի չեն ուզեր խոստովանիլ իրենց իրաւունք չունենալը : Կը գիտցուի նոյն իսկ Բողոքականներուն վկայութենէն, որոնք երբ կը հարցուի իրենց, թէ երբ արդեօք Էկեղեցին փոխած է իր վարդապետութիւնները, կը ստիպուին հազար ու մէկ սխալներ զրուցել եւ իրենք իրենց դէմ՝ հակառակ խօսիլ, ոմանք երբորդ դարու, ոմանք շարրորդ դարու, ոմանք վեցերորդ եւ ոմանք ալ երկուստասաներորդ դարու մէջ գնել ուզելով : Ասով կը ցուցընեն յայտնապէս, թէ չեն գիտեր ինչ է ըսածնին : Կը գիտցուի նաեւ անկից՝ որ աս Բողոքականները, երբոր փոխառած վարդապետութիւնները նշանակելու կու գան, երբեք իրենց մէջ միարան չեն, եւ Էկեղեցւոյ վարդապետութիւններէն որ մասն իրրեւ նորէն ներս մտած ցուցընել ուզած են, անմիջապէս յայտնուած է, որ այն նոր վարդապետութիւն մը չէր, այլ հնուցմէ պահուած վճիռ մը :

Ար ցուցուի վերջապէս ասկից, որ անկարելի էր թէ Հաւատքի մէջ փոփոխութիւն նշած ըլլար եւ ամէն հաւատացեալք անմիջապէս դէմ դարձած չըլլային: Առաջին դարեւու մէջ ամէն Բողոքականներուն վկայութեամբը Հաւատքը մաքուր էր, եւ Հռոմայ քահանայապետները որ Եկեղեցին կը կառավարէին, ճշմարտութեան ծամրուն մէջն էին: Երբ եղաւ ուրեմն, կը հարցնէ իրենց Ս. Փրանկիսկոս Սալեզացի, որ Հռոմ այս մաքուր եւ երկնային Հաւատքը կորսնցուց: Երբ դադարեցաւ իր առաջին որպիսութենէն: Ո՞ր ժամանակ, որ քահանայապետի ատեն: Ո՞ր միջոցով, եւ որուն զօրութեամբը: Ո՞ր օտար կրօնքն էր, որ յարձակեցաւ տիրեց յաւիտենական քաղքին վրայ: Այս ի ճշմարտութենէ օտարանալը, ամենեւին եւ ոչ հաւատացելոյ մը բողոքը, աղաղակը, տաճոհոթութիւնը լսել չտուաւ: Ո՛հ, քնացեր էին արդեօք անոնք ամէնքն ալ, որոնց համար դուք ալ կը վկայէք, թէ հաւատարիմ մնացեր էին հաւատքներուն մէջ, երբոր Հռոմ նոր խորհուրդներ, նոր զոհեր, նոր վարդապետութիւն կը ձեւէր: Ի՞նչպէս ասոր վրայ զոնէ մէկ յիշատակութիւն մը, ակնարկութիւն մը, խօսք մը չըրաւ, ո՛չ Յոյն, ո՛չ Լատին, ո՛չ ներքին, եւ ո՛չ արտաքին պատմիչ մը:

Ստուգիւ աշխարհքիս ամենէն զարմանալի նորութիւնն աս է, որ հարիւր ու

մէկ քաղքի եւ ժողովրդեան վերաբերած շնչին բաները մանրամասն պատմողները, ամէնքը մէկանց լռութեամբ՝ առանց դիտողութեան մը անցած են մահկանացուաց մէջ ամենէն մեծ գործքի մը վրայէն, ինչպէս են կրօնական գործքերը: Եթէ հիմա ելլէր հաւատացեալ մը, եւ ուզէր փոխել Ս. Հաւատքի մէկ ճշմարտութիւն մը, կը լռէին արդեօք ամէն քահանայք, ամէն Եպիսկոպոսք եւ ամէն պատրիարքունք: Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ՝ Ամենեւին ասոր հակառակ: Ամէնքն ալ ոտք կ'ելլէին աղաղակելու, ձայներնին բարձրացնելու եւ դատապարտելու, ճշդիւ այնպէս՝ ինչպէս կ'ընեն թէ որ մէկը նորութիւն մը խօթելու սկսի: այսպէս կ'ընէին անցած ատեններն ալ, այնպէս որ երբեք կարելի չէր փոփոխութիւն մ'ընել առանց մեծ աղմուկ մը զրգուելու: Կը տեսնես ուրեմն, որ Կաթողիկէ Եկեղեցին, երբեք վարդապետութիւն չէ փոխեր:

Բայց Բողոքականները, որպէս զի ցուցնեն թէ Եկեղեցին իր վարդապետութիւնը փոխած է, միշտ այն վճիռը յառաջ կը բերեն, զոր տուաւ Ս. Քահանայապետը Պիոս Թ. Մարիամ Կուսին Անարատ Յղութեանը վրայ: Լաւ է, եւ ես կ'ուզեմ, որ դուն ալ դիտես ու ծանչնաս անոնց տգիտութիւնն ու չարութիւնը, որոնք աս դժուարութիւնները յառաջ կը բերեն: Ահա ասիկ բանը ինչպէս գնաց:

Ոմանք կը տարակուսէին, թէ ամենասուրբ Կոյսը ի մեջս յղացեալ էր, թէ չէ: Աղէկ միտ դիր, խնդիրն ան չէր, ինչպէս կ'երազէն անմիտները, թէ սուրբ Աստուածածինը Կոյս Թագեւոր էր, թէ չէ: Ինչու որ՝ երբեք մէկու մը մտքէն չանցաւ, թէ Ս. Կոյս Աստուածածին այս առանձնաշնորհութիւնն ունեցած չըլլայ, տարակոյսնին ան էր, թէ Ս. Աստուածամայրը սկզբնական մեզոր արատաւորած էր, թէ չէ: Ինչ ըրաւ ան ատեն Ս. Եկեղեցին, որ չեղեր նոր նոր վարդապետութիւններու բռնակը, այլ հաստատուն եւ անփոփոխ կը բռնէ միշտ այն վարդապետութիւնը, զոր Յիսուս Քրիստոս յայտնած է: Մանր քննութիւններ ընել տուաւ ամէն եկեղեցիներու, մանաւանդ Ս. Առաքեալներէն հիմնուած եկեղեցիներուն աւանդութեանց մէջ, որպէսզի տեսնուի եւ ճանչցուի այն վարդապետութիւնը, զոր Յիսուս Քրիստոս աւանդած է իր Եկեղեցւոյն, եւ այսպէս Հոգւոյն սրբոյ առաջնորդութեամբը, որն որ Յիսուսի Քրիստոսի խոստմանը համաձայն, երբեք իրմէ պիտ'որ չպակսի, տեսնելով որ ամէն հնազոյն Եկեղեցիներու մէջ սովորական եւ հաստատուն էր Մարիամու Անարատ Յղութեան վարդապետութիւնը, վաւերական վճռով հրատարակեց Ս. Քահանայապետին բերնովը, թէ Ճշմարիտ եւ հին վարդապետութիւնն ան էր, որ Աստուծոյ մեծաբանչ Մայրը

ազատ եւ սուրբ էր սկզբնական մեղաց ամէն արատէն: Կը տեսնեաւ ուրեմն, որ Ս. Եկեղեցին չէ թէ միայն չհնարեց նոր վարդապետութիւն մը, այլ սորվեցուց հին վարդապետութիւնը ամէն տարակոյս վրայէն վերջընելով: Ուրեմն կամ սաստիկ տգէտ են անոնք, որ աս բաներս չեն իմանար, եւ ան ատեն լաւ կ'ընէին թէ բողոքովին լռէին, եւ կամ շատ չարամիտ են, եւ ան ատեն խօսքերնին հաւտալու արժանի չեն:

Այսու ամենայնիւ գիտեն հմուտ Բողոքականները, որ Եկեղեցւոյ մէջ հաւատոյ խնդիր մը սահմանելու համար միշտ այս միջոցը ի գործ դրուած է, ամէն անգամուն որ երկրայութիւն կամ մոլորութիւն մը ելած է. եւ կը ստիպուին նոյնը իրրեւ օրինաւոր ընդունելու, երբոր խօսք կ'ըլլայ՝ Նեստորի, Եւտիքէսի եւ ուրիշներու վրայ որոշուած մոլորութիւններու համար, զորոնք իրենք ալ իրրեւ մոլորութիւն կը ճանչնան: Ինչ է ուրեմն պատճառը, որ այս միջոցը անպատեհ կը համարին երբոր սուրբ Աստուածածնայ վրայ է խօսքը: Միշտ այն չարամտութիւնն է, որ բիւրաւոր մղոններով հեռուէն կ'երեւայ: Կ'ուրանան ու կ'ընդունին ըստ քմաց, ինչպէս անոնք որ սուտ կը խօսին. մէկ սուտը պաշտպանելու համար ստիպուած են հարիւր ուրիշ ստեր զրուցելու:

որ կ'ընդունի եւ կը մերժէ մի եւ նոյն բանը, որ այսօր կը պաշտպանէ այն բանը, որուն որ վաղը պիտ'որ հակառակի, որ կը հաստատէ եւ կ'ուրանայ ամէն առաջարկութիւն, որ կը փոփոխէ Քրիստոնէականը, ծէսերը, եւ հոգեւոր կրթութիւնները մշտնջենաւոր շարժմամբ ու փոփոխութեամբ, ճշմարտութիւն չէ, եւ ոչ ալ կրնայ ըլլալ:

Արդ՝ ասկից երկու գեղեցիկ հետեւութիւններ կը բխեն: Աղէկ միտ դրէք: Մէկն աս է, որ ճշմարտութիւնն ստացած ըլլալու ամենայն իրաւունք մեր Աթոռակէ ուղղափառաց կողմն է, որ ունինք մի եւ նոյն հաւատոյ դաւանութիւնը, որ բոլոր տիեզերաց հասարակ է, եւ դարե ի դար իսկզբանէ միշտ կը տեսէ, ինչպէս վերջ տեսանք: Ո՛վ, թէ կարող ըլլայիք իմանալ, թէ ի՞նչ գեղեցիկ տեսարան մըն է ասիկայ: Բովանդակ երկրիս վրայ Ուղղափառք միեւնոյն եղանակաւ կը խօսին, եւ նոյն ճշմարտութիւններու կը հաւտան, եւ իրենց գլուխը մի եւ նոյն գերագոյն հովուին հրամանին կը խոնարհեցընեն: Ամերիկայի ներսերը նոյն իսկ խեղճ վայրենիները որ Ուղղափառ հաւատքն ընդունած են, այնպէս կը հաւատան ինչպէս Հռոմայի մէջ կը հաւատանք: Ինչ որ Գաղղիայի Աթոռակէաները կը հաւատան, նոյնը Իտալիայի, Բեղգիայի, Աւստրիայի, Գերմանիայի, Անգղիայի Ուղղափառներն ալ կը հաւա-

տան: Ամէն նաւահանգիստներու, ամէն կղզիներու, ամէն նաեւ ամենաբարբարոս երկիրներու մէջ, բաւական է, որ մէկ Ուղղափառ մը գտնուի, բոլորովին այնպէս կը հաւատայ, ինչպէս մենք կը հաւատանք: Մեզի հետ են Ծայրագոյն Քահանայապետները, մեզի հետ այնչափ Եպիսկոպոսներ, մեզի հետ այնչափ քահանաներ, մեզի հետ այն մեծ Աթոռակէականաց մարմինը, որոնք որ երկու հարիւր միլիոնէն աւելի կ'ըլլեն: Աս է ճշմարիտ եղբայրութիւնը, ճշմարիտ միութիւնը: Հոս ստուգուած կ'երեւայ, ինչ որ Յիսուս Քրիստոս այնչափ յանձնեց, որ ամենքնիս ալ մէկ ըլլանք իրեն հետ: Ինչ որ Ս. Պօղոս Առաքեալ այնչափ ստեպ յորդորելով կը զրուցէր, որ ամենքս ալ նոյն եղանակաւ զգանք, եւ բաժնուած չըլլանք մէջերնիս: Ինչ որ Յիսուս Քրիստոս մահուան մօտ իր աստուածային Հօրմէն կը խնդրէր, որ իրեն հետ մէկ բան ըլլանք, ինչ որ մեծ գովեստով մեզի համար ըսաւ Ս. Պօղոս Առաքեալ, թէ միայն մէկ մարմին եւ մէկ հոգի ենք, թէ մէկ Աստուած միայն կայ, մէկ հաւատք, մէկ մկրտութիւն միայն, ժամանակ ամենուն մէկ Հայր միայն կայ եւ մէկ Տէր: Աս գեղեցիկ տեսարանին վրայ եթէ աւելցընենք ան որ վերն ըսինք, թէ նոյն ճշմարտութիւնները, զորոնք մենք հիմայ ունինք, արդէն Քրիստոսի ատենէն մինչեւ հիմայ ամէն Աթոռակէ ազգերէ

պահուած ընդունուած էին, երբեք չէր կրնար ըստ բաւականին զարմանալ ու շնորհակալ ըլլալ Աստուծոյ բարութեանը, որ զձեզ Ս. Կաթողիկէ Ուղղափառ Եկեղեցւոյ մէջ ծնանելու արժանի բրած է, որն որ այնչափ ստոյգ ցոյցեր ունի ճշմարտութեան:

Մէկալ Հետեւութիւնն, որ պէտք էք հանել, աս է, թէ ուրեմն Բողոքականները մոլորութեան մէջ են, վասն զի միշտ մէջնորդին բաժնուած են: Դուք աս իրենց բաժանմունքը չէք իմանար, վասնզի ուրիշ մէկը չէք ճանչնար՝ բայց եթէ այն դժբախտ եւ ողորմելի ուսուցիչները որ ձեզի հետ կը խօսին՝ բայց թէ ճանչնալու ըլլայիք իրենց ներքին անմիաբանութիւններն ու հակառակութիւնները, կ'անարգէիք ու կը զայրանայիք արդեօք անոնց ամենուն վրայ: Միտ դրէք. Մարտինոս Լուտեր առաջինն եղաւ Բողոքականութիւնը տնկելու, բայց շուտ մը սաստիկ պատերազմ՝ կրեց իր առաջին հետեւողներէն, որ զինք դատապարտեցին: Զուինկլիոս, Կարլստադիոս, եւ այլն, նոյնպէս դառնութեամբ իրեն դէմ՝ ելան: Գրեթէ նոյն ատեն գլուխ վերցուց Կալվին, եւ պատերազմ՝ զրգռեց առջինին դէմ, բայց ինքն ալ իր հետեւողները հակառակորդ ունեցաւ, որ իրեն դէմ կը կռուէին: Ասոնցմէ ետքն եկաւ Հենրիկոս Ը. աս ալ անմիաբանութիւն եւ բաժանում սերմանեց: Այս մոլորութեան վարդապետներուն առաջնորդութե-

նէն ելան ուրիշները, եւ դարձեալ ուրիշները. եւ ամէն մէկը իրեն ախորժակին համաձայն նոր դաւանութիւն մը կը շինէր: Ասկից սկսան Բողոքականները այնչափ մէկ մէկու հակառակ աղանդներու բաժնուիլ. այնպէս որ մէկը կը դատապարտէր ինչ որ մէկալը ընդունած էր, մէկզմէկ կը նշովէին, իրարու փոխադարձ հերետիկոսի անուն կու տային, մէկզմէկ կը հալածէին, կը վիրաւորէին, մինչեւ նաեւ կ'այրէին եւ կը սպաննէին երգոր կրնային: Ամէն մէկ նիւթերու վրայ զատ զատ վարդապետութիւններուն էին, եւ ամէն տարի նորէն կը փոխէին:

Ինչ որ առջի տարիները կ'ընէին նոյնը հիմայ ալ կ'ընեն: Եթէ Բողոքականաց երկիրները ճամբորդութիւն բրած էք, տեսած պիտ'որ ըլլաք, որ ասոնց մէջ կը ծնանին կրօնքներ ինչպէս կը ծնանին սուկերը: Ամէն թեթեւսորիկ եւ հպարտ գլուխներ իրենք զիրենք վարդապետներու տեղ դրած են, եւ իրենցմէ զատ զամենքն ալ աշակերտ կը համարին: Գերձակներ, կօշկաւարներ, մինչեւ նաեւ գձուձ կանայք նոր նոր կրօնքներ կը հնարեն: Ուստի շատ անգամ կը պատահի, որ վեց կամ եօթը անձինքներէ բաղկացած ընտանիքի մը մէջ վեց կամ եօթը դանազան կրօնքներ կը զրանուին: Աս պատահմունքը Ամերիկայի Միաբանեալ Նահանգներու Բողոքականաց մէջ շատ սովորական բան է: Եւ հիմայ ելեր՝ աս Բարիլոնը, աս անկարդութիւնը, աս

խառնակութիւնը, աս մոլորութեանց շեղ-
ջակոյտը, իբրեւ Յիսուսի Քրիստոսի ճշ-
մարիտ կրօնքը մեզի ծախել կ'ուզեն: Իրա-
ւոր անզգայ անպատկառ երես մը կ'ուզէ,
այսպիսի հրաւեր մը ընելու: Գիտէ՞ք ինչ
պատասխան տուաւ իմաստուն մարդ մը,
երբ անգամ մը անզգամին մէկը զինք Բո-
ղոքական բլլալու կը հրապուրէր: Ես Բո-
ղոքական կ'ըլլամ ան ատենը, ըսաւ, երբոր
դուք ինծի աղանդներուն ճիշդ թիւը կը
յայտնէք, որոնց մէջ բաժնուած էք, եւ
պատճառը կու տայք, որուն համար աւելի
ձեզի, քան թէ ձեր հակառակորդներուն
պէտք եմ հաւատալ:

Գ Լ Ո Ւ Ս Է .

Բազմաթիւութիւնը --- է, չափի իւր համարի,
թէ ճշմարիտ եկեղեցին ինչո՞ւ պիտի չլինի:

Ամենէն զօրաւոր պատճառը, որ զձեզ
Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցիէն հեռացնելու
համար յառաջ կը բերեն Բողոքականները,
միշտ աս է, թէ Ուղղափառ Եկեղեցին
պակասած է, թէ Հաւատքը փոխած է, թէ
Ճշմարտութիւնը կորսնցուցած է, զորն
որ Յիսուս Քրիստոս իրեն աւանդեր էր:
Բայց արդ՝ ես ձեզի արդէն ցուցուցի, թէ
աներկրայելի բան է, որ հաւատքը կորսն-
ցուցած չէ, վասն զի ամենեւին փոփոխու-
թիւն մ'ըրած չէ, բայց հիմա ձեզի քիչ
մ'ալ աւելին ըսեմ, որ եթէ անկարելի

ենթադրութեամբ ուղեւոր ալ ըլլար ճշ-
մարիտ վարդապետութիւններէն նոր զան-
գուած մը ձուլել, աս բանս չէր կրնար ընել:
Եւ եթէ ասիկայ ճշմարիտ է, ինչո՞ւ ուրեմն
ճշմարիտ պիտ'որ չըլլայ, թէ Բողոքական-
ները անհնարին մոլորութեան մէջ են,
երբոր բոլորովին իրենց հիմը վերը յիշուած
ենթադրութեան վրայ կը դնեն, թէ Եկե-
ղեցին պակսեր նուազեր է:

Բայց՝ աղէկ միտ դրէք: Ո՞վ հաստատեց
Ս. Եկեղեցին. Յիսուս Քրիստոս, ասիկայ
ամէնքն ալ կ'ընդունին: Ո՞վ է Յիսուս
Քրիստոս. Աստուած է: Արդ՝ եթէ Յիսուս
Քրիստոս խոստացած է, որ կ'ուզէ այնպէս
կատարեալ, այնպէս կարգաւորեալ, այն-
պիսի օգնութիւններով եւ այնպիսի ապա-
հովութիւններով ամրացած եկեղեցի մը
հիմնել, որ անկարելի է զանիկայ կործա-
նելը կամ տկարացնելը, եթէ Յիսուս
Քրիստոս այսպէս խօսք տուած է, կրնա՞նք
հաւատալ որ Եկեղեցին իրաւցընէ անպա-
կասելի է: Այո, անտարակոյս, թէ չենք
հասած այնպիսի յանդգնութեան եւ ան-
զգամութեան՝ որ ըսենք թէ Յիսուս կամ
չցիտացաւ, կամ չկրցաւ, կամ չուզեց իր
խօսքը բռնել, որ զարհուրելի հայհոյու-
թիւն է:

Ուրեմն ամէն բան հոս կու գայ կը կե-
նայ թէ արդեօք Յիսուս Քրիստոս ստու-
գիւ խօսք տուած է այսպիսի Եկեղեցի մը
հիմնելու, որ չկարենայ սխալիլ: Աս բանս

բածեց Գերմանիայի շատ կողմերը: Ս. Փիրմանոս դարձուց Ալսատիայի եւ Սուեփայի ժողովուրդները: Ս. Ղուկզերոս ստորին Սաքսոնիա: Հետեւեալ դարերուն մէջ այլեւայլ ժողովուրդները Եկեղեցւոյ մէջ մտան, մինչեւ այն վայրկեանը, որ Բողոքականները դուրս ցատքեցին, ճշիւ այն ատենը, երբոր Աստուած զիրենք խայտառակելու համար ցուցուց թէ որչափ զօրութիւն ունի Կաթողիկէ Եկեղեցին, որ Ս. Փրանկիսկոս Բաւարիի ձեռքովը տարածեց Հաւատքը Հնդկաստանի մէջ, բացառածն էր Զարոնի եւ Ճենաց գոտիները, որ մինչեւ ան ատենը գոցուած էին, եւ հոն ծաղկեցուց ազնուական Քրիստոնէից հասարակութիւններ եւ նոյն Եկեղեցին մինչեւ այս մեր օրերը չի դադրիր Սիամի, Թանքինի, Քոչինդինայի եւ Նոր Հոլանդիայի թագաւորութեանց եւ այնչափ այնչափ կղզիներու մէջ, որ Ովկիանոսին մէջ ծածկուած են, Աւետարանին սերմունքը ցանկու, որպէս զի աճին եւ պտղաբեր ըլլան անթիւ անհամար հոգիներուն վրայ:

Արդ՝ այս ամէն բաներէն յայտնի չ'երեւար, որ Հռոմէական Եկեղեցին է ճշմարտապէս Կաթողիկէ, այսինքն է՝ տիեզերական եւ տարածուած ամենայն ազգաց մէջ. ասով կը կատարուին ամէն Մարգարէութիւնները, որոնք ճշմարիտ Եկեղեցւոյ վրայ եղած էին:

Ուրիշ կողմանէ՝ կրնայ ըսուիլ արդեօր

որ աս Մարգարէութիւնները Բողոքականներուն վրայ ալ կը յարմարին ու կը պատշաճին: Ո՛չ բնաւ. ինչու որ Նորոգութեան ժամանակէն յառաջ՝ այնչափ դարերու մէջ ո՛ր էին աս Բողոքականները:

Հաղար հինգ հարիւր տարի անցեր էր, եւ մէկը չէր գտնուած, որ իրենց վարդապետութիւնն ունենար, կամ անոր խօսքն ըլլալը լսեր: Ինք Լուտեր կը հաստատէր՝ թէ իր ժամանակը ոչ որ կը ճաննար այն մեծամեծ բաները, որ ինք սորվեցնելու վրայ էր: Ուրեմն իրենց աղանդը Կաթողիկէ չէ, վասնզի ամէն ժամանակներու վրայ չի տարածիր: Բայց՝ ծնանելէն ետքն ալ այս աղանդը Կաթողիկէ չի կրնար ըսուիլ, վասն զի ամէն տեղ չի տարածիր. ինչու որ՝ թէպէտեւ այլեւայլ երկիրներու մէջ շատերը կը գտնուին, որոնք իրենց Բողոքական անունն առած են, բայց այնչափ աղանդներուն մէջէն ո՛րն է որ կարող է պարծիլ Կաթողիկէ կամ տիեզերական ըլլալուն վրայ: Գուցէ Անգղիականն է: Բայց ասիկայ եւ ոչ Անգղիայի մէջ տիեզերական է, վասն զի բոլոր աշխարհքիս նկատմամբ մէկ փոքր մաս մըն է, եւ վասն զի ասոր հակառակ են Ամփարանները, Երիցականները, Քուէրերները, Մեթոդիստները, Ուեսլիէնները, Սկոթականները, եւ հարիւր ուրիշ աղանդներ, որ նոյնը կը դատապարտեն: Գուցէ Լուտերականն է: Բայց՝ թէ որ ասիկայ Սուեփայի եւ Տա-

եւ անոր համար ալ Սուրբ Խորհուրդները դրաւ, անոնց դարձին եւ արդարացուցման համար. կուզենք ըսել միայն թէ ճշմարիտ կրօնքը այնպէս բարի, այնպէս սուրբ, այնպէս մաքուր պէտք է ըլլայ, որ՝ ո՛վ որ անոր օրինադրութիւնները պահելու ըլլայ կարող ըլլայ սուրբ ըլլալ. եւ ճշմարտապէս շատերն ալ սուրբ ըլլան Աստուծոյ օգնութեամբ եւ գործքով եւ հրաշքով ալ իրենց Սրբութիւնը ցուցնեն:

Արդ՝ այս ամենայն կատարելապէս ստուգուած է Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ, Ըսէք ինծի. եթէ մէկը իրացնէ պահելու ըլլայ այն ամէն բան որ Ս. Եկեղեցին կ'օրինադրէ, Սուրբ կ'ըլլայ թէ չէ, Եթէ պահելու ըլլայ բոլոր աստուածային պատուիրանները, բոլոր հրամանները, բոլոր օրէնքները որ նոյն Եկեղեցին առջեւնիս կը դնէ, եւ եթէ ի գործ դնելու ըլլայ ամէն միջոցները, որ ինք մեզի կը մատուցանէ աղօթքի եւ խորհուրդներու մէջ Սուրբ կ'ըլլայ թէ չէ:

Երբեք առջեւնիս կը դնէ՞ բան մը որ գէշ ըլլայ: Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին երբեք ձեզի խորհուրդ մը տուաւ, համոզեց, սորվեցուց չար բան մը, քաւ լիցի. եւ ոչ ստուերը: Մանաւանդ թէ՝ բոլորովին անոր հակառակ զմեզ միշտ խրատով, օրինակաւ, սպառնալիքներով, խոստմունքներով, եւ մինչեւ նաեւ մայրական պատիժներով չարէն հեռացուց. միշտ մեզի ամէն առաքինութիւն-

ներն, առիթներէ փախչիլ անդադար սորվեցուց, ինչպէս գիտէք: Ո՛վ ինչպիսի մաքուր է բովանդակ Կաթողիկէ օրէնքը:

Եւ իրօք ալ այս ամէն աստուածային վարդապետութիւններով՝ որչափ մեծամեծ Սուրբեր չհանեց:

Թէ այսպէս ամէնքն ալ Եկեղեցւոյ ձայնին լսէին եւ հետեւէին, որպիսի դիպահական սրբութեան կը հասնէին: Բայց ո՛վ չիզարմանար այն քաջալերութեան վրայ, որով Կաթողիկէ Եկեղեցին այնչափ այնչափ անձինք զօրացուց, որոնք մեզի պէս տկար էին եւ Եկեղեցւոյ մէջ կարող եղան ի գործ դնել բարձրագոյն առաքինութիւններ՝ մինչեւ մեծամեծ Սուրբեր եղան: Ամէն դարերու մէջ ալ ասոնք այնչափ բազմութիւ եւ զարմանալի եղան, որ մինչեւ իրենց անունները միայն ժողովելու շատ հատորներու գործք է: Ոմանք գիտցան ի գործ դնել խիստ տապալիսարութիւն մը հազուագիւտ անմեղութեամբ մինչեւ արքունեաց մէջն ալ, ինչպէս Հենրիկոսները, Փերդինանդները, Լուդովիկոսները, Գունեկունտաները, Քլոդիլտէները, Ոմանք գիտցան իրենց թրշնամեացը ներել, եւ ամենայն եղանակաւ բարեբարել, ինչպէս Ս. Եռօ՛հ. Գուլբերգոս, Ս. Իգնատիոս, Ս. Փրանկիսկոս Սալէզարի, Ս. Արիստոս Լիգուորի: Շատերը երկնային քաջալերութեամբ անտանելի ճիգն ու աշխատութիւն յանձն առին ընկերաց օգնելու համար, ինչպէս Ս. Անտոն Պա-

տուացի, Ս. Բեռնարդինոս Սիենացի, Ս. Փրանկիսկոս Քսաւեր, Ս. Փրանկիսկոս Ռէճիս, Ս. Վինկենտիոս տէ Փաւլի, Շատերն ալ մարդկային մարմնով երկնից հրէշտակներու պէս ապրեցան, ինչպէս (մեր մէջը Ս. Գրիգոր Նարեկացի) Ս. Ալոյիսիոս Կոնցակա, Ս. Ստանիսլաւոս, Սրբուհի Թերեզիա, Ս. Կատարինէ, մինչեւ Երանուհին Մարիամ Աննա Յիսուսի, որ մեր օրերը Երանելեաց կարգը դուռեցաւ։ Երբեք չէի կրնար խօսքս լինցընել, թէ ուղէի աչքի առջեւ բերել ամէն գեղեցիկ եւ դիւցազնական առաքինութիւնները, որ պայծառ լուսաւորութեամբ ծագեցան ամէն ժամանակ մինչեւ մեր օրերը Ս. Եկեղեցւոյ մէջ, բաւական է ձեզի գիտնալը, որ ասոնց մէջ թէ՛ արք եւ թէ՛ կանայք կը գտնուին, ամէն հասակէ, ամէն վիճակէ, ամէն աշխարհքներէ, եւ այնչափ բազմութեամբ, որ նուիրական ատեանները եւ ոչ իսկ իրենց սրբացուցման դատատանական քննութեանը կը հասնին։

Աւելի եւս. ասոնցմէ շատերը նաեւ հրաշքներ գործելու շնորհքն ալ ունէին. ասիկայ անժխտելի առանձնաշնորհութիւն մըն է եւ հաստատութիւն մեր սուրբ Հաւատքին։ Յիսուս Քրիստոս խոստացաւ եւ ըսաւ. որ իբն իւր հոգիս անցնելէն յետոյ ինչպէս եւ ինչպէս պիտի գործէիք, ինչպէս ինչպէս պիտի գործէիք, ինչպէս պիտի գործէիք։

¹ Եւ. Եւ. 10.

Արդ՝ հարցուցէք մէյմը ամէն Բողոքականներուն, երեք հարիւր տարիէ վեր, որ աշխարհքիս վրայ երեւցած են, իրենցմէ մէկը գտնէ ամենափոքր հրաշք մը գործած ունի, չեմ ըսեր մեռեալ մը կենդանացուցեր է, հապա գտնէ չնչին քերս մը առողջացուցեր է։ Ամէնքն ալ կը ստիպուին ըսելու, ոչ։ Բայց Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին նաեւ աս վերջին երեք դարերու մէջ գեղեցիկ շարք մը հրաշքներու ունեցաւ։ Բողոքականները որ ասով չեն կրնար պարծիլ, յամառութեամբ մը մեր ճշմարիտ հրաշքներ ունենալը կ'ուրանան. սակայն այս իրենց յամառութիւնը ասոր միայն օգնեց, որ նոյն հրաշքները մեծագոյն եւս լուսաւորութեամբ պայծառացան։ Ս. Փրանկիսկոս Քսաւեր մինակ այնպիսի մեծամեծ եւ նորանշան հրաշքներ գործեց այնպիսի եւ այնչափ բազմութեան առջեւ, որ նոյն իսկ Հռոմէական հերետիկոսները չկրցան ուրանալ։ Ս. Փիլիպպոս Ների ասոնցմով լեցուց Հռոմ քաղաքը։ Ս. Ալոյիսիոս Կոնցակա անթիւ բազմութեամբ գործեց բովանդակ Խաղիայի մէջ։ Ս. Իսիդորոս բարի գիւղականը Սպանիայի մէջ մեծ հրաշագործ սուրբն եղաւ։

Աս հրաշքներէն շատերը քննուեցան մանրդատատանական հարցափորձով, վաւերացան ամէն տեսակ վկաներէն, եւ ստուգուեցան նոյն իսկ Բողոքականներէն եւ այնչափ ստոյգ են, որ մտաց հանձար ունեցողը չի կրնար տարակուսիլ։ Արդ՝ ինչո՞ւ ու-

րեմն կաթողիկէ կրօնքէն դուրս երբեք
հրաշքներ չեն տեսնուիր: Ինչու գոնէ
Բողոքական աղանդներէն մէկը ասով չի
պարծիր: Գոնէ մէկ հրաշք մը միայն ու-
նենային երեք հարիւր տարուան մէջ: Բայց
բանն ան է, որ մենք միայն այս պարծանքն
ունինք. ինչու որ մենք մինակ ունինք ճշ-
մարտութիւնը: Ասիկայ գեղեցիկ ցոյց մը
չէ՞ ի նպատակ կաթողիկէ Եկեղեցւոյ:

Այսու ամենայնիւ դեռ շատ բան կայ
աւելցընելու. այս ինքն է որչափ կաթողիկէ
Եկեղեցին իր վարդապետութեան եւ իր
օրինաց մէջ սուրբ է, այնչափ Բողոքակա-
նութիւնը թէ՛ մէկուն եւ թէ՛ մէկալին
մէջ ամբարիշտ է: Գուք որ մինակ այն
թշուառականները կը լսէք, որ ձեր առ-
ջեւը հօվուի մօրթի տակ ծածկուելով,
Յիսուսի, եղբայրական սիրոյ եւ հաւատքի
վրայ խօսիլ մը կը կեղծաւորին, ասիկայ
դիւրաւ չէք տեսներ, եւ ոչ կ'իմանաք.
Բայց թէ գիտնայիք այն ամէն զարհուրելի
վարդապետութիւնները, որ աշխարհքիս
սորվեցուցին, ստուգիւ կը սոսկայիք: Մէկ
քանին յիշատակեմ՝ ձեզի, մէկ դի ձգելով
աւելի վերացեալները, որոնք թէպէտ աւելի
ամբարշտական են, սակայն գուցէ դուք եւ
ոչ կարող էք ըմբռնել: Այս անդամները
կը սորվեցընեն որ Աստուած մարդկան ան-
կարելի բաներ կը հրամայէ, թէ իրենց
բաւական շնորհք չիտարնոյնները կատարե-
լու, եւ ետքէն զիրենք դժուր կը խրկէ,

վասնզի այն հրամանները չկատարեցին. ա-
սիկայ զարհուրելի հայհոյութիւն մըն է,
վասնզի զԱստուած անգուծ, անիրաւ եւ
բռնաւոր կը ցուցընէ. ուր որ Ինքն է հայր
ողորմութեան եւ բարութեան, որն որ չի
հրամայեր, բայց եթէ ան բանը որ կարելի
է գործել իր աստուածային օգնութեամբը,
որ մեզմէ չի պակսեցընէ: Ար սորվեցընեն
թէ փրկուելու համար բաւական է հաւ-
ատք ունենալը, եւ թէ հարկաւոր չեն բարի
գործքերը, որով կ'եղծանեն մարդկան ար-
դիւնաւորութիւնը, եւ ճամբայ կը բանան
ամենայն անօրէնութիւն գործելու: Մինչեւ
ըսելու կը հասնին, (խցե՛ականջներդ որ չլսես
այս հայհոյութիւնները) թէ Աստուած
պատճառ է չարեաց եւ թէ Աստուած է,
որ զմեզ կը մղէ մեզք գործելու. ասիկայ
ուրիշ բան չէ, բայց եթէ զԱստուած ան-
օրէնի տեղ զնել: Ար սորվեցընեն նաեւ
թէ անկարելի է Աստուածային պատուի-
բանները պահելը, որն որ ամէն անօրէնու-
թիւն վաւերացընել է. թէ պէտք չէ մեզ-
քերնիս յայտնել խոստովանահօր, առ ալ
մոլութեան ամէն սանձը կը վերցընէ:

Վանարգեն աղքատութեան, ողջախո-
հութեան եւ հնազանդութեան ուխտերը,
որ կ'ընենք Աստուծոյ, եւ կը սորվեցը-
նեն թէ այս ուխտերը պահելու բաներ չեն
եւ այսպէս զմարդիկ սրբապղծութեան կը
ձգեն: Ար պնդեն թէ մարդ իր բարի գործ-
քերով արդիւնք մը չի վաստակիր եւ այսպէս

անառակութեան մէջ կ'ընկղմեն զմարդ, եւ կը ջնջեն ամէն առաքինութիւն. չեն ուզեր լսել ոչ ծով, ոչ մահացուցում, ոչ ապաշխարութիւն, եւ այսպէս կը բորբոքեն մարմնոյ մոլութիւնները, եւ փորձութիւնները կ'աճեցնեն: Կ'անարգեն Սրբոց պաշտօն ընծայելը եւ օգնութեան կանչելը, եւ այսպէս սուրբերէն կը վերցընեն իրենց պատիւը, մեղմէ անոնց օգնութիւնը: Չեն ուզեր որ ննջեցելոց համար աղօթք ըլլայ, եւ զմեզ անգութ անողորմ կ'ընեն խեղճ ննջեցելոց: Կ'ուզեն որ ամէնքն ալ ի հարկէ աշխարհք մտնեն, եւ այսպէս կ'ոչնչացընեն Յիսուսի Քրիստոսի եւ այնչափ Սուրբերու օրինակը, որոնք որ առաքինութեան համար անկին մնացին: Ասոնք մինակ մէկ քանիններն են այնչափ սոսկալի անօրէնութիւններէն, որ կը սորվեցընեն այնպիսի կրօնքի մը վարդապետները, եւ կ'ուզեն որ դուք ալ նոյնը գրկէք: Կ'սիկայ միայն բաւական չէ՞ ցուցնելու ձեզի անոր ստութիւնը եւ զձեզ զարհուրեցնելու: Մի՛ յուսաք ասոնցմէ սրբութիւն, մի՛ յուսաք ոչ Առաքեալներ, ոչ Մարտիրոսներ, ոչ Խոստովանողներ, ոչ Կուսանք, ոչ ուրիշ Սուրբեր, վասնզի այնպիսի զարհուրելի վարդապետութիւններով Սրբութիւնն անկարելի է:

Ինծի պիտ'որ ըսէք թէ այնչափ Բողոքականներ ալ կան, որոնք այնպիսի գէշութիւն չունին, մանաւանդ թէ բարի օրինակներ ալ կու տան, ողորմու-

թիւն կ'ընեն, պարկեշտութեամբ կ'ապրին, եւ չեն կրնար այն ամէն անօրէն սկզբունքներն ունենալ: Այո՛ իմ սիրելիքս, ասիկայ ճշմարիտ է. բայց աղէկ միտ դրէք պատասխանւոյս որ պիտ'որ տամ: Բողոքականներուն մէջ կը գտնուին այնպիսիներ ալ, որոնք աղէկ կրթութիւն մ'առած ըլլալով եւ աղէկ զգածման եւ բնական պարկեշտութեան ձիրքն ունենալով, համեստութեամբ կ'ապրին եւ բարի գործք ալ կ'ընեն. բայց կ'ընեն ասոնք վասնզի շատ բաներու մէջ կ'ուրանան իրենց կրօնքը, որպէս զի մերինին պէս ապրին: Եթէ կուրօրէն հնազանդելու ըլլային իրենց վարդապետներուն, իրենք ալ ամբարիշտ անօրէն կ'ըլլային. բայց որովհետեւ անոնց չեն հնազանդիր, եւ մանաւանդ թէ սրտի բաւութեամբ՝ բնական ուղղութեամբ կ'ընեն ինչ որ Կաթողիկէ կրօնքը կը սորվեցընէ. աս պատճառաւ է որ իրենց մէջն ալ օրինակներ կը գտնուին: Մէկ խօսքով՝ այս է մեր տարբերութիւնը սրբութեան նկատմամբ, որ մենք երբոր կատարելապէս կը պահենք մեր օրէնքը, Սուրբ կ'ըլլանք. անոնք թէ որ իրենցը պահելու ըլլան ամբարիշտ կ'ըլլան. եւ միայն անոր համար, որ իրենց կրօնքը չեն պահեր եւ մեր կրօնքին կը մերձենան, բարի կ'ըլլան: Եւ այս կը ցուցնէ որ մենք բարեբախտութեամբ ստացեր ենք Սրբութեան պարգեւը, որն որ մինակ Յիսուսի Քրիստոսի կրօնքին կը վերաբերի:

տակ գրաւ: Եպիսկոպոսները կը խրկեն քահանաները, քահանաները մեզի կը սորվեցնեն ինչ որ պէտք էնք հաւատալ եւ պէտք էնք գործել: Աս եղանակաւ գիտենք ճշդիւ թէ ո՞ր ճշմարտութիւններու եւ ո՞ր Խորհուրդներու պէտք է հաւատալ, ո՞ր Խորհուրդները եւ որպիսի պատրաստութեամբ պէտք է ընդունել, ո՞ր աղօթքները պէտք է ընել, որոնք են ամէն մէկուն պարտաւորութիւնները եւ ո՞ր մեղքերէն պէտք է զգուշանալ դժոխքի հրոյն մէջ չեկնալու համար:

Աս ամենապարզ միջոցը միանգամայն խիստ ապահով է. ինչու որ Ս. Եկեղեցին անսխալ ըլլալով եւ քահանաները Եպիսկոպոսներուն՝ Եպիսկոպոսներն ալ Ծայրագոյն Քահանայապետին հսկողութեան տակ ուրիշ բան չկրնալով սորվեցնել, բայց եթէ ինչ որ բոլոր Եկեղեցին կ'ընդունի, պարզ հաւատացեալները ամենեւին ստոյգ են որ աս միջոցով ճշմարտութիւնն ստացած են: Զարմանալի՝ գիւտ Աստուծոյ իմաստութեանը, որ ամէն բան իր գրած վախճաններուն համեմատ կը կարգաւորէ աստուածային պարզութեամբ եւ գործունէութեամբ:

Իսկ Բողոքականները աս գեղեցիկ կարգը տակնուվրայ ընելով պահանջեցին որ ամենեւին ոչ քահանաներուն, ոչ Եպիսկոպոսներուն, ոչ Քահանայապետին եւ ոչ բովանդակ Եկեղեցւոյ ճոխութեանը հնա-

ղանդելու պարտաւորութիւն մ'ըլլայ. Իբրեւ սկիզբ հաստատեցին որ ամէն մարդ պէտք է ինք իրմէ Ս. Գիրքը կարդայ, ինք իրմէ իմանայ ու մեկնէ, ինք իրմէ հաւատալու ճշմարտութիւնները գուրս հանէ, ինք իրմէ գործքերուն մերձեցնէ եւ ամենեւին ուրիշին վարդապետութեանը չկապուի. աս բանս թէ որ ճշմարիտ ըլլար (ինչպէս որ Աստուծոյ շնորհքով ճշմարիտ չէ), ան ատեն հարկ էր որ բովանդակ մարդկային ազգը յանձն առնուր դժոխք երթալ:

Եւ յայտնի է, ինչու որ ամէն բանէ յառաջ քրիստոնէից շատերը ինչպէս կարող պիտ'որ ըլլային Ս. Գիրքը կարդալ: Առջի ատենները՝ տպագրութիւն գտնուելէն յառաջ, կարելի բան չէր եւ ոչ մէկ օրինակ մը ունենալ առանց մեծ ծախքի եւ մեծ մասը՝ չէին կրնար ալ հոգալ: Բաց ասկից՝ շատերը եւ ոչ կարդալ գիտէին, ինչու որ ան ատենները չէ թէ միայն աղքատներն ու աշխատաւորները չէին գիտեր, հապա շատ անգամ տէրերն ալ սորված չէին: Հարկաւոր էր դարձեալ որ ամէնքն ալ այս պատուիրանը գիտնային, բայց ոչ դք կը ճանչնար, եւ իրաւցընէ այն մեծ մեծ խօսող ուսուցիչները, որոնց բերնէն միշտ Ս. Գիրք Ս. Գիրք կը լսուի, կարող են արդեօք ցուցնել մեզի Ս. Գրոց մէջէն գլուխ մը, ուր այսպիսի պատուիրան մը գտնուի: Հիմակուան ատենս ալ գիւղականներու,

աշխատաւորներու, արուեստաւորներու, կանանց մեծ մասը կարգալ չի գիտեր: Հարկ էր ըսել թէ ինչպէս անցած ժամանակները, այսպէս ալ հիմայ աղքատներու մեծ մասը պէտք էր դատապարտուիլ. այսու ամենայնիւ Երեսու Բրիտոս ասոր բոլորովին հակառակը սորվեցուց. ըսելով՝ թէ երկնից սուրբ Արքայութիւնը գլխաւորաբար աղքատաց համար է: Ուրեմն սուտ է Բողոքականութիւնը՝ որ իր սկզբունքովը զերենք առանց յանցանաց Աստուծոյ արքայութենէն դուրս կը ձգէ:

Բայց դնենք որ ամէնքն ալ կարգալ գիտնան, կամ թէ կարող ըլլան անոր տեղը լեցնել միտ դնելով Ս. Գիրքը կարգացողի մը. ուրեմն գոնէ ասով կրնային փրկութեան հասնիլ. ոչ, իմ սիրելիքս, եթէ ճշմարիտ էր Բողոքականներուն սկզբունքը՝ Բրիտոսնէից մեծագոյն մասը եւ ոչ ասով փրկուելու միջոց մը կ'ունենար: Ինչու որ ինչ օգուտ կ'ընէ մէկու մը Ս. Գիրքը կարգալը, եթէ զանիկայ չի հասկընար կամ հակառակը կը հասկընայ: Փոխանակ կեանք ստանալու՝ մահ կը ժառանգէ: Եթէ ես հաւատարու ըլլամ բանի մը, իբր թէ Աստուած պատուիրեր է, երբոր Աստուած անոր տեղ ուրիշ բան մը կը պատուիրէ, եթէ իբրեւ ճշմարտութիւն հաւատարու ըլլամ այն բանը՝ որն որ միայն իմ երեւակայութիւնս է, ստուգիւ ասիկայ ինծի թոյն չ'ըլլար առողջութիւն ըլլալու տեղ:

Արդ՝ հոս է միտ դնելու բանը: Ս. Գիրքը շատ մութ է եւ շատ դժուարին, եւ ասիկայ այլեւայլ պատճառներու համար: Հին Կտակարանը 40 դարերու պատմութիւնը կը պարունակէ, որուն գլխաւոր գործքերը սաստիկ համառօտութեամբ կը յիշատակէ, բովանդակը առակ եւ նմանութիւն մըն է Բրիտոսնէութեան ատեններուն, որուն որ դէպքերը քիչ շատ պայծառութեամբ Մարգարէները կը նշանակեն, խառնելով ան ատենները պատահած գործքերուն հետ. ուստի սաստիկ սրութիւն մտաց եւ խելամուծութիւն կը պահանջէ աղէկ իմացուելու համար: Պէտք է ունենալ ընդարձակ տեղեկութիւն պատմութեան, բանադատութեան, աշխարհագրութեան, հին լեզուներու, գլխաւորաբար ան ատեններուն սովորութեանց, եւ մարդկան բարուցը, այլազգ՝ կամ ամենեւին բան մը չ'իմացուիր եւ կամ հակառակը ինչպէս շատ անգամ կը հանդիպի: Իսկ նոր Կտակարանը առջինին դժուարութիւններէն զատ, իրեն սեպհական մթութիւնն ունի, Խորհուրդներուն եւ ճշմարտութիւններուն խորունկութեանը համար, որոնց վրայ կը ծագէ. ինչպէս են ամենասուրբ Երրորդութիւնը, Մարդեղութիւնը, Շնորհք, Խորհուրդներն եւ այլն: Բաց ասիկց՝ այն աստուածային թղթերուն մէջ այս Խորհուրդները շատ անգամ հազիւ թէ ստուերագրուած են. վասն զի Ս. Եկեղեցւոյ մէջ ետքէն կեն.

դանի բարբառով պիտի աւանդուէին, ասոր համար մեծապէս դժուարին է իմանալը: Ինչ պիտ'որ ընէր ուրեմն Քրիստոնէից մեծ մասը այս ամէն խորունկութիւնները ինք իրմէ իմանալու համար: Աս Բողոքականները կ'ուզեն անոնց թիկանց վրայ այնպիսի ծանրութիւն մը դնել, զորն որ տանիլը բոլորովին անկարելի է: Երբ տասարդութեան ատեն շատերը ստուգիւ չկրցան այսպիսի ուսմունքներու զբաղիլ իրենց վիճակին նայելով: Հիմայ մէկը կ'ին ու որդիք ունի, որոնք ուտելու հաց կ'ուզեն, մէկայլը առուտուրի ու գործքի մէջ է, մէկը արուեստ ունի՝ մէկայլը զբաղմունք, եւ իրաւ է որ կարելի բան չէ Ս. Գրոց ուսմանը զբաղիլը: Եւ կանայք՝ որ մարդկային ազգին մէկ կէտն են, ասոնք ալ ինչ պիտ'որ ընէին: Ինչպէս պիտ'որ ընէին խեղճ գեղացի կանայքը, ինչպէս ծառայութեան մէջ եղող անձիւնքը, ինչպէս ամուսնացեալները: Իրաւցրնէ՝ եթէ բաւական չէ սրբազան հովիւներու հրահանգը, եթէ բաւական չէ Եկեղեցւոյ մէջ ծշմարտութիւնները իմանալը, եթէ հարկաւոր բան է ինք իրմէ Ս. Գիրքը իմանալը, ամէնքն ալ միանգամ եւ միշտ կրնան յաւիտենական փրկութենէ հրաժարիլ: Արդ՝ ինչ այլանդակութիւն, ինչ անգթութիւն է ասիկայ:

Այսպիսի յայտնի պատճառներուն գիտէ՞ք ինչ պատասխան կու տան Բողոքա-

կանները: Նախ՝ կը բարկանան որ մենք Ս. Գիրքը մթին եւ դժուարին է կը զրուցենք, ետքը կը հաստատեն թէ Հոգին Սուրբ զմեզ կը լուսաւորէ իմանալու այն բաները, որ հարկաւոր են փրկութեան: Բայց՝ թէ որ բարկանալը բաւական է իրաւունք ունենալու համար, շատ աղէկ. սակայն՝ որովհետեւ բաւական չէ, ոչ իրենց զայրանալը եւ ոչ իրենց պահանջմունքը Հոգւոյն սրբոյ նկատմամբ, ամենեւին չեն զօրեւր դժուարութիւնները լուծելու: Ինչու որ՝ թէ Ս. Գիրքը մթին է՝ ամենաստոյգ բան է, եւ նոյնը կը հաստատէ Աստուաշունչ Գիրքը: Ս. Պետրոս Առաքեալ Պօղոս առաքելոյն թղթերուն վրայ խօսելով յայտնապէս կը զրուցէ թէ՝ անոնց մէջ իմանալու դժուարին բաներ կան. ուստի եւ ոմանք, կ'ըսէ, զանոնք կ'եղծանեն՝ ինչպէս որ ուրիշ ամէն սուրբ գրուածները: Նոյնը կը ցուցնեն նաեւ Եկեղեցւոյ Ս. Հարք, որոնք թէպէտեւ շատ գիտուն եւ լի էին Աստուծոյ լուսովը, այսու ամենայնիւ սաստիկ ուսմամբ աշխատեցան եւ մեծամեծ հատորներ գրեցին Ս. Գիրքը մեկնելու: Բայց՝ աւելի եւս յայտնութեամբ կը ցուցնէ նոյն իսկ Բողոքականաց փորձը: Ինչու որ՝ եթէ Ս. Գիրքը այնչափ պայծառ է, ինչպէս իրենք կը զրուցեն, ինչու իրենք ալ այնչափ այնչափ մեկնութեան հատորներ գրեցին եւ ծախեցին: Ինչու այս մեկնութիւններուն մէջ մէկը չկայ իրենցմէ որ

մէկային համաձայն ըլլայ: Ինչու այս մեկ-
նութիւններու վրայ հիմնած դաւանու-
թիւններնին այնչափ մէկմէկու աննման են:
Այնչափ աղանդներու բաժնուած են, որ-
չափ գլուխներ կան, եւ ետքէն կ'ելլեն ու
կ'ըսեն թէ Ս. Գիրքը յայտնի է: Օր մ'ալ
կարող են ջանալ զմեզ համոզել թէ
էշերը կը թռչին, եթէ զմեզ այնչափ ա-
պուշ գտնելու ըլլան, որ հաւատաւոր իրենց
այլանդակ կարծիքներուն:

Աս հակառակախօսութիւնները որոնց
մէջ կը գլորին, յայտնի եւ պայծառ կը
ցուցնեն թէ ինչ ստուգութիւն ունի
մէկալ ըսածնին Հոգւոյ Սրբոյ ներկայու-
թեանը վրայ: Ինչու որ թէ ամէնքն ալ
այդ ներկայութիւնը ունենային, երբեք
կարելի էր որ իրօք ալ մէկմէկու հակառակ
խօսէին: Հոգին Սուրբ ուրիշ բան չի կրնար
սորվեցընել, բայց եթէ ճշմարտութիւն.
եւ որովհետեւ ճշմարտութիւնը մի միայն
է, այսպէս պէտք էր ամենուն ալ մի եւ
նոյն բանը սորվեցընէր: Ուրեմն երբ որ ի-
րարու կը հակառակին, մէկզմէկ կը թշնա-
մանեն, իրար կը խածնեն կը բզբտեն եւ
փոխադարձ մէկզմէկ կը նզովեն, յայտնի է
իբրեւ արեւին լոյսը թէ առատապէլ մըն է
իրենց ըսած Հոգւոյն Սրբոյ այն ներկայու-
թիւնը՝ որով կը պարծին: Ապա ուրեմն
աս հաստատուն կը մնայ որ եթէ քրիս-
տոնէական հաւատքը ուրիշ եղանակաւ չի
կերպաւորուիր, բայց եթէ Աստուածա-

շունչի մեկնութեամբ, որ ամէն մէկ կար-
գացողը ինք իրեն կու տայ, ալ հաւատքը
անկարելի է մարդկան մեծագոյն մասին:
Ուրեմն Զիսուս Քրիստոս՝ որ աշխարհք
եկաւ ամէն մարդկան փրկութեան միջոցը
շնորհելու, մարդկան մեծագոյն մասը դրաւ
(զարհուրելի՝ հայհոյութիւն) այնպիսի վի-
ճակի մէջ որ կարող չըլլայ փրկութեան
հասնիլ:

Թէ այս ասանկ է՝ կ'ուզեմ որ նոյն իսկ
իրենց գործքերէն ու ըսածներէն համա-
ղուիք: Աղէկ միտ դրէք: Կը սորվեցընեն
թէ ուրիշ բանի պէտք չէ հաւատալ, բայց
եթէ Ս. Գրքին, եւ ինչ կ'ընեն այս վար-
դապետութիւնը սորվեցընէին ետքը: Իրենք
առաջինը կ'ըլլան անոր դէմ ելլել, եւ Ս.
Գրքին վարդապետութիւնը սորվեցընելու
տեղ՝ իրենցը քարոզել: Բեմը կ'ելլեն, Ս.
Գիրք կը կարդան եւ ետքէն կը սկսին
մեկնել: Կ'ուզեն որ դու ալ նոյնը այս-
պէս եւ այնպէս իմանաս եւ չընդունիս այն
մեկնութիւնը, որ կու տայ Ս. Կաթողիկէ
Եկեղեցին եւ հաւատաս որ մինակ իրենց
մեկնութիւնն է աղէկը: Արդ՝ ինչ է այս
ամենայն: Եթէ Ս. Գիրքը այնպէս յայտնի
է, ինչու կը մեկնեն: Եթէ Հոգին Սուրբ
ամէն ընթերցողներուն ալ ներկայ է, ին-
չու կ'ելլեն եւ Հոգւոյն Սրբոյ գործքը՝ Ս.
Գիրքը կ'աւրեն: Եթէ պէտք չէ անսալ եւ
ոչ Եկեղեցւոյ ճոխութեանը, ինչու կը
պահանջեն որ իրենց խօսքին անսացուի:

Գիտէ՞ք ինչ է: Իրենք ալ կը տեսնեն որ մինակ Ս. Գրքով բանը չի լմըննար, հաւատացեալները երբեք չեն կրնար գիտնալ թէ ինչ պէտք է հաւատան, ինչ պէտք է գործեն, ուստի ստիպուած են եթէ կ'ուզեն ազանդնին ոտքի վրայ պահել, կենդանի խօսքով բան մը սորվեցընել: Եւ ասիկայ ամենայն պայծառութեամբ կը ցուցնէ, ինչպէս զրուցեցինք, թէ մինակ Ս. Գրքով հաւատք անկարելի է:

Բայց որովհետեւ մէյմը սորվեցընելու սկսեք են, մեզի շատ հաճոյական էր մեր քննասիրութիւնը յագեցընելու համար, եթէ քիչ մը յայտնէին մեզի, ինչ անունով եւ ինչ ճոխութեամբ կը սորվեցընեն: Աս բանս ճանչնալը՝ ամենեւին մի տարակուսիք, ձեզի շինութիւն պիտ'որ բլլայ: Աս Բողոքականները Ս. Եկեղեցւոյ ուսուցանելը մերժեցին աս պատճառանքով, որ մարդիկ ներէ բաղկացեալ է եւ մարդիկ միշտ մտլորական են. հապա իրենք ինչպէս կ'ուսուցանեն, իրենք ալ մարդիկ չեն, մոլորական չեն. ինչ առանձնաշնորհութիւն ունեցեր են: Գուցէ գիտութիւն, հմտութիւն, քննադատութիւն, լեզուաց ծանօթութիւն, պատմութիւն, ժամանակագրութիւն, հնութեանց տեղեկութիւն ունին: Թողունք ան, որ այս ամենայն Եկեղեցւոյ մէջ մէկու մը ճոխութիւն չի տար. թողունք նաեւ որ այս Ս. Գիրքը տարածողները իրենց գիտութիւնը եթէ սրճա-

նոցներու, գինեատուններու, պանդոկներու, Պիլեւերաներու մէջ ստացած չեն, չի գիտցուիր ուստի՝ խելքերնուն մէջ մտած է, զնենք որ գիտուն եւ իմաստուն ալ բլլան, սակայն թող շնորհք ընեն եւ մեզի ըսեն. թէ արդեօք բոլոր գիտութիւնը գացեր իրենց մէջ ապաւինե՞ր է, այնպէս որ ամենեւին փշրանքն ալ մնացած չըլլայ քահանաներուն, Եպիսկոպոսներուն, Առաջնորդներուն եւ Ուղղափառ ուսուցիչներուն: Գուցէ օրինաւոր իշխանութենէ մը յանձնուած է իրենց առաքելութիւնը: Այո, անին այն առաքելութիւնը, զորն որ ամէն մէկերնին իրենք իրենցմէ առած են, իրենք զիրենք Ս. Գրքոյ տարածող եւ ոմանք մեկնիչ ըրած են, մինչեւ ոմանք ալ (ծիծաղդ բռնէ՝ թէ կրնաս) իրենք իրենցմէ գլուխին թագ դրեր եպիսկոպոսներ եղեր են: Գուցէ թէ վարուց սրբութիւն ունին, որ զիրենք նշանաւոր կ'ընէ: Թող ուրեմն քանի մը հրաշքներ գործեն իրենց առաքելութիւնը մեզի ցուցընելու համար, որպէսզի մենք ալ իրենց հաւատանք:

Լսած եմ որ ոմանք այսպիսի առիթներու մէջ կ'ըսեն թէ անոր համար կ'ուսուցանեն վասն զի Հոգին Սուրբ խոնարհներուն եւ անարգներուն յայտնուելով, իրենք... Բայց չէին կրնար պարկեշտութեան համար խօսքերնին լմընցընել, կ'ուզէին ըսել թէ իրացընէ Հոգւոյն Սրբոյ ընտրեալներն էին, վասնզի խոնարհ եւ

միամիտ էին: Գոհութիւն Աստուծոյ որ
 Առաքեալներու վրայ քիչ մը խոնարհու-
 թիւն գտնուիլը միշտ ազէկ է եղեր. միայն
 թէ քանի մը խորհրդածութիւններ ունինք
 ընելու այս Ինքնութիւնը եւ Գոհութիւնը,
 այսինքն է թէ ամէն անգամուն որ Աս-
 տուած միամիտներուն յայտնուեր է, միշտ
 եւ ստէպ ստէպ պատուէր ու յորդորտուեր
 է, որ իրենց հպարտութիւնը ճնշեն եւ
 հպատակին ամէն բանի մէջ Ս. Եկեղեցւոյ
 պաշտօնեաներուն, որ իրենք զիրենք մէկէ
 մը վեր չբռնեն, մանաւանդ թէ ամենէն
 ալ նուաստ համարին: Ասոր ներհակ այս
 երէկուան նորարոյս Ինքնութիւնը -- Գո-
 հութիւնը, խոնարհութեան համար կը պար-
 ծին, թէ իրենք միայն Ս. Գիրքը կ'իմա-
 նան, խոնարհութեան համար նոյնը կը զա-
 նան Ս. Եկեղեցւոյ, խոնարհութեան հա-
 մար ամէն սրբազան Հովիւները խարուած
 կը կանչեն, խոնարհութեան համար՝ կ'ու-
 բանան Ս. Քահանայապետներուն ճոխու-
 թիւնը, խոնարհութեան համար՝ իրենց
 սեպհական դատաստանը վեր կը դնեն այն-
 չափ միլիոնաւոր Ուղղափառներուն դա-
 տաստանէն, այնչափ մեծամեծ Սուրբերուն
 դատաստանէն, որոնք աշխարհքս հրաշք-
 ներով լեցուցին, վայրենի եւ բարբարոս
 երկիրները դարձուցին, վերջապէս իրենց
 արեամբը հաւատքնին կնքելով: Ահաւասիկ
 աս մի միայն խորհրդածութիւնն է որ կ'ը-
 նենք: Ուստի՝ կրնան իմանալ որ եթէ

յօժար չենք իրենց հաւատալու, ասոր բա-
 նաւոր պատճառներն ունինք:

Բայց մեր ճամբան դառնանք այսչափ
 չեղելէն ետքը: Փրկութիւն ստանալու հա-
 մար ճշմարիտ Եկեղեցւոյ վերարբերիլը, եւ
 ճշմարիտ հաւատքն ունենալը հարկաւոր է:
 Ասիկայ անտարակուսելի է նաեւ Բողոքա-
 կաններուն, որոնք ուրիշ բանի համար չեն
 ուզեր զձեզ իրենց աղանդին քաշել, եթէ
 ոչ այս պատճառանքով որ ձեզի ճշմարիտ
 հաւատքը կու տան եւ զձեզ ճշմարիտ Ե-
 կեղեցւոյ կը յարեն: Արդ գիտնաք որ ե-
 թէ ճշմարիտ ըլլար ինչ որ ասոնք կը սոր-
 վեցնեն, թէ ամէն մարդ ինք իրմէ Ս.
 Գրքին մէջ պէտք է փնտռէ հաւատալու
 բաները, բոլորովին անկարելի կ'ըլլար փր-
 կութիւնը, ինչու որ անկարելի է այս
 սկզբունքով հաւատոյ հասնիլը եւ Եկեղե-
 ցին նորէն գտնելը:

Միտ դրէք այս երկու գեղեցիկ պատ-
 ճառներուն, որոնք այնպէս պայծառ են որ
 քանի մը համեստ Բողոքականներու բաւա-
 կան եղան աչքերնին ճշմարտութեան բա-
 նալու, երբոր ասոնց ծանրութիւնը աղէկ
 կ'աւելցին: Հաւատքը հաւատք ըլլալու հա-
 մար հարկ է որ բոլորովին ստոյգ ըլլայ,
 ապա թէ ոչ կ'ըլլայ կարծիք մը, տեսու-
 թեան եղանակ մը, հաւանականութիւն մը
 եւ ոչ աւելի: Արդ՝ ով որ ինք իրեն հա-
 տոք մը կը շինէ միայն Ս. Գիրքը կարգա-
 լով եւ առանց անսխալ ճոխութեան մը

որ իրեն նոյնը յայտնէ, անկարելի է որ երբեք այնպիսի ստուգութիւն մ'ունենայ: Ինչու որ ինչպէս կրնայ երբեք ապահով ըլլալ որ Ս. Գրքին ստոյգ իմաստը գտած է: Հարկ է որ այնչափ աւելի վրան տարակուսի, որչափ կը տեսնէ թէ սերիշնէրը, որոնք իրեն չափ եւ իրմէ աւելի գիտեն եւ կ'ըսեն, թէ Հոգւոյն Սրբոյ նոյն ներկայութիւնն ունին ինչպէս ինքը, եւ թէ նոյնչափ միաստութիւն ունին ծշմարտութեան ինքնութիւն: Ս. Գիրքը ամենեւին տարբեր եղանակաւ կը մեկնեն. պէտք է ուրեմն որ գոնէ տարակուսի, չըլլայ թէ մտլորութեան մէջ ըլլայ: Լուտերականը կը տեսնէ որ Կալվինականը մէկ եղանակաւ կը մեկնէ, իսկ Անգղիականը ուրիշ եղանակաւ, Սոկինեանը երրորդ, Մորմոնեանը չորրորդ եղանակաւ, աւելի տարբեր կը մեկնէ Քուէրերը, Սուետենպուրկեանը, Կրկնակները, Միանձնականը, եւ այլն եւ այլն: Այսչափ մեկնութիւններու մէջ, ո՞վ կրնայ այնչափ ինք զինքը հաւնիլ որ կարծէ թէ ինք միայն այս առանձնաշնորհութիւնն ունեցած ըլլայ ծշմարտութեան նպատակին հասած ըլլալու: Եթէ այն աստիճանի հասած չէ, որ ինք զինքը անսխալ համարի բոլոր Եկեղեցւոյն անսխալութիւնը ուրանալէն ետքը, միշտ կասկածելու պէտք է ստիպուի: Արդ՝ ով որ կը կասկածի ծշմարտութեան մը վրայ, չի կրնար անոր վրայ հաւատք ունենալ, որն որ ստուգու-

թիւն մըն է որ ամէն կասկած կը փարատէ: Ասկից կը հետեւի որ իրաւքնէ ստոյգ է, թէ Բողոքականութիւնը երկնից ճամբան իր հետեւողներուն գոցած է, վասն զի անոնց սրտէն սուրբ հաւատքը խլեր է:

Բաց ասկից՝ փրկութիւն ստանալու համար, ծշմարտ Եկեղեցւոյ վերաբերիլը հարկաւոր է, որ նոյին շինած տապանին կը նմանի, կ'ըսեն Ս. Հաղբ, եւ անկէ դուրս ոչ դք ալէկոծութենէ կ'ազատի: Եւ Հոգին Սուրբ մեզի կ'ազգէ, թէ ով որ Եկեղեցւոյն չի լսեր, պէտք է իրեւ հեթանոս եւ մաքսաւոր համարի, որն որ ըսել կ'ուզէ թէ այնպիսին փրկութեան ճամբէն դուրս է: Արդ՝ իմ սիրելիքս, եթէ ծշմարտ է Բողոքականներուն սկիզբը թէ՛ ամէն մարդ պարտաւոր է ինք իրեն հաւատք մը շինել Ս. Գիրքը կարդալով, ան տոնն անկարելի է մեզի ամեննուս ալ ծշմարտ Եկեղեցւոյ վերաբերիլը, եւ այսպէս անկարելի է նաեւ մեր փրկուիլը: Այս է երկրորդ զօրաւոր պատճառը, որ ձեզի կ'առաջարկէի:

Բայց պիտ'որ ըսէք, ինչու Բողոքականները չեն կրնար վերաբերիլ Ս. Եկեղեցւոյ: Երկու պատճառի համար. նախ՝ Եկեղեցի չեն կրնար ունենալ, երկրորդ՝ թէ եւ իրենց մէջ ծշմարտ եկեղեցի ալ ըլլայ, իրենք երբեք չեն կրնար նոյնը ճանշնալ: Եւ յայտնի է որ չեն կրնար զանկիայ ունենալ. ինչու որ Եկեղեցին ինչ կը նշանակէ, Սեր նպատակին նայելով՝ կը նշա-

նակէ մի եւ նոյն հաւատքը դաւանողներու բազմութիւն մը: Արդ՝ ինչպէս կ'ուզես որ գտնուի մի եւ նոյն հաւատքը դաւանողներու բազմութիւն մը անոնց մէջ, որոնք իրենց ուզածին պէս Ս. Գիրքը կը մեկնեն: Որպէս զի կարելի ըլլայ մի եւ նոյն բանը մտածողներու բազմութիւն մը մէկտեղ զալ, հարկ է որ այնպիսիներու բազմութիւն մ'ըլլայ որ նոյն եղանակաւ Ս. Գիրքը կը մեկնեն: Արդ՝ ասիկայ շատ կարելի, մանաւանդ թէ խիստ դիւրին բան է մեզի Ուղղափառաց համար, վասն զի ամէնքնիս ալ նոյնը կը մեկնենք ինչպէս Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին կը մեկնէ. բայց Բողոքականաց մէջ պէտք է ի հարկէ որչափ գլուխ՝ այնչափ կարծիքներ ըլլալ: Իւ իրօք ալ ստուգիւ այսպէս է, վասն զի եւ ոչ մէկը կ'ուզէ մէկային խօսքին անալ, եւ ասիկայ բարձրաձայն կը քարոզեն եւ կը պարծին: Ուր է ուրեմն իրենց մէջ Եկեղեցին, այս ինքն է՝ բազմութիւն մը որ մի եւ նոյն հաւատքը խոստովանի: Չկայ որչափ ալ փնտռեն՝ չկայ: Ըսէք՝ կարելի բան է աղէկ ցորեն ունենալ՝ ուր ամենեւին ցորեն չկայ: Աղէկ գինի ունենալ՝ ուր ամենեւին գինի չկայ: Խեղճ Բողոքականներ, որ բաժնուելով Կաթողիկէ Եկեղեցիէն՝ բոլորովին որբ մնացեր են եւ առանց մօր: Գոնէ աս աղէկ զգածմունքն ունենային, որ եթէ իրենք չեն ուզեր Եկեղեցւոյ գիրկը դառնալ, ուրիշները անկից չխլէին:

Բայց ինչ ըրին: Ճշմարիտ Եկեղեցի մը չունենալով՝ հարիւրաւորներ շինեցին իրենց ձեռքովը եւ ամէն մէկը կը պարծի թէ իրենը ճշգիւ Յիսուսէ հաստատուած եկեղեցին է: Այսպիսի եկեղեցիներու բազմութիւն մը շինեցին Անգղիայի, Գերմանիայի, Ղրուսիայի, Ամերիկայի միարանեալ նահանգներու մէջ, եւ մէկը մէկալէն տարբեր. մանաւանդ թէ նորէն ձեւելու վրայ են: Բայց ինչ, Դնենք թէ այնչափ ստուերուն մէջ աղէկ մ'ալ գտնուի (իրաւամբ ըսի Գնէ՛ք Բէ, ինչու որ ստուգիւ ամէնքն ալ սուտ են), ինչ պէտք է ընեն Բողոքականները՝ որ կարող ըլլան զանկայ ծանչնալ եւ մէկալներուն մէջէն ընտրել: Մենք Կաթողիկէայրս հրաշքներ, մարգարէութիւններ, մարտիրոսներ, սրբութիւն, առաքելականութիւն, Կաթողիկէութիւն եւ այնչափ ուրիշ նշաններ ունինք, որ մեզի կ'ազգեն ճշմարիտ Եկեղեցին ընտրելու անոնց ամենուն մէջէն, որ նոյնպիսի կերպաւրաւ մը իրենց կը սեպհականեն: Բայց Բողոքականները՝ որոնց եկեղեցիներուն այս ամէն նշանները յայտնապէս կը պակսին, ինչ եղանակաւ կրնան ծանչնալ որ իրենցը ստուգիւ ճշմարիտն է: Կարելի չէ: Իւ եթէ չեն կրնար ծանչնալ, ինչ պիտ'որ ընեն փրկուելու համար: Յիսուս իր պարզեւները, իր ներկայութիւնը եւ փրկութիւն չէ թէ որպիսի եւ իցէ եկեղեցւոյ խոստացաւ, այլ միայն իր Եկեղեցւոյն՝ այն մէկալները

իշխանութիւնը կը տարածի ամէն հաւա-
տացելոց վրայ: Այս ամենայն այնչափ պայ-
ծառ է՝ որ հարկ է աչք չունենալ շտեռ-
նելու համար: Ետքէն այս Գլխաւորու-
թիւնը Ս. Պետրոսի վրայ հաստատուե-
լու համար Յիսուս իրեն ըսաւ յայտնապէս
որ Նոյն ուրիշ էր հոգիներէ, որ են Հաւ-
ատացեալք, ետքը Նոյն ուրիշներէ:
որոնք են Հովիւները, այսինքն է՝ մէկալ
էպիսկոպոսները եւ Բահանաները: Պե-
տրոսի կ'ըսէ բացայայտ, թէ իրեն հոգի-
ներէն, ուրիշն էր հոգիներէ շտեռ-
նալէս զի ինչ հոգիներէ Բաւ-
տար իր իշխանութիւնը:

Ի կենդեցւոյն ամէն մեծամեծ Սուրբերը միշտ այսպէս իմացան այս ամենապայծառ խօսքերը, ասոր համար ալ միշտ զՍուրբ Պետրոս իբրեւ Գլուխ Եկեղեցւոյ, իբրեւ Փոխանորդ Յիսուսի Քրիստոսի ընդունեցան: Ուրիշ կերպ ալ չէր կրնար ըլլալ, Ի նչպէս կարելի էր առանց Գլխոյ պահպանել այսչափ ընդարձակ Եկեղեցի մը, որ բովանդակ աշխարհքիս երեսը կը տարածի: Ընտանիք մը առանց զիսոյ չի կրնար կարգաւորուիլ, ասպա որչափ առաւել քաղաք մը, Թագաւորութիւն մը, այնչափ Թագաւորութիւններ որ Եկեղեցւոյ մէջ կը բովանդակին: Հարկ է՝ որ մէկն ըլլայ որ

յու ծէ ամենայն տարակոյսները, որ կ'ենն. զադրեցընէ ամէն հակառակութիւններն ու կռիւները, որ կը բոլորոթին. պահէ վար- զապետութեան միութիւնը, միաբանու- թիւնն ու սէրը:

Բայց որովհետեւ Ս. Եկեղեցին՝ Յիսուսուհի կամացը համեմատ պէտք է տեսէ մինչեւ ի վախճան ժամանակաց, առ Գլուխն ալ ի հարկէ պիտ'որ տեսէ մինչեւ ի վախճան ժամանակաց, ապա թէ ոչ՝ Եկեղեցին չէր Քնար ինչպէս Յիսուս կերպաւորեց՝ միարան, մի, նոյն վարդապետութեամբ եւ նոյն կարգաւ։ Արդ՝ ո՞վ պէտք է ըլլայ այս Եկեղեցւոյ Գլուխը։ Ուրիշ մէկը չի կրնար ըլլալ, բայց եթէ անիկայ որ օրինապէս կը յաջորդէ Ս. Պետրոսի, այսինքն է՝ Հռոմէական Քահանայապետը։ Ս. Պետրոս հիմնեց Հռոմէական Աթոռը. հոն ապրեցաւ եւ հոն մեռաւ։ Ուստի՝ Հռոմայ Աթոռը եղաւ Ճշմարիտ Պետրոսի Աթոռը, ուր կը գտնուէին եւ ուր փոխադրուեցան ամէն Անոր իրաւունքները։ Եթէ Պետրոսի յաջորդները իր Աթոռին վրայ չժառանգէին Պետրոսի իշխանութիւնը, ինչպէս կրնար ստուգուիլ որ Եկեղեցին Պետրոսի վրայ հիմնուած էր, ինչպէս խոստացաւ Յիսուս։ Անժխտելի է ուրեմն որ անոնք ամէնքը, որոնք հետեւեալ դարերու մէջ նոյն աթոռը նստան, են Ճշմարիտ երեւելի Գլուխը Եկեղեցւոյ եւ Յիսուսի Քրիստոսի Փոխանորդներ։

¹ B-45, 10U, 15, 16.

² 2. m. 4. 1. p. 32.

Ասոր համար՝ մեր Ս. Հաւատոյ բոլոր նախնիքը, ամէն հնագոյն եպիսկոպոսական Աթոռներուն յարգ ու մեծարանք ընծայելէն ետքը՝ գլխաւորութիւնը միշտ Հռոմէական Աթոռին տուին: Ասոր կը բողոքէին ամէն հակառակութեանց ու խնդրոց մէջ որ կը յուզէին, եւ ինք միշտ լուծեց ամէն տարակոյսները, խորհուրդ տուաւ ամէն տգէտներու, ամէն վէճերը սահմանեց եւ դատապարտեց ամէն մոլորութիւնները: Ս. Պետրոսի Աթոռը յարգեցին ամէն հաւատացեալք, հնազանդեցան ամէն իշխանները, որոնք Ուղղափառ Աթոռիկեայ մեալ ուղեցին, հպատակեցան ամէն ժողովքի գումարած Հովիւները եւ մեծարեցին ամէն Քրիստոնեայք: Երեսուս Քրիստոս՝ որպէս զի փորձով ցուցրնէ որ իր հիմնադրութիւնն է, հաստատեց իր առաջակայութեամբը այս մեծ Աթոռը, որ երբեք չպակսի: Մէկալ հնագոյն աթոռներուն մէջ երբեմն մտաւ մոլորութիւն եւ շատերուն մէջ ծանր մոլորութիւններ: Իսկ Պետրոսի Աթոռին վրայ երբեք մոլորութիւն չտեսնուեցաւ: Մէկալ աթոռները գրեթէ ամէնքն ալ կործանեցան կամ ուրիշ աթոռներու հպատակ եղան, Պետրոսինը ամէն հալածանքներու մրրիկներուն մէջ, որ յարուցին անօրէն իշխաններն, ամբարիշտ կայսրները եւ հերետիկոսաց դաւաճանութիւնները, մնաց միշտ ողջ եւ անարատ, եւ Աստուած այնպէս հոգ ունեցաւ այս

մեծ Աթոռին՝ իր իմաստութեան գործարանին վրայ, որ թէպէտ երբեմն քանի մը անբարի Քահանայապետը ալ եկան նէ (որոնց թիւը շատ քիչ է), սակայն թող չտուաւ որ ամենեւին հակառակ Հաւատոյ եւ բարի վարուց բան մը սորվեցրնեն, մանաւանդ թէ այնպէս բնաւ որ նոյն իսկ աս Քահանայապետները Քրիստոսի խօսքին համաձայն՝ միշտ հաստատեցին հաւատքի մէջ իրենց եղբարքը անդադար ճմարտութիւնն ուսուցանելով:

Սքանչելի՝ հիմնարկութիւն, զորն որ մեր Աստուածային Փրկիչը իրեւ գերագոյն հոգաբարձու մը մեղի ամեննուս համար հաստատեց. ինչու որ ասոր մէջ վառեց ջահ մը, որ կը լուսաւորէ մեր խաւարները. այնպէս որ ով որ կ'ուզէ անոր լուսովը երթալ, չի կրնար երկնից ճամբան կորսնցրնել:

Արդ՝ ինչ կ'ընեն Բողոքականները: Կ'ուզեն վերցրնել ձեզմէ այս գեղեցիկ ջահը, որ այնպէս աղէկ զձեզ կը լուսաւորէ, կ'ուզեն վերցրնել ձեզմէ այս անշարժ վէմը, որ ձեր ապահովութիւնն է, այսինքն է՝ Ս. Եկեղեցւոյ մէջէն կ'ուզեն վերցրնել զՀռոմէական Քահանայապետը: Երեսուս Քրիստոս տուաւ Պետրոսի եւ իր յաջորդներուն իշխանութիւնը, եւ ատ Բողոքականները կ'ուզեն իրենցմէ նոյնը յափշտակել: Երեսուս Քրիստոս ըսաւ Պետրոսի որ ամենուն ալ սորվեցրնէ, եւ անոնք կը պա-

մեզաց թողութիւն տալու, ըսելով. «Ինչ
որ հօգիւս է Բեռնի, Բեռնի, Բեռնի, Բեռնի
Բեռնի, Բեռնի»։ Այսպէս կ'ըսէ Ս. Աւե-
տարանը։ Արդ՝ ինչպէս կրնայ ի գործ դրուիլ
այս Աստուածային հրամանը։ Քահանան՝
հոս յայտնապէս ի Յիսուսէ Քրիստոսէ
դատաւոր դրուած է. անանկ չէ։ Արդ դա-
տաւոր մը՝ ամբաստանուած մէկը արձակե-
լու կամ դատապարտելու համար ինչ կ'ը-
նէ։ Այլ հարցն է, վկաները կը լսեն եւ ետքը
կամ կ'արձակէ եւ կամ կը դատապարտէ։

Նոյնը պէտք է ընէ Քահանան, այսու
տարբերութեամբ որ արտաքին դատաւորը
կրնայ վարուիլ արտաքին վկաներով։ Խոս-
տովանահայրը՝ որ դատաւոր է ոչ եթէ
արտաքին գործքերու այլ մեզաց՝ որոնք
գլխաւորաբար սրտով կը գործուին, պէտք
է վարուի նոյն անձին վկայութեամբը՝ որ
կ'ուզէ արձակուիլ. ուստի եւ մեզաւորը
պէտք է որ ինք իրմէ իր յանցանքները
յայտնէ։

Միայն աս եղանակաւ կրնայ ի գործ
դրուիլ Յիսուսի սրանչելի խօսքը, որով
ուզեց որ Առաքելներն եւ իրենց յաջորդ-
ները մեղքերը կապեն կամ արձակեն։ Իւ
իրաւցնէ ասանկ ալ միշտ ի գործ դրուե-
ցաւ Աստուծոյ Ս. Եկեղեցւոյն մէջ ամէն
դար ամէն ժամանակ։

Ս. Աղեմէս Սրբոյն Պետրոսի աշակերտն
ու յաջորդը, եռանդեամբ խոստովանու-

¹ Յով. Ի. 23.

Թիւնը կը յանձնէր։ Որոգենէս ասոր հա-
մար խորհուրդ կու տար յարմար խոստո-
վանահայր ընտրելու։ Ս. Կիպրիանոս մար-
տիրոսը՝ կը յորդորէր նոյնը ընելու ցորչափ
որ ժամանակը ձեռքերն իսկ, որպէս զի մահը
յանկարծ առանց խոստովանութեան զմեզ
չգտնէ։ Ս. Յերոնիմոս ազգարարութիւն
կ'ընէր, թէ խոստովանահայրն է որ գիտէ
թէ երբ պէտք է արձակէ կամ կապէ։ Ս.
Օգոստինոս կը յորդորէ Լաւատացեալները
որ ամէնալէն չյաղթուին եւ ամէն բան որ
կը ծանչնան թէ զէշ ըրեր են՝ բացայայտ
զրուցեն, այսպէս ամէն հին Սուրբերը։

Աւելի եւս այս պարտաւորութիւնը այն-
պէս հաստատուն մնաց որ երբեք մէկը աս-
կից չազատեցաւ. խոստովանեցան ամենէն
մեծ Սուրբերը, Ուղղափառ Կայսրները, Կրօ-
նաւորները, Քահանաները, նոյն իսկ Ծայ-
րագոյն Քահանայապետները, վասն զի ա-
մէնքն ալ ծանչցան թէ Յիսուսի Քրիս-
տոսի անփոփոխելի խօսքին պահպանութիւնը
անհրաժեշտ հարկաւոր է։

Իւ հիմայ՝ ահա ասիկ ինչ կը պատահի.
տանուվեց դարերէ ետքը, որոնց մէջ բո-
վանդակ Ս. Եկեղեցին այսպէս ըրած էր, եւ
ըրած էր Յիսուսի խօսքին վրայ հիմնեալ,
կ'ըլեն Բողոքականները եւ կ'ըսեն թէ խոս-
տովանանքը հարկաւոր չէ, թէ խոստովա-
նանքը մարդկային գիւտ է եւ թէ բաւա-
կան է Աստուծոյ խոստովանիլը։ Բայց կա-
շիւ երես մը չ'ուզեր այս ամենայն ըսելու։

միայն խոստովանիլ : Ըսէ՛ք, եթէ Աստուած
աս յանդուգն ժպրհուծեան համար զմեզ
Դժոխքին յատակը իրկելու ըլլայ, ամենայն
իրաւունք չ'ունենար :

Աւերջապէս ոմանք կ'ըսեն թէ՛ Խ---Կ---
Էն---թիւնը չ'ունի Բա՛ն Ի : Ինչո՞ւ . վասն
զի առիթ կու տայ աւելի դիւրութեամբ
մեղանշելու : Ա՛հ կ'երեւայ թէ ասոնք Քրիս-
տոնէականի շատ քիչ գացեր են կամ թէ
բոլորովին չեն գիտեր : Ի՞նչ պէտք է որ
մէկը մեղք գործելէն ետ կենայ : Ամենուն
միտքը աս է, որ մէկը երբեք ետ չի կրնար
կենալ, եթէ մեղաց դէմ՝ սաստիկ ատե-
լուծիւն, սաստիկ դարշիլ մը չ'ունենար,
հաստատուն առաջադրութեամբ մէյ մ'ալ
չմեղանշելու : Արդ՝ խոստովանութեան հա-
մար հարկաւոր գործքերը ասոնք չեն : Քրիս-
տոնէական վարդապետութիւն սորվեցը-
նողները, քարոզիչները, Առաքեալները, ա-
մենքն ալ աս գործքերը չեն յանձներ, եւ
անդադար չեն աղաղակեր որ եթէ ցաւ
չունինք, եթէ առաջադրութիւն չունինք,
ամենեւին ոչինչ կ'արժէ խոստովանանքը :

Յայտնի է ուրեմն որ Ս . Խոստովանանքի
մէջ կը կատարուին այն գործքերը, որ աւ-
ելի զօրաւոր են զմեզ մեղքէ ետ քաշելու :
Մոլորութիւնը որ ունին խոստովանու-
թիւնը մերժողները յայտն է, որ կը կար-
ծեն թէ մենք Ուղղափառքս կը համարինք
թէ մեղքերը կը քաւուին առանց անոնց
վրայ ատելութիւն ու գարշուծիւն ունե-

նալու, եւ առանց առաջադրութիւն դնե-
լու մէյ մ'ալ չմեղանշելու . բայց ասիկայ
ամենասուտ է : Ինչո՞ւ այսպիսի այլանդակ
վարդապետութիւն մը վրանիս կը նետեն,
որպէս զի ետքէն սուտ հանեն ու խնտան,
թող նախ ճանչնան Ս . Էկեղեցւոյ աւան-
դած վարդապետութիւնը եւ ետքը դար-
վեն թէ կրնան :

Եւ ոչ իսկ փորձը ետ կը մնայ աչքեր-
նուս առջեւը հաստատելու այն մեծ բա-
րիքը որ կ'ընէ մեզի խոստովանութիւնը :
Յայտնի խօսինք : Որո՞նք են որ աւելի կը
հայհոյեն, աւելի կը տրտնջան, աւելի յաճախ
կ'երթան տեսակ մը տներ, տեսակ մը ան-
ձինքներու քով, որո՞նք են որ աւելի վրա-
նին խօսիլ կու տան : Անո՞նք են, որ շուտ
շուտ կը խոստովանին, թէ անոնք որ տա-
րին անգամ մը խոստովանութեան կ'երթան
եւ ամէն տարի խոստովանահայրերին կը
փոխեն որ չճանչցուին :

Եթէ դուք դաշինք մը դնելու ըլլաք,
որո՞նց աւելի կը վստահիք : Եթէ կին առ-
նելու ըլլաք, ինչպէս կ'ուզէք որ ըլլայ :
Եթէ հարկաւորութիւն մը ունենաք, որո՞ւն
կը դիմէք : Անո՞նց, որոնք որ խոստովանա-
րանին չորս կողմը կ'առնեն, թէ մէկալնե-
րուն որ կը ճանչնաք արդէն :

Հապա, թող հանգիստ անվրդով ձգեն
Ս . Խոստովանութիւնը, որ այնպէս կեն-
դանի կը պահէ աստուածապաշտութիւնը
ժողովրդոց մէջ, որ կը միխթարէ մեր հո-

գիրքը, որ կը նորոգէ մեր հոգեւոր կորուստները, որ զմեզ Յիսուսի հետ կը հաշտեցնէ, որ կեանքերնուս մէջ դժոխքին դռները առջեւնիս կը գոցէ եւ մահուան ատեն Արքայութիւնը կը բանայ: Եւրենպէրկ քաղքին մէջ Բողոքականները այնչափ ըրին, այնչափ խօսեցան՝ որ մինչեւ յաջողցուցին Խոստովանանքը անսովորականել: Բայց ի՞նչ, գողութիւնները, յափըտակութիւնները, անառակութիւնները, ամէն տեսակ յանցանքները այնպէս շատցան հեղեղեցին, որ քաղաքապետը եւ քաղքին մեծերը Կարօլոս Ե. Կայսեր դեսպաններ խրկեցին եւ աղաչեցին, որ նորէն Խոստովանութեան գործադրութիւնը նորոգել տայ: Ինչու որ Խոստովանութիւնը վերցուելէն ետքը, կ'ըսէին, ալ անկարելի էր ապրիլը: Ահաւասիկ ի՞նչպէս անհամեստ է Խոստովանութիւնը:

Իսկ Բողոքականները, որ այս Խորհուրդիս աստուածային հիմնադրութեանը չեն հաւատար եւ ոչ ալ Քահանայ ունին որ կատարէ աստուածային հրամանը մեղքերը արձակելու կամ կապելու, յայտնի կը ցուցնեն թէ Յիսուսի Էկեղեցին չեն, որն որ միայն, աս մեծ առանձնաշնորհութիւնն ունի:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Գ .

Բազմաթիւնեւորութեան հետ յարաբերութիւնը: Ընդհանրութիւնը: Ընդհանրութեան հետ յարաբերութիւնը:

Խոստովանութեան ետքը՝ որ զմեզ մեր մեղքերէն կը սրբէ, Քրիստոնէից մեծագոյն բարիքն է Ս. Հաղորդութիւնը: Այս Խորհուրդն է որ Քրիստոնէից ամենէն մեծ քաջալերութիւնը կու տայ եւ իրենց ամենէն մեծ պատիւն է, ինչու որ ասով Հաղորդակից կ'ըլլան՝ ոչ միայն Յիսուսի շնորհաց, այլ նաեւ նոյն իսկ Յիսուսին:

Ս. Հաւատքը ուրեմն կը սորվեցնէ աս Ս. Խորհուրդին նկատմամբ, թէ քահանայագործութեան խօսքերուն միջոցով, որ կ'ըսէ Քահանան հացին ու գինւոյն վրայ, Ամենակալ Աստուծոյ զօրութեամբ՝ ալ չի մնար հաց ու գինի, այլ գոյացափոխութեամբ՝ հացն ու գինին կ'ըլլան մարմին եւ արիւն Աստուածային Փրկչին մերոյ. այնպէս որ հացին տեսակին տակ՝ կայ ճշմարտապէս Յիսուս Քրիստոս եւ ոչ թէ օրինակաւ. կայ իրապէս եւ ոչ թէ երեւակայական ներկայութեամբ. կայ գոյացապէս եւ ոչ թէ միմակ իր Աստուածային զօրութեամբ. եւ այսպէս ով որ Ս. Հաղորդութիւնը կ'ընդունի՝ կ'ընդունի ճշմարտապէս Յիսուսի Քրիստոսի Աստուածային Մարմինը, իր անգին արիւնը, իր ամենասուրբ Հոգին, իր անճառելի Աստուածու-

բուն վրայ հիմ դնելով ամեն Առաքեալները եւ բոլոր Եկեղեցին, միշտ ի գործ դրին այս սուրբ Խորհուրդը. այսպէս առաջին Հաւատացեալները սովոր էին ստեպ ստեպ աս Ս. Խորհուրդն ընդունիլ, ինչպէս կը յիշատակեն Առաքելոց Գործքերը. մինչեւ նաեւ Հեթանոսները՝ որոնք նոյնը աղէկ չէին ծաննար, ամէն կողմ կը տառածէին թէ մենք զոհուած տղոց մարմինը կ'ուտենք: Ստոյգ է որ բովանդակ Ս. Եկեղեցին ի պատիւ իր ամենաբարի եւ Ս. Խորհրդեան մէջ նուիրեալ Աստուծոյն իր ամեն պաշտամունքները կը մատուցանէ:

Աւելցուցէք ասոնց վրայ նաեւ այն մեծամեծ ցոյցերը, զորոնք այս աստուածային Խորհուրդը վաւերացրնելու համար տուաւ մեզի Յիսուս Քրիստոս զարմանալի հրաշքներով, որ պատահեցան քահանայապետութեալ նշխարներու միջոցով, այնպիսի հրաշքներով, զորոնք հերետիկոսաց հետտուժիւնն ալ չի կրնար ուրանալ, երբեմն նոյն Ս. Նշխարը երկնաւոր լուսով շրջապատեալ ցուցնելով, երբեմն անոր մէջ սքանչելի գեղեցկութեամբ մանկիկ մը երեւցընելով, ուրիշ անգամ՝ յանկարծական մահուամբ սատակելով Ս. Խորհուրդը ոտքի տակ առնողները, եւ առանձինն շնորհքներ ընելով անոնց՝ որոնք մեծ յարգութեամբ երկրպագութիւն կը մատուցանեն. վերջապէս շատ անգամ ալ իր ներկայութեանը յայտնի եւ պայծառ ցոյցերը տա-

լով Հաւատացելոց, ինչպէս կը պատմեն Սբոց վարդերը եւ եկեղեցական պատմութիւնները:

Աս պատճառաւ է որ առաջին տասը դարերու մէջ ոչ ոք նաեւ հերետիկոսաց մէջէն որչափ ալ խեռ եւ յամառ էին, յանդգնեցաւ այս աստուածային Խորհուրդը տարակուսի տակ ձգել: Առաջինն եղաւ Բերենդարիոս հերետիկոսապետը, որն որ ետքէն ետ կանչեց իր մելորութիւնը, եւ մեռաւ զոյժմամբ: Աւելին կ'ուզէք: Նոյն ինքն Մարտինոս Լուտեր ամէն Բողոքականաց հայրը, երբեք չհամարձակեցաւ ուրանալ Յիսուսի իրական ներկայութիւնը ամենասուրբ Խորհրդին մէջ: Այնչափ պայծառ յայտնուած է բոլոր սուրբ Գրքերուն եւ հնութեան ամէն յիշատակարաններուն մէջ:

Բայց հիմայ թէ մէկը այս նոր ուսուցիչներուն հաւատալու ըլլայ, բանը ասանկ չէ: Բողոքականներէն շատերը սորապղծութեան այն ատիճանը հասեր են, որ կը համարձակին ուրանալ Յիսուսին Ս. Նշխարին մէջ ներկայութիւնը, եւ այնչափ կը յանդգնին որ զանիկայ հացի կտոր մը կը կոչեն: Այո՛, այս թշուառականները մինչեւ աս ատիճանը հասեր են: Որով նախ զՅիսուս Քրիստոս սուտ կը հանեն, որ կը հաստատու թէ իր ճշմարիտ Մարմինն եւ իր ճշմարիտ Արիւնն է, ետքը բոլոր Ս. Եկեղեցին, որ իր ամէն պաշտամունքը իւր

բարերար եւ Ս. Խորհրդեան մէջ նուիրեալ Աստուծոյն կը մատուցանէ, եւ պատրաստ է բովանդակ արիւնն ալ թափելու այս ճշմարտութիւնը անարատ պահելու համար: Սուտ կը հանեն նաեւ նոյն ինքն իրենց գլուխը Լուտեր, որ որչափ ալ կ'ուզէր՝ երբեք չյանդգնեցաւ իրական ներկայութեան հակառակ զինել. կը սորվեցընեն այնպիսի մոլորութիւն մը որ դատապարտուած է հաւասարապէս բովանդակ Ս. Եկեղեցիէն, ամէն Ս. Հայրերէն, մանաւանդ թէ ամէն հին հերետիկոսներէն եւ նորերուն մէջէն ալ շատերէն, սակայն սատանայական հպարտութենէ աւելի բարձրամտութեամբ իրենք զիրենք միայն ճշմարտութիւնը տեսնողներն եւ ճշմարտութեան լուսաւորեալ ծանաչողները կը համարին: Ո՞վ ամբարտաւանութիւն, ո՞վ յանդգնութիւն, որ վախճան չունի:

Բայց դուք որ կը լսէք այսպիսի դարձելի հայհոյութիւններ մեր բարերար եւ սիրոյ Աստուծոյն դէմ, որ մեզի համար գիշեր ցորեկ մեր խորաններուն վրայ կը բնակի՝ այսպէս բռէք:

Նախ սաստիկ սոսկում մ'ունեցէք Բողոքականութեան դէմ, որ ամենեւին իր Յիսուսին ներկայութիւնը չունի. որով Հրեաներէն ալ շատ վար կը մնան, որոնք գոնէ աստուածային Խորհրդին օրինակն ունէին Մանանային վրայ, զոր կը պահէին տապանակին մէջ: Ետքէն նորոգեցէք միշտ

մեր Հաւատքը առ Յիսուս ի Ս. Խորհրդեան եւ այս հաւատքը ցուցուցէք մեր յարգութեամբը, որով անոր առջեւ կը կենաք:

Ս. Լուդովիկոս Գաղղիացուց թագաւորը, այնպիսի կենդանի հաւատք մ'ունէր որ անգամ մը հրաւեր ընդունելով Եկեղեցի մը երթալու, ուր զարմանալի հրաշքով Յիսուս Նշխարքին մէջ մանկան կերպարանքով կ'երեւար, պատասխան տուաւ թէ երթայ ով որ կ'ուզէ, բայց ինք տեղէն չիշարժիր: Զարմանալով այսպիսի պատասխանի մը վրայ, Ո՛հ ինչու, հարցուցին իրեն, չե՞ս ուզեր տեսնել զՅիսուս: Բայց Սուրբը նորէն դարձաւ ու բռաւ. Ես իմ կողմանէս այնչափ ստոյգ եմ Հաւատքով, որ հաւատալու համար հարկաւորութիւն չունիմ աչքովս տեսնելու: Բաց ասկից ստէպ ստէպ ջանացէք զինքն ընդունիլ, համոզուած ըլլալով որ ուրիշ լաւագոյն կերպով չէք կրնար գոհ ընել իր սէրը՝ որ մեր վրայ ունի, բայց եթէ ամէնքնիդ ալ Անոր հետ միանալով աս Խորհրդեան մէջ, վերջապէս առանձին մեծարանքով պատուելով Անոր ամենասուրբ Սիրտը, հատուցում մ'ըրէք այնչափ դառն նախատանաց՝ որ կ'ընդունի հերետիկոսներէն, որոնք կամ չեն ծանշար այն Սիրտը եւ կամ չարագոյն եւս կը հայհոյեն:

Գ Լ ՈՒԽ Ժ Գ .

Ս--7 է Բ--2+-|-2--2|-2, 2--2 չէ Պ--7--
բ--4 2--2է :

Նախընթաց գլխուն մէջ զրուցուած մոլորութեան վրայ, կ'աւելցընեն Բողոքականները ուրիշ ծանրագոյն մ'ալ, որով նորէն կը ցուցուի թէ առաւ է Բողոքականութիւնը, այսինքն է՝ վասն զի չեն ծանչնար ու կը մերժեն Պատարագի Սուրբ Զոհը :

Որպէս զի կարող ըլլաք աղէկ իմանալ այս մոլորութիւնը, նախ պէտք էք գիտնալ որ ամենէն մեծ պարտաւորութիւնը, որ մարդիկ ունին երկրիս վրայ առ Աստուած, ծանչնալն է անոր մեծութիւնն եւ մեծվայելչութիւնը : Աստուած մեր Արարիչն է եւ մենք իր գործքն ենք . Աստուած մեր Տէրն է եւ մենք իրեն ծառաները . Աստուած մեր Հայրն է եւ մենք իր որդիքը . ուստի իբրեւ որդիք, իբրեւ ծառայք, իբրեւ արարածք, պարտաւոր ենք ընծայել իրեն մեր երկրպագութեան, ծառայութեան, երկիւղի եւ սիրոյ մեծարմբքը : Ասկայ անտարակուսելի է, բայց աւելի եւս բան մ'ալ կայ . այսինքն է՝ թէ մարդն յԱզամ մեղանչելով եւ այս առաջին մեղքին վրայ մենք ալ ետքէն այնչափ ուրիշ մեղքեր աւելցընելով, պարտական մնացեր ենք անոր հատուցում ընելու, զորն որ երբեք կարող պիտ'որ չըլլանք կատարել մեր խեղ-

ճութեանը նայելով : Ինչպէս ուրեմն աս մեծ պարտքը պիտ'որ վճարենք Աստուծոյ : Աղօթքով, թողութիւն խնդրելով, բայց առանձինն ընծաներով եւ զոհերով : Իրեն մեր ունեցածը՝ թէ եւ ողորմելի ալ ըլլան, ընծայ մատուցանելով կը խոստովանինք թէ ինքն է ամենուն տէրը . իրեն բան մը զոհելով կը յայտնենք թէ կարող ըլլայինք մեր անձինքն ալ իրեն կը զոհէինք ի նշան այն յարգութեան, զոր պարտական ենք իրեն եւ ի հատուցումն մեր այնչափ յանցանքներու որ գործեցինք : Ուստի եւ աշխարհքիս առջի ժամանակներէն անմիջապէս սովորական եղաւ ընծայ եւ զոհ մատուցանելը : Կային իր երկրին պտուղներն Աստուծոյ կ'ընծայէր, Արեւ իր հօտին գառնուկներն ու ոչխարները :

Յետ ժամանակի նոյն իսկ Աստուած կարգադրեց հաց, գինի եւ երկրին երախայրիքը ու անասուններու անդրանիկները ընծայ մատուցանել, ինչպէս նաեւ ողջակէզն ալ ինք հրամայեց գառնուկներն ու ցուլերը զոհելով : Թեպէտ եւ այս ամենայն շատ քիչ էր Աստուծոյ անսահման մեծվայելչութեանը : Բայց ահաւասիկ Աստուծոյ Միածին որդին, ցաւակից ըլլալով մեր նուաստութեանը, որ չէր կրցած աստուածային անսահման Մեծվայելչութեան արժանաւոր ընծայ եւ զոհ մատուցանել, աշխարհք եկաւ մարմին առաւ, ինչպէս մեր մարմինն է, եւ ինք զինք ընծայեց ու զո-

Իսրայէլի, որոնք չեն ինքնաբերաբար ընտելացել Զրիւնիբը՝:

Յիսուսի Քրիստոսի օրինակին եւ Ս. Գրոց վրայ հիմ դնելով, Ս. Առաքեալները շուտ մը սկսան այս մեծ Խորհուրդը բոլոր երկրիս վրայ կատարել: Ս. Անդրէաս Առաքեալը՝ ինչպէս ունինք իր մարտիրոսութեան Գործքերուն մէջ, Էս կը գոհեմ, կ'ըսէր, ամէն օր չէ թէ ցուրտութեամբ, այլ անարատ Գառնը խորանի վրայ, որուն մարմինը բոլոր հաւատացելոց ժողովուրդը ուտելէն եւ անոր արիւնը խմելէն ետքը, նոյն իսկ զոհուած գառնը կենդանի եւ անարատ կը մնայ: Մէկալ Առաքեալներն ալ՝ հաստատած Եկեղեցիներնուն մէջ այս մեծ Խորհուրդը կարգադրեցին, եւ մենք ասոր փորձն ունինք Պատարագամատոյցներուն մէջէն որ Ս. Պետրոսի, Ս. Յովհաննու, Ս. Մատթէոսի, Ս. Մարկոսի անուամբ կը գտնուին: Նոյն իսկ խիստ հին հերետիկոսները, որ այնչափ Ս. Եկեղեցւոյ դէմ թշնամութիւններ ըրին եւ անկէ բաժնուեցան, այսու ամենայնիւ իրենց հետ մէկտեղ տարին եւ միշտ պահեցին Ս. Պատարագի մատուցումը: Խիստ հին Ս. Հարք՝ ինչպէս Ս. Կղեմէս աշակերտ Սրբոյն Պետրոսի, Ս. Յուստինոս վկայ, Ս. Իգնատիոս, Ս. Կիպրիանոս, (մեր Ս. Հայրը Գրիգոր Լուսաւորիչ), Ս. Յովհաննէս Ոսկերեան եւ Ս. Օգոստինոս, ոչ միայն

մեծապէս կը գովէին Ս. Պատարագը, այլ նաեւ կը մատուցանէին մեծ յարգութեամբ եւ ջերմեանդութեամբ. ամենէն գիտուն, ամենէն լուսաւորեալ Սուրբերը մեր ատեններն իսկ, իրենց մեծ մխիթարութիւնը դրած էին այս մեծ Խորհուրդեան վրայ: Ս. Թովմաս պատարագելու ատեն ի սիրոյն կը հաւէր, Ս. Փիլիպպոս Ների, եւ Ս. Իգնատիոս չէին կրնար խորանէն զատուիլ, ինչու որ պատարագելու ատեն Արքայութեան ճաշակ մը կը գտնէին եւ կը սպասաւորէին նաեւ Ս. Պատարագին հրեշտակային պաշտօն մը համարելով, ինչպէս իրօք ալ է:

Բայց այնչափ դարերէ ետքը որ այս ճշմարտութիւնն այսպէս աղէկ հաստատուած է, այսպէս վաւերացեալ է, ահա հաւաստի կու գան Բողոքականները եւ ամէն բան կ'ուրանան, որպէս զի ամէն բան կործանեն եւ իրենց մահաբեր ժանտ վարդապետութեան աթոռէն սորվեցընեն, թէ չկայ Պատարագ, թէ հարկաւոր չէ այնպիսի Չոհ, մինչեւ կը լրբին նաեւ ոմանք զանիկայ Կապաշտութիւն կոչել:

Ո՛վ նենգաւոր թշնամիք Յիսուսի Քրիստոսի եւ քրիստոնեայ ժողովրդեան խռովիչք:

Գտնէ ըսէք մեզի, ինչու հարկաւոր չէ Պատարագը: Ահա հաւաստի ինչու վասն զի Յիսուս Քրիստոս, կ'ըսեն, արդէն կատարեց Փրկագործութիւնը, ուստի ուրիշ զո-

հեր մատուցանելը իրեն անիրաւութիւն մըն է, իրրեւ թէ իրենը բաւական չէր: Բայց այս պատճառիս մէջ որչափ անգիտութիւն եւ որչափ չարութիւն կը պարունակուի: Իւ ինչ: Պուզէ թէ Ուղղափառք կ'ուզեն ուրիշ զոհներ ընել, որովհետեւ բաւական չէ փրկագործութիւնը: Ոչ, կը մատուցանեն Ս. Պատարագի զոհը, որպէս զի խաչին վրայ կատարուած Ս. Չոհին իրենց վրայ մերձեցուցմանը եւ պտղոյն արժանի ըլլան: Արդ՝ պէտք է գիտնաք որ թէպէտ Յիսուս Քրիստոս իր չարչարանքովը եւ մահուամբը, ամենայն մարդկան համար արդիւնաւորեցաւ մեղաց թողութիւն, Աստուծոյ հետ հաշտութիւն, փրկութեան համար հարկաւոր օգնութիւններ, բայց այս ամէն շնորհները մեզի չեն օգներ՝ եթէ չեն մերձեցուիր: Ինքն Յիսուս գիզեց ասանկ ըսելու համար, մեծ գանձ մը, բայց աս գանձը զորն որ Յիսուս կրնար մեզի բաշխել առանց մեր կողմանէ փոյթ մ'ունենալու, չ'ուզեր մեզի մատակարարել եթէ մենք ալ մեր գործքերովը գործակից չենք ըլլար: Կ'ուզէ զմեզ նորէն ծնանել նոր կենաց համար՝ երբոր աշխարհք կու գանք, բայց կ'ուզէ որ ի գործ դնենք Մկրտութիւնը, կ'ուզէ թողութիւն տալ մեր մեղքերուն, բայց կ'ուզէ որ իր սուրբ օգնութեամբը ջանանք սրտանց անոնցմէ դարչիլ. կ'ուզէ մեզի հետ միանալ եւ սուրբ սիրով կապուիլ, բայց կ'ուզէ որ մենք ալ

ամենայն զօրութեամբ ետեւէն երթանք իրեն հասնելու թէ՛ սիրոյ գործքերով եւ թէ՛ Ս. Հաղորդութեամբ. կ'ուզէ տալ մեզի Ս. Արքայութիւնը՝ զորն որ ինք մեզի համար արդիւնաւորեցաւ, բայց կ'ուզէ որ մենք ալ բարի գործքերով փութանք ժառանգելու. այսպէս աս մեր խնդրոյն մէջն ալ, եթէ կ'ուզէ զմեզ խաչին Ս. Չոհին ամենայն պտղոց մասնակից ընել, կ'ուզէ միանգամայն որ մենք ալ նորոգելով այն մեծ Չոհը խորանին վրայ, խանդակաթ գլխով, յարգութեամբ, հաւատով, սիրով, յիշատակն ընենք այն ամէն բաներուն, որ ինք կատարեց չարչարուելով ու մեռնելով մեզի համար:

Եւ ասանկ ալ կ'իմացուի Ս. Պողոսի այն խօսքը թէ՛ Ի՛մ Ժոհոյս ևրայ և լիշընի՛մ Քրիստոսէ շուրջուայ պիտեմնեւ անոր Երեւոյնս հոմար: Կ'ուզէ ըսել որ թէպէտ Յիսուս Քրիստոս առատ զնով ամենուն համար հատուցումն ըրաւ, այսու ամենայնիւ կ'ուզէ որ ամէն մարդ աղօթքով, չարչարանքով, զոհերով նոյն հատուցումը իրեն սեպհական ընէ, իրեն մերձեցընելով այն աստուածային գինը եւ այսպէս մեր գործքերը չէ թէ գին կ'ըլլան, հապա թէութիւն եւ միջնորդ Քրիստոսի Փրկագործութիւնը մեզի մերձեցընելու:

Այս վարդապետութիւնը Յիսուսի ան-

իրաւութիւն ընելու տեղ, ինչպէս կ'երազեն Բողոքականները, անոր գերագոյն պատիւ կ'ընծայէ. նախ վասնզի մենք կը ծանշանք որ առանց Յիսուսի երբեք չէինք կրնար ունենալ այն գանձը արդեանց ու շնորհաց, որ հարկաւոր են մեր փրկութեան. եւ դարձեալ վասն զի կը ծանշանք որ առանց Յիսուսի չէր տրուեր մեզի այն շնորհքը եւ ոչ արդիւնքները մեզի կը մերձենային:

Երկրորդ՝ Բողոքականներուն նենգութիւնը կը խայտառակէ, որոնք այս պատճառներով թէ՛ մեր ամէն ջանքը, մեր բարի գործքերը, մեր խորաններուն Ձօհը, անարգութիւն են խաչի Ձօհին, կը կարծեն թէ ալ պարտաւորութիւն չունին բան մ'ընելու, ուստի եւ իրենց փրկութեան վրայ անհոգ եւ անփոյթ կ'ապրին. յանդուգն վստահութեամբ մը Յիսուսի արդեանցը վրայ: Թէ ասիկայ որչափ հեռու է Քրիստոնէական հոգիէ, կրնայ իմանալ ամէն մարդ՝ որ առողջ մտաց տէր է եւ քիչ մ'ալ Ս. Աւետարանը կարդացեր է, որ ամէն էջերուն մէջ կը յորդորէ եւ կը ստիպէ զմարդիկ, որ իրենց անձանց դէմ պատերազմելով, ամէն տեսակ չարէ ետ կենան եւ որպիսի դժուարութեամբ ալ ըլլայ ի գործ դնեն ամէն տեսակ բարի գործքերն եւ առաքինութիւնները:

Ասոր համար երբոր կը զրուցեն ձեզի, թէ Պատարագի Ս. Ձօհը անարգութիւն

է Յիսուսի, ըսէք անոնց որ Յիսուսի անարգութիւն ընողն իրենց ապերախտութիւնն է այսպիսի մեծ բարերարութեան դէմ, իրենց նենգութիւնն է, որ անոր յարգը չի ծանշար, իրենց չարութիւնն է, որ այսպիսի ծանր մոլորութիւններ կը ցանէ եւ կը ջանայ Քրիստոնէաները այսպիսի Ձօհէ մը զրկելով, բարբարոս երկիրներու վայրենիներուն եւ անբան անասուններուն կարգը դնել:

Բաւական մի համարիք միայն սոսկալն ու զզուիլը այնպիսիներէն, որ այս մեծ Ձօհը կը թշնամանեն. այլ ջանացէք որ ըլլաք անոնցմէ, որոնց յարգութիւնը եւ մեծարանքը չափ չունի առ այս Ս. Խորհուրդ, ինչու որ ամէն աղօթքներէ որ կարող էք ընել, անհամեմատ առաւել են Ս. Պատարագին աղօթքները: Ան ատենն է, որ կու գայ Յիսուս խորանին վրայ. Յիսուս որ կը զոհուի, Յիսուս որ կ'ընծայուի երկնաւոր Հօր, Յիսուս որ իր աստուածային միջնորդութեամբը բարեխօս կ'ըլլայ մեզի համար. ան ատենն է որ շնորհքները կ'անձրեւեն սաստիկ առաւտութեամբ երկրիս վրայ եւ ամենեւին մեզի չի զլացուիր բան մը, որ հարկաւոր է մեր փրկութեան: Վայ երկրիս՝ եթէ այս մեծ Պատարագին Ձօհը չէր ըլլար: Գուցէ թէ Աստուած հազար անգամ աշխարհքս կործանած էր, ինչպէս ըրաւ ջրհեղեղի ժամանակ: Բայց միանգամայն վայ մեզի, եթէ դադրելու

շնորհքն ունեցան լսածնին մարտուր անա-
բատ եւ առանց մոլորութեան ուրիշներուն
աւանդելու: Բայց երկու եղանակաւ նոյնը
մեզի աւանդեցին: Մէյ մը գրելով Յիսու-
սէն լսածներնուն մէկ մասը, եւ այսպէս
ստացանք Նոր Կտակարանին Գրքերը, ուս-
տի իրաւամբ կ'ըսենք թէ նոյն Գրքերը կը
պարունակեն Աստուծոյ խօսքը եւ անոնց
անսահման յարգութիւն կ'ընծայենք: Եր-
կրորդ եղանակն որով մեզի նոյնը աւան-
դեցին՝ քարոզութիւնն է, որ ըրին կեն-
դանի ձայնիւ: Ինչու որ՝ ինչպէս Հոգւոյն
սրբոյ ներկայութիւնը իրենց հետ էր գրած
ատեննին, այսպէս նաեւ նոյն Հոգւոյն
սրբոյ ներկայութիւնն իրենց կ'առաջնոր-
դէր երբ որ Ս. Հաւատքը կը քարոզէին
եւ Լկեղեցիներ կը հիմնէին: Եւ այս եր-
կրորդ եղանակաւ առանձինն մեզի Յիսու-
սի խօսքերը կը ծանուցանէին, վասն զի
Յիսուս ալ գլխաւորաբար այս եղանակը
կ'իմանար ու կ'ուզէր, երբ որ իր Առա-
քեալները կը խրկէր կենդանի ձայնիւ իր
հաւատքը սորվեցնելու, եւ գրքերէն յա-
ռաջ նոյնը մարդկան սրտին մէջ տպաւո-
րելու եւ տնկելու: Այսպէս կենդանի ձայ-
նով յայտնուած Աստուծոյ խօսքը ընդու-
նեցան ժողովուրդներն ու նուիրական հո-
վիւները, զորոնք Առաքեալները առաջնորդ
կը դնէին իրենցմէ հաստատուած Լկեղե-
ցիներուն վրայ, եւ պահեցին ամենայն
զգուշութեամբ Ս. Լկեղեցւոյ սովորու-

Ահաւասիկ բովանդակ դատաստանական քննութիւնը: Առաքեալը կը խօսի, վկաները կը հաստատեն, Ս. Տիմոթէոս նոյնը ուրիշներուն կը յանձնէ եւ ասոնք ալ դարձեալ ուրիշներուն յաջորդաբար իբրեւ ժառանգական աւանդ մը, եւ այսպէս կը պահուի աւանդութիւնը բովանդակ Եկեղեցւոյ մէջ: Այս ամենայն պարզ եւ պայծառ չէ՞:

Բաց ասկից՝ եթէ աւանդութեան մէջ Աստուծոյ խօսքը չի պարունակուիր, հարկ կ'ըլլայ դատապարտել իբրեւ առանց հաստոյ գրեթէ ամէն հին Եկեղեցիները եւ նոյն իսկ Ս. Առաքեալներէն հաստատուածները, ինչու որ ամէնքն ալ շինուեցան կենդանի ձայնով տրուած, ոչ թէ գրաւոր խօսքով, մանաւանդ որ Նոր կտակարանին քանի մը մասերը Երուսաղիմէ հուանէ վաթսուս տարի ետքն ալ գրուեցան, եւ ամէնքը մէկանց հաւաքուած եւ Եկեղեցւոյ հասարակաց չէին եղած, բայց եթէ չորս հարիւր տարիէ աւելի ետքը՝ Արդ. թէ որ չենք ուզեր ըսել որ այն Եկեղեցիներուն բազմութիւնը, որոնք լի էին եռանդով եւ արդէն մարտիրոսներու գեղեցիկ լեգէոններ երկինք իրկած էին, ամենեւին հաւատք ունեցած չէին, վասն զի չունէին Աստուծոյ գրաւոր խօսքը, բայց եթէ աւանդութեան մէջ միայն պարունակուածը ուրեմն հարկ է ըսել թէ աս ալ կենդանի եւ ճշմարիտ Աստուծոյ խօսքն է:

Աւերջապէս աւելին կ'ուզէ՞ք: Թէ աւանդութիւնն Աստուծոյ ճշմարիտ խօսքը կը պարունակէ, ասիկայ նոյն իսկ Բողոքականներուն վկայութեամբը հաստատուած կը գտնենք, որոնք իրենք իրենց հակառակ խօսելով, ինչպէս սովորական է ամէն հերետիկոսներու, թէ որ մէկ կողմանէ նոյնը յամառութեամբ կ'ուրանան՝ մէկալ կողմանէ կը ծանշնան եւ կ'ընդունին: Ասոնք իրենց հաւատքին բոլոր հիմը Ս. Գրոց վրայ դրած են եւ կը հաստատեն թէ՛ ասիկայ մինակ Աստուծոյ ճշմարիտ խօսքն է: Լաւ է. բայց կը պարտաւորին գիտնալ մեծագոյն ապահովութեամբ թէ որոնք են գրբերը, որ բուն ու ճշմարիտ Աստուածաշունչ Ս. Գիրքը կը կազմեն. կը պարտաւորին գիտնալ թէ ամենեւին ապականած չեն ասոնք, ինչու որ մեզմէ այնչափ հեռաւոր ժամանակաւ գրուած եւ ուրիշ այնչափ գրբերու մէջ խառնուած ըլլալով որոնք նաեւ Ս. Գիրքը կը հրատարակուին, եթէ այդ Բողոքականները ստուգութիւն չեն ունենար թէ՛ որոնք են ճշմարտախօսները, իրացընէ զրկուած կ'ըլլան այն Գրբերէն, որոնց վրայ բոլորովին իրենց հիմը դրած են: Արդ՝ աս ամէն բանի մէջ ապահովութիւննին ուստի՞ է: Մի միայն աւանդութեան դիմելով, որ կը պահուի Ուղղափառ Եկեղեցւոյ մէջ: Ուստի եթէ Ս. Գրոց գանձը ունենալ կ'ուզեն, կը պարտաւորին Աւանդութեան ճշմարտու-

Թիւնն ընդունիլ: Հոս որովհետեւ իրենց շահաւոր է՝ կ'ընդունին Աւանդութիւնը, բայց՝ երբոր ընդհանրապէս ընդունելովն շփոթութեան մէջ կ'իյնան եւ կը պարտաւորին խոստովանիլ իրենց մոլորութիւնը այնչափ անչափ պահանջմունքներուն մէջ, ան ատեն նորէն կը մերժեն: Ըսել է թէ՝ ըստ քմաց կը գործեն, երբոր ըստ կանոնաց ճշմարտութեան չեն երթար: այլ այնու եղանակաւ որ իրենց նախապաշարեալ խորհրդոցը համաձայն է:

Այսու ամենայնիւ հրաժարելով այնչափ գեղեցիկ աւանդութիւններէն, որոնք մեզի ճշմարտութիւնը կը յայտնեն, մանաւանդ թէ նոյները դատապարտելով, Աստուծոյ խօսքին մեծ մասը մեղմէ կը վերցրնեն: Այսինքն է՝ այն ամենայն որ գրուած չէ Աւետարաններուն մէջ, բայց Առաքեալներն աւանդեցին Յիսուսէն կենդանի ձայնով լսելով այն ամենայն՝ զոր Աստուած իրենց ներքուստ ազգեց որպէս զի մեզի սորվեցրնեն, եւ իրենք ալ շուտ մը ի գործ դրին Եկեղեցին հաստատելու, եւ Եպիսկոպոսներն ու Քահանաները ուսուցանելու ատեննին, զորոնք ամէն կողմ կը տեղաւորէին պարզ հաւատացելոց հօտը կառավարելու համար. այս ամենայն մեղմէ կը յափշտակեն եւ պոսպէս Քրիստոնէսայ ժողովուրդը շատ բարձրագոյն ճշմարտութիւններէ եւ հարկաւոր բարեպաշտական գործքերէ կը զրկեն. մէկ խօսքով կը վեր-

ցրնեն մեղմէ Աստուծոյ խօսքին մեծ մասը, այսու ամենայնիւ միշտ Աստուծոյ խօսքը, Աստուծոյ խօսքը կ'աղաղակեն:

Իրենք չեն ուրեմն Աստուծոյ բոլոր խօսքը ունեցողները, որ անոր այնպիսի մեծ մասը մէկդի կը ձգեն. ուստի եւ իրենք չեն Յիսուսի Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցին կազմողները, որն որ թէպէտ եւ անսահման յարգութիւն ունի Աստուծոյ խօսքին այն մասին վրայ՝ որ սուրբ գրքերուն մէջ կը պարունակուին, բայց նուազ յարգութիւն ալ չունի մէկալ մասին, որ կենդանի ձայնիւ Առաքեալներէն՝ իրենցմէ հիմնուած Եկեղեցիներուն աւանդուած է եւ կը պահուի սուրբ Հովիւներուն կենդանի վարդապետութեան մէջ, զորոնք Աստուած իր Եկեղեցին կառավարելու համար դրած է:

Ասկից ուրիշ ծանրակշիռ հետեւութիւն մ'ալ կրնաք հանել, եւ է ձեր տալու պատասխանը անօրէնութեան վարդապետներուն, որոնք ձեզի նենգաւոր հարցմունքներ կ'ընեն Աթուղիկէ վարդապետութեան քանի մը կէտերուն վրայ: Ո՞ր գրուած է ձեզի կը հարցընեն, Ս. Աւետարանին մէջ թէ՝ օրինակի համար, ծով պահելը հարկաւոր է: Ո՞ր գրուած է թէ՝ կը պարտաւորինք Պատարագ տեսնել, Ո՞ր գրուած է թէ՝ հարկ է Եկեղեցի երթալ, խորհուրդներ ընդունիլ եւ այնչափ բարեպաշտութեան գործքեր կատարել, Եւ դուք պէտք է պատասխան տաք. թէ այս ամե-

նայն ըստ բաւականին պայծառ գրուած է Նոր Կտակարանին մէջ կարդալու աչք ունեցողներուն համար. բայց եթէ գրուած ալ չըլլար, քննա չէր տար. վասնզի Աստուծոյ խօսքն է, զոր աւանդեցին Առաքեալները Եկեղեցւոյ եւ Եկեղեցին մեզի սորվեցուց: Եւ Աստուծոյ խօսքը, որ կուգայ կը հասնի մեզի աս ճամբով, այնչափ անսխալ է՝ որչափ անսխալ է անիկայ, որ Նոր Կտակարանին մէջ գրուած է: Ուստի եթէ սրբապիղծ է ով որ չ'ընդունիր կամ կը մերժէ Ս. Գիրքը, հաւասարապէս սրբապիղծ է ով որ չ'ընդունիր ու կը մերժէ Աւանդութիւնը:

Բայց կ'ըսեն Բողոքականները, թէ Ս. Գիրքը կը դատապարտէ զԱւանդութիւնը: Եւ դուք պատասխան տուէք անոնց, թէ աներեսութեամբ կը ստեն: Բոլորովին ասոր հակառակ Ս. Գիրքը կը գովէ կը յանձնէ մեծապէս: Ս. Պօղոս կ'ուզէ որ աւանդութիւնները զգուշութեամբ պահուին եւ ոչ դը ուրիշ վարդապետութիւն մ'ընդունի, բայց անկից որ ինք կենդանի ձայնով սորվեցուցեր էր, եւ թէ քանի մը վարդապետութիւններ ալ ինք չէր ուղեր գրով, այլ միայն կենդանի խօսքով աւանդել:

Եւ եթէ անգամ մը Յիսուս Քրիստոս Փարիսեցիները յանդիմանեց, որ օրէնքը զանց կ'առնէին որպէս զի իրենց աւանդութիւնները պահէն¹. Յիսուսի խօս-

¹ Մատթ. Ժ. Ե. 3, եւ հետեւ.

քը ամենեւին առաքելական աւանդութեանց համար չէր, որոնց վրայ հիմայ կը խօսինք. կը խօսէր Յիսուս քանի մը սովորութիւններու վրայ, որ ժողովուրդն աւերորդապաշտութեամբ կը կատարէր աստուածային ճոխութեան դէմ: Ինչ զեղեցիկ բան. որովհետեւ կը դատապարտուի ժողովուրդեան մէջ մտած զեղծում մը, հաճի է նաեւ քննել ամենայն օրէնքները որ ժողովուրդեան համար տրուած են: Յիսուս Քրիստոս կ'արգելէ Հրէից մէկ քանի սովորութիւնները, զորոնք պահելու համար Աստուծոյ օրէնքը ոտքի տակ կ'առնէին, ուստի կը հետեւեցնեն Բողոքական ուսուցիչները՝ թէ ուրեմն ալ պէտք չէ ընդունուին Առաքելոց ամենաուրբ վարդապետութիւնները, որոնք բոլորովին համաձայն են աստուածային պատուիրաններուն: Բայց՝ խենթի խօսք չէ՞ ասիկայ: Այո՛ անանկ է: Մենք իբրեւ Առաքելական աւանդութիւն ուրիշ բան չենք ճանչնար, բայց եթէ այն աւանդութիւնները՝ որոնք ամենայն ճշգրտութեամբ այնպէս ճանչցուած են ի Հարց, ի Վարդապետաց եւ Ս. Եկեղեցւոյ յիշատակարաններէն: Մենք զանոնք ժողովուրդէն չենք առնուր, այլ նուիրական Հովիւներէն: Մենք զանոնք չենք ընդունիր, երբ հակառակ են Աստուծոյ խօսքին որ Ս. Գրոց մէջն է, որովհետեւ Աստուծոյ խօսքը հակառակ Աստուծոյ խօսքին չի կրնար ըլլալ: Մենք զանոնք չենք ընդու-

ցեն Բողոքականները, թէ՛ Ինչ որ Բեռնէն
 իւր Դպրոցն՝ այսինքն է՝ անէծք, հայհոյու-
 թիւնք, անիրաւութիւնք, ատելութիւնք, Այո՛, Յիսուս Բրիտանոս ըսաւ աս խօսքերը.
 Բայց ասոնք շատ հեռու են սուրբ ծոմապա-
 հութիւնը դատապարտելէն։ Ասիկայ իմա-
 նալու համար պէտք էք գիտնալ որ Հրեա-
 ները, որոնք միշտ մարմնաւոր ու ապուշ
 տեսութիւն մ'ունէին, մտքերնին դրած
 էին որ եթէ տեսակ մը արգելուած կերա-
 կուրներ ուտելու ըլլային, աս կերակուր-
 ները նիւթապէս հոգին կ'աղտեղէին, իրեւ
 թէ հոգին այնպիսի բան մըն էր, որ կե-
 րակոով կամ ըմպելիքով կրնար աղտեղիլ։
 Տէրն մեր աս խաբէութիւնը խելքերնէն
 հանելու համար, ըսաւ իրենց թէ՛ կերուած
 բանը նիւթապէս չ'աղտեղեր, հասցաւ ան որ
 կ'աղտեղէ՝ անօրէն յօժարութիւններն եւ
 սրտի չար կամքն է։ Ասիկայ ամենաստոյգ
 է։ Բայց Վաթողիկէայք երբեք չըսին թէ
 կերակուրը նիւթապէս հոգին կ'աղտեղէ.
 ոչ, ասոր ներհակ կը սորվեցընեն՝ թէ ծոմն
 ու պահքը աւրուելու ատեն հոգին արա-
 տողը ունիւնէ՝ ինչպէս ինչպէս է, որով մարդիկ
 Եկեղեցւոյ եւ Յիսուսի կամքին դէմ կը
 դործեն. ապաշխարանք քաշել չուզելը,
 երբոր հրամայած է՝ հրամայելու օրինաւոր
 իշխանութիւն ունեցողը. Յիսուսի օրի-
 նակներուն հետեւիլ չուզելն է, որն որ

նոյները աշխարհքիս վրայ թողուց որ մենք
 ալ հետեւինք։ Այս յանցաւոր եւ չար կամ-
 քնն է՝ որ կ'արատէ ու կը պղծէ սիրտը եւ
 աստուածային Մեծ վայելութիւնը կ'ան-
 արգէ։ Ուստի՝ երբ որ կը լսէք, որ կ'ը-
 սեն ձեզի թէ ինչ որ բերնէն կը մտնէ՝ ան
 չի պղծեր, ասանկ պատասխան տուէք՝ թէ
 ինչ որ կը մտնէ Աստուծոյ կամացը դէմ,
 անհնազանդութեամբ Յիսուսի Բրիտանոսի
 հրամանացը եւ ապստամբութեան հոգւով,
 այո՛ կը պղծէ եւ անանկ կը պղծէ որ դժոխ-
 քի յաւիտենականութեան արժանի կ'ընէ.
 Ո՛հ որ Եկեղեցւոյն չէ լսէր, չ'ընէր, չ'ընէր
 է՝ Մատթ. ԺԵ. 11: Կ'ըսէ Յիսուս։ Եւ
 այնչափ ճշմարիտ է, թէ մենք չենք հաւա-
 տար անմտութեամբ որ կերակուրը կը
 պղծէ զհոգին, մինչեւ Եկեղեցին նոյնը
 հիւանդաց թողլ կու տայ, եւ Եկեղեցին
 երբեք թող չէր տար՝ եթէ մեղք ըլլար։

Իսկ թէ աս է ճշմարիտ միտքը Յիսու-
 սի խօսքին, պայծառ կը տեսնուի Անոր
 դործքն. ինչու որ եթէ ինք ծոմապահու-
 թիւնը դատապարտել կ'ուզէր, ինչպէս
 կ'ըսեն Բողոքականները, ինչո՞ւ ինքն ալ կը
 պահէր։ Ուրեմն Յիսուս կը հրամայէ բան
 մը եւ ետքէն ինք ուրիշ բան կ'ընէ։ Ին-
 չո՞ւ պահեց Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ։ Ին-
 չո՞ւ պահեցին Սուրբ Առաքեալները, ինչ-
 պէս ունինք Ս. Գրքէն։ Ո՛հ, միթէ Ա-
 ռաքեալները չէին գիտեր որ Յիսուս ծո-
 մապահութիւնը արգելէր է։ Թող դատա-

պարտեն ուրեմն թէ կը համարձակին, թող
դատապարտեն աստուածային Փրկիչը իր
Առաքեալներովը եւ կամ լռեն որ Ս. Ե-
կեղեցին անոնցմէ առնելով շարունակէ իր
ծումապահութիւնները :

Թերեւս կը բաղձար գիտնալ թէ՛ ո՞րն է Ճշմարիտ պատճառը, որուն համար Բողոքականները եւ անառակ մարդիկ այնչափ ծոմապահուած են դէմ կը պոռան կը կանչեն: Ահաւասիկ աս է: Անտանձ սէրն որ ունին իրենց մարմնոյն. ասոնք երբեք չհասկըցան Առաքելոյն խօսքը որ կ'ըսէ, թէ որչա՛ որ Եկեղեցիք ինչ ինչ անեն, առաջ իբրեւ ինչ ինչ անեն, եւ ոչ ալ իմացան նոյն Առաքելոյն գործքը երբ կ'ըսէր թէ. ես ի՛մ հոգին ինչ ինչ անեմ, եւ ես չեմ գիտեր:

Իրենք ողորմելի ստրուկներ են իրենց
հաճոյքներուն ու հեշտութեանը, եւ ասոր
համար չեն կրնար տանիլ որ Բրիտտոնէից
մէջ խօսուի վշտամբերութեան, մահացուց-
ման, ծովի եւ ապաշխարութեան վրայ:
Էւ որովհետեւ շատ ամօթալից բան մը
կ'ըլլար բուն պատճառն յայտնելը որ զի-
րենք կը մղէ, հնարք մը կը փնտռեն ըսե-
լու թէ Յիսուս Բրիտտոս ծովապահու-
թիւնն արդէյեւ է:

Բայց դուք թող տուէք ընեն ինչ որ
կ'ուզեն եւ մի խառնվիր. Գասնդի Աստուած

գիտէ Ժամանակը իրենցմէ Համար պահան-
ջելու ծոմապահութիւնն աւրելուն Համար.
Էւ Հաստատուն կեցէ՛ք ծոմապահութեան
Էւ նոյնը յարգելու մէջ, քանացէ՛ք միշտ
աւելի Էւս ճշմարիտ Հաւատքը սիրել, որ
Յիսուսի նմանելով քաշած ապաշխարանք-
ներովը, նոր ցոյց մը կու տայ իր ճշմար-
տութեանը:

ᐅ ᓂ ᓄ ᓈ ᓊ ᓋ ᓌ ᓍ

U—m b f—g—m—l—n—p—q—r, l—n—p—q—r
f—g—m—l—n—p—q—r, l—n—p—q—r

Մարդ յորչափ առողջ, առողջ եւ ծաղկեալ զինձակի մէջ է, սողորական կերպ մ'ունի մտածելու, զորն որ շատ անգամ կը փոխէ, երբ որ չարիքները, դժբախտութիւններն վրան կը թափին: Բայց առաւել զարմանալի փոփոխութիւնները կը հանդիպին մահուան ժամուն մէջ: Ի՞նչ է ասոր պատճառը: Այն է որ մարդ իր կրքերէն եւ աշխարհքին անխելք ուրախութիւններէն բոլորգրած ատեն՝ կը մոռնայ ինք զինքը, իր պարտքերը, արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը, եւ երբոր Աստուծոյ ձեռքէն կը տանջուի, ան ատեն Անտիոքոսի բրածը կ'ընէ, ինք իրեն կու գայ ու կ'ըսէ. Ո՛հ, հէ՛հայ իւ յէ՛հ շուրճերէ՛ք՝ որ ըրէ եւ Բաբելոն՝ որ Բաբելոն է: Այո, ճրագն որ կը վառի մահուան անկողնոյ քովը, կը ջրուէ

շատ խաւարներ եւ կը ծագէ այնպիսի կեն-
դանի լոյս մը, որ իրերը կենդանութեա-
նը մէջ տեսնուածէն բոլորովին տարբեր
կ'երեւան: Եւ վճիռը որ մահն ասոնց վրայ
կը կտրէ, նոյն իսկ Հոգին Սուրբ կը հաս-
տատէ, Ո՛ւ հօգ, Էնչէ- քիչէի Էն Դո-
քսաներդ: Լսեցէք ուրեմն մահուան
այլ եւ այլ վճիռներն, որ կու տայ աս
խնդրոյն մէջ:

Երբեք մէկը գտնուած է, որ մահուան
ժաման մէջ զղջացած ըլլայ Կաթողիկէայ
ըլլալուն կամ Բողոքականութիւնն ընդու-
նած ըլլալուն վրայ: Եկէք, ըսէք, երբեք
եղած է Ուղղափառ մը, որ զղջացած ըլ-
լայ ամէն բանի մէջ եւ ամէն եղանակաւ
Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ հնազանդ, Ս. Քա-
հանայապետին հպատակ ըլլալուն, ստէպ
ստէպ սուրբ Խորհուրդներն ընդունելուն,
Եկեղեցւոյ մէջ աղօթելուն, ամենասուրբ
Սոյսը յարգելուն, Սուրբերը պատուելուն,
Ժամապահութիւն ընելուն, ապաշխարանք
քաշելուն եւ Կրօնքի ամէն բարի կրթու-
թիւնները կատարելուն վրայ: Ըսէք հա-
մարձակ, գտա՞ք մէկը՝ որ այս ամենայն ը-
րած ըլլայ. այսինքն՝ ճշդիւ այս սոսկալի
ժաման մէջ իր Ուղղափառ ըլլալը ուրա-
ցած ըլլայ, հրաժարած ըլլայ եւ իր փրկու-
թիւնը ապահովցնելու համար Բողոքական
մեռնելու շնորհքը խնդրած ըլլայ: Բացէք
բոլոր գրքերը, կարդացէք ամէն պատմու-

թիւնները, այս դէպքը երբեք դիմացնիդ
չ'ելլէր:

Բոլորովին ասոր ներհակը, ո՞վ որ աղէկ
ի գործ դրած է սուրբ Ուղղափառ Հաւ-
ատքը, այն ժաման մէջ աւելի եւս սեր-
տիւ կը կապուի անոր հետ, անդադար ինք
զինքը Յիսուսի, Ս. Կուսին, Սուրբերուն
կը յանձնէ, Ս. Խորհուրդները, Եկեղե-
ցւոյ ամէն օրհնութիւնները կը խնդրէ եւ
անոնց մէջ կը գտնէ ան օգնութիւնները,
որ իրեն կը մատուցանէ իր բարեգութ
Սոյսը. կը գտնէ փրկարար քաջալերութիւն
մը, քաղցր համակերպութիւն մը, մինչեւ
նա եւ ճաշակ մը սուրբ ուրախութեան, եւ
կը մեռնի օրհնելով զՍտուած Ուղղա-
փառ ապրելուն համար եւ կը բաղձայ մեռ-
նիլ ինչպէս ապրած էր: Եթէ կան ոմանք
որան ատեն խղճի խայթ կ'ունենան, ստու-
գիւ Ս. Եկեղեցւոյ պատուիրաններն ըստ
բաւականին աղէկ չպահելուն համար է:
Ասիկայ ստոյգ, հանապազօրեայ եւ սովո-
րական դէպք մըն է, որուն դուք ալ հա-
զար անգամ վկայ եղած էք: Արդ՝ աս ինչ
կ'ուզէ ըսել: Այն վայրկեանը ալ ծաղրե-
լու, ծիծաղելու ատենն չէ. կ'ուզէ ըսել
ուրեմն թէ մահուան անկողնոյ մէջ վճի-
ռը կը տրուի, թէ Կաթողիկէայ Կրօնքը
միայն է որ կը բանայ փրկութեան ճամբան:
Պրաւնշուայկի Ուղիկոս իմաստուն դուքսը
աս պատճառէ շարժեցաւ Բողոքականու-
թիւնը ձգելու եւ Կաթողիկէ Կրօնքը ըն-

գունելու, Հաստատուն կեցէք ուրեքն այս կրօնքին մէջ, որ ձեզի այն վայրկենին մէջ այնչափ վստահութիւն կու տայ:

Եթէ մահուան անկողնոյ մէջ կաթողիկեայ մը երբեք չէ զղջացեր խիստ ճշդութեամբ իր կրօնքը պահելուն, եւ երբեք չէ ուզեր Բողոքական ըլլալ իր փրկութիւնն աւելի եւս ապահովելուն համար: Գուցէ թէ նոյնը պատահած է նաեւ Բողոքականներուն: Ո՛հ, իրենցմէ քանիններ ասոր ներհակ բաղձացին Ուղղափառ ըլլալ նոյն ահաւոր վայրկենին մէջ, իրենց կրօնքին վրայ ապահովութիւն մը չունենալով: Մինչեւ Հենրիկոս Ը. այն ժանտախտը որ այնչափ հակառակութիւններ սերմանեց Աստուծոյ Եկեղեցւոյն մէջ, վերջին ժամերուն մէջ խղճմտանքին խայթերը հանդարտեցընելու մտքով ուզեց նորէն կաթողիկեայ՝ Ուղղափառ ըլլալ, թէպէտ եւ աղէկ չի գիտցուիր թէ բանը ինչպէս գնաց: Քրիստոնէից հիւանդանոցներու մէջ շատ անգամ կը պատահի որ խեղճ Բողոքականները, այն վերջին վայրկեաններուն մէջ Աստուծոյ շնորհքէն շարժելով եւ յաւիտենականութիւնը առ ջեւնին ունենալով, կ'ուզեն մեզմէ ըլլալ: Մինչեւ՝ Սեւաստորոյի վերջին պատերազմին ատենը, շատ դէպքեր պատահեցան, որ խեղճ զինուորները կը խնդրէին այս մեծ շնորհքը եւ կ'ընդունէին, կաթողիկեայ մեռնելու, եւ այս ամենայն ան ատենները ուր եւ ոչ մէկ կա-

թողիկեայ մը երազեց երբեք այն վերջին ժամուն մէջ Բողոքական ըլլալ: Այս ամենայն ինչ կ'ուզէ բսել: Ո՛հ, մահուան ծրագն իրաւցընէ մեծ լոյս կը ծագէ:

Բայց ինչ պատահեցաւ մահուան ատեն անոնց որոնք ուղղափառութիւնը ձգելով Բողոքական եղած էին: Հատերը մեռան յայտնի նշաններ ցուցընելով իրենց դատապարտութեանը, ամանք ալ զղջացան եւ իրենց մոլորութենէն ետ դարձան հրապարակաւ խոստովանելով որ մոլորեցան, պատուիրանազանց գտնուեցան, եւ թողութիւն խնդրեցին տուած գայթակղութեանց համար: Լուտեր՝ գինէմոլութեան անկարգութիւններէն եւ ոճիրներէն ետքը զրեթէ յանկարծակի մեռաւ իբրեւ անասուն մը, եւ քիչ մը ետքը այնպիսի դաշահոտութիւն կը տարածէր, որ կապարէ անտուկի մէջն ալ փակուած ըլլալով անկարելի էր տանիլը: Կալվին փչեց հոգին որդերը դարձահատ մարմնոյն վրայ կրելով եւ այնպիսի յուսահատական աղաղակներով ու հայհոյութիւններով, որ նոյն իսկ իր Բողոքականներուն վկայութեամբը ստակում կը բերէր: Զուինկլիտի համար կ'ըսէր Լուտեր, թէ սատանան խղզեց զանիկայ իր հայհոյութիւններուն համար:

Զարամիտ Եղիսարէթ թագուհին ինք զինքը ողորմելը կը կանչէր ու կ'ըսէր. Լուծ մը գրին պարանոցիս վրայ, եւ մեռաւ սեւամաղձութեամբ եւ դառն յուսահա-

տութեամբ: Սփառութիւն՝ Լուսերի ներքին բարեկամը կեանքը փճացուց՝ խղճի խայթերէն ու յուսահատութենէ մաշելով՝ եւ մինչեւ խելքն ալ կորսնցուց: Յուստոս Զոֆնաս մեռաւ յուսահատելով Ատուծոյ ողորմութենէն: Մաթեոսին կենաց վերջին տարին անցուց խղճի խայթերու եւ վախերու մէջ յուսահատութեամբ: Հռչակաւոր Պիտենպաս անդադար կը զրուցէր թէ դատապարտութեան մէջ ինկած է սուտ վարդապետութիւն մը պաշտպանելուն համար եւ մոլեգնութեան վայրկենի մէջ ինք զինքը պատուհանէն վարնետեց: Աեց տարի ետքը մեռաւ եղբայրն ալ նոյն մոլորութեանց մէջ թաթխուած: Համբաւաւոր Քէննի կենաց վերջին տարին անցուց միշտ լալով ու հեծկտալով: Ուրիշ շատերն ալ մեռան խենթանալով: Եթէ այս հերետիկոսութեանց գաղիներուն, ամէն սոսկալի մահերը ձեզի պատմել ուզէի, զձեզ ստուգիւ ահա դողու եւ սարսափման մէջ կը ձգէի¹:

Եւ ստուգիւ այն վատ ուրացողները մահուան սոսկալի վայրկենին մէջ, պիտ'որ յիշեն Ուղղափառ Եկեղեցւոյ ամէն վարդապետութիւնները, առաջին Սուրբ Հաղորդութիւնը որ ընդունեցան անմեղութեան վիճակի մէջ, Խոստովանութիւնները, Պատարագները եւ ամէն օգնութիւնները որ միշտ դտան մեր մէջը, եւ ո՛հ ան

ատեն ի՞նչ խայթեր, ի՞նչ ցաւեր, ի՞նչ վախեր պիտ'որ չկրեն: Ան ատենն է, որ Տիտաթիի, Տէ-Սանքթիսի, Պորեւլայի եւ ուրիշ վատանուն գրուածներու ընթերցումէն շատ ու շատ տարբեր բաներ հարկաւոր պիտ'որ ըլլան զիրենք մօթեարեւոյ: Ան ատեն պիտ'որ տեսնեն, թէ ամենայն ինչ կամաւոր պատրանք մը եղած էր իրենց կիրքերէն խաբուելով, եւ եթէ կարող եղան մոլորեցնել զմարդիկ, երբեք չկրցան խարել ոչ զԱստուած եւ ոչ իրենց խղճմանքը:

Այսպէս անոնք որ վերջին ժաման մէջ Աստուծոյ դարձի շնորհքն ընդունեցան, այնպիսի ցաւ, այնպիսի սոսկումներ կրեցին, որ երբեք չէին կրնար հանգչիլ, Աստուծոյ եւ մարդիկներէն անդադար թողութիւն կը խնդրէին այն զարհուրելի մեղքին համար որ գործած էին Ս. Հաւատքին ուրանալով: Արդ՝ այս ամենայն ի՞նչ կ'ուզէ ըսել: Կ'ուզէ ըսել ինչ որ Մեղքութեան Բողոքականը իր մերը ըսաւ: Այս բարի կինը խնդրեց իր որդիէն, որ այնչափ նոր Կրօնքին մեծ վարդապետն ըլլալուն վրայ կը պարծենար, եւ խաբերայ քարոզութիւններովը այնպիսի չուկ հանած էր, որ ըսէ իրեն անկեղծութեամբ, Կաթողիկէայ ըլլալն աւելի աղէկ էր, չէ նէ Բողոքական: Մեղքութեան պատասխան տուաւ թէ լաւ է Կաթողիկէայ թալը, ինչու որ (միտ գրէր պատճառին) Բողոքականութիւնը աղէկ էր

¹ Տե՛ս Փերոնէ, Կանոն Հաստոց Մ. Գ. Գ. Զ.

ապրելու համար, բայց մեռնելու համար լաւագոյն էր կաթողիկէ կրօնքը: Իմացա՞ք հիմայ: Չգայուծիւնները գոհ ընելու, կրքերը բորբոքելու եւ ըստ քմաց ապրելու համար աղէկ է Բողոքականութիւնը, որ ամենեւին ո՛չ Խոստովանութեան, ո՛չ Հաղորդութեան, ո՛չ Էկեղեցւոյ, ո՛չ Պատարագի, ո՛չ Ժամապահութեան հոգ ունի եւ այլն եւ այլն: Բայց այն սոսկալի վայրկեւին համար, որ մէկը Աստուածային Դատաւորին առջեւ պիտ'որ ելլէ, ուր յաւիտենականութեան մէջ պիտ'որ մտնէ, ուր համար պիտ'որ տայ իր ամէն գործքերուն, ուր վճիռ պիտ'որ ընդունի կամ յաւիտենական վարձուց եւ կամ յաւիտենական տանջանքներու, այն վայրկեւին համար լաւագոյն է Ուղղափառ կրօնքը: Արդ՝ ինչո՞ւ համար աշխարհք եկած են, բայց թիժ երջանիկ յաւիտենականութիւնը ստանալու: Ո՞ր կրօնքն ուրեմն պէտք է ընդունինք: Այն կրօնքը միայն որ միաթիւթութիւն կու տայ մահուան տուն, ապահովութիւն հոգեվարութեան մէջ եւ կը պատրաստէ յաւիտենական կեանք:

ՄԵՍՆ ԵՐԿՐՈՐԳ

Խաբէութիւնք, որոնցմով ներս կը մտնէ Բողոքականութիւնը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Ա--Ին ի--թի--թի--ն: Ա--թի--թի--ն --
--թի--թի--ն ի--թ--թի--ն:

Եթէ սատանան ցուցնելու ըլլար որ երեւելապէս կը փորձէ զմարդիկ, ամենեւին բան մը չէր կրնար ձեռք ձգել, ինչու որ ամէնքն ալ Ս. Խաչին նշանովը կը զինուորէին եւ զինք կը հալածէին: Այսպէս Բողոքականները որ ձեր հոգիները կ'ուզեն մոլորեցընել, եթէ ցուցնելու ըլլային ձեզի իրենց վարդապետութեանց ամէն զարշուծիւնն ու տգեղութիւնը, ամենեւին բան մը չէին կրնար վատարկիլ. ասոր համար բոլորովին ուրիշ կերպ կը կեղծաւորին եւ սուրբերու նմանութիւնն ու կերպարանք կ'առնեն զձեզ խաբելու համար: Ասոր մէջ կը նմանին հին հերետիկոսներուն, որոնք միշտ ի գործ գրին, ինչպէս կը վկայեն հին Հարք, ամէն տեսակ խաբէութիւն իրենց վախճանին հասնելու եւ այսպէս կը ստուգեն Յիսուսի Քրիստոսի խօսքը, թէ առջեւնիդ կ'ելլեն ոչխարի մորթով, բայց ներքուստ յափշտակիչ դայիւր են:

Ասոր համար պատշաճ կը համարիմ զձեզ զգուշացընել այսպիսի պատրանքնէրէն, յայտնելով ձեզի իրենց դաւաճանութիւններն, որոնցմով հասարակօրէն աս ատեններս ձեզի որոգայթ կը դնեն: Ամենէն յառաջ կը կեղծաւորին առաքինութեան մեծ եռանդ մը եւ սրբութեան սէր: Ի սկզբան ուրիշ բանի վրայ չեն խօսիր բայց Յիսուսի Քրիստոսի, ընկերսիրութեան, չգողնալու, չհայհոյելու, զԱստուած հոգւով եւ ճշմարտութեամբ պաշտելու վրայ, ամէնքն ալ շատ աղէկ եւ շատ արդար բաներ: Եւ ետքէն երբ որ անգամ մը զձեզ կը շահին այսպիսի սրբութեան երեւոյթներով, ծածուկ թոյնը ներս կը թափեն: Այսպէս կ'ընէին, ինչպէս Որոգինէս կը վկայէ, Առաքելականները, Մարկիոնեան, Վաղենտինեան եւ ուրիշ հերետիկոսները, որոնք հեղուծիւն մը, ընկերսիրութիւն մը, արդարութեան սէր մը ու մանք ալ (իրացընէ շատ քիչերը) մինչեւ նաեւ ողջախոհութիւն մը ցուցընելով, կը ջանային անուն ստանալ, որպէս զի աւելի ազդեցութեամբ մոլորութիւննին տարածեն:

Արդ դուք զգոյշ կեցէք այս առաջին խարեւութենէն, ինչու որ Յիսուս Քրիստոս սիրել գիտնալու համար հարկաւորութիւն չունինք, որ Բողոքականները մեզի սորվեցընեն: Մեր Ժողովրդապետները, մեր քահանաները մեզի միշտ կը յիշեցը-

նեն, թէ Յիսուս Քրիստոս մեր ամենաբարի Աստուածն է, մեր Հայրը, մի միայն փրկիչը, որ աշխարհք եկաւ մեր սիրոյն համար, ապրեցաւ ու գործեց մեր սիրոյն համար, եւ թէ պէտք ենք մեր յոյսն իրեն վրայ դնել, զի նք սիրել ի բոլոր սրտէ եւ իրեն հնազանդ ըլլալ ամէն բանի մէջ որ մեզի կը հրամայէ:

Չեն գար մեզի նոր բան սորվեցընելու, երբ կ'ըսեն թէ կը պարտաւորինք մէկզմէկ սիրել: Եւ ո՞վ չի գիտեր թէ Ս. Վաթոգիկէ Արօնքը, երբեք ուրիշ բան չի յանձներ, բայց եթէ հարբ՝ սիրեն իրենց որդիքը, որդիք՝ իրենց հայրերը, կիներ՝ զէրիկը, էրիկը՝ զկիներ, եղբարք՝ իրրեւ բարի եղբայրներ իրարու հետ վարուին, ազգականք՝ իրրեւ բարի ազգականներ իրարու հետ տեսնուին, մէկ խօսքով ոչ ոք ատելութիւն ունենայ իր մերձաւորին դէմ, մանաւանդ թէ ամէն մարդ ջանայ բարիք ընել նաեւ անոր, որ իրեն չարիք հասուցեր է: Իսկապէս ունէինք հարկաւորութիւն որ ասոնք դային եւ իրենց մեղմեխանօրը մեզի այս ճշմարտութիւնները սորվեցընէին:

Այսպէս նաեւ այնչափ խօսք կը հանեն, թէ զմեզ կը խրատեն ու կը յորդորեն չհայհոյել: Ո՛հ, իրացընէ եթէ ասոնք չգային մեզի չսորվեցընէին, այս ամենայն պիտ'որ չգիտնայինք արդեօք: Ինչո՞ւ ուրեմն այնչափ կը քարոզուի մեր մէջը հայհոյութեան դէմ: Ինչո՞ւ ընկերութիւններ

եւ եղբայրութիւններ գրուած են աշխարհ-
քիս երեսէն այս չարը ջնջելու. եւ ինչու
խոստովանահայրերը երբ կը տեսնեն որ
մէկը ամենեւին փոյթ չի տանիր ինք զինքն
ուղղելու, մինչեւ սուրբ արձակումը կը
զլանան:

Բայց զարմանալին ան է, որ մեզի խրատ
ալ կու տան զԱստուած հոգւով ու ծը-
մարտութեամբ պաշտելու, իրր թէ կա-
թողիկեայքս իրենցմէ աւելի նոյնը յորդո-
րած չըլլայինք, մենք որ ոչ միայն իրենցմէ
աւելի նոյնը կը յորդորենք այլ նաեւ ի-
րենցմէ ալ աւելի ի գործ կը դնենք: Ինչ
է զԱստուած պաշտելը հոգւով ու ծմար-
տութեամբ: Կ'ուզէ ըսել՝ թէ գոհ ըլլա-
լու չենք բերնով զԱստուած գովելուս
եւ արտաքին գործքով պատուելուս վրայ,
այլ թէ նաեւ աստուածային պաշտաման
ամէն գործքերը սրտանց պէտք է ընենք եւ
ամենէն աւելի գործքով կատարենք ինչ
որ Աստուած մեզի կը հրամայէ: Աս է
պաշտել հոգւով եւ ծմարտութեամբ:
Արդ՝ Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին ուրիշ ինչ
կը հրամայէ, բայց եթէ մեր սիրտը զբա-
ղեցնել ան ամէն բաներու մէջ որ աս-
տուածային պաշտաման կը վերաբերի: Գու-
ցէ թէ ծմարիտ չէ՝ որ մեզի անդադար կը
ոյժեցնէ Ս. Եկեղեցին, որ աղօթքի մէջ
գոհ չըլլանք միայն բառերն արտաբերել-
նուս վրայ թուրթակներու պէս, հապա
սրտանց ընենք: Գուցէ ծմարիտ չէ՝ որ

երբ խոստովանելու կ'երթանք, կը պա-
տուիրէ մեզի մեղաց վրայ սրտանց զղջալ,
ապա թէ ոչ խոստովանալը բանի մը չի ծա-
ռայեր: Գուցէ թէ ծմարիտ չէ՝ որ կը
խրատէ զմեզ, որպէս զի Ս. Հաղորդու-
թեան ատեն եւ ետքը ուրիշ ատեններ
ալ, սիրենք բոլորով սրտիւ մեր ամենա-
բարի Յիսուսը, իրեն ընծայելով ամէն մեր
խորհուրդները, մեր զգայութիւնները, մեր
յոժարութիւնները: Եւ ինչու Աստուածա-
ծին Կուսին գեղեցիկ գեղեցիկ տօներուն
մէջ գլխած Ս. Մօրերնուս աղօթել կու
տայ, որ ինք ընծայէ մեր սրտերը Յիսու-
սին: Աս ամէն բաները Ս. Կաթողիկէ Ե-
կեղեցին միշտ մեզի չի՞ յանձնէր, չի՞ յորդո-
րէր: Իրաւցրնէ հարկաւոր էր ուրեմն որ
զային Բողոքականները եւ մեզի այս ծմար-
տութիւնները սորվեցրնէին:

Իսկ Յիսուսի կամքը կատարելու նկատ-
մամբ, որ իր պատուիրաններուն մէջ յայ-
տնուած է, գուք ըսէք, ձեր ժողովրդա-
պետները, ձեր քահանաները, միշտ նոյնը
չեն պատուիրեր, թէ բաւական չէ մինակ
բարի ըլլալ ուղելը, հապա հարկաւոր է
զՅիսուս գոհ ընել՝ գործքով կատարելով
ինչ որ ինք մեզի կը հրամայէ. թէ հարկաւոր
է որ հարք եւ մարք ընտանեաց մէջ հըս-
կեն իրենց որդւոց վրայ եւ թէ որդիք
պատուեն իրենց ծնողքը, թէ գողութիւն
ընելու չէ, թէ տօնի օրերը սուրբ պահե-
լու է, թէ անէծքները, սուտ երգումեն-

րը, հայհոյութիւնները, անառակութիւնները, մէկ խօսքով ամէն աստուածային պատուիրաններու բռնարարութիւնները մեծ մեղքեր են: Պարծեալ ստեպ ստեպ չեն խրատեր եւ յորդորեր, թէ բաւական չեն գեղեցիկ խոստմունքները, հապա գործք հարկաւոր է, այսինքն է՝ գործքով ամէն մարդ իր վիճակին պարտաւորութիւնները պէտք է կատարէ: Եւ հիմայ կու գան ատոնք մեղի այս ամենայն սորվեցընելու: Իբրեւ թէ մենք Ուղղափառքս գիտցած չըլլայինք եւ ստեպ ստեպ, դեռ իրենք աշխարհք չեկած, քարոզած չըլլայինք: Ե՛հ, մենք ալ գիտենք իրենցմէ աւելի, թէ հարկ է պաշտել զԱստուած հոգւով եւ ճշմարտութեամբ: Բայց՝ գիտէ՞ք ինչ վախճանաւ այս ամենայն ձեզի կը զրուցեն: Չէ թէ իրենց հոգն է, այլ անոր համար որ պարզամիտները խաբեն: Այս ամէն բարի բաները յորդորելէն ետքը, ծածուկ ծածուկ իրենց թոյնը թեւագրել կը ջանան. ուրիշ բան չէ բրածնին, բայց եթէ ինչպէս ցորեն ծախողներէն ոմանք կ'ընեն, պարկին բերանը քիչ մը աղէկ ցորեն կը դնեն, բայց ամբողջ պարկը գէշ ցորենով լեցուն է: Այսպէս ալ ատոնք, այս բարի յորդորներով քիչ մը անուն ստանալէն ետքը, ձեզի այնչափ գէշ գէշ բաներ կը սորվեցընեն: Կ'ըսեն թէ Աստուծոյ սէրը բարի է, բայց ետքէն կ'աւելցընեն թէ հարկաւոր չէ Եկեղեցի երթալ, Ս. Պատարագ տես-

նել, մեղքերը խոստովանիլ, Ս. Քառասնօրեայ Պահքը պահել, Կ'ըսեն թէ պէտք չէ հայհոյել, ահաւասիկ բարի ցորենը, բայց ետքէն կու տան ձեզի գէշ ցորենը, աւելցընելով թէ Աստուծոյ քահանայիցը պէտք չէ անալ, թէ պէտք չէ անոնց խօսքին մօտիկ ընել, թէ պէտք չէ վախճալ այն պատիժներէն որ կը սպառնան Աստուծոյ անուամբ: Կ'ըսեն թէ հարկ է զԱստուած պաշտել հոգւով ու ճշմարտութեամբ, ահաւասիկ աղէկ ցորենը, բայց ետքէն կու տան ձեզի գէշ ցորենը ըսելով՝ թէ հարկաւոր չէ Ս. Հաղորդութիւնն ընդունիլ, թէ աղէկ չէ Ս. Աստուածածնայ եւ Արքոց դիմելը, թէ աւելորդ են այն ամէն արարողութիւնները, որ կը կատարէ Ս. Եկեղեցին: Ա՛հ, մասնիչ գայլեր, Էրբեք կրօնայիք հաւատալ, իմ սիրելիքս, որ ատոնք զձեզ խաբելու համար կարող էին այնչափ ցոյց, այնչափ եռանդ աստուած պաշտութեան ցուցընել, Խրուցընէ՛ ճիշդ այնպէս է, ինչպէս ձեզի կ'ըսէի. ոչխարի մորթով կը ծածկուին որ վրանիդ յարձակին: Հիմայ դուք ասանկ ըրէք երբ կը սկսիք այն ամէն կցուրդները լսելու, շուտ մը զձեզ զգուշութեան մէջ դրէք, շուտով մէկդի ըրէք այնպիսիները՝ պատասխան տալով, թէ սուգիւ հարկ է զԱստուած պաշտել հոգւով ու ճշմարտութեամբ, բայց ասոր համար պէտք չէ աստուածապաշտութեան ամէն արտաքին միջ-

Բաւական չէ հաւատքը, վասնզի թէ որ ասիկայ բաւական ըլլար, բովանդակ աշխարհքս կը կործանէր, եթէ հաւատք ունենայու պատճառանքով ամէն առաքինու թեանց զործադրութիւնը անարգելով՝ մարդիկ իրենք զիրենք, ինչպէս ըրին Լուտերականները, արձակ համարձակ ամէն մոլութեանց տալու ըլլային Յիսուսի Քրիստոսի հրամայած վարդապետութեան եւ նոյն իսկ ուղիղ մտաց դէմ:

Բաւական չէ վերջապէս հաւատքը, վասն զի անոնք որ բաւական է կ'ըսեն՝ եւ ոչ նոյն հաւատքն ունին, ոչ ունին եւ ոչ ալ կարող են ունենալ. ինչու որ եւ ոչ իսկ գիտեն թէ ինչ է աս հաւատքը:

Եթէ խօսածնին լսելու ըլլաք, մեծամեծ գովեստներ կու տան Ս. Հաւատքի եւ շատ զարմանալի բաներ կը զրուցեն անոր վրայ, բայց եթէ հարցընելու ըլլաք իրենց, թէ ճշդիւ ինչ կը համարին Հաւատքը, կը շփոթին եւ չեն գիտեր ինչ պատասխան տան: Ես շատերուն հետ ասիկայ փորձեցի եւ ճիշդ ասանկ է: Կը համարինք, պատասխան կու տան ոմանք, թէ Աստուծոյ հաւատալն է. բայց ստուգիւ եւ ոչ մէկու մը բաւական է Աստուծոյ միայն հաւատալը փրկուելու համար: Սատանան ալ կը հաւատայ Աստուծոյ, կ'ըսէ Ս. Եւանգելիոս, Մատթէոս Ի 23: Եւ ոչ ոք չի կրնար ըսել, որ ինչ որ ինչ է ինչ: Բայց ոչ որ

կ'ըսէ թէ սատանային փրկութեան տեղի կայ:

Կ'ուզէք դուք ուրեմն գիտնալ թէ ստուգիւ Ս. Հաւատքն ինչ է: Ես ըսեմ՝ ձեզի եւ իմանանք որ Բողոքականները ամենեւին հաւատք չունին:

Հաւատք չէ այսպէս շփոթ հաւատալը թէ կայ Աստուած եւ Փրկիչ մը, այլ այն հաւատքը որ կը հաւատայ ամէն բաներու որ այս Աստուած եւ Փրկիչը յայտնած է, եւ կը հաւատայ անոր համար, վասն զի Ինք գերագոյն ճշմարտութիւնը այն բաները յայտնած է եւ վասն զի Ս. Եկեղեցին զանոնք առջեւնին կը դնէ հաւատալու:

Նախ հաւատալ այն ամէն բաներու որ Աստուած յայտնած է, այսինքն է՝ ամէն բանի որ կը բովանդակուի Ս. Գրոց մէջ, եւ ետքը ամէն բաներու, որ Աւանդութիւնը կը պարունակէ, մէկ խօսքով ամենայն բան որ ինք Վաթողիկէ Եկեղեցւոյ աւանդեր է եւ Վաթողիկէ Եկեղեցին մեզի կ'առաջարկէ:

Բողոքականները չեն հաւատար ամէն բանի զոր Աստուած յայտնած է, այլ ըստ քմաց կ'ընտրեն, մէկը կ'առնեն, մէկայլ կը թողուն: Օրինակի համար չեն հաւատար թէ եօթն են խորհուրդները, թէ աստուածային է Պատարագի զոհը, թէ բարի է Սուրբերը օգնութեան կանչելը, թէ պարտք է Պատարագ տեսնելը, խոստովանիլը, Հաղորդուիլը եւ հարիւր ուրիշ բաներ: Ու-

րեմն ամենուն չհաւատալով, չունին ճշմարիտ հաւատքը:

Բայց եւ ոչ ալ կրնայ ըսուիլ թէ կը հաւատան Աստուծոյ, ինչու որ երբ իրենք իրենցմէ ընտրութիւն կ'ընեն, ընդունելու եւ մերժելու բաներու մէջ, ստուգիւ չեն հաւատար ուրիշներուն, հապա իրենց անձանց, իրենց քմաց եւ իրենց դատաստանին եւ ոչ աւելի:

Գլխաւորաբար չեն հաւատար Եկեղեցւոյ ճոխութեանը, որ կ'առաջագրէ: Արդ պէտք էք գիտնալ թէ ասիկայ շատ ծանր եւ կարեւոր կէտ մըն է:

Յիսուս Քրիստոս Եկեղեցին տուաւ մեզի իբրեւ ուսուցիչ եւ կ'ուզէ որ լսենք Անոր: Ինքն Յիսուս ըսաւ իր պաշտօնեաներուն համար. Ո՛վ ո՛ր յիշէ իշ Լէ՛, ինչի՛ իշ Լէ՛, ո՛վ ո՛ր յիշէ Ի՛մ-բո՛լի՛ դէ- Ի՛մ-բո՛լի՛:

Յիսուս ըսաւ թէ Եկեղեցին է Սէ-ն-Է-մ-ոն-Բէ-ն-Շէ-ր-ոն-Բէ-ն-Ն՝. Ըսաւ դարձեալ թէ Ո՛վ ո՛ր Ս. Եկեղեցւոյ չէ Լէ՛ր, չէր է շէ-մ-ն-է-ն-Ս-մ-ոն-Բէ-ն-Շէ-ր-ոն-Բէ-ն-Ն: Ուրեմն իր կամքն է, որ մենք յայտնուած ճշմարտութիւններու հաւատալու ատեն, հարկաւ Եկեղեցւոյ վարդապետութեանը կապուինք: Աս Եկեղեցին է, որ կը պահէ Ս. Հաւատքի ամէն ճշմարտութիւնները, ասիկայ մեզի Ս. Գիրքը կը մեկնէ, ասիկայ ճշմարիտ աւանդութիւնները մեզի կը ծա-

նուցանէ եւ Յիսուս կ'ուզէ որ Հաւատոյ ամէն ճշմարտութիւնները մեզի ատր ձեռքովը առաջարկուին: Բայց Բողոքականները հպարտութեամբ լեցուն, կը մերժեն Եկեղեցւոյ վարդապետական իշխանութիւնը, կ'ուզեն իրենք իրենցմէ ընել, նախ իրենք զիրենք դատաւոր կը դնեն այն բաներուն որոնց պիտ'որ հաւատան եւ ետքէն շողորորութեան համար զձեզ ալ դատաւոր կը նստեցնեն:

Ամէն մարդ, ինչպէս կ'ըսեն, Ս. Գիրքը պէտք է կարդայ եւ ճշմարտութիւնը գտնէ. ամէն մարդ պէտք է անոր վրայ քննութիւն ընէ եւ յիմարտութեամբ ու անօրէնութեամբ կը պահանջեն որ դատաւոր ըլլայ այն խորունկ ճշմարտութեանց այնպիսի մէկը որ երբեք չէ սորված, եւ ոչ ալ ժամանակ եւ կարողութիւն ունեցեր է սորվելու: Ասով անկարելին կ'ուզեն փորձել, եւ այնպէս կը յոգնեցնեն ու կը թմրեցնեն խեղճ ժողովրդեան խելքն ու միտքը, որ ալ չի գիտեր ինչ հաւատայ եւ ինչ չհաւատայ, այսպէս կը խնդրէ ըստ իրենց սրտերնուն մէջէն Ս. Հաւատքը. ինչու որ երբ մեր հաւատքը չենք դնել Ս. Եկեղեցւոյ ճոխութեանը այլ մեր մտաց դատաստանին վրայ՝ արդէն Հաւատքը վերցուած է: Ահա ասիկ, իմ սիրելիքս, ինչ է ատոնց ըրածը որ միշտ հաւատք, հաւատք կը կանչեն, ուրիշ բան չէ բայց եթէ յափըտակել ձեզմէ հաւատոյ անդին դանձր.

¹ Ղուկ. Ժ. 16:

² Մատթ. ԺԸ. 17:

³ Ա. ՏԻՄ. Գ. 15:

Ճանապարհորդութենէն ազատ ընել: Բայց ասկից՝ ինչո՞ւ ինքն իսկ Յիսուս տաճարի մէջ ներկայ կը գտնուէր: Ո՛հ, միթէ ինքն ալ Աստուած եւ մարդ, Եկեղեցւոյ կը կարօտէր: Գիտէ՞ք պատճառը: Այս է. թէ պէտեւ Աստուած ամէն տեղ է, սակայն ամէն տեղ չ'ուզեր նոյն ունկնդրութիւնն ընել: Ասոր տեղ ուզեց որ Եկեղեցի երթանք, հոն աւելի մտադիր ըլլանք, եւ մեր բարեպաշտութիւնը օգնութիւն գտնէ եւ ամի այնչափ արտաքին միջնորդներով պատկերաց, խաչելութեան, մոմեղինաց եւ զարդուց, մեր եղբարցը բարի բարի օրինակներով: Յիսուս ուզեց Եկեղեցին, վասն զի ուզեց որ մեր աղօթքը հասարակաց միատեղ ըլլայ. եւ հրատարակեց որ ուր շատերը մէկտեղ ժողոված են իր անուամբը, ինքն ալ անոնց մէջն է:

Բայց ուրիշ ծանր պատճառ մ'ալ կայ, զորն որ չտեսնելու համար խլուրդներէն աւելի կոյր պէտք է ըլլալ:

Յիսուս Քրիստոս մեր Տէրը, ինչպէս վերն ըսի, հաստատելով իր աստուածային մարմնոյն եւ իր անգին արեանը ամենօրհնեալ խորհուրդը, ուզեց մեր մէջը գրտնուիլ եւ մեր խորաններուն վրայ Տապանակներուն մէջ բնակիլ. հոս իր աստուածութենէն զատ ունինք նաեւ իր ամենասուրբ Մարդկութիւնը, որն որ միայն երկինքը եւ քահանայադրծեալ նշխարներու մէջ կը գտնուի: Ո՞վ չի տեսներ ու-

րեմն թէ որչափ մեծ փոյթ պէտք է ունենան Հաւատացեալները Եկեղեցւոյ մէջ կենալու: Սուրբերը ստուգիւ իրենց սրտի մեծ դիւրութիւնը հոն կը գտնէին, եւ հոգւով երկնաւոր բաներու զրաղեալ, խորին յարգութեամբ իրենց աստուածային Փրկիչը կը մեծարէին հրեշտակներու եւ հրեշտակապետներու ընկերութեամբը, որ միշտ իրենց ի խորհրդեան նուիրեալ Աստուծոյն բոլորովին առած կը գտվեն, շնորհակալութիւն կ'ընեն կ'օրհնեն ու կ'երկրբպագեն: Ահաւասիկ ինչու համար Եկեղեցւոյ մէջ կը կեցուի:

Հարկաւոր է նաեւ ներկայ գտնուիլը, վասն զի հոն միայն կը մատուցուի մեր մեծ Զոհը, հոն յարգութեան համար (երբ հիւանդ չենք կամ պատճառ մը չունինք ազատ ըլլալու) Մկրտութեան, Դրոշմի, Ապաշխարութեան եւ Ս. Հաղորդութեան խորհուրդները կ'ընդունինք. հոն միատեղ ժողոված հաւատացեալներուն Աստուծոյ խօսքին գանձը կը բացուի ճշմարտութեամբ: Հոն կը ժողվինք հասարակաց աղօթքն ընելու, որ աւելի ընդունելի է: Նոյն իսկ նիւթական միութիւնը որ կը ցուցնենք երկրիս վրայ Աստուծոյ տանը մէջ, պատկեր մըն է այն միութեան, զորն որ կը յուսանք որ մը երկնաւոր Էրուսաղէմի մէջ վայելել, ինչպէս որ խորանն ալ նշանակ է Յիսուսի, որ է Վէ՛մ անկեան եւ միացուց երկու կտակարանները, այսինքն Հրէից ու

ցիկ խօսքերուն խորունկ իմաստը, նոյնը կը խանգարեն իրենց եւ ձեր կորստեանը համար:

Աւար կը զարնեն նաեւ Ս. Եկեղեցւոյ ծէսերն ու արարողութիւնները եւ կ'ուզեն օնջել վերցընել զամեն ալ, որպէսզի զմեզ բարբարոս եւ վայրենի ընեն. բայց հոս ալ կ'երեւայ իրենց սովորական տգիտութիւնն ու շարամոտութիւնը: Ա'երեւայ իրենց տգիտութիւնը, վասն զի չեն գիտեր թէ ով գրած է սա ծէսերը եւ ոչ ալ թէ ինչ կը նշանակեն: Պէտք է գիտնաք ուրեմն, թէ այն ծէսերուն եւ այն արարողութիւններուն մեծ մասը Առաքեալները հրամայած կամ հաւանած են, եւ կամ Ս. Եկեղեցւոյ ճոխութիւնն ի գործ գրած է, բարձր անհասանելի խորհուրդները նշանակելու եւ զանոնք եղանակաւ մը հաւատացեալ ժողովրդոց բացատրելու համար:

Գոնէ օրինակ մը տամ: Ս. Մկրտութեան մէջ երախան եկեղեցւոյ դռներէն դուրս կը տարուի¹, եւ ինչո՞ւ. որպէսզի իմացուի որ դեռ հաւատացելոց թուոյն մէջ չէ, եւ ներս կը բերուի երբ որ Անքահայրը անոր անուամբը Ս. Հաւատքին շնորհքը կը խնդրէ: Քահանան թեթեւ մը կը փչէ երախային երեսը. ինչ կ'ուզէ նշանակել, թէ Ս. Եկեղեցին Յիսուսի Քրիստոսի իշխանութեամբը, որ իրեն տրուեցաւ, կը հեռացընէ անկից դժոխայ-

ին ողին, որն որ զինք դեռ բռնած է սկզբնական մեղաց պատճառաւ: Ետքէն անոր շրթունքին վրայ քիչ մը աղ կը դնէ, եւ ինչ պատճառաւ: Ինչպէս որ աղն է որ նիւթերը կը պահպանէ ապականութենէ եւ համ կու տայ, այսպէս ասով կը նշանակուի, թէ այն հոգին անմահ կեանք պիտ'որ ունենայ խորհուրդին զօրութեամբը, զորն որ ընդունելու վրայ է, եւ իրեւ թէ պիտ'որ համեմի ամէն պարգեւներով ու ամէն շնորհքներով, զորոնք Հոգին սուրբ անոր վրայ պիտ'որ հեղու: Բայց Ս. Եկեղեցւոյ մէջ մօտեւէն ետքը, դարձեալ ինչ գեղեցիկ ու խորունկ են արարողութիւններն որ Ս. Մկրտութենէ յառաջ կը կատարուին: Յիսուս իր թուրք ի ծնէ կոյրին աչքին մերձեցընելով զանիկայ լուսաւորեց. Յիսուսի պաշտօնեան նոյնպէս շօշափելով երախային ականջներն եւ քիթը՝ զանիկայ հոգեպէս կը բժշկէ, այսինքն է՝ անոր մտաց ականջները կը բանայ, որպէս զի ետքէն իմանայ Աստուծոյ ամէն սուրբ օրէնքները. այսպէս հոտառութիւնն ալ կը զօրացընէ, որպէս զի Յիսուսի աստուածային անուշահոտութեանցը ետեւէն երթայ: Այս գան ետքը հրաժարմունքները որ պիտ'որ ընէ: Յիսուս եկաւ՝ սատանային, աշխարհքիս, եւ իւր ամէն անօրէն գործքերուն յաղթելու համար. արդ' երախայն յառաջ քան որդի Աստուծոյ ըլլալը, կը ծանշնայ իր բոլոր թշնամիները, գեղեցիկ

¹ Այս մանական ծէսերը են ըստ Լատինացոց արարողութեան:

դաւանութիւն մը կու տայ Երեսօրի ճշմարիտ հետեւողն ըլլալու: Մկրտութիւնը կը տրուի իրեն ճերմակ ուրարով մը ի նշան ուրախութեան: որով Ս. Եկեղեցին կ'ընդունի իր նոր որդեակը եւ ի նշան անմեղութեան որով զինք կը զգեցունէ: Չեմ ուզեր յիշել այն ամէն գեղեցիկ ազօթքները որոնցմով կը կատարէ այս սուրբ գործողութիւնները: այն եռանդուն իղձերը, որոնցմով Աստուծոյ կը յանձնէ իր նոր որդեակը, եւ ոչ այն երդմեցողութիւնները, որոնցմով դժոխային իշխանութեան ձեռքէն զանիկայ կ'ազատէ, վասն զի անբաւ գործք մը կ'ըլլար: մինակ կը գոչեմ: Ո՛վ սուրբ ծէսեր, ո՛վ սրբապետ արարողութիւններ, որ լի էք ամենայն սրբութեամբ:

Ինչ որ ձեզի ըսի Մկրտութեան ծէսին վրայ, նոյնը դուք իմացէք նաեւ Ս. Եկեղեցւոյ մէկալ ամէն ծէսերուն վրայ, այն գեղեցիկ երգերուն, որով Ս. Պատարագը կը մատուցուի, նուազարաններու ձայնին, որոնք երկնից հրեշտակներուն մեղեդիները կը նշանակեն, սուրբ խնկարկութեան՝ որ կը ներկայացընէ հաւատացելոց ազօթքները, որոնք երկինք կ'ըլլեն ի հօտ անուշից, ճրագներուն, որ կը վառին ի նշանակ հոգեւոր լուսոյ, որ հոգւոց վրայ կը ծագէ, եւ կը ցուցընեն առաքինութիւններն եւ իղձերը, որ արտերնուս մէջ կը բորբոքին: նոյնը իմացէք նաեւ Եկեղեցւոյ գեղեցիկ

սպասներուն եւ նուիրական պաշտօնեաներուն վրայ, որոնք այն մաքրութիւնը կը նշանակեն, զորն որ պէտք է ունենան անոնք որոնք կը կատարեն, կ'ընդունին եւ մասնակից կ'ըլլան նոյն սուրբ խորհուրդներուն: Չէի կրնար երբեք խօսքս լմացընել, թէ ուզէի այս ամէն մասնաւոր պարագաներուն վրայ խօսիլ ու նկարագրել:

Բոլոր տարւոյն մէջ Ս. Եկեղեցին միշտ նոր տօներ ունի, եւ անոնց մէջ ծէսեր ու արարողութիւններ կը կատարուին, որոնք հոգին զարմանքով եւ բարեպաշտական զգածմամբ կը լեցընեն: Միայն յիշեցէք ծննդեան գեղեցիկ գիշերը, երբ Եկեղեցին մեզի զԵրեսօր մանուկ կը ցուցընէ, որ երկրիքէն աշխարհք գալով ցրտէն կը դողդողայ յարդին վրայ երկու կենդանիներու՝ եզին ու յաւանակին մէջ: յիշեցէք Սուրբ Շարաթը, ուր աչքերնուս առջեւը կը դնէ մեր սիրելի Երեսօրն բովանդակ չարաբանքները, բանտարկութիւնը, ատեաններուն թշնամանքները, ձաղուիլը, փշով պսակուիլը, խաչը տանիլը, հոգեվարութիւնն ու մահը: Գեղեցիկ չեն այս ամէն արարողութիւնները, լի ամենայն բարեպաշտական ազգեցութեամբ, եւ մեր հոգիները չեն լեցըներ երկնաւոր քաղցրութեամբ: Ինչ ըսեմ դարձեալ այն գեղեցիկ թափօրներուն համար, որով Երեսօր մեր քաղաքներուն ու դաշտերուն մէջէն հանդիսապէս կը տարուի, որպէս զի ամէն

տեղ իր երկնաւոր օրհնութիւնը տարածէ :
Ի՞նչ ըսեմ՝ Անդաստանաց օրհնութեան
վրայ, որովք քահանայն եւ ժողովուրդը
Աստուծոյ օրհնութիւնը մեր երկիրներուն,
պտուղներուն եւ տներուն վրայ կը կան-
չեն, բարեխօս բռներով Ամենասուրբ Կոյ-
սը եւ երկնից բոլոր Սուրբերը՝ Ո՛վ հրէշ-
ներ, որ կը յանդգնին անարգելու այսպիսի
բարեպաշտական արարողութիւններ :

Ասոր համար էր որ, իմ սիրելիքս, ձեզի
կ'ըսէի թէ ասոնք տգիտութենէ զատ ու-
րով կը հայհոյեն չճանչցած բաներնին,
ուսին նաեւ անհատնում չարութիւն : Չեն
կրնար չտեսնել որ այս ամէն Ս. Եկեղե-
ցւոյ ծէսերը զարմանալի զօրութիւն մ'ու-
նին մեր մտաց մէջ կենդանի մտածու-
թիւններ արթնցնելու աստուածային բա-
ներու վրայ, եւ մեր սրտերը բորբոքելու
զգալի եռանդով ու սիրով առ Տէր մեր
Յիսուս Քրիստոս : Բայց թէ որ ասիկայ
չեն կրնար ուրանալ, ինչո՞ւ ուրեմն կ'ու-
զեն զմեզ զրկել աս միջոցներէն, զորոնք
միշտ Ս. Եկեղեցին ի գործ դրած է, Սուր-
բերն այնչափ գոված են, ամէն հաւատա-
ցեալք այնպէս կը յարգեն եւ մեր հոգեւոր
օգտին այնչափ ազդեցութիւն ունին : Ի-
րենք այսպիսի թշնամանքներով դաշնակից
կ'ըլլան ամէն անհաւատներու, ամէն զեղծ
փիլիսոփաներու եւ ամէն ամբարիշտներու
հետ, որոնք կը բաղձան Աստուծոյ պաշ-
տօնը երկրիս երեսէն ցնջուած տեսնել, եւ

մեզի քիչ ատենուան մէջ անասնոյ կեանք
անցընել տալ առանց Եկեղեցւոյ, առանց
պաշտաման, առանց քահանայի, առանց
հոգւոյ եւ առանց Աստուծոյ, որպէս զի
ետքէն ալ ի յաւիտեանս ապրեցընել տան
ողորով եւ արտասուզք եւ յուսահատու-
թեամբ յաւիտենական հրոյն մէջ : Աստուած
պահէ զմեզ իր օղորմութեամբը : Բայց դուք՝
(աղէկ միտ գրէք խօսքերուս) նայեցէք որ
չգաղջանաք այս գեղեցիկ բարեպաշտական
գործքերը սիրելէն, մանաւանդ թէ աւելի
յօժարութեամբ յաճախեցէք ասոնց եւ օ-
րէ օր զձեզ աւելի եռանդնոտ եւ յարգող
ցուցուցէք : Օձ մըն է սատանան. ուր որ
անգամ մը գլուխը կը խօթէ, հոն բոլոր
մարմինը կ'անցընէ : Անգամ մ'որ մտքեր-
նէդ ու սրտերնէդ այս բաները հանելու
ըլլայ, անկից ետքը թէ խորհուրդները,
թէ Պատարագը եւ թէ փրկութեան ա-
մէն միջոցները ձեզմէ կը վերցընէ :

Վերջապէս կը զրուցեն, Բ----ու է չ-
բ--բէլ, Բ----ու է -էր --նէւ-ւ է- Բէ Է-
բ է յե--ն Բ--նէր -մէն-ւ -ւ հ--բ--ուր յէ :

Իրաւ է, հարկաւոր էին մեզի այս տե-
սակ շաղակրատութիւնները : Բաւական է
չար չգործելը : Ի՞նչ շահ ունին ուրեմն, որ
մեզմէ մեր այս ամէն բարեպաշտութեան
կրթութիւնները վերցընել կ'ուզեն : Կար-
ծեմ թէ ասոնցմով մէկու մը փնաս չենք
տար, եւ մեր ծէսերն ու արարողութիւն-
ները մէկու մը հետ սիրոյ պակասութիւն

ունենալու առիթ չեն բլլար. ինչու ուրեմն այնչափ ասոնց դէմ թողնեցին կը թափեն: Ինչու իրենք չեն սկսիր մեզի հետ քիչ մը սիրով վարուիլ եւ զմեզ մեր խաղաղութեան մէջ ձգել: Ինչու կու գան մեր երկրին մէջ խռովութիւն եւ տեղահանութիւն կը սերմանեն: — Ա՛յ է սէրը, որ կը քարոզեն: Անշուտօրէն: Բայց յայտնի խօսիմք ասոնց հետ: Չէ՛, բաւական չէ չար չգործելը, հարկաւոր է նաեւ բարիք ընել, բաւական չէ՛ սէր ունենալը ինչպէս իրենք կ'իմանան, հարկաւոր է արդարութիւն ալ ունենալ, հաւատք ալ ունենալ, համբերութիւն ալ ունենալ եւ նաեւ խոնարհութիւն ալ ունենալ, որն որ ճշդիւ կը պակսի այդ քարոզիչներուն. հարկաւոր է դարձեալ հնազանդութիւն ունենալ, զորն որ ասոնք ամենեւին չեն ծանշար, վերջապէս հարկ է ունենալ ամէն առարկիութիւն: Չար չգործելը, չգողնալը, չսպաննելը շատ քիչ է: Ասան զի նաեւ շատ քիչ է (յայտնի խօսիմք) քիչ մը բարիք ընելը մեր ընկերներուն: Ասիկայ բաւական է մարդիկ խաբելու, բաւական է համարում ստանալու, բաւական է աշխարհքի հաճոյ բլլալու, բայց Աստուծոյ հաճոյ բլլալու համար ստուգիւ ուրիշ բան հարկաւոր է:

Հարկաւոր է գլուխ ծռել Ս. Հաւատոյ եւ որպիսի հրապոյրներով ալ մեր հպարտութիւնը զմեզ հրապուրելու բլլայ,

մեր պարտքն է հպատակիլ Ս. Եկեղեցւոյ, ի գործ դնել ինչ որ ինք մեզի կը սորվեցնէ, Ս. Պատարագի ներկայ բլլալ, խոստովանիլ, հաղորդուիլ երբ ինք կը հրամայէ, ծոմերն ու պահքերը պահել երբոր կը պատուիրէ: Կիրակի ու Տօն օրերը սուրբ բռնել ինչպէս ինք կը հրամայէ. սանձել մեր կրքերը, ճնշել բարկութիւնը, նախանձը, հպարտութիւնը, որկրամոլութիւնը, արհամարհել աշխարհք եւ իր վայելչութիւնները, սանձել սեպհական մարմինը եւ չտալ ինչ որ կը պահանջէ. այս ամէն բան հարկ է ընել եւ ամենայն ճշդութեամբ:

Բաւական չէ չորս հինգ անգամ գովեստով խօսիլ սիրոյ վրայ, որով եւ ոչ իսկ կ'իմացուի թէ ինչ կ'ուզեն ըսել:

Եւ է՛մ Ժաբ՛ն Է ճշէ՛մ, կ'ըսէ Ս. Պօղոս, Եւ ճշէ՛ Է Դաւթի՛ ճշէ՛մ, չէ Բէ օրէ Է ծէ՛ծէ՛մ, ինչպէս կ'ընեն ասոնք իրենց սիրոյ մեղրով անուշոցած խօսքերովը, որոնցմով այնչափ անխելք մարդիկ կը խաբեն:

Ասկից կրնաք հետեւցնել թէ բոլորովին սուտ է այն որով կը պարծին թէ չար չեն գործեր. ինչու որ իրօք ալ խիստ շատ կը գործեն, ճշմարիտ բարին զանց առնելով, եւ պակսելով ի ճշմարիտ սիրոյ՝ նոյն իսկ սիրոյ անուամբ պարծելու ատեննին, եւ միանգամայն ամենայն չարութեամբ լեցուած բլլալով:

սորված չէք Ս. Գրքեր, չէք գիտեր ինչ պատասխան տալու էք եւ շփոթած կը մնաք. ան ատեն ասոնք ձեզի այն խօսքերը կը մեկնեն իրենց եղանակաւ, մոքերնուդ մէջ ծանր ծանր մոլորութիւններ կը խօթեն, եւ ձեզի հաւատացնել կու տան, որ այն իրենց մոլորութիւնները հիմ ունին Ս. Գրքին մէջ եւ թշուառաբար խարուած կը մնաք:

Ով որ այսպիսի դժբախտութեան մէջ ինկած է, անիկայ պէտք չէ որ ուրիշը յանցաւոր համարի, բայց եթէ ինք զինքը, ինչու որ չազդեց մեզի Զիսուս Քրիստոս, թէ Եկեղեցւոյ ձայնէն դուրս ուրիշին խօսքին ականջ մի դնէք, եւ թէ մենք մեր գատաստանին վրայ պէտք չէ ապահովինք: Ինչ զարմանք է, եթէ անոնք որոնք իրենց սրբազան հովիւներուն վարդապետութեանը վրայ ապահովութեամբ հանգչելու տեղ, կ'ուզեն իրենց աչքովը տեսնել եւ իրենց ձեռքովը շօշափել, երբ ասոր կարողութիւն ալ չունին, վերջապէս իրենց հպարտութեանը համար խարուած մնալու ըլլան: Հաւատքը երջանիկ ծառ մըն է, որ չի ծիր հպարտ սրտերու մէջ, անոր ներհակ խոնարհ սրտերու մէջ խորունկ արմատներ կը ձգէ, կ'աճի, կը ծաղկի եւ զարմանալի պտուղ կը բերէ: Վայ, վայ հպարտներուն, ըսաւ Զիսուս այնչափ անգամ, վասնզի Աստուած անոնց հակառակ պիտ'որ ըլլայ եւ անոնց պիտ'որ զանայ իր շնորհքը:

Արդ երբոր ասոնք կը սկսին այն խանգարուած Աստուածաշունչները եւ այն ապականած Աւետարանները ձեզի պարգեւել, դուք ըսէք իրենց համարձակութեամբ, որ չէք ուզեր եւ ոչ ձեռքերնիդ առնուլ, վասն զի չէք ուզեր զձեզ արատաւորել: Երբոր այն իրենց սեթեւեթ պատճառները առջեւնիդ կը դնեն, ըսէք որ դուք չէք ամէնար այնպիսի պատճառները չիմանալնուդ վրայ, վասնզի չէք կրցեր այն նիւթերուն վրայ խորունկ գիտութիւն ունենալ, ըսէք որ եթման ձեր վարդապետներուն, ձեր քահանաներուն, նախ զանոնք դարձնեն եւ ետքը ձեր վրայ մտածեն:

Անցողապէս խօսելով, Ճշդիւ ասանկ ալ կը վարուի Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին: Աս գթած Մայրը, որ լոյսէն վախ չունի, երբոր Ս. Հաւատքը տարածելու համար կը գործածուի, չէ թէ աւելի տգէտ անձանց հետ, հապա պայծառ լուսով մը գիտնազոյն Բողոքականներուն հետ կը խօսի, անոնց հետ որոնք աւելի սորված են, եւ Ճշդիւ անոնց կ'առաջարկէ իր սուրբ վարդապետութիւնները, եւ ասոնք շատ անգամ, վասնզի աւելի ընդունակ են իմանալու, առջինները կ'ըլլան գրկելու սուրբ Կաթողիկէ Վարդապետութիւնը:

Ճշդիւ աս օրերս, որ ասոնք զձեզ կը ջանան մոլորեցնել, որ աս նիւթերու մէջ անփորձ էք, իրենցմէ ամենէն մեծ իմաստունները կը թողուն Բողոքականութիւ-

չէւ որ սորվին: Ասկից աւելի ի՞նչ ծանր
ստուծութիւն կրնայ ըլլալ, որ կը հաստատեն
թէ Ս. Իկեղեցին տգիտութիւնը կը յա-
ռաջացընէ: Գիտնաբ որ աս վերջի ատեն-
ներն ի բաց առնելով, աշխարհքիս վրայ
ամէն զպրօններն եւ ամենէն հռչակաւոր
Համալսարանները, Խախտողութեանն ու
Ծայրագոյն Քահանայապետներէն բա-
ցուած են: Տեսէ՛ք որ ասոնք են, որ կը
սիրեն տգիտութիւնը: Իւ գուք ըսէ՛ք աս
ձեր ուսուցիչներուն, որ շնորհք ընեն ցու-
ցնեն մեզի որ աս ասանկ չէ:

Բայց պիտ'որ ըսէք, ի՞նչ էին Կոմ-
կոմիտէի Կ. Ս. Գիւրգէնի Կոմիտէի
անդամները զորքային ծառայում
էին։ Այսինքն չենք կրնալ ըստ
հասկացման զանազան ծառայում
ներգրավել։ Եւ ի՞նչ էին Կոմիտէի
անդամները զորքային ծառայում
էին։ Այսինքն չենք կրնալ ըստ
հասկացման զանազան ծառայում
ներգրավել։

Դախ չուղեր որ հերետիկոսներէն խան-
գարուած, ապականուած եւ ստուծեամբ
խառնուած Աստուածաշունչ մը կարգա-
ցուի, ինչպէս է ձեր ձեռք տրուած Աստու-
ածաշունչը: Եւ իրաւունք ունի ասանկ ք-
նելու, ինչու որ ան ատենը ձեր հոգւոյն
կերակուր մ'ունենալու տեղ՝ մոլորութեանց
թոյնը կ'ունենայք, որ այն Աստուածա-
շունչներուն մէջ խառնուած է: Եթէ որ
բոլորովին մոլորութենէ մաքուր Աստուա-
ծաշունչ մը կարգալու ըլլաք, ինչպէս է
Գերապ. Մարթինի տպածը (խաղացւոց
համար) ասիկա Ս. Եկեղեցին չ'արգելեր:

Արդ ըսէք ինծի. անտարակոյս դուք մեր
զաւակացը կ'արգելէք որ փոտած, թթու
պտուղներ եւ ուրիշ վնասակար կերակու-
րներ չուտեն. եթէ մէկը ասիկա առիթ
առնելով ըսելու ըլլայ մեզի, թէ դուք
չէք ուզեր ամենեւին որ զաւակնիդ ուտեն
եւ կ'ուզէք որ անօթութենէ մեռնին, ի՞նչ
կ'ըսէիք, կ'ըսէիք թէ զրպատիչ է, վնասը
դուք գոհ էք թէ աստեմբին ուտեն եւ ա-
ռողջ կերակուրներ ուտեն: Արդ նոյնը կ'ը-
նէ Ս. Եկեղեցին: Թող կարդան հաւա-
տացեալք Ս. Գիրքը եւ կարդան ջերմ-
ասնդութեամբ, յարգութեամբ, բարե-
պաշտութեամբ, խոնարհութեամբ, որ
պտուղ քաղեն. բայց կարդան ճշմարիտ
Ս. Գիրքը, չէ թէ զանիկա որ ապականած
է հերետիկոսներէն: Ասկից աւելի ի՞նչ
բանաւոր բան կայ:

Մէկայլ զգուշաւորուի թիւնը, զոր կ'ուզէ որ ընենք զթած Մայր Եկեղեցին, աս է որ քանանք կարգալու աստեն չտալիլ եւ ծուռ իմաստ չհանել: Ինչու որ պէտք է գիտնաք, որ Ս. Գրքերուն մէջ շատ խորունկ, նուրբ, իմանալու գծուարին բաներ կան, որոնք եթէ ծուռ առնուելու ըլլան, փոխանակ զմեզ ճշմարտութեան մէջ հրահանգելու, մոլորութեան կը տանին, ինչպէս կը սորվեցնէ նոյն իսկ Պետրոս Առաքեալը:

Արդ որպէսզի աս դժբախտութիւնը մեզի
չպատահի, Ս. Էկեղեցին կ'ուզէ որ կար-

դանք զանիկա քովը տրուած պատշաճաւոր մեկնութիւններով: Ասանկով թէ որ տարակոյս մը ծնանելու ըլլայ կամ դժուարութիւն մը առջեւնիս ելլէ, շուտով մը լուծումը եւ մեկնութիւնը կը գտնուի: Ուստի կ'ուզէ Ս. Եկեղեցին որ Ս. Գիրքը աղէկ եւ իր ապահով ծանցած մեկնութիւններն ունենայ, եւ այսպիսի բացատրութիւններով զարդարուած ժողովըրդեան ձեռքը տրուի: Ասիկա Ս. Եկեղեցւոյ մեծ սէրն ու մեծ խնամքը քեզի չ'երեւար, որ մեր վրայ ունի: Կու տայ մեզի այնպէս աղէկ պատրաստուած ու կտրուած հաց մը, որպէօղի մեզի փնաս չտայ: Գուք ձեր տղոցը թող կու տաք, որ խաղան խնտան, ցաթքրտեն ու զրօսնուն, բայց թող կու տաք որ ընեն աս ամէն բան փոսի կամ դարաւանդի մը քով: Ոչ ամենեւին, կ'ուզէք որ անվտանգ ըլլան: Ասանկ ալ կ'ընէ ձեզի հետ Ս. Եկեղեցին: Չայներին քաշեն ուրեմն Ս. Եկեղեցւոյ ամէն զրպարտիչները եւ ամէնան, եւ դուք միշտ անոր իմաստութեանը վրայ զարմացէք եւ շնորհակալ եղէք իր սիրոյն:

Բայց ինչ վտանգ կրնայ գիմացնիս ելլել Ս. Գիրքը կարդալու ատեն, վասնզի Հոգին սուրբ է որ կը յայտնէ մեզի ինչ որ անոնց մէջ պարունակուած է: Այո, գիտեմ որ Բողոքականները միշտ բերաննին ունին աս գեղեցիկ պատճառը, բայց չարն ան է, որ ամենեւին սուտ է, թէ

Հոգին սուրբ խօսք տուած է մեզի մեկնիչ սուրբ գրոց ըլլալու: Հոգին Սուրբ մեզի ամէն բան կը սորվեցընէ այսու մտքը, որ երբոր ականջնիս կը հասնին արտաքին վարդապետութիւնները Ս. Եկեղեցւոյ օրինաւոր հովիւներուն եւ կամ Աստուածաշունչ Գրոց, ըստ մեկնութեան սրբոց Հարց խոնարհութեամբ կարդալով, Հոգին սուրբ մեզի հաճութիւն մը կը պատճառէ եւ մեր հոգւոյն նոյները կը քաղցրացընէ, ինչպէս ամէն օր կը տեսնենք որ կը պատահի անկեղծ ջերմեռանդ անձինքներուն. բայց չի սորվեցընէր մեզի այնպիսի եղանակաւ, որ յայտնէ մեզի զգալի ազդեցութեամբ ինչ որ պէտք է հաւատանք եւ ի գործ դնենք: Այսպիսի բան պահանջելը յիմարութիւն է եւ աղբիւր ուրիշ անհատուած յիմարութիւններու, որ կը տեսնենք անոնց վրայ, որոնք այսպիսի անմիջական ազդեցութեան մը կը հաւատան: Մէկ խօսքով Հոգին Սուրբ մեզի մեկնիչ Ս. Գրոց չ'ըլլար, բայց երբ որ անիկա առողջ մտքը մեկնուած է՝ ինք մեզի նոյնը կը քաղցրացընէ եւ անկից օգուտ քաղել կու տայ: Եւ աս է, զորն որ կը սորվեցընէ մեզի Ս. Գիրքը յայտնի զրուցելով, թէ Հաւատքը մեզի լսելու միջոցով կու գայ, այսինքն է մեկնութեամբ, որ կու տայ Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետական ճոխութիւնը. թէ Ս. Գիրքը պէտք է իմանալ ըստ առանձնական մեկնութեան, այլ ինչպէս Ս. Եկեղեցին կը մեկ-

նէ. Թէ Ս. Գրոց մէջ շատ դժուարիմաց բաներ կան, եւ Թէ ոմանք ի կործանութիւն անձանց նոյնները կը թիւրեն եւ այսպէս կը կորսուին: Այսու ամենայնիւ այնչափ յայտնի է, Թէ Հոգին Սուրբ երբեք խօսք տուած չէ, ամէն մարդու առանձին առանձին սորվեցընելու, որ ասիկա տեսնելու համար բաւական է միայն աչք ունենալ: Ի՞նչ է Հոգին սուրբ: Հոգի ճշմարտութեան է: Զի կրնար ուրեմն ճշմարտութիւնը չյայտնել: Արդ՝ Թէ որ ամենուն ալ Հոգին Սուրբ ազդած ըլլար նէ, անոնք որ Ս. Գիրքը առանձին կը մեկնեն, կարող չըլլային պիտ'որ իրարու հակառակելու: Հապա ամէնքն ի հարկէ միաբան պիտ'որ ըլլային մի եւ նոյն ճշմարտութեան վրայ, զորն որ Ս. Գրքէն կը հանեն. սակայն գործքը զմեզ կը համոզէ վերջին ստուգութեամբ, Թէ բոլորովին ասոր հակառակը կը պատահի, երբոր ամէն մարդ իր եղանակաւ կ'իմանայ:

Լուտերին կ'ըսէ Հոգին Սուրբ, օրինակի համար, Թէ Երեսու Բրիտոտոս Նշխարքի մէջ կը գտնուի, Կալուինին կ'ըսէ Թէ տարակուսական է, Խորհրդականներուն Թէ բացարձակապէս չի գտնուիր: Հոգին Սուրբ կ'ըսէ ոմանց, Թէ բարի գործքերը հարկաւոր են, ուրիշներուն՝ Թէ անօգուտ են, ուրիշներուն ալ՝ Թէ կարելի բաներ չեն, այսպէս իմացէք ուրիշ բաներն ալ: Ամէնքը իրենց վարդապետութիւնը կը հիմ-

նեն Ս. Գրոց վրայ, ամէնքը կը զրուցեն Թէ ունին զՀոգին Սուրբ, որ իրենց կ'առաջնորդէ, բայց կարելի է որ Հոգին սուրբ ըսէ, այո՛ եւ միանգամայն ո՛չ, ամէն բոլորի մէջ ինք իրեն հակառակ խօսի եւ այնչափ հակառակախօսութեամբ, որչափ են գլուխները: Հոգին Սուրբ Աստուած է, ինչպէս Հայր եւ ինչպէս Որդին, եւ է նոյն ինքն իմաստութիւն, արդարութիւն եւ ճշմարտութիւն: Ուրեմն սրբապիղծ եւ հայհոյիչ է ով որ զանիկա խաբեբայի, ստախօսի եւ ինք իրեն դէմ հակառակախօսի տեղ կը դնէ: Արդ՝ ով որ չ'ուզեր հայհոյել, Թող մէկ դի ձգէ իր կամակորութիւնը առանձնական ազդեցութեան վրայ: Հոգին Սուրբ միացեալ է Երեսու իշկեղեցւոյն հետ, զանիկա կը կառավարէ, կը լուսաւորէ, կը զօրացնէ, եւ անոր կ'օգնէ իր պարզեւնեւրովը եւ իր շնորհներովը, եւ մենք ցորչափ որ իշկեղեցւոյ միութեան մէջն ենք, մասնակից կ'ըլլանք Հոգւոյն Սրբոյ պարգեւաց եւ իր աստուածային լուսոյն. բայց հազիւ Թէ կը հեռանանք անկից, Հոգին սուրբ ալ մեզմէ կը հեռանայ, եւ մենք ան տեսնը այնչափ կը տկարանանք որ աստուածային ազդեցութեան տեղ կ'առնենք խելքերնուս ամէն մէկ այլանդակութիւնները:

Ալեքսանդր Իսահակ-Յան։ Ս. Եկեղեցւոյ իւր
 իւրաքանչեւ իւրաքանչեւ Եկեղեցւոյ Գրէք։

Չրպարտութիւնը՝ որչափ որ ալ ատենին յայտնուած ըլլայ, միշտ բիծ մը կը թողու անոր ճակատին վրայ, որուն վրայ անգամ մը դրուած էր։ Ասոր համար է որ մուրութեան Ուսուցիչները ասիկա անգամ դադար ձեռք կ'առնեն, եւ ստութեամբ կը հրատարակեն թէ մենք խել մը սուտ վարդապետութիւններ ունինք, զորոնք չէ թէ միայն չունինք, հապա բոլոր սրտէ կը մերժենք, եւ անգամ մ'որ այսպիսի ստութիւններ վրանիս նետեն, ալ կը սկսին անոնց դէմ խօսիլ, վար զարնել իրեւ թէ ճշմարիտ եղած ըլլային։ Չեզի քանի մը օրինակ յառաջ բերեմ. աղէկ միտ դրէք։

Նախ՝ Կ'ըսեն թէ մենք կապալաւ ենք եւ ետքէն Ս. Գրքէն քանի մը խօսք առջեւին կը նետեն, թէ Աստուծոյ կապալաւութիւնը դատապարտուած է եւ այսպէս զմեզ չարաչար կը վատահամբաւեն։ Մենք ալ գիտենք որ կապալաւութիւնը մեծ անօրէնութիւն է. բայց հոս է իրենց զրպարտութիւնը, մեզի Ուղղափառացի այսպիսի կեղտ մը դնել, որմէ մենք առաւելապէս ի բոլոր սրտէ կը դարչինք։ Այսու ամենայնիւ կը կարծէք գուր, թէ ասոնք գիտեն ինչ է կապալաւութիւնը։ Միշտ բերանին է աս զրպարտութիւնը, բայց եւ

մէկ անգամէն աւելի փորձն ըրած եմ, որ չեն ալ գիտեր թէ ինչ կը նշանակէ։ Եւ ես մեկնեմ ձեզի, որպէս զի ձեռքով շօշափէք թէ Աստուծոյ ողորմութեամբը որչափ հեռու ենք աս անօրէնութենէն։

Կապալաւութիւնն է արարածի մը այն երկրպագութիւնն ընծայել, որ միայն Աստուծոյ պարտական ենք, ինչպէս կ'ընէին Հեթանոսները, որոնք իրենց ձեռքով շինած արձաններուն եւ կուռքերուն իրեւ ամենաստոյգ աստուածութիւններու զոհ եւ խունկ կը մատուցանէին. ասիկա ամենածանր յանցանք է, ինչպէս ամէն մարդ կը տեսնէ, որովհետեւ անարգ արարած մը Արարչին հաւասար կը դնէ եւ անոր աստուածական պատիւներ կը մատուցանէ, յափշտակելով նոյններն աստուածային մեծ վայելութենէն, որ միայն արժանաւոր է այնպիսի պատուոյ։ Արդ՝ Ս. Եկեղեցւոյ մէջ որո՞ւն կ'ընծայուի գերագոյն երկրպագութեան պաշտօնը։ Կաթողիկէ Եկեղեցին կը սորվեցընէ ու կը դաւանի որ ասիկա մինակ Աստուծոյ պարտական ենք, որն որ մեր Արարիչը, մեր մի միայն Փրկիչը, մեր գերագոյն Պաշտպանն է. եւ թէ նոյնը կը պարտաւորինք իրեն հատուցանել սրտանց իրեն հետ միանալով հաւատքով, յուսով եւ սիրով, իրեն միայն սրտերնիս դարձընելով, որ միայն կրնայ մեր կատարեալ երանութիւնը կերպաւորել հաղորդելով մեզի ինք. զինքը, որ անսահման բարութիւն

է: Եւ ասոր ցոյցն ան է որ Ս. Պատարա-
գի զոհը Եկեղեցւոյ ամենէն բարձր եւ
հանդիսաւոր կրօնական գործողութիւնը՝
Աստուծոյ միայն կը մատուցուի. եւ թէ-
պէտ անոր մէջ նաեւ Սուրբերու բարե-
խօսութիւնը կը խնդրուի որ մեզի օգնա-
կան ըլլան այնպիսի մեծ զոհն արժանապէս
նուիրելու, սակայն Պատարագը միշտ միայն
Աստուածութեան կ'ընծայուի:

Ասիկա ասանկ ըլլալէն ետքը, ինչպէս
կրնայ ճշմարիտ ըլլալ որ Եկեղեցւոյ մէջ
կռապաշտութիւն գտնուի, Ամենասուրբ
Առաքին եւ Սուրբերուն երկրպագութեան
այն գործքերն ընծայելով՝ որ Աստուածու-
թեան կը պատշաճին: Աստուած չընէ որ
մենք այնպիսի ոճրագործութեան մէջ իյ-
նանք: Ստուգիւ կը պարծինք Աստուածա-
ծին Աղյսը եւ Սուրբերը պատուենուս
վրայ: Բայց ամէն բանէ առաջ իրենց վրայ
աստուածային կատարելութիւն մը չենք
ճանչնար, կ'ուրանանք որ իրենց վրայ Ա-
բարչի, Փրկչի, գերազոյն Տեառն եւ վեր-
ջին վախճանի յատկութիւններ գտնուին,
կը վկայենք թէ ամէն բարի բան որ ունին՝
տրուեցաւ իրենց Աստուծմէ Յիսուսի ար-
դեանցը Համար, թէ ինչ որ մեր օգտին
Համար կ'ընեն, այն ամենայն միայն աղա-
չելով ու բարեխօսելով կարող են ընել,
եւ թէ բոլոր իրենց երջանկութիւնը Յի-
սուսի Հեռ միացեալ ըլլալու վրայ է: Ար

տեսնէք ուրեմն թէ որչափ հեռու ենք
կապալաչտու թենէ :

Իրաւցընէ՛ եթէ մենք Ս. Աստուածա-
ծինը կամ՝ Սուրբերն իբրեւ աստուածու-
թիւն յարգելու ըլլայինք, կ'ըսէինք երբեք,
որ մեզի համար բարեխօս ըլլան։ Խիստ
յայտնի բան է՝ ասիկա։ Բայց քննեցէք
մէն գեղեցիկ ազօթքները, որ կ'ընենք Ա-
մենասուրբ Կուսին եւ Սուրբերուն. եւ կը
տեսնէք որ միշտ կ'ըսենք, որ բարեխօս ըլ-
լան մեզի համար։ Ոչէ՞նք +եւ Մ'բիւհի մէջ
դուք ինչ կ'ըսէք. Սբ--հի Մ'բիւհի Մ'յոյ
Ա--ռ--նոյ, Բ--բիւհի- ելիւ Ժիւ Ժիւ--ռ--ռ-
հ--ուհ, հիւոյ Է- Ժը Դ--հ--ան Գ--բիւհ։ Ս. Աս-
տուածածնայ եւ Սրբոց Լիթանիաներուն
մէջ ինչ կ'ըսէք. Աւբիւհի- Է--ն Ժը, Գ--բիւ-
հի Է--ն Ժը։ Տեսա՞ք հիմայ։ Այսու ամե-
նայիւ ստախօսները չեն դադրիր ըսելէն,
թէ կռագալտ ենք եւ թէ Ս. Աստուա-
ծածինը եւ սուրբերը Աստուած կը ճանչ-
նանք։ Իւ պոպկէս զմեզ զոպարտելով՝
գծեց կ'ուզեն խաբել։

Բայց գոնե ճշմարիտ չէ՞ ան որ կ'ըսեն,
[ԺԷ Ուղղափառները չափազանց կը բար
ձրացրնեն Ս. Աստուածածնայ մեծութիւն
ները, երբոր զինք իրենց կեանքը, իրենց
քաղցրութիւնը, իրենց յոյսը կ'անուանեն
եւ այլն: Գուցէ աս ալ ճշմարիտ չէ, [ԺԷ
աս անունները միայն Յիսուսի կը պատշա
ճին: Ո՛հ, իմ սիրելիքս, չէ՞ չէ: Ուղղա
փառներն աս բաներու մէջ ամենեւին չա

փր չեն անցըներ . ինչու որ Ա . կուսին Աս-
տուած չըլլալը ճանշնալէն ետքը , ուրիշ
ինչ մեծացուցիչ եւ բարձրացուցիչ բան
իրեն վրայ ըսելու ըլլան , ամէնն ալ փոքր
է , քիչ է , իր Աստուածամայրութեան
անհամեմատ արժանաւորութեան նայելով :
Ինքն իսկ Հոգւով Արքով լեցուած կը գո-
չէր . Ի՞նչ Է-- Բռն-Բռն Բռն-Էր Էր-- Հղբ-
ուստի ասոր համար ալ --Բռն- Դժբեր-
քի եր-նի դժբ- Դժբ- Դժբ- Դժբ- Դժբ- Դժբ-
պէս կը պատշաճին Ամենասուրբ կուսին
այն ամէն անունները : Գիտնաք որ երկու
եղանակաւ մէկը կրնայ ըսուիլ մեր կեան-
քը , յոյսը , քաղցրութիւնը եւ այլն . կամ
որ անոր կը վերաբերի մեզի կեանք տալը
եւ մեր յոյսը կերպաւորելը , եւ կամ եթէ
անոր չի վերաբերիր մեզի նոյները շնորհելը,
բայց կրնայ մեզի համար առնուլ անկից ,
որ կարող է տալ : Արդ՝ այն անուններն
առջի եղանակաւ միայն Յիսուսի կը պատ-
շաճին , երկրորդ եղանակաւ շատ լաւ կը
պատշաճին նաեւ Ամենասուրբ կուսին :
Ասիկա աւելի պայծառ իմանալու համար ,
մտածեցէք աղքատ գեղացի մը որ տան-
տիրոջը բոլոր վստահութիւնն ունեցող
տնտեսին առջեւն ելած է անդառտտան մը
վարձու առնելու համար , եւ կամ մտածե-
ցէք պաշտօնատէր մը , որ Իշխանին բոլոր
վստահութիւնը վայելող պաշտօնէի մը քով
մօտեցեր է , որպէս զի անոր ձեռքովը յա-
ռաջացում մ'ունենայ . արդ՝ թէ՛ գեղա-

ցին թէ պաշտօնատէրն աս առիթներուն մէջ ինչ պիտ'որ ըսեն։ Տէր, իմ յայտարարութիւն քու վրադ դրած եմ, Գուռն ստուգիւ ինչ-էնէն ինչ-էն։ Թէ որ դուռն ինծի համար միջնորդ ըլլալու ըլլաս, ինծի ինչ-էն կու տաս եւ բովանդակ ընտանեացոս Գիւրգէն-Գիւրգէն կ'ըլլաս։ Այս եւ ասոր նման խօսքեր երկուքն ալ պիտ'որ գործածեն։ Միթէ տանտիրոջ կամ իշխանին չի՞ վերաբերիր շնորհք ընելը, եւ իրենց նախատինք չ'ըլլար այն եղանակաւ իրենց պաշտօնէաններուն հետ խօսիլը։ Ոչինչ ամենեւին. ինչու որ ամէնքն ալ գիտեն թէ շնորհք ընելու իշխանութիւնը ճշմարտապէս տանտիրոջ եւ իշխանին ձեռքն է, իսկ ստորակարգեալներուն բովանդակ իշխանութիւնն ազաւելու եւ բարեխօս ըլլալու վրայ է։ Արդ՝ նոյն բանն է նկատմամբ Ամենասուրբ Կուսին։ Որովհետեւ ինք իրեւ Մայր Զիսուսի անբաւ ազդեցութիւն ունի ուղած շնորհքնիս խնդրելու եւ ընդունելու, այսպէս մենք ալ զինք մեր կեանքը, մեր յոյսը եւ ասոր նմանները կը կանչենք, զմեզ իրեն յանձնած ատեննիս. բայց արդէն կը գիտցուի որ իր բրածը միայն կարողութիւն եւ ազդեցութիւն ազաւանաց է, իսկ էական իշխանութիւնը միւսակ Զիսուսի ձեռքն է։ Ապա ուրեմն՝ այն աղօթքներու ձեւին մէջ ամենեւին զեղծմունք մը չկայ, մանաւանդ թէ ամենայն եռանդեամբ ստեպ ստեպ նոյներն ընելու ենք։

վասն զի շատ զօրութիւն ունին մեր վստա-
հութիւնն աւելցնելու:

Ս. Աստուածածնայ վրայ ուրիշ ամե-
նածանր մոլորութիւն մ'ալ կը տարածեն:
Այս աներեսները՝ նմանելով սատանայի որ
միշտ մեծ թշնամի եղած է Մարիամ Վու-
սին, կը յանդգնին ուրանալու անոր սուրբ
Վուսութիւնը: Հին սուրբերը, ինչպէս Ս.
Հերոնիմոս, Ս. Ամբրոսիոս, Ս. Բեռնար-
դոս, երբոր այս զարհուրելի հայհոյութիւ-
նը կը լսէին Ամենասուրբ Վուսին մեր Մօ-
րը դէմ, այնպէս մեծ սոսկում՝ կը զգային
որ ականջնին կը գոցէին: Արդ՝ նոյնը մենք
ալ պէտք է ընենք: Բայց՝ ինչ կ'ընեն ա-
սոնք՝ իրենց հայհոյութիւնը համեղցնե-
լու համար: Կը տեսնեն, որ Ս. Աւետա-
րանին մէջ երբեմն Յիսուսի եղբայրները
կ'անուանուին, ասկից շուտ մը կը կարծեն
թէ Ամենասուրբ Վոյսը ուրիշ զաւակներ
ալ ունեցած ըլլայ:

Արդ՝ ասիկա բոլորովին իրենց տգիտու-
թիւնն է, ինչու որ չեն գիտեր թէ Սուրբ
Պփրքը, արեւելեանց եղանակաւ խօսելով,
ուրիշ ազգականներն ալ եղբայրներու ա-
նունով կը կոչէ, ինչպէս են հօրեղբորոր-
դիներն ու տագրները եւ այլն. այսպէս Ս.
Աւետարանը չ'ուզեր ըսել թէ Յիսուս ու-
րիշ մարմնաւոր եղբայրներ ալ ունէր, այլ
հօրեղբորորդիներ եւ ազգականներ. ուստի
ամենեւին սուտ է թէ Ս. Վոյսը Յիսուսէ
զատ ուրիշ որդիք ալ ունեցեր է, ինչպէս

բովանդակ Սուրբ Էկեղեցին հաստատու-
թեամբ ըմբռնած է, միշտ դատապարտե-
լով այն հրէշները, որոնք Մ'արիամ Աս-
տուածնի կը զանաւն իր մեծ առանձնա-
շնորհութիւնը Վոյս մնացած ըլլալու՝ յա-
ռաջ քան զձնանելը, ծնած ատենը եւ
ծնանելէն ետքը:

Բայց՝ ինչ հարկաւորութիւն կայ, կ'ը-
սեն դարձեալ, Ս. Վուսին եւ Սուրբերուն
դիմել եւ բարեխօսութեան կանչել, չէնք
կրնար շիտակ Յիսուսին երթալ: Մենք ալ
իրենց պատասխան կու տանք, թէ երթան
Յիսուսին որչափ կ'ուզեն եւ երբեք շատ
գացած չեն ըլլար, եւ երբեք զիրենք ասոր
համար չենք յանդիմաներ, միայն թէ
չյանդգնին դատապարտել Ս. Էկեղեցին
որ անոնց բարեխօսութիւնը կը գործածէ:
Իրենք ալ դիմեն անոնց այնչափ, որչափ
կը դիմէ Ս. Էկեղեցին իր պաշտամանց մէջ,
որպէս զի անոր հնազանդ որդիքն ըլլան. այ-
սու ամենայնիւ առանձնական ջերմեռան-
դութեան կրթութեանց մէջ, եթէ աւելի
կ'ուզեն շիտակ Յիսուսի դիմել՝ տէր են:

Մենք Ուղղափառքս առանձին վստա-
հութիւն ունինք Ամենասուրբ Վուսին եւ
Սրբոց վրայ շատ պատճառներու համար,
վասն զի մենք մեր յանցաւորութեան վրայ
համեղուած եւ խոնարհութեան խորին
զգածմունքներով լեցուած ըլլալով՝ կը
հաւատանք որ աւելի դիւրութեամբ մեր
աղաչանքները կը լսուին, երբոր աստուա-

ծային ամօռին առջեւ կ'ելենք Սուրբ-
բուն եւ առանձինն Երանելի Կուսին ա-
ղօթից ընկերութեամբ, որն որ Յիսուսի
Մայրն ըլլալով՝ անսահմանաբար սիրելի է
անոր սրտին. վստահ ենք որ այսպէս Յի-
սուս աւելի գործունէութեամբ մեզի օգ-
նութեան կը շարժի, աւելի առատու-
թեամբ զմեզ կը մխիթարէ եւ մեզի կ'ո-
ղորմի: Մեր ըրածն ան է ինչ որ ամենէն
ստորին տան ծառայ մը կ'ընէ. ասիկա
թէ որ իր տանտիրոջմէ շնորհք մը ընդու-
նիլ կ'ուզէ, կը դիմէ ուրիշ ծառայի մը,
որ աւելի մոտերիմ է Տիրոջը, որպէս զի ի-
րեն համար խօսի. եւ այս խոնարհութեան
զգածմունքը ստուգիւ մեծ յարգ ունի
Աստուծոյ առջեւ, որ խոնարհ սրտերը կը
սիրէ:

Բայ ասկից՝ ասով աւելի եւս զՅիսուս
Քրիստոս կը պատուենք: Ինչու որ ստոյգ
է՛ք համարիր, թէ իշխան մը այնչափ աւելի
պատիւ կը ստանայ, որչափ աւելի մեծ ան-
ձինք են, որոնք իրեն առջեւ կը խոնար-
հին շնորհքներ եւ նպաստներ խնդրելու:
Արդ՝ մենք մեր Աստուածը եւ Փրկիչը
Յիսուս՝ այնչափ մեծ կը համարինք, միւ-
շեւ կը բաղձանք որ իր առջեւ խոնարհին
եւ պաղատին ոչ միայն ամէն Սուրբերը եւ
ամէն հրեշտակները, այլ նաեւ անոնց ա-
մենուն թագուհին՝ Մարիամ, եւ այսպէս
իրեն կը մատուցանենք մեծագոյն պատիւ
որչափ կարող ենք: Տեսէք ուրեմն թէ որ-

չափ յիմարական բաներ կը զրուցեն ձեզի,
երբոր կը հաստատեն թէ պատուելով
զՄարիամ՝ Յիսուսի նախատինք կ'ըլլայ:

Բայց դուք՝ լսելով այս ամենայն ան-
արգանքները, որ կու տան Բողոքականնե-
րը մեր սիրելի Մօրը Մարիամու, ջանացէք
աւելի եւս զինք պատուել եւ այն սոսկալի
անարգանքներուն փոխարէնը հատուցանել,
իրեն աւելի ջերմեռանդութեամբ աղօթե-
լով, որ ըստ օրէ իր սուրբ Արդարանք
զրուցելով, ձեր ընտանիքներն իրեն պաշտ-
պանութեան յանձնելով եւ պարծելով ա-
մէն ատեն, ամէն առթի մէջ, ձեր գթած
մօրն եռանդուն պաշտպան ըլլալնուդ վրայ:
Նոյնն ըսէք պատշաճաւոր համեմատու-
թեամբ նաեւ Սուրբերու նկատմամբն ալ:
Սէր ունեցէք ձեր Պաշտպան եւ Բարեխօս
Սուրբերուն, որոնք Աստուծմէ տրուած են
ձեզի, եւ կ'աղօթեն ձեզի համար, բայց
դուք ալ միշտ յանձնեցէք զձեզ անոնց
ամենայն վստահութեամբ:

Բովանդակ Սուրբ Եկեղեցին լեցուած
է այնչափ զարմանալի շնորհքներով, զորոնք
Ամենասուրբ Կոյսը եւ Սուրբերն ըրած
են իրենց ջերմեռանդներուն. հրաշքները՝
որոնք հետզհետէ գործուած են իրենց բա-
րեխօսութեամբը՝ բիւրաւոր են, աշխարհ-
քիս ամենէն երեւելի մարդիկներէն հաս-
տատուած եւ շատ անգամ ամբողջ բազ-
մութեան առջեւ պատահած, այնպէս որ
անկարելի է ուրանալը. եւ այս է մեծ պա-

տիւն երկնից եւ երկրի թագաւորին՝ Յիսուսի Քրիստոսի, որ իր ծառաներն ալ այնչափ մեծ են, որ կարող են իրմէ այնպիսի հրաշքներ գործելու կարողութիւնն ընդունիլ, ինչպէս են անոնք՝ որոնց վրայ կը զարմանանք ի փառս Յիսուսի եւ փորձը կը տեսնենք մեր օգտիւր:

Գ Լ Ո Ւ Խ Է .

Եօթնէրորդ ի-բէ--նէ-ն: Պարիւրէի-ն -- Դ--
--նէ-նէրը ի--պ--լը--նէ-ն -- Է-ն-նէ-ն է:

Ուրիշ մէկ պատճառը, որուն համար Բողոքականները զմեզ կռապաշտ կը կանչեն, ան է որ կը պատուենք Սրբոց պատկերները եւ կը յարգենք անոնց մասունքները: Մանաւանդ ասոր դէմ այնչափ կ'աղաղակեն, որ նմանը չէ տեսնուած. յառաջ կը բերեն յարմար կամ անյարմար վկայութիւններ Ս. Գրքէն, կ'երդնուն որ մենք հեթանոսներէն ալ գէշ ենք եւ մինչեւ ըսելու կը հասնին թէ այս մեր աւելորդապաշտութիւնները պահելու համար, նաեւ Աստուծոյ պատուիրաններն եղծեր խանգարեր ենք: Արդ՝ զգոյշ կեցէք, իմ սիրելիքս, աս ալ իրենց մէկ խաբէութիւնն է, որ նախընթացէն վար չի մնար:

Եւ նախ առաջին յիշեցէք ինչ որ ձեզի մեկնած են ձեր Քահանաները Քրիստոնէական վարդապետութեան մէջ Սուրբ Պատկերներու եւ Մասունքներու նկատ-

մամբ: Գուցէ թէ երբեք ըսի՞ն ձեզի, որ փայտին, թուղթին, լաթին, մետաղին մէջ, որոնցմէ շինուած կամ կերպաւորած են պատկերները, զօրութիւն մը պարունակուած ըլլայ: Ոչ ամենեւին: Մանաւանդ որ Ս. Եկեղեցին մեզի բացարձակապէս կ'արգելէ, որ չհաւատանք պատկերներու մէջ զօրութիւն կամ իշխանութիւն մը գտնուելուն. կ'արգելէ մեր վստահութիւնը նիւթական արձաններուն կամ պատկերներուն վրայ դնելու, եւ կ'ուզէ որ ամեն պատիւ որ անոնց կու տանք, իրենց բուն օրինակին՝ այսինքն է Սուրբերուն, Ս. Կուսին եւ նոյն իսկ Յիսուսի երթան, որ կեան ու կը թագաւորեն յերկինս. այնպէս որ երբ զանոնք կը համբուրենք, կամ ծնրադրութիւն կ'ընենք առջեւին, մենք ան պատկերներուն երկրպագութիւն կամ պատիւ չենք ըներ, այլ մեր պատիւը Սուրբերուն եւ Ս. Կուսին, իսկ երկրպագութիւնը՝ Յիսուսի կը մատուցուի: Ասկայ է Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը, ինչպէս ծանօթ է ամէն Քրիստոնէական վարդապետութիւններէն եւ Տրիտենդեան Ս. Ժողովքէն:

Արդ՝ աս միայն բաւական չէ՞ ցուցնելու թէ հոս կռապաշտութիւն չկայ եւ չի կրնար ալ ըլլալ: Եթէ մենք պատկերներուն մէջ ամենեւին կարողութիւն կամ զօրութիւն մը չենք ճանչնար, ապա ուրեմն եւ ոչ աստուածութիւն մը կը ճանչ-

նանք, եւ եթէ աստուածութիւն մը չենք ճանչնար, ո՛ւր է կռապաշտութիւնը: Նոյն պէս եթէ անոնցմով ուրիշ բան չենք բնէր, բայց եթէ բուն սկզբնապատկերները պատուել, ապա ուրեմն փայտին, մետաղին, լաթին պաշտոն չենք բնծայեր, ինչպէս անոնք կը զրուցեն, ուստի նաեւ չկայ կռապաշտութիւն:

Բայց ան ատեն պատկերները ինչո՞ւ կը գործածենք: Իրաւցրնէ այնչափ ինչ ունեւրու հարկաւորութիւն չունինք պատճառ տալու, որովհետեւ կրնանք պատասխան տալ, որ Ս. Եկեղեցին՝ Հոգին Սուրբէն լուսաւորեալ եւ առաջնորդեալ՝ միշտ ասանկ բրած է, եւ աս պատճառը բաւականէն աւելի է. այսու ամենայնիւ իրենց տգիտութեանը ցաւակից ըլլալով, կ'ըսենք թէ պատճառները շատ եւ խիստ ծանր են:

Մենք սուրբ պատկերները կը գործածենք, վասն զի կ'արթնցնեն մեր վրայ Յիսուսի, Ամենասուրբ Առաքին ու Սրբոց յիշատակը, եւ այսպէս կը հրաւիրեն զմեզ քաղցրութեամբ զիրենք մեզի բարեխօսութեան կանչելու: Ինչո՞ւ Բողոքականներն ալ հօրերնուն, մօրերնուն, ազգականներնուն եւ իրենց սիրելի անձինքներու պատկերները նկարել կու տան: Ասոնք ինչ բանի կը ծառայեն: Պատասխան կու տան ձեզի, թէ կը ծառայեն կենդանի պահելու անոնց յիշատակը, որ գուցէ արդէն մեռած են կամ հեռու կը գտնուին եւ այս-

պէս զիրենք միշտ առջեւին ներկայ ունենալու: Լաւ է, մենք ալ կը բաղձանք յաճախ Յիսուսի մեր Հօրը, Մարիամու՝ մեր Մօրը, եւ Սրբոց՝ մեր Էղբարց եւ բարեկամաց յիշատակը մտքերնիս բերել, եւ դեռ իրենցմէ հեռու ըլլալուս համար, կը ցանկանք գոնէ իրենց պատկերաց տեսութեամբը զմայլիլ: Ասոր ինչ կրնան ըսել:

Սուրբ պատկերները կը ծառայեն նաեւ սրտերնուս վրայ շատ օգտակար տպաւորութիւն ընելու, վասն զի գրեթէ աչքերնուս առջեւը կը բերեն Յիսուսի կենաց խորհուրդները եւ Սրբոց գործքերը, որոնք զինք այնչափ սիրեցին: Ստոյգ չէ՞ արդեօք, որ գեղեցիկ Մանուկ Յիսուսի տեսութիւնը՝ մէկ վայրկենի մէջ իրեն աստուածային մանկութեան ամէն քաղցրութիւններն առջեւին կը բերէ: Ս. Փրանկիսկոս Ասիզացին այսպիսի տեսութեամբ այնչափ ի գութ կը շարժէր, որ կու լար սաստիկ արցունք թափելով: Եւ ստոյգ չէ՞ արդեօք, թէ աղուոր խաչելութիւն մը մէկ վայրկենի մէջ աչքերնուս առջին կը դնէ Յիսուսի շարչարանքները, իր հոգեվարութիւնը, իր կակիծները, իր մահը, եւ ինչպէս սաստկութեամբ զմեզ կը շարժէ: Ամէն Սուրբերու սրտերը կը հայէին կը մաշէին խաչելութեան դիմացը: Նոյնն ըսէք նաեւ գեղեցիկ Սիրտ Յիսուսի մը տեսնելու ատեննիդ, որն որ իր բոցերովը մեզի յիշել կու տայ սիրոյն անչափութիւնը, զորն որ

Յիսուս մեր վրայ ունեցաւ: Նոյնն ըսէր Մարիամու պատկերներուն համար, որ մեզի կը յիշեցնեն, թէ երկինքն ունինք զթած Մայր մը, որ մեզի համար կ'աղօթէ: Նոյնն ըսէր նաեւ Սրբոց պատկերներուն նկատմամբ, որ մտքերնիս կը ձգեն ինչ որ իրենք Յիսուսի համար գործեցին ու կրեցին, եւ մեզի սիրտ կու տան նոյն պէս գործելու: Ասոր համար է որ բարի հաւատացեալները այնչափ կը սիրեն սուրբ պատկերները, կը զուարճանան նոյնները Եկեղեցիներու մէջ տեսնելով ու կը ժողովին աղօթելու համար. ինչու որ կը շարժեն ասոնք երեւակայութիւնը մտադիր կենալու: Կ'ուրախանան նաեւ տներնուն մէջ նոյնները տեսնելով, որպէսզի իրենց գրգիռը լլան աղէկ եւ սուրբ մտածութիւններ ունենալու, կ'ուրախանան առանձինն՝ անկողնոյ չորս կողմը տեսնելով, որպէս զի զՅիսուս եւ զՄարիամ յիշեն անկողին զացած ու ելած ատեննին, այնչափ սիրելի են ասոնք իրենց մահուան ժամուն մէջ: Կը պագնեն, եռանդեամբ սրտերնուն կը մերձեցնեն, իրեւ թէ զՅիսուս եւ զՄարիամ ողջագութեն: Շատ գոթախտ են անոնք, որոնք այսպիսի պայծառ բաներէ չեն հասկընար: Անոնք միայն կարող են չսիրել սուրբ պատկերները, որոնք բուն սկզբնապատկերները չեն սիրեր. ինչու որ անկարելի է ատել կենդանագիր մը, երբոր սիրելի է անձը որ անով կը ներկայացուի:

Կը ծառայեն նաեւ սուրբ պատկերները տխմար կարգալ չգիտցող անձինքներու հրահանգ մը տալու: Ինչու որ այն պատկերներուն մէջ, Յիսուսի կենաց, շարժաւանաց ու մահուան խորհուրդները նկարուած տեսնելով, ան ամէն դէպքերը մտքերնուն մէջ կը տպաւորուին, եւ անոնց զեղեցիկ պարագաներն ալ մտքերնէն չեն ելլեր: Նոյնը կը պատահի համեմատաբար Սրբոց եւ Երանելի Կուսին կենացը նկատմամբ, որոնք մեզի շինութիւն, օրինակ եւ խթան ըլլալու կը ծառայեն: Հիմակուան ատենս որ տղոց հարիւրումէկ արժէք չունեցող բաներ սորվեցընելու համար, մեծ շտայլութեամբ այնչափ փորագրութիւններ եւ նկարներ կը գործածուին, եւ նոյն իսկ Բողոքականները միշտ անոնցմով կը վարուին, դեռ խելքերնին չի հասնիր, թէ ինչպէս Ս. Եկեղեցին՝ որն որ երկնաւոր իմաստութիւնն ունի, կարող եղեր է իրենցմէ յառաջ աս միջոցը ի գործ դնել հաւատացելոց կրթութեան համար:

Վերջապէս սուրբ պատկերները երբեմն կը ծառայեն աստուածապաշտութիւնն արտաքոյ կարգի զարթուցանելու համար: Վասն զի Աստուած շատ անգամ աս պատկերներուն միջոցով՝ առանձինն եղանակաւ Եկեղեցւոյ մը, վկայարանի մը մէջ փառաւորութիւն ուզելով, իր շնորհքները հոն առատութեամբ կը հեղու, հաւատացելոց բազմութիւնը հրաւիրելով, ասոնք

ալ ամենայն փութով հոն կը ժողովին, եւ աւանդեամբ կ'աղօթեն, վստահութիւններն կը զօրանայ, մեծագոյն հաւատքով Յիսուսի կենաց խորհուրդներուն աւելի տեղեակ կ'ըլլան, եւ միանգամայն մեծագոյն եռանդով անոր ծառաները՝ Սուրբերը եւ կամ Ս. Աստուածամայրը յարգելով, մեծամեծ շնորհքներ ու օգնութիւններ կ'ընդունին։ Ասով իբրեւ թէ կը նորոգի, քրիստոնէական աստուածապաշտութիւնը որն որ մեր տկարութեամբը միշտ նուաղելու եւ պակսելու վրայ է։

Ս. Պատկերաց պաշտօնէն զատ, նաեւ Ս. Մասունքներու պաշտօնն ալ կը դատապարտեն. բայց յայտնի է թէ կը խաբուին եւ հոս ալ կ'ուզեն խաբել. պատկերաց համար յառաջ բերուած պատճառները ասոնց համար ալ կ'արժեն։ Մենք Մասունքները կը գործածենք, ինչպէս պատկերներու համար ըսինք, այն անձինքներն յիշատակելու վախճանաւ, որոնց մասունքներն են. որպէսզի յորդորութիւնք զանոնք պատուելու եւ անոնց նմանելու, առանց անոնց նիւթական զօրութիւն մը ընծայելու։ Ասոր համար աս նիւթիս մէջ մեզի դէմ ամէն ըսածնին սոսկ զրպարտութիւն է։

Այսու ամենայնիւ ինծի կ'երեւայ թէ Բողոքականները չեն գիտեր բոլորովին, թէ ինչ են մասունքները՝ որ մենք կը յարգենք։ Ինչու որ եթէ գիտնալու ըլլային,

կրնային արդեօք այնպէս խօսիլ. ինչպէս կը խօսին։ Գլխաւոր մասունքները որ Ս. Էկեղեցւոյ մէջ կը յարգուին, են նախ՝ Ս. Խաչափայտին, Ս. Փուշ-պսակին, Տէգին, Ս. Սինդոնին կամ Պաստառակալին, ինչպէս նաեւ Փրկչին չարաբանաց ուրիշ գործիքներուն մասունքները։ Բայց Բողոքականները, որ այնչափ Ուղղափառաց դէմ կ'աղաղակեն, իբր թէ ըստ բաւականին Յիսուսի Քրիստոսի վրայ չեն մտածեր, կրնան զմեզ յանդիմանել, որ Յիսուսի սիրոյն համար կը մեծարենք մինչեւ նաեւ գործիքները, որ անոր ամենասուրբ մարմնոյն մերձեցան։ Էտքէն կու գան Սուրբ Մարտիրոսներուն կամ Խոստովանողներուն մասունքները, որոնք իրենց մարմինը սրբացուցին կամ մարտիրոսութեամբ եւ կամ ապաշխարութեամբ, նուիրելով ի պատիւ Յիսուսի։ Եւ այն մարմինները՝ որ եղան կենդանի տաճար Հոգւոյն Սրբոյ, եղան նաեւ գործիք այնչափ ապաշխարութեանց, սրբացան այնչափ խորհուրդներով, ուստի եւ մեծաւ փառք պիտ'որ պայծառանան բովանդակ յաւիտենականութեան մէջ. արդ այս մարմինները՝ արժանի չեն արդեօք մեծ եւ առանձին յարգութեան։ Չարախօսելու մեծ արտօմակ մը պէտք է աս ամէն բաներու մէջ գործելու առիթ մը գտնելու համար. եւ կամ պէտք է կարծել թէ Քրիստոնեաներուն ու Սուրբերուն մարմիններն անասնոյ մարմիններու պէս բաներ էին։

Բայց՝ գիտե՛ք արդեօք, որոնք են որ սուրբ մատուցներու պաշտօնը կը դատապարտեն. անոնք են՝ որոնք մոլեգնութեամբ ուրիշ տեսակ մատուցներ ստանալու ետեւէն կ'իյնան: Անոնք են՝ որոնք մեծ մատուցի մը պէս կը պահեն այն աղտեղի ուրացողին՝ Մարտինոս Լուտերի՝ կաղամարը, անոնք են՝ որոնք մատուցի պէս կը պահեն խառնագնաց մէկուն գրիչը, ինչպէս է Պայրըն. անոնք են՝ որոնք ինչ գնով որ ըլլայ, կը գնեն հին կօշիկ մը, վասնզի Նաբոլէօն գործածեր էր. անոնք են՝ (յայտնի զրուցեմք իրենց ամբօթովը) որոնք իրարու ձեռքէ կը յափշտակեն ժապաւէն մը, ծաղիկ մը, շնչին բան մը, վասնզի կաքաւիչ մը, գուսան մը, բոզ մը գործածեր էր: Իրաւցընէ՛ այսպիսիներուն բերնին կը վայէ, որ վար զարնեն կաթուղիկէ Եկեղեցւոյ ամենամարուր պաշտամունքը:

Բայց մենք չենք, կ'ըսեն դարձեալ, մենք չենք որ այդ ամենայն կը դատապարտենք, այլ Ս. Գիորջն է: Ստուգի՛ւ կ'ըսեն: Իրաւցընէ Ս. Գիորջն է: Չէք գիտեր, որ Ելից Գիորին մէջ յայտնի կը զրուցէ, թէ ամենեւին դրօշեալ մ'ունենար: Նոյնպէս Մարգարէներն ու առանձինն Սաղմոսը բարձրաձայն կ'աղաղակեն անոնց դէմ, որոնք կուռքեր եւ անդրիններ կը շինեն: Իրաւունք ունինք ուրեմն Ուղղափառները կռապաշտ կանչելու: Ճշմարիտ կը զրուցեմ, ես այսպիսի նոր հետեւութեան մը

չէի սպասեր, ստուգիւ բարձրագոյն հանճար մը կ'ուզէ այս խօսակցութիւնն ընելու: Աստուած արգելեց որ կաւէ, մետաղէ եւ ասոնց նման արձանները Աստուածներու տեղ չդնենք ու չհաւատանք, ուրեմն չեն կրնար եղեր գործածուիլ արձաններն ու պատկերներն անմեղ՝ մանաւանդ թէ սուրբ գործածութեամբ, այսինքն է՝ Աստուծոյ յիշատակը դիւրացընելու, եւ լաւագոյն եղանակաւ Ս. Հաւատոյ Խորհուրդներն իմանալու համար: Բայց աս է իրենց խօսակցութիւնը:

Ինչու որ (ըսեմք իրենց դժուարութիւնը լուծելու համար), որոնց համար տրուած են այն արգելքները անդրի եւ պատկեր չշինելու: Տրուած են Հրեաներուն, որոնք Եգիպտոսի կռապաշտութեան մէջ զարգացած ըլլալով, բնականապէս առ այն միտեալ էին, ինչպէս կը տեսնուէր անապատին մէջ, ուր իրենց ոսկի որթը շինեցին, ու ետքէն ալ ուրիշ հարիւրաւոր դէպքերու մէջ, իրենց գրացի ազգերուն Աստուածները պաշտեցին: Հրեաները ինչ հաւատք ունէին այն արձաններուն ու պատկերներու վրայ: Կը հաւատային իրրեւ ստոյգ աստուածութիւններ, անոր համար ալ անոնց երկրպագութիւն ընելով կը պաշտէին, զոհեր կը մատուցանէին եւ անոնց պատճառաւ ճշմարիտ Աստուծմէ կը հեռանային: Արդ՝ ասոր նկատմամբ Աստուած ինչ կը հրամայէ իրենց: Կ'արգե-

լէ որ արձաններ կամ երկնից եւ երկրի վրայ գտնուած որ եւ իցէ առարկաներու պատկերը չշինեն. վասն զի չէր ուզէր որ զանոնք պաշտեն, որովհետեւ ինքն է մի միայն եւ ճշմարիտ Աստուած, որուն երկրպագութիւն ընել պէտք է: Եւ ինչ որ Աստուծոյ արգելուած էր, նոյնը նորէն անոր անուամբը Սուրբ Մարգարէներէն ալ արգելուեցաւ. եւ որպէս զի միշտ եւ աւելի եւս հեռանայ ժողովուրդը սուտ Աստուածներու երկրպագութենէն, սուրբ Թադաւորը Դաւիթ զանոնք ամէնքն ալ ծաղրելով կը խայտառակէր ու կ'ըսէր. թէ աչք ունին եւ չեն տեսներ, ականջ ունին եւ չեն լսեր, ձեռք ունին եւ չեն շօշափեր, ոտք ունին եւ չեն քայլեր, բերան ունին եւ չեն խօսիր. մէկ խօսքով անկենդան փայտի ու մետաղի կտորներ են: Ահա իմաստը այն խօսքերուն, զորոնք միշտ Ուղղափառաց դէմ յառաջ կը բերեն առանց հասկընալու:

Արդ շնորհք բրէք, մտածեցէք ինչ յարաբերութիւն ունին աս խօսքերը մեր պաշտաման հետ: Մենք՝ արձաններն ու պատկերները կը գործածենք, բայց կ'ըսենք արդեօք, թէ Աստուածներ են: Երբեք սորվեցուցինք, որ Յիսուսի պատկերը՝ ճշմարիտ Յիսուսն է, թէ Մարիամու պատկերը՝ ճշմարիտ Աստուածածինն է: Բոլորովին ներհակը կը զրուցենք, թէ ուրիշ բան չեն բայց եթէ փայտ, կաւ կամ մե-

տաղ. այնպէս որ եթէ հիննալու ըլլան եւ մեզի ալ չծառայեն, առանց խղճի մէկ դի կը դնենք: Բաց ասկից գուցէ թէ ասոնց աստուածային զօրութիւն մը, նիւթական կարողութիւն մը կ'ընծայենք. ինչպէս կ'ընէին կռապաշտները. բոլորովին ներհակը, յայտնի կը սորվեցընենք, թէ ասոնք չեն պարունակեր իրենց մէջ ոչ կարողութիւն եւ ոչ զօրութիւն մը: Վերջապէս պատկերներու եւ արձաններու սիրոյն համար կը թողնուին ճշմարիտ Աստուծոյ երկրպագութիւնը, ինչպէս կ'ընէին կռապաշտները: Ամենէին: Մանաւանդ թէ կը սորվեցընենք թէ պատկերներու վրայ պէտք է յարգել միայն զանիկա, զորն որ կը ներկայացընեն եւ անոր համար կը գործածենք զանոնք, վասնզի կ'օգնեն մեզի նոյնը լաւագոյն եւս պատուելու: Ո՛ր են ուրեմն այն ամէն արգելքները, որ կ'երազեն: Այն ամէն Ս. Գրոց վկայութիւնները որ յառաջ կը բերեն Բողոքականները, ինչ յարաբերութիւն ունին մեզի հետ: Արդ՝ եթէ չեն ճանչնար կաթողիկէ վարդապետութիւնը, ինչու կը հակառակին: Եթէ կը ճանչնան, ինչու նենգութեամբ կռապաշտներու վարդապետութեան հետ կը շփոթեն:

Այսու ամենայնիւ կը հաւատալք արդեօք, այս իրենց յիմարութեան մէջ անանկ յամառ են, որ մինչեւ կը յանդրգնէին ըսելու, ինչպէս մէկ քանիներէն

Բողոքականները եւ ըսեր թէ մեր մէջն
խոհապէս վտանգ կայ կռապաշտութեան։
Այսու ամենայնիւ եւ ոչ ասիկա ծածկեր
է Ս. Եկեղեցին, ինչու որ ամէն քիչ մը
ընդարձակ Բրիտաննէականներու մէջ (Ու-
րացողները ասիկա հարկ է որ գիտնան) եր-
կայն կը խօսուի կռապաշտութեան վրայ,
եւ կը դրուին ամէն բառերը ինչպէս են
Եկեղ մէջ. բաց ասկից Ս. Գրքին մէջէն
այն բառերը վերցուցած չէ, եւ ով որ
կ'ուզէ կարդալ, գիւրութեամբ կրնայ տես-
նել։ Հոս ինչ չարութիւն կայ ուրեմն։
Այն չարութիւնը միայն, որ կը հասցընեն
Ս. Կաթուղիկէ Եկեղեցւոյ վրայ ամբա-
րիշտ զրպարտիչները։ Ահա ասիկ վերջա-
պէս ուր կը տանին կը հասցընեն իրենց
պատճառները, որպէս զի ցուցընեն թէ
Եկեղեցւոյ մէջ կռապաշտութիւն կայ։

Սակայն աս կռապաշտութիւնը կը տես-
նեն հոն ուր չկայ ամենեւին, եւ չեն տես-
ներ Բրիտաննէական բարեպաշտութիւնը՝
ուր իրօք եւ արդեամբ կը գտնուի։ Չեն
տեսներ ինչպէս Յիսուս իր պատկերներուն
միջոցով երկրպագութիւն ընդունելով եւ
Ս. Կոյսն ու սուրբերը անոնցմով բարե-
խօսութեան կանչուելով, մեզի ամէն տե-
սակ շնորհքներ կ'ընեն։ Չեն տեսներ որ
Յիսուս երբեմն մանուկ նկարուած, երբեմն
վշտակիր, եւ երբեմն խաչեալ, կը զար-
թուցանէ այնչափ Բրիտաննէայ որտեղու
մէջ այն գեղեցիկ զգածմունքները հաւա-

տոյ, վշտակցութեան, սիրոյ, յուսոյ եւ
զղջման. չեն տեսներ թէ ինչպէս Ս. Կոյսն
այնչափ տաճարներու մէջ բարեխօսու-
թեան կանչուելով, կ'ընդունի Յիսուսէն
ամենէն մեծ շնորհքները. չեն տեսներ որ
Սուրբերը իրենց գերեզմանին վրայ եւ ի-
րենց մատուքներովը մեծարուելով, շատ
անգամ Աստուծոյ ընդունած են հիւան-
դաց առողջութիւն, կուրաց տեսութիւն,
խուլերու լսողութիւն եւ մինչեւ մեղաւո-
րաց դարձի շնորհքը։ Չեն տեսներ որ Ե-
կեղեցւոյ մէջ ամէն ատեն միշտ սովորու-
թիւն եղած է Սուրբերն օգնութեան կան-
չել եւ մատուքներնուն պաշտօն ընծայել,
անանկ որ մինչեւ գետնափոր գերեզմաննե-
րու մէջ այս պաշտօնը կատարուած կը
տեսնուի։ Չեն տեսներ որ ամենէն մեծ
Սուրբերը ասիկա մեզի յանձնեցին, եւ կը
պատմեն ասոր հետեւութիւնները մեծամեծ
հրաշքներով։ Չեն տեսներ որ միտքն ալ
ասոր կը հաւանի, հաւատքընոյնը կը խրա-
տէ, մինչեւ նաեւ առողջ մտածութիւնը
մեզի նոյնը կը համոզընէ։ Չեն տեսներ
այս ամենայն որ այնչափ պայծառ է եւ կը
տեսնեն մոլեգին թղեղներնուն երազները, եւ
զանոնք ձեզի հաւատարի ցուցընելով՝ այն-
պիսի ամբարտաւանութեամբ կը պարծին,
որ զգուում եւ միանգամայն ցաւակցու-
թիւն կը պատճառեն։ Յիսուս լուսաւորե-
ղիւնը Ս. Աստուածածնայ եւ այն Սուրբե-
րուն բարեխօսութեամբ, զորոնք դժբախ-

տութեամբ չեն ուզեր ծանշնալ, բայց դուք մերժեցէ՛ք անոնց հայհոյութիւնները, սիրելի ըլլան ձեզի սուրբ պատկերները, առժաման միխիտարութեցէ՛ք աչքերնուդ առջեւն ունենալով անոնց կենդանագիրը, որոնց հետ կը յուսաք ընտանեբար կենցաղավարիլ բովանդակ յաւիտենականութեան մէջ:

9. 1. 11. 12. 13. 14.

በ-ፊት-ጥጥ ኩባኤ--ፊት-ኒ፡ ቆ-ፋ-ኒ-ጋ--ፊት-ኒ፤
-ጥፋ-ፋ-ጥፋት፤ ጋ--ጋጥፋት፤

Սուրբ Հաւատքի Թշնամիները, նուիրական բաներն ի շարն մեկնելէն ետքը, անձինքներուն ալ շարամուտութեամբ կ'անխրաւին. եւ ահաւասիկ ուրիշ մէկ որդալթ մը, որ կը դնեն ձեր միամուտութեանը զձեզ խաբելու համար: Աչքերնուդ առջեւ կը դնեն ձեր Քահանաները, մանր մանր կը քննեն անոնց պակսութիւնները, ամէն մոլորութիւններնին ու մեղքերնին, եւ ետքէն խոշոր պատկեր մը նկարելով, անոնց տուած գալթակղութեանցը եւ ամէն տեսակ անկարգութեանցը, ինչպէս կրնայ աղէկ ըլլալ, կ'ըսեն, կրօն մը՝ որ պայպիսի Քահանաներ ունի: Իմ սիրելիքս, աղէկ լսեցէք ճշմարտութիւնը եւ կը տեսնէք թէ որչափ անխելք են պայպէս խօսողները:

Իսկ Կը շնորհեմ՝ ձեզի նախ՝ որ նաեւ
Քաջանաներուն մէջ գէշ ու գայլթակ-

ղեցուցիչ անձինք կը գտնուին։ Այս Բա-
հանաներն ալ մարդիկ են, մարմին ու-
նին եւ կրնան սխալիլ։ Ուրեմն կրօնքի մը
աղէկութիւնը Բահանաներուն աղէկու-
թենէն կը կախուի։ Ո՛հ որչափ անխելք
է ով որ այսպէս կը մտածէ։ Կրօնքը ա-
ղէկ է եւ սուրբ է, վասնզի Յիսուս Քրիս-
տոս Հաստատած է։

Եթէ Բահանաներէն ոմանք զանիկա
չեն պահեր, վայն իրենց է, վասնզի պիտ'որ
պատժուին հազար անգամ աւելի քան մէկ
աշխարհական մը. բայց ասոր համար իրօն-
քը բան մը չի կորսնցնեն իր ներքին գե-
ղեցկութենէն ու բարութենէն: Եթէ
կրօնքը՝ իր պաշտօնեաներուն շարութիւնն
ու գէշութիւնը յառաջացնելու ըլլար,
ան ատեն կրնայիք յանցանքը կրօնքին
տալ. բայց երբոր չէ թէ միայն չի յառ-
ջացնեն անոնց յանցանքը, այլ նաեւ ա-
մենայն խտութեամբ կը դատապարտէ,
ի՛նչ յանցանք ունի: Գիտե՞ք արդէն,
կրօնքը յայտնի կը ծանուցանէ, որ ե-
թէ դուք աշխարհականք՝ մեղաց մէջ
մեռնելու ըլլաք, ի հուրն յաւիտենական
պիտ'որ դատապարտուիք. բայց եթէ Բա-
հանաները մեղաց մէջ մեռնելու ըլլան,
ձեզմէ շատ խիստ դատապարտութիւն պի-
տի կրնն. դժոխքի մէջ իրենց տանջանք-
ներն աւելի դառն, հարուածներն աւելի
խիստ, շարշարանքներն աւելի անողորմ
պիտի ըլլան. կր տեսնե՞ք ուրեմն որ կրօն-

քը մաս չունի իրենց յանցաւորութեան մէջ: Համարեցէք թէ անխրատ եւ չարազգած որդի մը ունիք, դուք զանիկա շիտակ ճամբուն մէջ դնելու համար կը խրատէք, կը յանդիմանէք, կը սպառնաք, կը պատժէք եւ կ'ընէք ինչ որ կրնաք ընել: Եթէ անիկա իր չարեաց մէջ միշտ անուղղայ եւ յամառ մնալու ըլլայ, կրնայ մէկը յանցանքը ձեր վրայ ձգել, որ ամէն կարելի միջոցներն ի գործ դրիք զինքն ուղղելու: Արդ՝ եթէ ասիկա ձեզի անիրաւ կ'երեւայ, երբոր ձեր վրայ է խօսքը, դուք նկատմամբ Արօնի նոյնպէս պիտ'որ վարուիք: Նաեւ Արօնքը ձայնը բարձրացուց, սպառնացաւ եւ իր ժամանակին կը պատժէ նաեւ գայթակղեցուցիչ Քահանան, ինչո՞ւ ուրեմն իրեն յանցանք պիտ'որ համարուի:

Եւ ձեզի շնորհեցի, որ Քահանաներուն մէջն ալ գէշեր եւ գայթակղեցուցիչներ կը գտնուին. բայց պէտք եմ ծանուցանել որ Աստուծոյ շնորհքովը բարիները խիստ շատ են: Ո՛րչափ խեղճ ժողովրդապետներ գիշեր ու ցորեկ իրենց անձանցը չեն խնայեր ձեր ամէն հարկաւորութիւնները հոգալու համար: Ո՛րչափ Քահանաներ ամենեւին հոգնիլ չեն գիտեր երկայն ժամերով խոստովանարաններու մէջ պաշտօններն կատարելու: Ո՛րչափները ամբողջ գիշերներ խեղճ հիւանդներու քով կ'անցընեն: Ո՛րչափներ ըստ իրենց կարողութեանը աղքատներուն նաեւ դրամական օգնութիւն ընելէն չեն

դադրիր: Որո՞նք են անոնք, որ իրենց հայրենիքը ձգելով, կը թռչին կ'երթան բարբարոսաց երկիրները, անբաւ վտանգներու մէջ ծովերն ու անապատներն անցնելով, որպէսզի քարոզեն Սուրբ Հաւատքը հեթանոս ու վայրենի ազգերու: Քահանաներն են: Որո՞նք են անոնք, որ նաեւ մեր կողմերը կ'աշխատին սուրբ Առաքելութեանց մէջ: Թե՛ վանական եւ թե՛ աշխարհական Քահանաներն են: Որո՞նք են անոնք, որ ըղեղնին կը մաշեցընեն նուիրական ուսմունքներու մէջ, զրբեր գրելով ժողովրդեան շինութիւն ըլլալու եւ անոր բարեպաշտութիւնն աճեցընելու համար: Քահանաներն են: Որո՞նք են անոնք, որ իրենց աշխատութեամբը, ձեր հոգւոյն փրկութեան թշնամիներուն դէմ, ձեր երկրաւոր եւ յաւիտենական օգտին պաշտպան կը կենան: Քահանաները:

Գիտէ՞ք ինչու համար գէշերուն քով բարիները այնչափ չեն երեւար: Վասնզի գէշերը, ինչպէս սայլի մը ամենէն գէշ անիւր, աւելի կը շառաչեն, ամէն հրապարակներու, ամէն ակումբներու, մինչեւ պանդոկներու եւ խաղերու մէջ կը տեսնուին, եւ ամենուն աչքին փուշ են. աւոր ներհակ բարիները աւելի քաշուած ու առանձնացեալ կը կենան, կամ զրբերով զբաղած են եւ կամ Եկեղեցիներու մէջ բարիք ընելու վրայ են, եւ այսպէս ձայներնին քիչ կ'ելլէ, եւ անոր համար կ'ե-

բեւայ թէ քիչուոր ըլլան, թէպէտեւ բազմաթիւ են:

Ար տեսնէք ուրեմն թէ որպիսի անիրաւութիւն է զրպարտել ամէն Քահանաները, ինչպէս կ'ընեն այդ անօրէնութեան ուսուցիչները, ըսելով թէ ամէնքն ալ մէկ կաղապարէ են: Ոչ. ամէնքն ալ այսպէս չեն, բարիներ կան, եթէ չարեր ալ կան: Արդար կը համարէիք, եթէ դատապարտուին արհեստի մը ամէն մարդիկը, եթէ այն արհեստին մէջ ոմանք յանցաւոր գտնուելու ըլլան:

Գեղացիներուն մէջ անտարակոյս ոմանք տէրերնուն բաները կը գողնան, գոհ կ'ըլլայիք եթէ ամէն գեղացիներն ալ գող կոչուէին: Արհեստաւորներուն եւ գործաւորներուն մէջ կան ոմանք, որ չեն գիտեր արհեստին աղէկ բանեցընել, արդար էր եթէ ամէնքն ալ անճարտար եղծիչ արհեստին կոչուէին: Աղջկանց եւ կարգուածներու մէջ կան լիտիներ եւ իրենց խոստմանցը անհաւատարիմներ: Արնայ ուրեմն այս պատիւը տրուիլ ամէն կանանց նաեւ ձեր ամուսիններուն եւ ձեր դստերաց, զամէնքն ալ աշխարհասէր կանչելով: Ինչպէս ուրեմն գէշ կ'անուանէք ամէն Քահանաներն ալ, վասնզի անոնց մէջէն ոմանք գէշ կը գտնուին:

Մանաւանդ թէ պէտք էր (չոս հարեւանցի խօսելով) զամէնքն ալ յարգէիք, որովհետեւ իրենց արքունական արժանաւո-

րութիւնը չի նուազիր, որպիսի եւ իցէ յանցանք ալ գործելու ըլլան: Եթէ ասոնք չար կը գործեն, չարիքը իրենցն է, մեզի մնաս մը չեն տար: Խօսքերնին որոնք մեզի կը քարոզեն, Աստուծոյ խօսքերն են, եւ աստուածային խօսքը չ'աղտեղիր նաեւ եթէ անարժան բերնէ անցնելու ըլլայ: Արձակումն որ կու տան՝ մեզի Ապաշխարութեան ատենին մէջ հաւատարապէս աղէկ է: Ս. Պատարագը՝ մեզի համար որ կը լսենք նոյն զօրութիւնն ունի. բարի է նոյնպէս Ս. Հաղորդութիւնը, որ մեզի կը մատակարարեն. նոյնը ըսէք նաեւ վերջին օծման եւ ուրիշ ամէն բանի համար, որոնցմով կ'օգնեն մեզի իրենց պաշտաման մէջ: Իրենց իշխանութիւնը չի նուազիր իրենց անարժանութեամբը: Եթէ Աստուած կը պահէ անոնց վրայ իր շնորհած իշխանութիւնը իրենց անօրէնութեանը չնայելով, մենք ինչո՞ւ նոյնը պիտ'որ չյարգենք:

Ահ, վայ ան անիծեալ Քամերուն, որոնք փոխանակ զթութեամբ Քահանայից իրենց հայրերուն պակսութիւնները ծածկելու, նոյնները կը յայտնեն եւ կը ծանրացնեն: Աստուած է, որ իր ժամանակին անոնց վրէժխնդիր պիտ'որ ըլլայ: Մեծ ինքնակալն Աստուծոյ անոնց սովորութիւն ունէր ըսելու. Իս իմ կողմանէս եթէ աչքովս տեսնէի Քահանայի մը յանցանք գործելը, կ'երթայի եւ իմ կայսերական ծիրանեաւս կը ծածկէի. այսչափ մեծ կը

համարէր յարգութիւնը, որ պարտաւոր է անոնց արժանաւորութեան:

Իսկ եթէ կ'ուզէք զիտնալ, եթէ ի՞նչ է ամենէն սաստիկ պատիժը, որ կը խրկէ Աստուած իրեն պաշտօնեաները թշնամանողներուն եւ անարգողներուն վրայ, ես զրուցեմ՝ ձեզի. անոնց՝ որոնք կեանքերնուն մէջ Քաջանաները խիստ անարգեր են, Աստուած երբեմն թողլ կու տայ, որ քաջանայ չգտնուի քովերնին մեռնելու տեսնին:

Այն վերջին ժամուն մէջ եթէ բոլոր իշխանները, ամէն կայսրները, աշխարհքիս բովանդակ իմաստունները զձեզ շրջապատելու ըլլան, ձեր հոգւոյն ի՞նչ օգուտ կրնան ընել: Կրնան աղօթել ձեր հոգւոյն համար, բայց ոչ որ կարող է ամենափոքր մեղքերնիդ արձակել: Մինակ Քաջանան է, որ իշխանութիւն ունի զձեզ մեղաց կապանքէն արձակելու՝ բարի եղեր է չար եղեր է, եւ ինչ որ ինք երկրի վրայ արձակելու ըլլայ արձակուած պիտ'որ ըլլայ նաեւ երկինքը, եւ ինչ որ հոս կապելու ըլլայ, հոն վերն ալ կապուած պիտ'որ ըլլայ: Եւ եթէ Աստուծոյ արդար դատաստանաւ քովերնիդ Քաջանայ չգտնուի նոյն ժամուն մէջ, եւ դուք մահացու մեղքերով ծանրացած ըլլաք, ձեր վախճանը ի՞նչ պիտ'որ ըլլայ: Անցեալ դարուն մէջ հրաշակուած անօրէն մը, որ բոլոր կենացը մէջ կը ծաղրէր Աստուծոյ պաշտօնեաները,

վերջին ժամուն մէջ, երբոր բաները՝ առողջութեան ատենէն՝ շատ տարբեր կը տեսնէր, մարդ խրկեց Քաջանայ մը կանչելու: Բայց ի՞նչ: Նոյն իսկ իրեն բարեկամները երբեք թող չտուին Քաջանային որ խուցը մտնէ, եւ ինք շան պէս վընկվընկալով եւ հայհոյելով մեռաւ յուսահատութեամբ: Այս օրինակները ուրիշ անգամ ալ կրկնուեցան. վայ էր մեզի, եթէ մեր մէջն ալ աս բաներս կրկնուէին: Բայց մեր գլխաւոր կէտին դառնալով, մտքերնուդ մէջ հաստատութեամբ տպաւորեցէք, որ Կրօնքը միշտ մի եւ նոյն բարին է, թէպէտեւ քանի մը Քաջանայք գէշ ալ ըլլան, եւ թէ ծանր մոլորութիւն մըն է Կրօնքի վրայ նետել այն յանցանքը, զորն որ ինք ամենայն խտուրտեամբ կ'արդելէ:

Ուրիշ նենգ մ'ալ կը դործեն ատոնք Աստուծոյ Քաջանայից դէմ, զիրենք անարգ եւ ատելի ընելու համար, եւ գիտէք որն է: Չեր առջեւը զանոնք իրրեւ շահասէր մարդիկ կը նկարեն: Չէք տեսներ, կ'ըսեն, որ Պատարագի, քարոզի եւ ուրիշ ամէն հոգեւոր պաշտաման համար ստակ կ'ուզեն: Լսեցէք ուրեմն մէկ խօսքով՝ պատասխանս, բայց մտքերնուդ մէջ աղէկ տեղաւորեցէք: Այդ Բողոքականներն են, որ ձեզի առ դժուարութիւնը կը հանեն. ասիկա ձեզի եւ ձեր միամտութեանը որոգայթ մը դնել է: Աստուծոյ սիրոյն համար ըլլայ, աչքերնիդ բացէք: Միթէ ի-

րենց պաշտօնեաները կամ քահանաները, ինչպէս կ'ուզէք կանչեցէք, անշահասէ՞ր են: Ասոնք այնչափ հարուստ եկամուտներ ունին որ, ինչպէս հաշիւները կը ցուցնեն, միայն Անգղիական աղանդին՝ իր պաշտօնեաներուն տուածը՝ շատ աւելի է քան թէ բովանդակ Աթոռիկէ կղերին ընդունածն ընդհանուր տիեզերաց վրայ: Եւ այս եկամուտները չեն ծախեր աղքատներու, վասնզի իրենց կանանց շուայլու թիւնը պէտք է գոհ ընեն, իրենց աղքիկներուն օթիտ տան, իրենց որդիքը հագան: Եւ ի՞նչ է բրածնին ժողովրդեան համար, այնչափ առատ եկամուտները վայելելն ետքը: Ո՛չ խոստովանանք կը լսեն, ո՛չ հիւանդներու օգնութեան կ'երթան, ո՛չ պատարագ կը մատուցանեն. բոլոր իրենց մեծ գործքը աս է միայն, որ տօնի օրերը համառօտ քարոզ մը կու տան, զորն որ կամ տգիտութեան կամ ծուլութեան համար եւ ոչ բերնուց գիտեն, այլ կ'երթան հրապարակաւ կը կարդան: Արդ՝ ասոնց յանդգնին ու Աթոռիկէ Աղերը շահասէր կանչելը, իրացընէ սոսկալի բան մըն է:

Այսու ամենայնիւ Աթոռիկէ Աղերին բրածն ի՞նչ է: Գուցէ թէ Պատարագները, Քարոզներն եւ ասոնց նմանները վճարել կու տայ, ինչպէս օմանք անխելքութեամբ (չարագոյնը չըսելու համար) կը զրուցեն: Ո՛չ երբեք: Վճարել չի տրուիր

ո՛չ Պատարագը, ո՛չ Քարոզը, վասնզի այն մեծ զոհ՝ կամ աստուածային խօսքը եթէ վճարելի ըլլային, ոչ միայն դուք՝ հապա եւ ոչ իսկ երկրիս ամէն իշխանները իրենց գանձատուներուն մէջ այնչափ ստակ կրնային ունենալ, որ կարող ըլլային վճարել: Չեր պաշտօնեաները իրենց պաշտօնը ձրի կը կատարեն, ինչու որ ո՛չ Պատարագը, ո՛չ Քարոզները եւ ո՛չ Խորհուրդները ամենեւին չեն վճարուիր: Միայն ողորմութիւն մը կը տրուի, վասնզի հարկ է որ Քահանաներն ալ ապրին: Եւ ասիկա համաձայն է Ս. Գրոց, որն որ հին օրինաց Քահանաներուն նկատմամբ կը ծանուցանէ, թէ ասոնք աստուածային տրամադրութեամբ, տասանորդներէն զատ, որ կ'առնէին ամէն ցեղերէն, կ'ընդունէին նաեւ շատ նուէրներ ու պարգեւներ ալ զանազան առիթներու մէջ. մանաւանդ թէ՛ Նոր Ատակարանին մէջն ալ, Ս. Պօղոս կը յայտնէ մեզի, թէ Քահանաները իրենց պաշտօնին արժանաւորութեան համար կրկին պատիւ կ'արդիւնաւորին¹. եւ դարձեալ՝ թէ մեծ բան չէ եթէ անոնք, որ ձեզի հոգւոյ կերակուրը կը մատակարարեն, ձեզմէ մարմնոյ կերակուրը² ընդունելու ըլլան. վասնզի վերջապէս՝ ով որ խորանին կը ծառայէ, խորանէն ալ կ'ապրի³:

Իսկ ան որ կ'ըսեն շատերը, թէ նախնի

¹ Ա. Տիմ. Ե. 17:

² Առ. 13:

³ Ա. Առն. Թ. 11:

նանկ կը համարին, թէ կարող են կրօնքը դատապարտել իրենւ սուտ:

Հիմա դուք մօտիկ ըրէք. բայց վայրկեան մը մտքերնուդ մէջ այնպէս ձեւացուցէք, թէ այս ամենայն անկարգութիւններն եղած ըլլան, որ չեն ստուգու, ինչպէս պիտ'որ ցուցնենք, այսու ամենայնիւ մտօք այնպէս համարեցէք թէ անկարգութիւններ են. աղէկ է, բայց ասոնց հետ ի՞նչ յարաբերութիւն ունի Երեսօտի Քրիստոսի կրօնքը: Առ առաւելն կրնար ըսուիլ, թէ Առաջնորդները զանիկա չեն պահեր կոր, ինչպէս պարտքերնին է: Սակայն եթէ անոնք չեն պահեր, ուրեմն կրօնքը սուտ է: Իսկապէս սագի ըղեղ մը պէտք է այս հետեւութիւնը հանելու համար:

Բայց Բողոքականները, որ այնչափ սէր եւ նախանձ ունին Առաքելական աղքատութեան, ինչո՞ւ իրենք չեն սկսիր իրենց տանը մէջ նոյնը յառաջացնելու: Անգղիա ու Պրուշ այնպիսի երկիրներ են, որ ամէն Բողոքականներուն ալ օրինակի տեղ կ'անցնին. ասոր վրայ ոչ ոք կը տարակուսի: Արդ աս երկիրներուն մէջ, որոնք են կրօնի գլուխները: Պրուշի մէջ՝ Թագաւորը, Անգղիայի մէջ՝ Թագուհին: Եթէ Թագաւորական արժանապատուութիւնը, շքեղութիւնը, իշխանական պերճութիւնը անմիաբան է կրօնքի Գլխոյ մը ճօխութեանը հետ, անոնք որ այսպիսի Գլուխներ ըլլալուն վրայ կը պարծենան, ինչո՞ւ

այնչափ փառաւորութիւններ կը ցուցնեն, ոչ միայն ձիւրով ու կառքերով, հապա նաեւ հանդէսներով ու թէատրոններով: Ինչո՞ւ այս ամենայն ոչ միայն իրենց, այլ նաեւ իրենց կնոջը, որդւոցը կամ երկանը համար այնչափ հոգացողութեամբ կը պատրաստեն: Ինչո՞ւ չեն դատապարտեր Անգղիական Էպիսկոպոսներուն անբաւ եկամուտները եւ շքեղութիւնը, որոնք մեր Էպիսկոպոսներէն ու կարդինալներէն շատ աւելի հարուստ են, եւ իրենց ամէն հարստութիւնը կը ծախեն կնոջ շաւղութեան եւ իրենց որդիքն ու դստերը տեղաւորելու համար, աղքատներուն բաշխելու տեղ: Պիտ'որ ըսէք, բայց անոնք Թագաւորներ են: Այո, բայց ինչո՞ւ ասոնց ալ չէք ըսեր, թէ Ս. Պետրոս գահի վրայ չէր նստեր, ծիրանիններով չէր զարդարուեր, մանաւանդ որ իրաւամբ կրնայիք աս ալ աւելցնել, թէ Ս. Պետրոս այնչափ արքունական սպասաւորներու եւ արքունական տիկիներու մէջ ալ չէր նստեր: Կեղծաւորներ, գերանք աչքերնուդ վրայ է, եւ ուրիշին աչքին վրայ չեղած յարգը կը փնտռէք:

Բայց վերջապէս ստոյգ չէ՞ որ Ս. Պետրոս եւ Առաքեալներն այնչափ զեղխութիւն չունէին, ուստի հարկ է որ իրերը նորէն նոյն ատենուան որպիսութեանը դառնան: Աղէկ. եթէ կ'ուզէք իրերը նոյն վիճակին մէջ խօթել, կը յուսամ որ կրկին կշիռք եւ կրկին

չափ ունեցող մարդիկ չէք ուզեր ըլլալ։ Եթէ իրերը ան ատեններուն սովորութեանը պէտք է դառնան, դուք ամէն բան պէտք է նոյնին համաձայնեցնէք, ոչ միայն Քահանայապետը, եւ սուրբ Եկեղեցւոյ առաջնորդները, հապա նոյն իսկ աշխարհականները եւ բոլոր Քրիստոնեայ ժողովուրդը։ Գիտնաք որ երբոր Ս. Պետրոս եւ Առաքեալները ցնցոտի կապերուն երով կը ծածկուէին, նոյն իսկ Հաւատացեալներն աւելի շքեղ չէին հաղնիր։ Ուրեմն սկսեցէք դուք ալ գետնափորներուն մէջ ապրելու, ինչպէս անոնք կ'ապրէին, հոն, այն խոր վիրապներուն՝ այն տխուր գերեզմաններուն մթութեան մէջ, ուր սոսկումն ու սարսափումն է։ Ան ատենը Հաւատացեալները (եւ ասիկա Գործք Առաքելոցին մէջն է) կը վաճառէին ունեցածնին եւ գինը Առաքեալներուն կը յանձնէին, որ աղքատներուն, այրիներուն բաժնեն։ Դուք ալ այնպէս ըրէք։ Ան ատենը Քրիստոնեաները երկայն երկայն ժամերով աղօթք կ'ընէին անդադար։ Դուք ալ արիացէք ցուցուցէք որ քիչ մը երկայն աղօթելու սկսեք էք։ Ան ատենը ստէպ ստէպ՝ նաեւ ամէն օր կը հաղորդուէին, ներկայ ըլլալով աստուածային պաշտաման։ Ինչ կեցեր էք, ցուցուցէք զձեզ փոյթեալներն ամէն տօնի օրեր Ս. Պատարագը տեսնելու, եւ գոնէ ամիսը մէյմը հաղորդուելու։ Ան ատենը

Հաւատացեալները պատրաստ էին Յիսուսի Քրիստոսի սիրոյն համար արիւննին թափելու, կեանքերնին զոհելու տանջանքներու մէջ։ Ուրեմն քիչ մը քաջութիւն դուք ալ ցուցուցէք, եթէ հիւպատոսներուն եւ դահիճներուն առջեւ ալ չէ, գոնէ անհաւատներուն եւ անառակներուն առջեւ։

Եթէ ամէն բան ան ժամանակներուն սովորութեան դարձնել կ'ուզէք, անիրաւ մի ըլլաք, մի դարձնէք միայն Քահանայապետը եւ Եպիսկոպոսները, այլ զամենքն ալ, նաեւ պարզ Հաւատացեալները։ Հաճելի է ձեզի աս նոր տեսակ Քրիստոնէի կեանքը։ Գրկեցէք նոյնը շուտով, եւ ետքէն յանդիմանեցէք զանոնք, որ այնպէս չեն վարուիր։

Իսկ եթէ բոտ պատահման քաղցր է ձեզի տներնուդ մէջ հանդարտութեամբ կենալ գործքերնիդ տեսնել, Եկեղեցին երթալ երբ կ'ուզէք, մանաւանդ եթէ ծանր ալ կու գայ ձեզի հոն երթալը, այն քիչ անգամներն ալ, որ այնպիսի չափաւորութեամբ կը պատուիրէ ձեզի Ս. Եկեղեցին, ինչո՞ւ ուրեմն սուտ նախանձաւորութեամբ Սուրբ Եկեղեցւոյ Առաջնորդներուն, Եպիսկոպոսներուն, Քահանայապետին դէմ կը չարախօսէք։ Այլ կեղծաւորներ, դարձեալ կ'ըսեմ, կեղծաւորներ, ձեր կշիռը երկու կշռորդ ունի, մէկով զձեզ, մէկալով ուրիշները կը կշռէք։

Բայց մեկնենք քիչ մը ճամարտութիւնը: Ստոյգ է, որ արտաքին վայելչութիւնն ու իշխանութիւնը դէմ կ'ելլայ Եկեղեցւոյ Գլխոյն եւ Առաջնորդաց: Սուտ է եւ ամենասուտ: Այո՛, առջի առնները Եկեղեցին խիստ անարգ վիճակի մէջ էր, բայց անիկա իր բուն վիճակը չէր, ինչպէս տղայութեան հասակն ալ մարդուն բուն հասակը չէ: Յիսուս ժամանակ մը թող տուաւ, որ Եկեղեցին փոքր, ծածկուած, հալածանքի տակ ըլլայ, որպէս զի ամէն մարդ տեսնէ եւ իմանայ, որ եթէ այսպիսի վիճակի մէջ ալ կը հաստատուի եւ կը տարածի, ապա ուրեմն իր հիմնադրութիւնը մարդկային գործք մը չէր, եւ այսպէս ամէն մարդ ճանչնայ Աստուծոյ աջը: Բայց ան ժամանակն անցնելէն եւ այն ցոյցը մեր խնտաստութեանը տրուելէն ետքը, Աստուածային կամքն ան էր, որ Սուրբ Եկեղեցին յաղթէր եւ բոլոր աշխարհքիս առջեւ հռչակուէր ու փառաւորուէր, որպէսզի ասով կարող ըլլար ամէն կողմ իր լոյսը սփռել իրեն քաշել ամէնուն աչքը, եւ ամէն մարդկան սիրտը նուաճել: Ա՛յնչէր ուրեմն որ արտաքին վայելչութեամբ խիստ երեւելի ըլլայ, վասնզի իր արտաքին մեծութիւնը պիտ'որ ծառայէր իրեն ձգելու անբաւ բազմութիւն մը որդեկաց, ուստի եւ այն արտաքին փառաւորութիւնը գլխաւորաբար չէ թէ

Հովիւներուն, այլ հաւատացելոց օգտին համար էր:

Ասանկ կը գուշակեն ամէն մարդարէութիւնները, որոնք Եկեղեցւոյ վրայ, մեծ թագաւորութեան մը պէս կը խօսին, որ պիտի տարածուի երկրիս մէկ ծայրէն մէկալ ծայրը, ինչպէս ուրիշ տեղ զրուցեցինք: Ասանկ ալ մեզի կը ծանուցանէ ինքն Յիսուս, որն որ այս մեծութեան առաջին սերմերը ցանեց, ստանալով ի հասարակի Առաքելոց հետ մէկտեղ այն դրամը որ իր Հաւատացեալներէն կ'ընդունէր, ինչպէս կը ցուցուի Ս. Աւետարանէն, որն որ կը պատմէ թէ Յուդայ եկած դրամները իր քովը կը պահէր: Գարձեալ նոյն իսկ Առաքեալները մեծ գումարներ ձեռքերնին ունէին ու կը տրամադրէին, ինչպէս կը մակարերուի անկից՝ որ հարկ համարեցան եօթը սարկաւազներ ընտրել, որպէսզի դրամական տնտեսութիւնը անոնց յանձնեն: Հոռմայ Քահանայապետները՝ անոնց յաջորդները՝ նոյն որպիսութեան մէջն էին, ինչպէս կը տեսնուի Կոստանդիանոս կայսեր ըրած կարգադրութիւններէն, որ Եկեղեցւոյ ետ դարձնել հատուցանել տուաւ բազմութիւն դրամոց, զոր իր ժամանակէն յառաջ իր նախորդները յափշտակած էին: Ս. Գրիգոր Մեծ՝ իր թղթերուն մէջ յայտնի կը ցուցնէ, թէ որչափ ստացուածքներ ունէր իր տրամադրութեան

տակ թէ՛ Հռոմ, թէ՛ Սիկիլիա եւ թէ ուրիշ տեղումնք, ուստի կրնաք հետեւցընել, թէ Եկեղեցին ծնաւ ստանալու իրաւամբ, ինչպէս ուրիշ ամէն ընկերութիւններ. եւ արդեամբ ալ անմիջապէս ձեռքը հարստութիւններ անցած էր ու կը տրամադրէր:

Բայց համբերութիւն, եթէ Եկեղեցին նոյնը աղքատաց գործածելու ըլլար. սակայն այնչափ դրամ չքեղութեան համար վատնել. քաւ լիցի: Աս չքեղութենէ առնուած դեղեցիկ պատճառը առջի անգամ գիտէք ով գտաւ: Յուդայ, որ կը համարէր թէ Մադդաղենացին սաստիկ շռայլութեամբ անուշահոտ իւղոյն մեծ անօթը Յիսուսի բոլորտիքը թափեր էր, երբ կրնար անոր գինը լաւագոյն եղանակաւ աղքատներուն օգտին նուիրել: Եւ ինչպէս որ աս պատճառը առջի անգամուն Յիսուսի դէմ գործածուեցաւ, ասանկ ետքէն ալ շատ անգամ նոյնը յառաջ բերուեցաւ Յիսուսի Քրիստոսի հարսին Ս. Եկեղեցւոյ դէմ: Բայց Յիսուս Քրիստոս հաճութեամբ չլսեց այն նենգաւոր պատճառը, մանաւանդ թէ գովեց զՄադդաղենացին այն ղեղիսութեանը համար, իբրեւ սուրբ գործքի մը պէս. նոյնը կրնայ ըսուիլ Ս. Եկեղեցւոյ հովիւներուն վրայ տեսնուած վայելութեան նկատմամբ, զորն որ ատոնք շռայլութիւն կը կարծեն: Վասնզի ինչպէս

Սուրբ Տաճարները կը զարդարուին մեծ շքեղութեամբ, որպէսզի արտաքին փառաւորութիւնը մեր միտքը ի վեր առ Լստուած բարձրացընէ, օգնէ մեր բարեպաշտութեան եւ ծառայէ ջերմեռանդութեան, այսպէս Ս. Եկեղեցին կ'ընդունի Սուրբ Հովիւներուն արտաքին փառաւորութիւնը, ինչու որ արտաքին մեծութիւնը մեզի զաղափար մը կու տայ այն ամենամեծ իշխանութեան, զորն որ իրենց շնորհած է Յիսուս Քրիստոս, եւ այն մեծ յարգութեան, որ այսպիսի իշխանութեան մը պարտական ենք: Երկրաւոր իշխանները իրենց իշխանութիւնն ու աւագութիւնը ցուցընելու համար, ամէն միջոց ի գործ կը դնեն: Իրենց սպասաւորութեան համար բազմութիւն մարդկան կը ծառայեցընեն, մեծաշէն պալատներումէջ կը բնակին, եւ այնպիսի փառաւորութիւններով կը պերճանան: Իսկ Ս. Եկեղեցւոյ առաջնորդները, որոնք բարձրագոյն ճոխութիւնը այնչափ առաւել է քան երկրաւոր թագաւորներուն իշխանութիւնը, որչափ հոգին քան զմարմինը կը գերազանցէ, պէտք չէ՞ որ իրենք ալ ճանչցընել տան իրենցը: Այս թէ ունայնութիւն պէտք է համարիլ այն բանը, որ Յիսուսի փառաց կը դառնայ, որ այնպիսի իշխանութիւն տուաւ մարդկան ի պատիւ Ս. Եկեղեցւոյ որ մեծացաւ եւ բարձրացաւ, եւ յօգուտ հաւատացեալոց, որոնք այն ար-

տաքին մեծփայելութենէ շարժեալ աւելի եւս քաղցրութեամբ կը յօժարին յարգել, մեծարել եւ հպատակել Քահանայապետին եւ Առաջնորդաց ճոխութեանը, Եւ ինչ, Հին օրէնքին մէջ Ատուած պատուէր չտուաւ Քահանայապետին եւ Ղեւտացիներուն մեծագին եւ խիստ փառաւոր զգեստներ շինելու:

Այսու ամենայնիւ՝ ծայրագոյն Քահանայապետին համար արքունական դահունենայլ հարկաւոր բան մը չէ, կ'ըսեն Բողոքականները, Աղէկ. համարեցէք թէ հարկաւոր չըլլայ. ուրեմն ասոր համար գէշ բան պէտք է ըլլայ: Այնչափ բաներ կան որ հարկաւոր չեն, բայց զանոնք ի գործ դնելը գէշ չէ: Ինչ ընդդիմութիւն կայ եթէ իշխանի եւ Քահանայապետի երկու որպիսութիւնները իրարու հետ միանան: Այս երկու աւագութիւնները այնչափ անգամ միացան Հրէից հին ժողովրդեան մէջ, որ օրինակ էր Քրիստոնեայ ժողովրդեան. ինչո՞ւ ուրեմն հիմա ընդդիմութիւն պիտի գտնուի: Յիշեցէք նաեւ Բողոքական իշխանները, որոնք եկեղեցիներու Գլուխներ են, եւ անոնց դէմ ոչ զք մայն կը հանէ, ոչ զք կը բողոքէ:

Բայց Յիսուս Քրիստոս ըսաւ, թէ իմ թագաւորութիւնս աս աշխարհքէս չէ: Այո՛, իսկ Բողոքականները, որ կը պնդեն թէ իրենց քովն է ճշմարիտ Եկեղեցին, ինչո՞ւ իրենց վրայ չեն առներ աս բնագի-

րը. եւ ինչո՞ւ կը լռեն, որ իրենց գլուխը թագաւոր կամ Թագուհի մը նստի: Ասկայն ճշմարտութիւնն ան է, որ Յիսուսի Քրիստոսի խօսքերը բոլորովին ուրիշ բան կ'ուզեն նշանակել քան զոր կը մեկնեն անօրէնութեան ուսուցիչները, եւ ականջնիդ կը լեցնեն ամէն օր: Աս խօսքերը կ'ուզեն նշանակել, թէ Յիսուս Քրիստոս, թէպէտեւ ընդհանուր թագաւոր էր ամենայն մարդկան, այսու ամենայնիւ իր վախճանն ան չէր, որ աշխարհքիս վրայ երկրաւոր թագաւորութիւն մը հաստատէ, որպէսզի անով զմարդիկ կառավարէ. ինչպէս կ'ընեն երկրաւոր թագաւորները. մանաւանդ թէ կ'ուզէր զամէն մարդիկ այնպէս կարգաւորել, որ այն մեծ թագաւորութիւնը կերպաւորեն, որուն լուծութիւնն ու կատարելութիւնն երկինքն ըլլայ, ուստի եւ ասոր համար այնչափ անգամ Աւետարանին մէջ Արքայութիւն երկինց կ'անուանուի: Եթէ այս խօսքերը ուրիշ կերպ իմացուելու ըլլային, հայհոյութիւն մը կը նշանակէին Յիսուսի դէմ. ինչու որ կը նշանակէին թէ Յիսուս չունեցաւ գերագոյն իշխանութիւն ամէն մարդկան վրայ, եւ թէ չի կրնար թագաւորել անոնց վրայ նաեւ հոս աս աշխարհքիս մէջ: Արդ՝ ո՞վ է, որ չի գիտեր թէ Յիսուս մարդ եւ Ատուած է, իրրեւ Ատուած՝ տէր է ամէն բանի, իրրեւ մարդ՝ ամէն բան իր Հօրմէ ընդունեցաւ, - Է՛ - Է՛ - Է՛ - Է՛ - Է՛ - Է՛ -

12 4-4-4, ինչպէս կը զրուցէ Աւետարա-
 նը: Ուրեմն երբոր կ'ըսէ Յիսուս, թէ իր
 թագաւորութիւնը աս աշխարհքէս չէ,
 ուրիշ բան չ'ուզեր ըսել, բայց եթէ որ
 թէպէտ ինք բացարձակ տէր է ամենուն,
 բայց եկած չէ մէկ երկրաւոր թագաւորու-
 թիւն մը հաստատելու, որպէս զի անոր
 մէջ ուրիշ Միապետներուն պէս թա-
 գաւորէ, ինչպէս կը կարծէին Հրեաներէն
 շատերը եւ նաեւ երկու Աւաքեալները՝
 Յակոբոս եւ Յովհաննէս, եւ անոր հա-
 մար կը բաղձային մէկը Յիսուսին աջ կող-
 մը՝ մէկալը ձախ կողմը նստիլ: Հապա կ'ու-
 ղէր անոր տեղ հիմն դնել հոգեւոր Միա-
 պետութեան, որ գրկէր ու ամփոփէր
 պիտ'որ ամէն հաւատացեալները, զորոնք
 ինք ետքէն իր հոգեւոր ու երկնային թա-
 գաւորութեան մէջ պիտի ժողդէր, եթէ
 անոր արժանի ըլլային: Արդ՝ ինչ կ'ընէ
 Ծայրագոյն Քաջանայապետը: Կը շարու-
 նակէ նոյն ինքն Յիսուսի գործքը, կը կար-
 գաւորէ սուրբ Եկեղեցւոյ ամէն անդամ-
 ները, կը կանոնաւորէ զամէնքը, կը հսկէ
 ամենուն վրայ, ամենուն կը սորվեցընէ,
 զամէնքը կը հաստատէ, այս ինքն է՝ Ե-
 պիսկոպոսներ կը դնէ, Հաւատոյ աւանդը
 անարատ կը պահէ, կ'որոշէ Հաւատացե-
 լոց տարակոյսները, որոնք բոլոր աշխարհ-
 քիս երեսը ջրուած են, եւ ինչպէս յայտ-
 նի է, զիրենք կարգաւորելու նպատակը

երկրաւոր Միապետութիւն մը ձեւացը-
 նել չէ, այլ երկնաւոր ու հոգեւոր Միա-
 պետութիւն մը: Այսպէս՝ ամենայն ճշի-
 ղութեամբ ինքն ալ կրնայ ըսել, թէ իր
 թագաւորութիւնը աս աշխարհքէս չէ,
 եթէ մէկը ան աստիճանի ապշուածեան
 հասած չէ, որ հաստատէ թէ բոլոր աշ-
 խարհքիս Ուղղափառները Քաջանայապե-
 տին երկրաւոր հպատակներն են:

Բայց եւ ոչ այս որպիսութիւնը որ ու-
 նի, ըսեմ այսպէս, ամենայն Հաւատացե-
 լոց հոգեւոր թագաւորութիւնը կարգաւո-
 րելու, կ'արգելէ զՔաջանայապետը՝ որ կա-
 ռող չըլլայ ժամանակաւոր կարգաւորիչ
 ըլլալ փոքր Տէրութեան մը, ինչպէս է
 Եկեղեցւոյ տէրութիւնը: Մանաւանդ որ
 իր անբաւ արժանաւորութիւնը զինք աւե-
 լի արժանի, աւելի ընդունակ կ'ընէ աղէկ
 տեսչութիւն ընելու: Ինչու որ միշտ ընդ-
 հանրապէս խօսելով, Քաջանայապետ մը
 նուազ կրից տէր է քան զՄիապետ մը,
 եւ Կրօնքի սրբազան գիտութիւնը որով
 զարգարուած է, շատ աւելի կ'օգնէ իրեն
 նաեւ ժամանակաւոր տեսչութիւնն աղէկ
 կատարելու:

Բանն անոր վրայ է, որ այն Գահուն
 ինք օրինաւոր իրաւունք մ'ունենայ: Բայց
 Քաջանայապետին այս ժամանակաւոր իշ-
 խանութեան իրաւունքը տարակուսի մը
 տակ ձգելն ալ մեծ եւ անըմբռնելի պլան-
 դակութիւն մըն է՝ ժամանակի Քաջանայա-

պետը վեհապետ եղաւ՝ իշխաններուն ու ժողովրդոց կամաւորապէս իրեն հպատակելովը, վասնզի իր իշխանութիւնը հաստատուած է այնչափ դարերու նախագրութեամբ, որչափ ուրիշ միապետութիւն մը ամենեւին չի կրնար ցուցնել, եւ դարձեալ՝ վասնզի ճանչցուած է աշխարհքիս ամէն վեհապետներէն եւ պաշտպանուած է: Եթէ այս իրաւունքները չեն արժեր, ան ատեն իրենց արքունական գահերէն վար առէք նաեւ երկրիս ամէն իշխանները, վասն զի եւ ոչ մէկը կը գտնուի որ կարող ըլլայ պարծիլ այնպիսի իրաւունքներով, որ գտնէ հեռուանց հաւասար ըլլան Հռոմայ Քահանայապետներուն իրաւանցը:

Ոչ որ կը կարծէ թէ ժամանակաւոր թագաւորութեան մը կառավարութիւնը փասակար է ընդհանուր Եկեղեցւոյ հոգեւոր տեսչութեանը, որովհետեւ իրը բոլորովին ասոր հակառակն է: Ծայրագոյն Քահանայապետը զամէնքն ալ մշտնջենաւոր երանութեան ինչպէս պիտ'որ առաջնորդէ: Հարկաւոր է, որ ազատութեամբ խօսի ամենուն հետ, ամենուն քարոզէ քրիստոնէական ճշմարտութիւնները, զամէնքը յորդորէ, յանդիմանէ, ամենուն սպառնայ եւ եթէ հարկ է նաեւ պատշաճ պատիժներով նուաճէ: Եթէ Քահանայապետը արձակ ձեռք չ'ունենար, ինչպէս կրնար ազատութեամբ հրամայել: Արդ՝ իրեն ոչխարներուն մէջ կը գտնուին քրիստոնեայ իշ-

խաններ, թագաւորներ, Կայսրեր: Նաեւ ասոնց վրայ պետք է որ տարածէ իր հոգեւոր իշխանութիւնը, խրատէ, խորհուրդ տայ, յանդիմանէ եւ եթէ հարկը պահանջելու ըլլայ, նաեւ բանադրէ, եթէ չենք ուզեր ըսել, թէ ասոնք ալ քրիստոնեայ եւ Յիսուսի ոչխարները չեն, վասնզի բարձր աւագութեան հասեր են: Արդ՝ ինչպէս կրնայ Քահանայապետը այս իր անկողնապետի իրաւունքները բանեցընել այդպիսի անձանց վրայ, եթէ ասոնցմէ անկախ չ'ըլլար: Իւ ինչպէս կրնար իրենցմէ անկախ ըլլալ, եթէ իրենց հպատակն ըլլար, եւ իրենք կարող ըլլային դիմքը բռնել, բանտարկել, եւ ամէն վայրկեան վրան բռնանալ: Ստուգիւ կը յիշէք այն ժամանակը որ Սրբազան Հայրը 1849ին Կաթիթա կը կենար: Ան ատենը ինչ կ'ըսէին ամբարիշտ մարդիկ, Կ'ըսէին թէ ինչ որ կը վճռէր եւ կը հրամայէր՝ չէ թէ իր կարգադրութիւնները, հապա Նափոլիի թագաւորիններն էին, որուն երկրին մէջ կը կենար, եւ ասկից առիթ կ'առնէին չհնազանդելու: Թեպէտ եւ ամէնքն ալ գիտեն թէ ինք կատարեալ ազատութիւն ունէր վճռելու ինչ որ կ'ուզէր՝ առանց մէկու մը արգելք դնելուն: Նոյնը հիմա ալ պիտ'որ ըսէին, եթէ ժամանակաւոր հպատակ ըլլար վեհապետի մը:

Եւ նոյն իսկ իշխանները շատ անգամ փորձութեան մէջ պիտ'որ իյնային պար-

տաւոր հպատակութիւնն իրեն չմատու-
ցանելու: Ինչու որ, ո՞ր վեհապետը զՔա-
հանայապետն իրեն հպատակ ունենալով,
անոր հրամանները հոգեւոր բաներու մէջ
կը զիջանէր ընդունելու, մանաւանդ թէ որ
իրեն չախորժական բաներ ըլլային: Եթէ
Քահանայապետը, օրինակի համար, ժամա-
նակաւոր հպատակ ըլլար Աւստրիայի, սի-
րով կը հնազանդէ՞ր Գաղղիան: Եթէ ժա-
մանակաւոր հպատակ ըլլար Գաղղիայի,
Աւստրիա կամաւ կը հնազանդէ՞ր: Ով որ
կը ճանչնայ աշխարհքիս բաները, դիւրաւ
կը տեսնէ թէ որչափ դժուարին բան է:
Ասոր ներհակ ինքն ալ վեհապետ մը ըլլա-
լով, ոչ ոք կրնայ ինք զինք անբասիր ընել
ըսելով թէ Քահանայապետը ազատու-
թիւն չունի հրամայելու մէջ, եւ կամ
թէ հրամանները ուրիշ թելադրութեամբը
տուած է:

Հոս զբանչելի կ'երեւայ աստուածային
նախախնամութիւնը, որն որ Սուրբ Եկե-
ղեցւոյ բարւոյն, Հաւատացելոց հանդար-
տութեանը եւ Յիսուսի Քրիստոսի թա-
գաւորութեան զարգացման համար, այն-
պէս տրամադրեց՝ որ Քահանայապետն
ունենայ թագաւորութիւն մը, ոչ այն-
չափ ընդարձակ որ իրեն աւելորդ զբաղում
պատճառէ, եւ ոչ ալ այնչափ փոքր, որ
արքունական պատիւ եւ մեծարանք բոլոր
տիեզերաց առջեւը չունենայ, բայց եւ

բաւական ըլլայ իրեն հարկաւոր ազա-
տութիւնը պահելու:

Աս ամէն բանէ վերջապէս ոմանք կը
հետեւցնեն թէ ուրեմն Ս. Եկեղեցին՝
առանց մարդկային իշխանութեան չի
կրնար կենալ: Այս անխելք մակարերու-
թեան նմանութեամբ մը պատասխան
տամ:

Ս. Եկեղեցին չի կրնար կենալ առանց
մէկ միջոցի մը, ինչպէս մարդու կեանքը
չի կրնար տեսել առանց մէկ կերակրոյ
մը: Արդ՝ ինչպէս հիմա Աստուած սահ-
մաներ է, որ հացն ըլլայ մեր հասարակաց
կերակուրը, եւ մենք կը գովենք իր Նախա-
խնամութիւնը, որ մեզի նոյնը կու տայ:
Նմանապէս հիմա Աստուած որոշած ըլլա-
լով որ արքունական Գահը Քահանայա-
պետին հարկաւոր ազատութիւնը պահ-
պանէ Եկեղեցւոյ կառավարութեան մէջ,
այսպէս մենք շնորհակալ կ'ըլլանք, որ կը
պահպանէ Քահանայապետին Գահը, որ
անոր ազատութեան նեցուկն է: Բայց
եթէ ասիկա վերջանալու ըլլայ, ի՞նչ
պիտ'որ ծագի: Եւ եթէ մարդկանց հացը
պակսելու ըլլայ, ի՞նչ պիտ'որ ըլլայ: Ինչ-
պէս Աստուած անսահման միջոցներ ունի
իր իմաստութեան եւ ամենակարողու-
թեան մէջ, մարդկան առանց հացի կերա-
կուր հոգալու համար, այսպէս անսահման
միջոցներ ալ ունի Եկեղեցին անմեաս
պահելու առանց Քահանայապետական

գահին: Բայց ինչպէս ամբարիշտ մէկը կ'ըլլար, ով որ չէր զարմանար եւ չէր գովեր Աստուծոյ բարութիւնը մեզի հաց տալուն համար, զորն որ ուզեց որ մեր ապրուստի միջոցն ըլլայ՝ այսպէս ժանտ եւ անօրէն կ'ըլլայ, ով որ Քահանայապետին ժամանակաւոր իշխանութեանը կը հակառակի հիմակուան ատենս, որ Աստուած նոյնը ընտրած է իր Երեսփոխանին հարկաւոր անկախութիւնը եւ ազատութիւնը պահելու համար:

Մէկ խօսքով Աստուած պիտ'որ խնամէ իր Եկեղեցին ուրիշ միջոցներով թէ որ ուզէ եւ բարեհաճի աս միջոցը բառնալու, ինչու որ Եկեղեցին պէտք է տեւէ մինչեւ ի վախճան դարուց. բայց որովհետեւ հիմա ասիկա ընտրած է, մեզի ամենայն յարգութեամբ իր կամքն ընդունել կ'իշխայ:

Ի վախճանի կ'ուզէ՞ր յայտնի ծանչնալ պատճառը, որուն համար այնչափ սաստիկ կը զայրանան Հռոմայ Քահանայապետին ժամանակաւոր տէրութեանը դէմ ամէն ազանդաւորները եւ ամէն իրենց նմանողները: Ո՛չ Աւետարանական աղքատութեան համար է, ինչու որ առանց զիրենք զրպարտելու, դուք ալ զիտէք որ այսպէս ազադակողներն ամենէն ջերմեռանդները եւ առաքելութիւն սիրողները չեն. ասոր ներհակ Հաւատքը երկրիս վրայէն խլելու իրենց մոլեգին ցանկութիւնն է, որ զիրենք կը շարժէ:

Թագաւորական աւագութիւնը որ Քահանայապետին վրայ միացեալ է, այնպիսի պայծառութիւն եւ այնպիսի վայելուցիւն կու տայ իրեն, որ չափէ դուրս կ'օգնէ մարդկանց վրայ, որոնք զգայարանքով կը կառավարուին, մեծարանք եւ հպատակութիւն տալաւորելու: Ուստի այսպէս յարգութիւն ու մեծարանք գտնելով Քահանայապետը, մեծագոյն ազդեցութեամբ ի գործ կը դնէ հաւատացեալ ժողովուրդը ըստ հոգւոյ կառավարելու մեծ պարտաւորութիւնը: Արդ որովհետեւ ատոնք կ'ուզեն անոր ամէն ճոխութիւնը վրայէն վերցընել եթէ կարելի է, անոր համար դէմ կը դառնան ու պատերազմ կը յարուցանեն այն միջոցին դէմ, որ նոյն ճոխութիւնը իրեն վրայ կը միարանէ: Աս նենգութիւնը նաեւ աշխարհական իշխաններու դէմ ալ կը բանեցընեն: Անոնց ալ խորհուրդ կու տան որ ժողովրդեան ընտանի ըլլալու համար, իրենց արտաքին մեծփայլելութիւնը մէկ դի ձգեն, որպէսզի ասկից մերկացած ըլլալով, իրենց աւագութեան գաղափարը ժողովրդեան մտքէն նուազի, եւ աւելի դիւրին ըլլայ ապստամբութիւն հանելն ու զիրենք աղքուծական ամբողջութեան վար ձգելը: Նմանապէս եթէ կարող ըլլային Քահանայապետն ալ ան աստիճանի հասցընել, որ սոսկ Քահանայի մը հաւատար ըլլայ, զինքն ալ կամաց կամաց բազմութեան առջին արհամարհելի ընել կ'ուզէին, որպէսզի ժո-

դո՞ղքոց անոր հոգեւոր իշխանութեանը գլուխ ծռելու պատրաստականութիւնը նուազեցրենն:

Ահաւասիկ մեկնուեցաւ պատճառը, որուն համար այնչափ դառնութեամբ կը խօսին Քահանայապետին վրայ, խոնարհական կերպարանքով մը Աւետարանական աղքատութեան սէր կեղծաւորելով:

Ասոր համար չեն կրնար տանիլ, որ այնչափ եւ այնպիսի պատուով մեծարուի, ժողովուրդը անոր առջեւը ծունկի վրայ իջնան, ոտքը պագնեն եւ ուրիշ ասոր նման բաներ: Այսպէս անդադար կը զրուցեն, թէ ինք Քահանայապետն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ առաջին Եպիսկոպոս եւ թէ մեզի պէս մարդ մըն է: Այս ամենայն խիստ բարակ ատելութիւն մըն է, որ ունին Սուրբ Եկեղեցւոյ դէմ: Արդ դուք պէտք էք ասոնց պատասխան տալ թէ ոչ միայն առաջին Եպիսկոպոս է, այլ նաեւ ստուգիւ ճշմարիտ իշխանութիւն ունի ամէն Եպիսկոպոսներուն վրայ. թէ մարդ է ինչպէս մենք, բայց արժանաւորութիւն մ'ունի, զորն որ մենք չունինք. թէ այո՛ մարդ մըն է, բայց մարդ մը, որուն Յիսուս Քրիստոս յաւիտենական ճշմարտութիւնը իր առաջակայութիւնը խոտացաւ, որպէսզի երբեք չսխալի ճշմարտութիւնը սորվեցրնելու համար. այո՛ մարդ մըն է, բայց անոր վրայ Յիսուս հաստատեց իր Եկեղեցին. այո՛ մարդ մըն

է, բայց ձեռքն ունի Յիսուսին իրեն տուած երկնից արքայութեան բանալիները. այո՛ մարդ մըն է, բայց ունի իշխանութիւն արձակելու եւ կապելու երկրիս վրայ ամէն բան, եւ Յիսուս խոստմամբ հաստատեց թէ ինքն ալ պիտ'որ ճաննայ եւ ընդունի ինչ որ ինք ընելու ըլլայ. այո՛ մարդ մըն է, բայց է կենդրոն, գլուխ, եւ կատարումն բովանդակ Եկեղեցւոյ. ան ձայնն է՝ որով Յիսուս կը խօսի ամէն Հաւատացելոց հետ:

Եւ եթէ իրեն ոտքը կը համբուրենք, ասիկա մեր ունեցած պարտաւորութենէն շատ քիչ է: Ինչու որ անոր առջեւը չենք խոնարհիլ՝ վասնզի մարդ է, այլ վասնզի աստուածային ճոխութեամբ զարդարուած մարդ է, եւ այս ճոխութիւնն է, զորն որ առանձինն իրեն վրայ կ'ուզենք ճաննալ այնպիսի մեծարանքով: Այն դժբախտներուն, որոնք ուրիշ աչք չունին բայց եթէ մարմնոյ աչքը, եւ հոգւոյ աչքով բոլորովին կուրացեալ են, կրնայ ասիկա չափէ դուրս հպատակութիւն մը երեւնալ. բայց անոնց որոնք բաները շիտակ կը տեսնեն, բոլոր այն հպատակութիւնը ոչինչ կ'երեւայ: Ի՞նչ կ'ըսէիր խլուրդին, թէ տրտնջար որ արեւ չկայ. Ա՛հ, եթէ արծուի աչքեր ունենայիր, արեւը կը տեսնէիր: Նմանը ըսէ ասոնց ալ. ինչու որ մարմնաւոր մարդիկ են, եւ բաւական չեն այնչափ բարձրանալու, որ կարող ըլլան երկնաւոր առաքինութիւններն իմանալ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ •

Յ--նէր--րդ Ի--քէ--նի--ն: Ներ--ը--նի--ն Է--
 3----|--ն--նի--ն:

Անբնական շքեղութիւնը որ Հռոմայ արքունեաց առաջնորդներուն վրայ կ'երեւայ, չի կրնար պահուիլ առանց պատշաճաւոր ծախուց, եւ ահաւասիկ ասկից կը ծագի հոգեւոր բաներով տուր եւ առնելու հարկաւորութիւնը: Ասանկ կը խօսին այն ողորմելիները, որոնք կ'ուզեն զձեզ Ս. Եկեղեցւոյ գրկէն հանել գուրս նետել: յառաջ կ'անցնին եւ կը պատմեն ձեզի, թէ ինչպէս Հռոմ դրամ կը ժողվուի վաճառելով ներողութիւնները, ամուսնութեանց տնօրինումները, առանձնական մատուռ շինելու իշխանութիւնները, եկեղեցական բարերարութեանց հանդերձաւորութիւնները, Սրբոց մատուցները եւ այլն եւ այլն: Թէ ասոնց հաւատալու ըլլաք, հոն ամենայն ինչ գնում վաճառում եւ փոփոխութիւն է, առանց ոչ Աստուծոյ, ոչ աշխարհքէս եւ ոչ իսկ սուրբ բաներէն ակնածելու: Եւ այս ամէն բան աղէկ մը նշանակելու համար, արդէն իրենց սեպհական բառն ալ հնարած են, եւ զՀռոմ Քահանաներու մեծ խանութը կ'անուանեն: Հիմա, իմ սիրելիքս, լսեցէք. քանի մը խօսք միայն ունիմ բսելու այս ամէն ամբաստանութիւններուն վրայ, եւ ամէն բանէն յառաջ ներողութեանց

վրայ, որոնց համար այնչափ աղմուկ կը հանեն. եւ դուք կը տեսնէք ասոնցմէ թէ ինչ տեսակ կրօնք է Բողոքականութիւնը, որն որ կանգուն կենալու համար այդպիսի զրպարտութիւններու դիմելու հարկաւորութիւն ունի:

Առաջին ամբաստանութեան առիթը կ'առնեն ներողութիւններէն, որոնք իրենց խօսքին նայելով՝ այն վաճառքն են, որ Հռոմայի առատ եկամուտը կը պտղաբերեն: Լաւ է, այս խօսքերնուն պատասխանը շուտ մը ի գործոց տալու համար, հարցուցէք իրենց, ինչ ստակ վճարած են երբեք ան ամէն յորելեաններուն եւ ներողութիւններուն համար, որոնց հրատարակութիւնը կեանքերուն մէջ մինչեւ հիմա լսած են: Ինչ հատուցեր են գոնէ այս վերջին հրատարակութեանց համար, որ Բաւ Պիոս Թ. Քահանայապետը, մէկտեղ առնելով յիսունութին տուածներն ալ: Ո՞վ երբեք իրենցմէ ստակ ուզած ունի նոյնպիսի հոգեւոր բարիքներու մասնակից ըլլալու համար: Գուցէ ձեզի պատասխան կու տան, թէ այսպիսի բաները իրենց հոգը չէ: Անանկ ըլլայ. բայց եթէ հոգ չենելու ըլլային, գուցէ բան մը պիտ'որ հատուցանէին: Բաց ասկից՝ տարւոյն ընթացքին մէջ այլ եւ այլ հանդիսութեանց մէջ դրուած են սուրբ ներողութիւններ, որոնք ամպիոններէն կը հրատարակուին հաւատացելոց, եւ ասոնց ծանուցումներն

ալ գրուած կախուած են Էկեղեցիներու դռներու վրայ, արդ ո՞վ երբեք ստակ մը տուած է ներս մտնելու, մասնակից ըլլալու համար: Այս հոգեւոր նպաստները տրուած են բովանդակ աշխարհքիս երեսը տարածուած Միաբանութիւններու եւ Էկեղեցիութիւններու, կապուած են անբաւ բարեպաշտական գործքերու վրայ, եւ ո՞վ երբեք երազեց, թէ նոյն շնորհքները ստանալու համար հրամայուած բարեպաշտ գործքերէն զատ ուրիշ բան հարկաւոր է: Ո՞ր են ուրեմն Հռոմայի շահերը եւ ներողութեանց այնչափ եկամուտները:

Իսկ եթէ հիմա այսպէս չէ՝ ալ, կ'ըսեն, ասանկ էր անցեալ ատենները, եւ պատմութիւնները մեզի կը յիշեցնեն, թէ Ճշգիւ այն վաճառմունքներուն համար էր, որ Մարտինոս Լուտեր ելաւ բողոքեց Էկեղեցւոյ դէմ: Էս ալ պատասխան կուտամ՝ թէ պատմութիւնները շատ գէշ կարդացեր են անոնք, որոնք պատմութեանց մէջ այս ամէն ստութիւնները գտեր են, որովհետեւ ոչ անցած եւ ոչ հիմակուան ատեններս երբեք մէկը ներողութիւն վաճառած ունի: Կաթողիկէ Էկեղեցւոյ մէջ հոգեւոր բարիքները վաճառելը չէ թէ միայն ամենածանր մեղք է, այլ գրեթէ հաւատոյ մոլորութիւն մը կը համարուի, որովհետեւ շատ դէպքերու մէջ հերետիկոսի տեղ դրուեցան Սիմոնականները, որոնք Ճշգիւ այսպիսի անօրէնութեամբ պղծ-

ծեալ էին, եւ ամէն ատեն Ս. Էկեղեցին զիրենք հալածեց: Իսկ ներողութիւններու նկատմամբ ամէն մարդ գիտէ, թէ որչափ հրամանագիրներով Ս. Էկեղեցին արգելած է որպիսի եւ իցէ զեղծումն, զորն որ իր պաշտօնատէրներէն ոմանք կրնային ընել:

Իսկ այն որ քանի մը տղէտներու առիթ տուաւ մոլորելու եւ շատերուն անիրաւութեամբ չարախօսելու, ահաասիկ աս է: Ս. Էկեղեցին երբ այս նպաստները կը շնորհէ, ինչպէս են սուրբ ներողութիւնները, սովոր է հաւատացելոց քանի մը բարեպաշտութեան եւ ապաշխարութեան գործքեր պատուիրել, որպէսզի թէ՛ աւելի արժանաւոր ըլլան եւ թէ՛ ասիկա հատուցում մ'ըլլայ պարտաւորութեանց որ կը թողուին: Իսկ ապաշխարութեան գործքերը ըստ Ս. Գրոց գլխաւորաբար երեք են՝ աղօթք, ծոմապահութիւն եւ ողորմութիւն, եւ ասիկա ծանօթ է ամենուն որոնք Քրիստոնէական Հաւատոյ առաջին տարերքը գիտեն: Արդ՝ ինչպէս որ Ս. Էկեղեցին դեռ պատշաճ չհամարեցաւ, իր թշնամեաց շատիւստութեանցը, կամ նաեւ ոմանց գաղջ որդւոց տրտունջներուն համար, բարի գործքերու ցանկին մէջէն ողորմութիւնը վերցնել, եւ ոչ ալ հրաժարել այն իրաւունքէն, որ ունի հաւատացելոց պատուէր տալու, որ ողորմութիւն ընեն, նոյնպէս ալ երբոր ինք աս ողորմութիւնն ընելը պատշաճ կը համարի

Ներողութիւն ստանալու համար, անատենը նոյնը կը յանձնէ այնու եղանակաւ, ինչպէս աղօթքն ու ծոմապահութիւնը պայման կը դնէ ներողութիւններն ստանալու համար:

Եւ եթէ ոմանք՝ անարգ ու շահասէր հոգիք՝ ասկից առիթ կ'առնեն Եկեղեցին զրպարտելու, ասիկա բոլորովին իրենց շարութիւնն է: Բաց ասկից եղանակը որով վճիռ կը տրուի այսպիսի դէպքերու մէջ ողորմութիւն ընելու: այնպէս խոհեմական եւ այնպէս անշահախնդիր է, որ որչափ ալ մէկը աշուրները սրէ՝ երբեք բան մը չի կրնար գտնել քամահելու: Եկեղեցին շատ անգամ երկու եղանակաւ այս տրամադրութիւնը կ'ընէ. կամ մեր կատարեալ ազատութեանը կը թողու ողորմութիւն ընել որուն որ կ'ուզենք, եւ կամ մասնաւոր վախճանի մը համար կը սահմանէ: Թէ մէկուն եւ թէ՛ մէկային մէջ, ինքն ամենեւին մեր դրամը չի սեպհականներ: Այսպէս մէկ անգամին աւելի տեսանք, որ հրամայուած գործքերու մէջ ընդհանրապէս ողորմութիւն ընելն ալ սահմանուած է ԅորելեան ներողութիւնը ստանալու համար, բայց աս առիթներուն մէջն ալ հաւատացեալները կ'ընտրեն այն աղքատները որ կ'ուզեն, ան այրիները եւ այն որբերը, որոնց վրայ դուժ մը կը զգան, եւ հոս ստուգիւ վաճառականութեան եւ ոչ ստուերը կայ: Ուրիշ առիթներու մէջ ողորմու-

թիւններ սահմանուած են կամ Սուրբ Երկիրները՝ Քրիստոնէական բարեպաշտութեան սիրելի տեղուակքը պահպանելու, կամ Ս. Հաւատքը տարածելու, կամ Քրիստոնէից համար՝ որոնք տաճկական զերութեան մէջ կը հեծէին, կամ Հիւանդանոցներ շինելու եւ կամ ասոնց նման ուրիշ գործքերու համար, եւ այս առիթներու մէջ դրամը կը յանձնուէր անոնց, որոնց կը վերաբերէր, եւ ոչ հոս ստուեր վաճառականութեան կը տեսնուի:

Գայթակգութեան մեծ քարն եղաւ Հռոմայի Ս. Պետրոսի Եկեղեցին շինելու համար Լեւոն Ժ. Քահանայապետէն սահմանուած ողորմութիւնը: Ասիկա նախ առաջին Մարտինոս Լուտերի առիթ տուաւ Եկեղեցւոյ դէմ ելլելու, եւ մինչեւ մեր օրերը մշտնջենաւոր պատճառ մըն է Բողոքականներուն Եկեղեցւոյ դէմ զրպարտութեանց: Բայց ահա ասիկ քիչ խօսքով հարազատ դէպքը: Մեծ Քահանայապետը ԅուլիոս Բ. մեծագործ գաղափարն ունեցաւ Հռոմ Առաքելոց իշխանին նուիրուած տաճար մը կանգնելու, այնպէս որ նուազ անարժան ըլլայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Մեծ վայելելութեանը. եւ Լեւոն Ժ. իր յաջորդը գործքը յառաջ տանելու եւ կատարելու համար հրաւիրեց Կաթողիկէ տիեզերաց ամեն հաւատացեալները, որ իրենց ողորմութեամբը գործակից ըլլան: Բայց աւելի ազդեցութեամբ բանը

յառաջ տանելու համար քանի մը ներողութիւններ հրատարակեց, զօրոնք կրնային ստանալ ամէնքը, որոնք իրենց ողորմութիւններովը գործակից կ'ըլլային աստուածային պաշտաման եւ քրիստոնէական բարեպաշտութեան այսպիսի մեծ գործքի մը: Հիմա՛յ ասոր մէջ ի՞նչ բան կայ քամահելու: Կամ՝ ուրանալու է, որ Ս. Եկեղեցին չունի իշխանութիւն՝ ներողութիւն շնորհելու, բայց ասիկա ի սկզբան եւ ոչ Մարտինոս Լուտեր յանդգնեցաւ ըսելու, որովհետեւ ուրիշ բանի դէմ չէր իր հակառկութիւնը, բայց եթէ տեսակ մը զեղծմունքներու, որ կ'ընէին նոյն ներողութեանց քարոզիչները, այնպիսի զեղծմունքներու՝ զօրոնք նոյն իսկ Ս. Եկեղեցին դատապարտեց ու շուտով սանձահարեց. եւ կամ հաստատելու է, թէ աստուածային պաշտաման գործք մը չէ տաճար կանգնել Աստուծոյ Մեծփայելութեանը. սակայն Բողոքականները, որոնք Ս. Գրքով այնչափ բարձրաձայն կը պարծին, զոնէ պէտք էին գիտնալ, որ Աստուած հին օրինաց ժամանակէն վեր այնչափ սէր ու նախանձաւորութիւն ցուցուց իր Տաճարին փառաւորութեանը, մինչեւ ինք յայտնեց անոր բովանդակ յատկագրիժը, ինք անոր ամէն զարդերը սահմանեց, մինչեւ նաեւ ինքն էր որ տուաւ իմաստութիւն ու գիտութիւն երկու արհեստաւորներու, որպէսզի քանի մը ազնիւ

ու բարակ գործքեր ամենայն գեղեցկութեամբ ու կատարելութեամբ գլուխ հանեն: Արդ՝ ո՛ւր է հոգեւոր բարիքներու առուտունն ու վաճառքը: Յորչափ որ Բողոքականները չեն ցուցնեն, թէ բաներն ուրիշ կերպ եղած են, մենք միշտ կարող ըլլանք պիտ'որ ըսելու, թէ երբոր իրենք աս նիւթիս մէջ Ս. Եկեղեցին կը նախատեն, կամ չեն գիտեր ինչ կը զրուցեն, կամ զրպարտիչ են, որ պարզամիտները կ'ուզեն մոլորեցնել:

Եւ որովհետեւ ներողութեանց վրայ է խօսքերնիս, հոս ուրիշ զրպարտութիւն մ'ալ աւելցրեմ, զորն որ նոյն պատճառաւ Բողոքականները Եկեղեցւոյ վրայ կը նետեն: Կ'ըսեն թէ այս թողութիւններու եւ յորելեաններու գիւրութիւնները, մեծապէս կ'օգնեն մեղքերը յաճախելու. ինչու որ հաւատացեալները ինչպէս կըրնան զսպուիլ մեղք չգործելու, երբոր գիտեն թէ այնչափ գիւրին է թողութիւն առնելը: Բաց ասկից՝ Քրիստոնէայք ի՞նչպէս բարի գործքերու մէջ պիտ'որ յառաջանան, երբ ներողութեանց միջոցովը այնչափ գիւրին կ'ըլլայ երկնից ճամբան: Արդ՝ իմ սիրելիքս, իրաւ որ զարմանալի են այս դժուարութիւնները Բողոքականներուն բերանը: Ասոնք՝ կը սորվեցնեն, թէ ամենեւին հարկաւոր չեն բարի գործքերը, թէ երկինք հասնելու համար բաւական է Հաւատքը, թէ ձիւթէն աւելի սեւ հոգի մը՝

բաւական որ հաւատայ թէ Աստուծոյ առջեւ արդարացած է, ասով միայն ձեռնէն աւելի մաքուր կ'ըլլայ. եւ այս գեղեցիկ վարդապետութիւնը սորվեցընելէն ետքը՝ կու գան կեղծաւորի երեսով մը ու կ'ողբան բարի գործքերու նուազելը եւ մեղանշելու դիւրութիւնը: Իրաւցրնէ ասիկա Հրէից կեղծաւորութիւնն է, որոնք խիղճ չէին ըներ զՅիսուս սպաննելու, բայց խղճերնին կը զարնէր տօնի որ դատաւորին ատեանը մտնելու:

Բայց որպէս զի աւելի պայծառ տեսնէք, թէ ինչպէս զձեզ կը խարեն այսպիսի բարեպաշտական երեւոյթներով. միտքերնիդ բերէք ինչ որ աս նիւթիս վրայ կ'աթոռիկէ Եկեղեցին կը սորվեցընէ: Մեղքի մէջ երկու բան կայ գիտելու. կայ յանցանք՝ որ զԱստուած կ'արհաւիրէ, կայ պատիժ՝ որուն արժանաւոր կ'ըլլայ յանցաւորը: Արդ՝ յանցանք ըստ կաթողիկէ վարդապետութեան չի թողուիր՝ եթէ ոչ Ապաշխարութեան Խորհուրդով, կամ իրօք ընդունելով նոյն Խորհուրդը ուր կարելի է, կամ գոնէ բաղձալով նոյն Խորհուրդն ընդունելու: Երբոր մէկը միջոց չունի անոր մերձենալու, միայն թէ աս բաղձաւորն վրայ աւելցընէ կատարեալ զղջումը: Իսկ յորժէս կամ բոլորովին եւ կամ ըստ մասին կը շնորհուի նոյն Խորհուրդին մէջ ըստ առաւելութեան կամ նուազութեան կատարեալ

զղջման ապաշխարողին, եւ կամ կը մնայ հատուցանելի այս կամ անդիի աշխարհք ժամանակաւոր պատժական հատուցմամբ: Արդ՝ աղէկ միտք առէք, ներողութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ մասնական կամ կատարեալ թողութիւն՝ մեղաց համար պարտաւոր չորէն, բայց ոչ երբեք յանցանք թողութիւն է. ուստի՝ ներողութիւն չ'ընդունուիր, բայց եթէ մեղաց վրայ որբալէն, մեղքէն զզուելէն ու հոգին մաքրելէն ետքը: Ինչպէս ուրեմն ներողութիւնը մեղքի կը յորդորէ: Մտքերնուդ մէջ երեւակայեցէք, որ մէկը տեսնելով լողացող մը որ ծովեզերքէն դէպ ի բաց ծովին մէջ կը յառաջանայ, ծանրութեամբ մը ըսէ քովիններուն, թէ անոր համար այն լողացողը այնչափ բացը կ'երթայ, վասն զի կառք մ'ունի, որ զինքը ցամաք պիտ'որ բերէ. դուք ինչ պատասխան կու տայիք: Ախորժակով մը կը խնայիք, եւ կ'ըսէիք. կառքերը ջրերու մէջ չեն երթար, հարկ է ցամաքն ըլլալ՝ որ կառքը գործածուի: Իսկ երբոր կը լսէք Բողոքականէ մը, որ ձեզի ծանրութեամբ կը զրուցէ թէ Ուղղափառները դիւրին կը մեղանշեն, վասն զի պատրաստ է իրենց թողութիւնը ներողութեամբ, դուք ալ նոյնը պէտք էք ըսել. Ներողութիւններով մեղքերը չեն թողուիր, հարկ է որ նախ ջնջուած ըլլան, որպէսզի կարող ըլլանք ընդունիլ նաեւ պատիժներուն

Թողութիւնը: Եւ ինչպէս այն լողացողը, եթէ ուրիշ միջոց չունի ցամաք դառնալու, բայց եթէ կառքը, կրնայ աչքն առնուլ խղդուիլը երբոր կ'ուզէ. այսպէս այն մեղաւորն ալ, որ փրկութեան հասնելու համար չ'ուզեր ուրիշ միջոց ի գործ դնել, բայց եթէ ներողութիւնները, կրնայ ինք զինքը որոշել դատապարտութեան երթալու: Արդ ասանկ ըլլալով Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը, ինչ իմաստ ունի այն դժուարութիւնը, զորն որ այդ իմաստունները այնչափ վստահութեամբ ու պարծանօք յառաջ կը շարժեն:

Ան ալ ճշմարիտ չէ, որ կ'աւելցընեն, թէ ներողութեանց պատճառաւ բարի գործքերը կը նուազին. ինչու որ նոյն ներողութիւնները ստանալու համար զանազան բարի գործքեր կը սահմանուին, ինչպէս՝ աղօթք, ծոմ, ողորմութիւն, առանց յիշելու թէ ներողութեանց ստացումն ալ շատ աղէկ բարեգործութիւն մըն է. ինչու որ անոր մէջն է կրթութիւնն Հաւատոյ Աստուծոյ խօսքին վրայ, անկեղծ գործք խոնարհութեան՝ ինք զինք Աստուծոյ առջեւ արժանի պատժոց ծանշնալով, բաղձանք մը Աստուծոյ արդարութեանը հատուցում՝ ընելու, եւ միանգամայն Յիսուսի անդին արեանը փառաւորութիւնը, որուն արժէքովը մեր արժանաւորած պատիժները կը թողուին: Այս ամենայն առանց յիշելու Ս. Եկեղեցւոյ

յորդորանքը, որ կու տայ մեզի անդադար, Ս. Ներողութիւններով միայն չչատանալ, հապա անոնց հետ նաեւ ամէն տեսակ բարեգործութիւնները միացընել:

Համոզուած են ասոնց վրայ Բողոքականները, այսու ամենայնիւ չեն ուզեր ձայներնին քաշել: Ուղղափառներուն ներողութիւնները, կ'ըսեն դարձեալ, անիրաւութիւն են Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ Փրկագործութեանը: Եւ ինչ եղանակաւ: Երկու եղանակաւ, պատասխան կու տան, մէյ մը՝ վասն զի Ուղղափառները ներողութեանց մէջ կը պահանջեն որ տեսակ մը գործքեր ընենք, իրրեւ թէ դեռ այնպիսի գործքերու հարկաւորութիւն եղած ըլլայ թողութիւն գտնելու համար Յիսուսի Փրկագործութենէ ետքը. եւ երկրորդ՝ վասն զի Ուղղափառները Յիսուսի հատուցումներուն վրայ կ'աւելցընեն նաեւ Աստուածածնայ եւ Սրբոց հատուցումները, իրրեւ թէ առջինները բաւական եղած չըլլային: Արդ՝ իմ սիրելիքս, գոհութեամբ այս ամէն դժուարութիւններուն պատասխանը կու տամ, որովհետեւ առջեւս դաշտ մը կը բանան ձեզի աղէկ մը Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը մեկնելու:

Նախ առաջին՝ պէտք էք գիտնալ, որ ամէն բարի գործքերնուս մէջ կրկին արժէք կան, կայ արդիւնք մը, որով յաւիտենական կեանքը կը ստանանք, կայ նաեւ

ասոնցմով ամենեւին չեն ճանչնար, թէ ինչ է փրկագործութիւնը: Ինչու որ Յիսուսի մեղի համար կատարած փրկագործութիւնը յայսմ չի կայանար, որ զմեզ ազատ րրած ըլլայ մեր մասնակցութիւնը ի գործ դնելէն: Ամենեւին ոչ: Փրկագործութեան անսահման բարերարութիւնը յայսմ կը կայանայ որ երբ մենք կարող չէինք առանց փրկագործութեան բան մը գործել, որ մեզի յաւիտենական կեանքն արժէր, ոչ հաւատալ, ոչ մեր մեղաց վրայ զղջալ, ոչ սիրել զԱստուած ինչպէս պատշաճ էր. Յիսուս իր անգին արեամբը ընդունեցաւ մեզի աս անբաւ շնորհքը, որ այս ամենայն կարող ըլլանք ընել այնու եղանակաւ, որ մեզի արժէ ի փրկութիւն: Բայց աս շնորհքն ընելէն ետքն ալ, ոչ միայն չի մերժեր մեր գործակցութիւնը, հապա նոյնը կ'ուզէ, կը պատուիրէ, կը պահանջէ ամենայն եղանակաւ: Սուրբ Աւետարանները մեզի կը ծանուցանեն որ պարտական ենք ապաշխարութիւն ընել, պարտական ենք ծով ու պահճ պահել, պարտական ենք աղօթել, պարտական ենք Ս. Խորհուրդներն ընդունիլ, պարտական ենք մեր ընկերաց ողորմութեան գործքեր ընել, եւ ասոր նմանները: Յիսուս Քրիստոս դատաստանին օրը անարգեալները դատապարտելուն պատճառ պիտ'որ բերէ բարի գործքերնուն պակասութիւնը, ինչպէս ընտրեալները վարձատրելուն պատ-

ճառ պիտ'որ բերէ բարի գործքերուն գործադրութիւնը:

Առողջ միտքը կորսնցուցած պէտք է ըլլայ մէկը՝ ասիկա չիմանալու համար, իսկ չարագոյն եւս՝ հակառակելու համար: Ի՞նչ պիտ'որ ըսէիք Գեղացւոյ մը համար, թէ անիկա աստուածային նախախնամութեան, որմէ իր անունդը կը յուսայ, անիրաւութիւն չընելու պատճառանքով, ալ չուզէ երկիր բանեցընել, ոչ սերմանել, ոչ հերկել, ոչ հնձել եւ ոչ իր պարէնը շտեմարանը ժողվել: Պիտ'որ ըսէիք թէ խենթ է անիկայ: Աստուածային Նախախնամութիւնը յայսմ կը կայանայ, որ կը պահէ՝ մեր գործութիւնը գործելու, մեզի օգտակար անձրեւները կը խրկէ, մեզի աւելը կը ծագէ, հովերը կը յարուցանէ եւ ինչ որ հարկաւոր է հունձրի. բայց չի մերժեր, մանաւանդ թէ կ'ենթադրէ ու կը պահանջէ նաեւ մեր աշխատութիւնը, մեր գործքը: Հիմա նոյնն ըսէք մեր դիպուածին մէջ: Յիսուսի Փրկագործութիւնը մեզի ամէն հարկաւոր միջոցները հոգացած է բարեգործելու, այնպէս որ առանց անոր երբեք բարեգործութիւն չէինք ունենար, բայց նոյն փրկագործութիւնը մեզի չի մերձնար, եթէ մենք ալ մեր գործակցութիւնը չենք ըներ: Այժմ անգամ մը պայծառ իմանալ, թէ ո՞ւր կ'երթայ կը հասնի այնպիսի ամբարշտական գովեստը, որով կը բարձրացընեն Բողոքականները

զՓրկագործութիւնը: Ո՛հ, Յիսուսի սէրը
չէ՛, անոր աստուածային արեանը յարգն ու
պատիւը չէ՛, պատճառանք մըն է՝ որ յա-
ռաջ կը բերեն իրենք զիրենք ապաշխա-
րանք քաշելու, բարեգործութեան մէջ
կրթելու ամէն պարտաւորութենէ ազա-
տելու համար:

Բայց Յիսուսի հատուցմանը հետ Ս.
Սուսին եւ Սրբոց հատուցումներն ալ
միացնելը, Անոր անիրաւութիւն ընել
չէ՛: Ո՛չ ամենեւին, իմ սիրելիքս: Ինչու
որ եթէ մենք զանոնք այնպէս միացնե-
լինք, իբրեւ թէ Յիսուսի հատուցումները
բաւական չէին, առիկա ստուգիւ թշնա-
մանք մըն էր Յիսուսի: Բայց Վաթողիկէ
Եկեղեցին երբեք աս բանս չըրաւ եւ աս-
կից մեծապէս կը սոսկայ: Չանոնք կը
միացնէ, վասնզի ասով այնչափ աւելի Յի-
սուսի փառքը կ'առաւելու եւ իր յաղ-
թանակը աւելի եւս սքանչելի կ'ըլլայ:
որովհետեւ անոնցմէ կը տեսնուի թէ Յի-
սուս իր շնորհքովը ինչ կարող եղաւ գոր-
ծել իւր ծառաներուն վրայ, որոնց այն-
չափ օգնեց եւ այնպէս արժանաւոր ըրաւ,
որ կարող եղան այնպիսի մեծ գլուխ հա-
տուցմանց գիզել որ ոչ միայն իրենց,
այլ եւ իրենց եղբարցը բաւական էր: Եթէ
տեսնէիք Վայսր մը որ իր բոլորտիքն ունի
այնչափ եւ այնպիսի հարուստ պաշտօնեա-
ներ, որ անոնք ալ ուրիշներուն իրենց ա-
ռատաձեռնութիւնը կրնան ցուցնել, կ'ը-

սէիք երբեք թէ ասոնք իրենց մեծանձնու-
թեամբը Վայսեր նախատինք են: Բոլորո-
վին հակառակ, ինչու որ ասոնք աւելի
կը փառաւորեն զՄիապետը, որ կրցաւ
զիրենք այնչափ մեծցնել:

Ասկից յայտնի պիտ'որ երեւայ ձեզի,
թէ ինչպէս Ուղղափառները կը ծանշան
այն մեծ ճշմարտութիւնը, թէ Յիսուս
Քրիստոս է մի միայն Փրկիչը, մի միայն
Միջնորդը, մի միայն Ազատիչը ամենայն
մարդկան: Ինչու որ մենք կը խոստովա-
նինք սրտերնուս մեծ ուրախութեամբը՝
թէ մինակ Յիսուս զմեզ երկնաւոր Հօրը
հետ հաշտեցուց, մինակ Յիսուս մեզի հա-
մար արդիւնաւորեցաւ ամէն շնորհք, մի-
նակ Յիսուս կ'օգնէ մեզի բարի գործք գոր-
ծելու, մինակ Յիսուս մեր հատուցումնե-
րուն արժէք կու տայ: Եւ եթէ երբեմն
Սուրբերն ալ ընթացակից կ'ըլլան, կամ
բարեխօսելով մեզի համար, կամ մասնա-
կից ընելով զմեզ իրենց հատուցումնե-
րուն, ամենայն ինչ պարծանք, պատիւ,
փառք եւ գործք Յիսուսի է, որ սուրբե-
րը իր շնորհքներովը արժանաւոր ըրաւ որ
կարող ըլլան մեզի համար աղօթել եւ
մեզի համար հատուցում ընծայել, կը
բարեհաճի նաեւ իր գթութեամբը այն
հատուցմանց նուիրումը եւ այն աղօթք-
ներն ընդունիլ:

Բայց վերջապէս, դարձեալ կը զրու-
ցեն. դնենք թէ մէկ ժամանակաւոր պա-

տիժ մը միայն թողուի ներողութիւններով, սակայն ինչ իշխանութեամբ Եկեղեցին աս իրաւունքը կը բանեցընէ: Ես կրնայի ձեզի պատասխան տալ, որ եթէ Եկեղեցին աս իշխանութիւնը կը բանեցընէ, անտարակուսելի նշան է թէ իրաւունք ունի: Ինչու որ ինք անսխալ ըլլալով՝ չի կրնար իր իրաւունքներուն սահմանէն անդին անցնիլ, եւ ոչ ալ յափը տակել իշխանութիւն մը, որ իրեն տրուած չէ: Այսու ամենայնիւ ահաւասիկ ձեզի ուրիշ պատճառ մ'ալ: Վերը ձեզի բսի, թէ մեղաց մէջ երկու բան կայ մտածելու: Եւ զի ու զի: Լինապէտք է գիտնաք, որ Սուրբ Գիրքը մեզի կը սորվեցընէ թէ յանցանքին թողութիւն տրուելովը, միշտ պատիժն ալ թողուած չէ: Այսպէս օրինակի համար, Գաւթի մեղաց թողութիւն տրուեցաւ, բայց՝ դեռ մնաց, որ զաւկին մահուանը պատիժը կրէ: Այսպէս՝ Մովսէսի աղօթքովը թողութիւն տրուեցաւ Հրէից կռակաշատութեանցը եւ անհաւատարմութեանցը, որ գործեցին անապատին մէջ, սակայն նոյն անապատին մէջ ժամանակաւոր մահուան պատիժն իրենց տրուեցաւ. ուստի յայտնի կը տեսնուի, որ մեղքի մէջ յանցանքին պարտաւորութենէն զատ՝ կայ նաեւ պատժոյ պարտաւորութիւնը, որն որ յանցանքին հետ մէկտեղ միշտ չի թողուիր, Ճշգիւ ինչպէս երբեմն մեր մէջը կը պա-

տահի, որ մէկը իր մերձաւորէն փնտնէր եւ անիրաւութիւններ կրած ըլլալով, թողութիւն կու տայ անիրաւին, բայց կ'ուզէ որ տուած փնտնէրուն տեղը լեցընէ: Արդ՝ Յիսուսի Քրիստոսի Եկեղեցւոյ շնորհած կարողութիւնն ինչ է: Գուցէ թէ միայն մեղքերու թողութիւն տալու կարողութիւնն է: Ոչ: Յիսուս Քրիստոս շատ անգամ կրկնեց եւ ըսաւ, թէ Եկեղեցին ինչ որ կ'ուզէ՝ ըսէ, ինչ որ կ'ուզէ՝ ըսէ, որ ինչպէս որ Եկեղեցին Յիսուսի արդեանց մերձեցուցմամբ կը թողու մեղքերը, այսպէս Յիսուսի արդեանց մերձեցուցմամբ կը թողու պատիժն ալ, որն որ նաեւ ճշմարիտ կապանք մըն է հաւատացելոց: Եւ ասանկ ալ նոյնը միշտ իմացաւ եւ ի գործ դրաւ Ս. Եկեղեցին: Ս. Պօղոս Առաքեալը շնորհեց այն ժանօթ Վորնթացի ազգապղծին այսպիսի մէկ պատիժ մը Յիսուսի Քրիստոսի անուամբը, ինչպէս ինք կը զրուցէ: Ս. Մարտիրոսները հին ժամանակները, ինչպէս կը վկայեն Ս. Վիպրիանոս եւ Տերտուղիանոս, կը խնդրէին ու կ'ընդունէին շատ անգամ Եկեղեցւոյ օրինաւոր Հովիւներէն, որ շնորհէն այսպիսի պատիժ մը այն դժբախտներուն, որոնք տանջանքներու վախէն Ս. Հաւատքը ուրացեր էին հալածանաց ատեն, եւ ետքէն ապաշ-

խարութեան դարձած էին. յաջորդ ժամանակներու մէջ՝ Նիկիայի, Անկիւրիայի եւ Լաւողիկիայի ժողովքները կը ցուցնեն աւելի խոհեմական ծամբայ մը աս ներողութիւնները շնորհելու: Ս. Գրիգորի ատեններէն վեր ծանօթ է ներողութիւններու գործածութիւնը, զորն որ Բողոքականներէն եւ ոչ մէկը առանց յանդգնութեան կրնայ տարակուսի տակ ձգել: Ասոնց ամենէն աւելի ուրիշ բան մ'ալ կայ: Ընդհանուր ժողովքները, որոնք բովանդակ Եկեղեցւոյ անսխալ ձայնն են, նոյնը կը վաւերացնեն շատ եղանակաւ: Ալարամնտեան ժողովքը Ուրբանոս Բ. Քահանայապետէն կ'ընդունի սուրբ ներողութիւնները: Լատերանեան ժողովքը՝ Պասկաղիս Բ. էն: Իսկ Լատերանեան մէկալ ժողովքը, նոյնպէս Լիոնի ժողովքն ալ, յանդիմանելով զանոնք, որ կը ղեկ-ծանէին աշխարհական նպատակներու գործածելով ներողութիւնները, անոնց արդիւնքը նորէն հաստատեցին: Կոստանդեան ժողովքին մէջ դատապարտուեցաւ Ալիքլէֆ հերետիկոսին մոլորութիւնը, որ ներողութեանց կը հակառակէր: Մէկ խօսքով Ս. Եկեղեցին մինչեւ մեր օրերը միշտ այսպիսի ծոխութիւն կամ իշխանութիւն մ'ունեցաւ, եւ նոյնը միշտ գործածեց: Ահաւասիկ ուր հիմնուած կեցած է Ս. Եկեղեցւոյ իրաւունքը: Հիմնուած է Ս. Գրքերուն վրայ, հիմնուած է Աւանդու-

թեան վրայ, հիմնուած է անսխալութեան վրայ, զորն որ Յիսուս շնորհեց իր Եկեղեցւոյն իր աստուածային ներկայութեամբ:

Եւ այս ամենայն բաւական պատասխան ըլլայ անոնց, որոնք չեն ճանչնար Ս. Եկեղեցւոյ իրաւունքները: Բայց դուք բաւական մի համարիք միայն պահել նոյները ձեր Հաւատոյ բոլոր հաստատութեամբ, յառաջ դացէք եւ միշտ մէջերնիդ աճեցուցէք այս բարիքներուն յարգն ու համարումը եւ փոյթ եղէք ստանալու երբոր Ս. Եկեղեցին ձեզի առիթ կ'ընծայէ: Ամէն ժամանակ ճշմարիտ հաւատացեալներու սիրելի էին Ս. ներողութիւնները: Եկեղեցւոյ մեծ Սուրբերէն շատերը շատ անգամ պանդխտութեամբ ծամբորդութիւն ըրին թէ՛ Հռովմ եւ թէ՛ Պաղեստին այս հոգեւոր զանձերը ստանալու համար: Երբ որ Ծայրագոյն Քահանայապետները սկսան շրջանաւ հարիւր տարին մէյ մը եւ ետքէն ամէն յիսուն տարի, եւ վերջապէս ամէն քսանու հինգ տարի մէյ մը Յօրեյեանները հրատարակել, բովանդակ Քրիստոնեայ ժողովուրդք շարժեցան, եւ ղեռ կը յիշատակուի որ ժամանակ մը մինչեւ հարիւր հազար հաւատացեալք ամէն օր կը մօտէին ու կ'ելլէին Հռոմայ դռներէն, ամենքն ալ հեռաւոր երկիրներէ գալով ներողութիւն ստանալու համար: Այս էր մեր Հարց հաւատքը, թող ըլլայ մերն

նոյն մեղքերը չգործելու. եւ աս առթիւ մէջ բոլորովին ձրի է ամենայն շնորհքն, ինչպէս աղէկ գիտեն քահանայք, որոնք աս շնորհման համար ապաշխարութեան ատենին կը դիմեն, եւ հաւատացեալները՝ որոնք այնպիսի հարկաւորութեան առթի մէջ կը գտնուին: Մանաւանդ թէ որպէս զի պաշտօնեաներէն մէկը, որուն ձեռքէն պիտոր անցնին, զեղծում մը չընէ, մինչեւ թըղթին ճակատին վրայ չը տպուած է: Արդիմեն Հռոմ, որպէսզի ընդունին սրբոց մարմիններու նուիրական մասունքները, որ ինքն ունի եւ միշտ գետնափոր գերեզմաններու (Քաթաքրոմներու) մէջէն կը հանէ, եւ այնչափ փութով ու խնամով կը պահպանէ, որպէսզի իրենց վաւերականութիւնը չկորսնցնեն. բայց հոս ալ, Աստուած չընէ, որ դանկ մ'ալ առնու անոնց փախարէն, որոնք ի հարկէ ձրի պէտք է բաշխուին. իսկ թէ այս այսպէս է՝ կրնան վկայել հաղարաւոր օտարականներ, որ ամէն տարի Հռոմէն նոյն սուրբ մասունքները կ'առնուն միատեղ կը տանին:

Ոմանք ալ Հռոմ կը դիմեն շնորհքներ եւ արտօնութիւններ առնելու. որոնք որ ընդհանուր օրինաց բեկում մը կը պատճառեն, ինչպէս կը պատահի երբ որ մէկը, օրինակի համար, կ'ուզէ իրեն ընտանեաց համար առանձին մատուռ մը կանգնել, եւ այսպէս ազատ ըլլալ ժողովրդապետական եկեղեցին երթալէն: Այսպէս կը պատահ

հի, երբոր մէկը կ'ուզէ ամուսնանալ արեւնակցութեան աստիճանի մը մէջ, որ արգելուած է եկեղեցական օրէնքներէն: Արդ՝ Հռոմայ ընթացքը այսպիսի առիթներու մէջ այս է: Եթէ խնդրող անձը աղքատ է եւ ճշմարիտ հարկաւորութիւն ունի տնօրինման, կամ գայթակղութիւնը գաղթեցնելու, կամ մեծ օգուտ մը յառաջ բերելու համար, Ս. Եկեղեցին ամենայն գթութեամբ կը վարուի եւ այս շնորհքները կը տրուին առանց եւ ոչ ստակ մը վճարուելու, եւ ասիկայ այնչափ շատ անգամ կը պատահի որ այսպիսի տնօրինմունքներն առանձինն անուամբ ընդ կերպարանօք աղքատաց շնորհեալ կը կոչուին: Եթէ այն տնօրինմանց հարկաւորութիւն մը չկայ, հապա միայն խնդրողին առանձնական միութարութեանը համար է, ան ատենը Ս. Եկեղեցին սովորութիւն ունի տուգանք մը դնել յառաջ քան շնորհելը: Եւ ասիկա խիստ իմաստուն կարգադրութիւն մըն է շատ պատճառաւ: Եթէ հասարակաց օրէնքներն ամէն վայրկեան բեկանելու ըլլան, շուտով կ'եղծանին եւ ֆրասը ընդհանուր կ'ըլլայ: Չոր օրինակ եթէ ամէն ընտանեաց թոյլ տրուէր առանձնական մատուռ կանգնելու, ո՛ւր կը մնար հասարակաց աստուածային պաշտօնը, ո՛ւր բարի օրինակը զոր մեծամեծք պէտք է որ տան ժողովրդեան իրենց ներկայ գտնուելովը ժողովրդապետական հասարա-

կաց հանդէսներուն: Եթէ ծանր պատճառ մը չխնդրուէր, այլ բաւական ըլլար միայն առանձնական դիւրութիւնը, որ ամէնքն ալ կարող ըլլային ամուսնանալ այն աստիճաններու մէջ, որոնք իմաստութեամբ արգելուած են, որչափ անտեղութիւններ չէին պատահեր ընտանեաց մէջ: Ս. Խորհուրդը կը կորսնցնէր իր յարգը, տնական ընկերութիւնն իր ապահովութիւնը, ծամրայ կը բացուէր հազար ու մէկ ոճիրներու, զորոնք աւելի դիւրին է իմանալը քան մեկնելը: Ուր որ տուգանքն ու պատիժը, որ կը դնէ Ս. Եկեղեցին, հաւատացելոց շատերը ետ կը ձգէ այսպիսի աղաչանքներ ընելէն, եւ հասարակաց օրէնքը իր զօրութեան մէջ կը պահուի: Ուրեմն ո՛չ վաճառում է եւ ո՛չ ալ առուտուր տնօրինումը որ կը տրուի այսպիսի պայմաններով, այլ փոխարէն մըն է որ կը պահանջուի շնորհք խնդրողէն, որպէս զի չըլլայ թէ շնորհքը խիստ հասարակ բան մ'ըլլալով՝ եղծանէ օրէնքները, որոնք պէտք չեն եղծանել ընդհանրապէս:

Ուրիշ կողմանէ որչափ իրաւացի է, որ ասանկ ալ ըլլայ շատ պատճառներու համար: Նախ՝ այսպէս պատշաճ է, վասն զի արդար է, որ առաքելական աթոռը, որն որ այնչափ կրելու ծանրութիւններ ունի, այնչափ ժողովքներ, այնչափ պաշտօնատարներ պէտք է պահէ որչափ կը պահանջեն բոլոր աշխարհքիս եկեղեցական

հարկաւորութիւնները, մէկ կողմանէ ալ դրամական օգնութիւնն ունենայ, որ կարող ըլլայ հարկաւորութեանց դարման տանիլ, եթէ չ'ուզեր մէկն բսել, թէ Հռոմ՝ իրեն ծառայող պաշտօնատարները հոգալէն զատ՝ պարտաւոր է նաեւ զանոնք դարմանել, որոնք բոլոր աշխարհքիս եկեղեցական ընթացքին համար հարկաւոր են: Արդար է այնչափ աւելի եւս, որչափ որ այն պաշտօններուն մէջէն շատերուն կրնան բաղձալ եւ իրօք ալ հասած են մարդիկ աշխարհքիս ամէն կողմանէ: Արդար է, վասն զի այս եղանակաւ ամէնքն ալ ընդհանրապէս անոնց պահպանութեանը օգնական չեն ըլլար, հապա անոնք մասնաւորապէս, որոնք որ օգուտ մը կը քաղեն, եւ արդարութիւնը կը պահանջէ, որ ով որ շնորհք մը կը վայելէ, ծանրութիւնն ալ կրէ, որ անոր հետ կից է: Այսու ամենայնիւ այս ամէն տուգանքները որ կը ժողովին, այնչափ քիչ են, որ եթէ ծայրագոյն Քահանայապետը իր ընդհանուր ուղորմածութեամբը պիտոյից օգնութեան չհասնէր, իրաւքնէ իրենց պարէնը չէին կրնար գտնել այն պաշտօնատէրները, որոնք այնպիսի գործողութեանց մէջ կ'աշխատին: Բոլոր Եւրոպա հազար անգամ տեսած է տէրութեանց վիճակագրութիւնը, եւ շատ աղէկ գիտէ որ անգղիական սուտ եպիսկոպոս մը, որն որ ստուգիւ բան մը չի գործեր, ինչպէս նոյն իսկ Բողոքա-

կանները կը զրուցեն, կը վայելէ տասն անգամ աւելի եկամուտ մը, քան թէ Հռոմէական Վարդինալաց ժողովք մը:

Ար մնայ քանի մը խօսք ալ ըսել կոնդակներու, կամ Եկեղեցական բարերարութեանց հանգերձաւորութեան համար Հռոմ խրկուած դրամներուն վրայ: Քրիստոնեայք, որ կը ճանչնան Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը, աղէկ գիտեն, թէ Ծայրագոյն Քահանայապետն ընդհանուր մատակարար է Ս. Եկեղեցւոյ ստացուածոց, եւ թէ ուրիշ կերպ ալ չի կրնար ըլլալ, թէպէտեւ քանի մը ֆէպրոնեան, Վանէսփենեան, Բողոքական օրէնագէտներ Ս. Եկեղեցւոյ ամէն իրաւունքները աշխարհական տէրութեանց կ'ընծայեն, զորոնք Աստուծոյ տեղ դրած են: Եկեղեցւոյ ստացուածները Յիսուսի Քրիստոսի նուիրուած տուչութիւններ են անոնցմէ, որոնք օրինաւոր տէրերն էին, եւ ցորչափ որ սեպհականութեան իրաւունքը կը զօրէ, ցորչափ որ գողութիւնը անպատիժ չի կրնար մնալ, միշտ առաքելական աթոռին պիտ'որ վերաբերի անոնց գործածութիւնը սահմանելը ստացուածներուն որպիսութեան համեմատ: Արդ՝ առ խնդրոյս մէջ ինչ կ'ընէ Հռոմայ Քահանայապետը: Ինչ որ խոհեմ ընտանեաց հայր մը կ'ընէ, այսինքն է՝ այնպէս կը տրամադրէ իր տնտեսութեան յանձնուած ստացուածքները, որ կարող ըլլայ ամէն պիտայից դիմացն

առնել: Ուստի երբոր հարկաւոր կը համարի, կամ ընդհանուր Եկեղեցւոյ կառավարութեան մէջ ծառայող պաշտօնատէրներուն սննդեանը, կամ աղքատ Եկեղեցիները հոգալու, կամ Առաքելութիւնները պահպանելու, կամ Աղերանոցներ կանգնելու, կամ աստուածային պաշտաման ուրիշ գործքերը տեսնելու համար, այն ստացուածքներէն քիչ մը տուրք առնել, ուրիշ բան չ'ընեն, բայց եթէ իր գերագոյն պաշտաման պարտքը կատարել, եւ նոյն ստացուածներուն ուղիղ կիրառութիւնը ի գործ դնել, որոնք ըստ սուրբ Կանոնաց, աղքատներու ժառանգութիւն, մեղաց զներն են: Իրաւ է, որ ոմանք չեն հաւատար թէ կարելի բան է ստակ տրամադրել առանց անմիջապէս ձեռքին վրայ կաշէլու, (գուցէ ասիկա իրենց առանձնական փորձառութիւնն ըլլայ): Բայց Ս. Եկեղեցին Յուդայի վրայ հիմնուած չէ, այլ Առաքելոց վրայ, որոնք նոյնը աղքատաց եւ պիտներուն համար կը գործածէին, եւ միշտ ոտքի տակ առած էին:

Վերջին դժուարութիւն մ'ալ ասնութիւն մէջ անկից կը հանեն, որ ստակով, ինչպէս իրենք կ'ըսեն, տնօրինում կը տրուի ծոմ ու պահք պահելէն ազատ ըլլալու, ուստի որչափ որ կոկորզին ձայն ունին, կ'աղաղակեն թէ անիրաւութիւն է, սէր չկայ: Լաւ է, բայց գիտնաք որ հոս ալ զձեզ շատ եղանակաւ կը

խաբեն: Ուրեմն միտ դրէք նախ՝ որ հա-
րուստն ու աղքատը Էկեղեցին բրած չէ-
հապաթէ մէկն ու թէ՛ մէկալը Տէրն բրած
է իր ամենասուրբ վախճաններուն համար:
Եւրդ-Յէ-Յէ-Յէ-Յէ-Յէ-Յէ-Յէ Տէր: Որպէս
զի այս անհաւասարութեան մէջ պլեւ-
այլ առաքինութիւններն երեւան. աղքատ-
ներու վրայ խոնարհութիւն, համբերու-
թիւն, հպատակութիւն. հարուստներու
վրայ սէր, ողորմածութիւն, բարերարու-
թիւն, եւ այսպէս ամէնքն ալ ոմանք աս
եւ ոմանք ան ճամբով երանութիւնն ստա-
նան: Միտ դրէք երկրորդ՝ որ Ս. Էկեղե-
ցին մայր է թէ՛ ասոնց եւ թէ՛ անոնց, թէ՛
աղքատներուն եւ թէ՛ հարուստներուն:
Թէ՛ պղտիկներուն եւ թէ՛ մեծերուն. եւ
թէ՛ Յիսուսէն սորվելով՝ մասնաւոր գութ-
մունի աղքատներուն, այսու ամենայնիւ
մեծ հոգ ունի ամենուն փրկութեանն ալ:
Ասոր համար զամէնքը բարեգործութեան
կը յորդորէ. բայց որովհետեւ մեծ է իր
ընտրողութիւնը, ամէն մէկուն ան բանը
կը հրամայէ, որ իրեն կարելի է: Եթէ
աղքատները ողորմութիւն ընելու յորդո-
րէր, նոյնը անոնցմէ պահանջելու ըլլար,
դուք ինչ կ'ըսէիք: Իրաւամբ պատասխան
կու տայիք, թէ այնպիսի բան մը կ'ուզէ,
զորն որ չէք կրնար ընել, թէ ընտրողու-
թիւն չունի: Այսու ամենայնիւ երբ որ
Էկեղեցին աղքատները կը յորդորէ խոնար-

հութիւն ընելու, երբ որ իրենց քաջալե-
րութեան համար կը յիշեցընէ թէ Յի-
սուս ալ աղքատ եղաւ. եւ աղքատները
երանելի կուէց, մէկալ կողմանէ բարի գործ-
քերը իրենց կը թեմեւցընէ, մինչեւ նաեւ
շատ անգամ աղքատութիւննին մտածե-
լով՝ զիրենք թէ՛ ծոմէ եւ թէ՛ պահքէ ա-
զատ կ'ընէ: Իսկ հարուստները տարբեր
վիճակի մէջ են: Էկեղեցին իրենց նայելով
ինչ պէտք է ընէ: Զիրենք կը յորդորէ
որչափ կրնայ ողորմութեան եւ սիրոյ
գործքերը կատարելու: Էւ զիրենք աւելի
աղքեցութեամբ առ այս յօժարեցընելու
համար, կը շնորհէ նաեւ ինչպէս վերն ը-
սինք, քանի մը գէպքերու մէջ Սուրբ Նե-
րողութիւններ, եւ երբեմն երբեմն ողոր-
մութեան գործքերը կատարելուն համար
ուրիշ ծանրութիւնները իրենցմէ կը թե-
մեւցընէ, ինչպէս են ծոմերն ու պահքե-
րը, բարի գործքերու փոփոխութիւն մը
ընելով, եւ յայսմ շատ պատճառաւ մեծ
զգօնութիւն կը ցուցընէ:

Ասով կը յառաջացընէ նոյն իսկ աղ-
քատներուն օգուտը, որոնք որ իր աչաց
բերն են, գրեթէ ստիպելով հարուստ-
ները աղքատներուն համար առատասիրտ
եւ առատաձեռն ըլլալու: Քաղցրութեամբ
կը շարժէ հարուստները կատարել իրենց
վիճակին անանորինելի պարտաւորութիւնը,
այսինքն է իրենց աւելորդը աղքատաց
բաշխելու, ինչպէս իրենց կը հրամայէ Տէրն

¹ Լատ. Utriusque operator est Dominus.

մեր Յիսուս Քրիստոս: Մեծ ազդեցութեամբ զիրենք եւս կը քաշէ աս աշխարհքիս զգալի բարիքները սիրելէն, որն որ ամենէն վտանգաւոր ժայռն է, որուն կրօնան զարնուիլ, եւ այսպէս աս խոհեմական տնտեսութեամբ կը հոգայ ճշմարիտ բարին ազդատներուն, հարուստներուն եւ ամէն եկեղեցական ընկերութեան: Հիմա ուր է Բողոքականներուն երազած առուտուն ու վաճառքը:

Վերջապէս ամենայն անկեղծութեամբ աս ալ ըսեմ՝ ձեզի, որ մինչեւ կ'ամօնամ այս ամէն դժուարութիւններուն պատասխան տալու պարտաւորուելուս վրայ: Հարկ է բոլորովին անընկճան որդի մ'ըլլալ, մօրենէս ընչից գործածութեան համարը պահանջելու որ իր տնտեսութեանը յանձնուած են: Եւ ի՞նչ. աս է ուրեմն մեր յարգը որ ունինք Եկեղեցւոյ Յիսուսի անարատ հարսին: Արնայ Քրիստոնեայ մը հաւատալ, որ անիկա այնչափ քիչ յարգէ Յիսուսէն իրեն ձգուած բարիքները, այնպէս որ քիչ մը ստակի շահուն համար զանոնք անարգութեան մատնէ: Միթէ Յիսուսի որդիքն են ասոնք, որ այսպիսի անարգ թշնամամբ մը մօրենուն երեսը կը զարնեն: Ա՛հ, չեմ գիտեր՝ եթէ գերեզմաններէն յարութիւն առնելու ըլլային այն վեհանձն Քրիստոնեաները, որոնք Եկեղեցւոյ ձեռքը կը յանձնէին իրենց ունեցածը, արդեօք կրնային ճանչնալ այսպի-

սինքը իրեւ իրենց հոգւոյն եւ իրենց հաւատքին ժառանգները: Չեմ գիտեր, թէ արդեօք մօրենէն կրնային անցընել, որ ասոնք ալ ի հարկաւորութեան արիւննին Յիսուսի Քրիստոսի համար պատրաստ են թափելու, որոնք որ այնչափ լրութեամբ կը շարանան երբ քանի մը ստակ երբեմն Յիսուսի համար կու տան: Որ եւ իցէ առթի մէջ ըլլայ, սոսկացէք այսպիսի հրէշներէ, եւ ասկից ալ առիթ առէք ձեզի օրէ օր աւելի եւս սիրելու այն Եկեղեցին, որուն գէմ՝ հնար չէ հակառակիլ, առանց անմիջապէս ամօթալից պլանդակութեանց մէջ իյնալու:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Բ .

Երկուստեք իմացեալ էք, որ Բողոքականները երկրիս վրայ ապրող հաւատացեալները շփոթելէն ետքը, եթէ կարող էին՝ փորձել կ'ուզէին նաեւ զանոնք վրդովել, որոնք արդէն անդիի աշխարհքն անցած են, եւ կ'ուզէին զանոնք ալ Եկեղեցւոյ օգնութիւններէն, պատարագներէն եւ աղօթքներէն զրկել: Ասոր համար կը սորվեցընեն, թէ Քաւարան չկայ, թէ հաւատացեալները մեռածնուն պէս կամ Արքայութիւն կ'երթան, կամ դժոխք կը թափին. եւ թէ աս

եթէ ոչ Բաւարանք: Նաեւ Ս. Պօղոս
Կորնթացւոց թղթին մէջ կ'ըսէ թէ ո-
մանք պիտ'որ փրկուին, բայց այնպէս, իր
թէ հոգիք աշխատէ: Փիլիպեցւոց կը
գրէ, թէ Յիսուս աշխատէ ի բնական
դէպքով: Եւ ինչպէս, ինչպէս ինչպէս
նորապէս: Եւ զժողովին մէջ, ուր որ
դատաւարտեալները կը գտնուին, ստու-
գիւ ոչ ոք յարգութիւն կ'ընծայէ Յիսու-
սի անուանը, ուրեմն Բաւարանի մէջ փա-
կուած հոգիներն են, որ զինք կը մեծա-
րեն: Եւ դարձեալ յայտնի է որ ամենեւին
արատաւոր կամ պիղծ բան մը երկինք չի
մտներ, ինչպէս կը սորվեցնէ Ս. Յով-
հաննէս¹, եթէ ստոյգ է, որ նաեւ ար-
դարները շատ, թէ եւ փոքր պակասութիւն-
ներու մէջ կ'իյնան, ինչպէս կ'ուսուցանէ
Սիրաք², յայտնի է նոյնպէս որ տեղ մ'ալ
պէտք է ըլլայ, ուր կարող ըլլան մաքրուիլ
անոնք, որոնք ժամանակ կամ փոյթ չու-
նեցան կեանքերնուն մէջ նոյնն ընելու:

Եւ իրօք ասանկ ալ սորվեցուց Ս. Ե-
կեղեցին, ինչպէս կը ստուգեն Սուրբ Վար-
դապետը իրենց վաւերական վկայութեամ-
բը: Հոս տեղս մէկ բանին միայն առջեւ-
նիդ դնեմ, որպէս զի տեսնէք, թէ որչափ
սուտ եւ անիրաւ են այն ողորմելիները
որոնք կ'ըսեն թէ Բաւարանը քահանանե-
րու գիւտ մըն է: Ս. Էփրեմ իր հոգեւոր

¹ Ս. Կորնթ. Գ.

² Յայտն. ԻԱ.

³ Փիլիպ. Բ.

⁴ Սիրաք Ե.

կտակին մէջ աղօթք կը խնդրէ իր հոգւոյն
հանգստեանը համար: Կոստանդիանոս Կայ-
սրը ուղեց Եկեղեցւոյ մէջ թաղուիլ, որ-
պէս զի հաւատացեալները զինքն յիշեն եւ
իրեն համար աղօթեն, եւ այս բաղ-
ձանքն ունին մեր ատեններն ալ եռանդ-
նոտ Բրիտոնները: Ս. Յովհաննէս Ու-
կեքերան ազդեցութիւն կ'ընէ հաւատա-
ցելոց, որ եթէ անօգուտ են ննջեցելոց՝
կենդանեաց լալն ու ողբալը, ստուգիւ օգ-
տակար են ողորմութիւններն ու աղօթք-
ները: Ս. Հերոնիմոս կը գովէ զՊամմա-
քիոս, որ փոխանակ իր կնոջը գերեզմանին
վրայ ծաղիկ սփռելու, աղքատներու ողոր-
մութիւն բաշխեր էր անոր հոգւոյն նպաս-
տելու համար: Ս. Օգոստինոս կը յիշէ
պատարագները, որ մատուցուեցան իր
Մոնիկա մօրը համար, եւ Հերետիկոսու-
թեանց Գրքին մէջ կը գրէ թէ Աւրիոս
առաջին Հերետիկոսն եղաւ, որ զՔաւա-
բերան կը յանձնէն մեզի ննջեցելոց համար
աղօթք ընել, ինչ յանդգնութիւն է, որ
այս նոր ուսուցիչները կ'ուրանան Բաւա-
րանի գոյութիւնը:

Բայց չէ թէ միայն սատանայական
յանդգնութիւն մըն է ասիկա, այլ նաեւ
չսուած անգթութիւն մը այն խեղճ հո-
գիներուն դէմ: Ինչու որ՝ առանց հոս

լա՞ր, թէ անկից հանգստեան կը հասնին: Միթէ Ս. Պօղոս ըսա՞ւ որ ամէնքն ալ շուտ մը հանգստեան կը հասնին: Բայց կը հաւատա՞ք արդեօք. այս սնոտի ու չնչին պատճառներն իրենց ամենէն զօրաւորներն են, որ յառաջ կը բերեն Քաւարանն ու րանալու: Ստուգիւ վրանիդ կը ծիծաղին ասոնք, երբ իրենց մնչորութիւնները ձեզի կը ծախեն:

Թեպէտեւ չէ թէ մենք, քաւ լիցի, պատասխան կու տան, հապա քահանաներն են, որ ձեզի այդ յիմարութիւնները կը սորվեցընեն, վասն զի անոնք են, որ Քաւարանին հրոյն վրայ (իրենց խօսքերն են) պտուկնին կ'եռացընեն: Իրաւ որ եթէ ես ալ ուզէի յիմարին ըստ իւր յիմարութեանը պատասխան տալ, կրնայի ըսել թէ Աստուած այդ սրբապիղծները չէ թէ Քաւարանին, այլ ուրիշ կերպ հրոյ մը վրայ պիտի եռացընէ: Արնայի նաեւ ցուցընէլ, թէ որչափ վայելուչ է աս եղանակաւ խօսիլը անոնց, որոնք իրեւ Յիսուսի Քրիստոսի առաքեալները կ'ուզեն երեւալ, բայց այս ամենայն մէկդի ձգելով, ես իրենցմէ ամենէն յառաջ աս կը խնդրեմ. ի՞նչ կը վաստակին Քահանաները Քաւարանէն:

Աթոռիկէ Եկեղեցին կ'ուսուցանէ, թէ Քաւարանի հոգւոց կրնայ օգնութիւն ըլլալ աղօթքներով, Պատարագ տեսնելով, ծամապահութիւններով, ողորմու-

թեամբ, եւ ամէն տեսակ բարի գործքերով: Հիմայ ի՞նչ կը վաստակին քահանաները եթէ դուք կ'աղօթէք, եթէ դուք Պատարագ կը տեսնէք, եթէ դուք ծամապահութիւն կ'ընէք, եթէ դուք ողորմութիւն կու տաք, եթէ դուք զձեզ կը մահացընէք, կամ զձեզ կը վարժեցընէք բարիք գործելու: Ո՛հ ըսէք, ի՞նչ վաստակ ունին ասոնց ամենուն մէջ քահանաները: Եթէ ստոյգ ըլլար որ իրենք հնարած են Քաւարանը շահերնին փնտռելու համար, ձեզի երբեք կը սորվեցընէին հոգւոց օգուտընելու համար, այնչափ այնչափ եղանակներ, որոնք իրենց ամենեւին պտուղ մը չեն տար:

Բոլոր իրենց շահը պիտ'որ ըլլայ մինակ պատարագներ մատուցանել, եւ աստուածային պաշտօնները երգել կամ կատարել: Բայց նախ եւ առաջ, ո՞վ կը ստիպէ հաւատացեալները, աս եղանակաւ հոգւոց օգնութեան հասնելու, միթէ իրենք տէր չեն ընտրելու վերը յիշուած այնչափ միջոցները: Բայց սակայն եթէ բարեպաշտական գործք մը կատարուելու ատեն երբեմն քահանայից ալ օգուտ մը անկից ըլլալուն համար՝ անպատեհ ըլլար նոյն գործքը կատարելու յորդորելը, ան ատենը աշխարհքիս վրայէն ամենեւին առաքինութեան յորդորը պէտք էր վերցընել:

Ինչու որ գրեթէ ամէն բարի գործքերու մէջ, որուն մէկը զընկերը կը յորդորէ,

միշտ յորդորողին ալ օգուտ մը կը գըտնուի: Ահսելով իշխանէն որ հպատակին հնազանդութիւն կը քարոզէ, մինչուկ գեղացին, որ իր մշակէն նոյնը կը պահանջէ, ամենքն ալ ասոնց մէջ իրենց օգուտը կը գտնեն. ուրեմն ալ պէտք չէ հնազանդութեան յորդորել, թէպէտեւ նոյնը այնչափ յանձնեց մեղի Յիսուս Քրիստոս: Այլը կարող պիտ'որ չըլլայ կնիկը քաշուած կենալու յորդորել, ինչու որ պիտ'որ ըսուի, թէ իր դիւրութեան համար կ'ընէ, վասն զի նախանձոտ է: Հայրը կարող չըլլայ պիտ'որ յանձնել որդւոյն որ չմխէ, վասնզի պիտ'որ ըսուի, թէ իր օգտին համար է, որովհետեւ շատ ազահ է: Բայց ան ատեն կրնայ ըսուիլ այն ողորմելիներուն համար ալ, թէ Բաւարանը կ'ուրանան, վասնզի այնչափ ուխտ ազահ են որ կը վախճան ստակ մը դուրս հանել իրենց խեղճ ննջեցելոցը համար: Եթէ աս եղանակաւ դիտաւորութիւնը մեկնելը աղէկ է քահանաներու նկատմամբ, ինչու աղէկ պիտ'որ չըլլայ նաեւ իրենց զրպարտիչներուն նկատմամբն ալ: Ասոր ինչ կ'ըսէք:

Այսու ամենայնիւ՝ եթէ քահանաները ողորմութենէ ժամանակաւոր օգուտ մը քաղեն, անգամ մը աղէկ միտ դրէք եւ ասոնց ալ իմացուցէք, խիստ արդար է որ աս օգուտն ունենան: Անոնք ալ պէտք է ապրին: Մեծ բան: Արդար կը համա-

րուի որ բժիշկ մը, փաստարան մը, դատաւոր մը թոշակ ունենայ, վասն զի ան ալ պէտք է ապրի, վասն զի այնչափ տարի աշխատեր, այնչափ ծախք ըրեր է սորվելու իր արհեստը, ուստի պատշաճ է որ ժամանակին վարձքն ալ առնու. իսկ քահանայ մը, որ այնչափ տարիներ ծախեր է ընդունակ ըլլալու ամենաբարձր պաշտօնի աստուածային խօսքը քարոզելու, խորհուրդները մատակարարելու, այն մեծ պատարագը մատուցանելու, իրաւունք պիտ'որ չունենայ, չեմ' ըսեր փոխարէն վարձուց, զորն որ չի փնտռեր, այլ եւ ոչ օրբստօրական սնունդեանը: Հոս ծիծաղականն ու պլանդակը միացեալ են անզգամութեան եւ անօրէնութեան հետ:

Գիտէք, բուն ճշմարիտ պատճառն ինչ է, որուն համար այնչափ քահանայից զեմ աղմուկ կը հանեն: Ահաւասիկ յայտնի է: Չեն կրնար տանիլ քահանաները, վասն զի կ'ատեն այն կրօնքը, որուն անոնք պաշտօնեաներն են: Չեն ուզեր որ քարոզ տրուի, որպէս զի անհանգիստ չըլլան մեղաց քնոյ մէջէն, ուր ընկղմած են. չեն ուզեր խոստովանալքը, վասն զի չեն ուզեր վարքերնին փոխել, եւ շատ անգամ իրենց ձեռք չի տար որ ուրիշներն ալ վարքերնին փոխեն. չեն ուզեր քահանայական նախանձաւորութիւնը, վասն զի իրենց նենգաւոր խորհուրդները կը պղտորեն, զորն որ չկրնալով տանիլ, անոնց վրայ իրենց բոլոր

սեկին գերին էր՝ Աստուծոյ որդի եղաւ. անկարող էր յաւիտենական կենաց համար բան մը գործելու, եղաւ ազատ ծշմարիտ ազատութեամբ, որ իրեն կարողութիւն կը շնորհէ արդիւնք վաստակելու. յառաջագոյն մերկ էր ամէն բարութենէ, եւ լի ամենայն չարութեամբ, հարուստ եղաւ ի Յիսուս Քրիստոս ամենայն պարգեւօք, եւ բարեբախտութեամբ ստացաւ Հաւատոյ, Յուսոյ, Սիրոյ եւ այնչափ ուրիշ առաքինութեանց զգեստը. եւ ան որ ամէն բան կը պսակէ, Աստուծոյ շնորհքով որդի Աստուծոյ ըլլալով, եղաւ նաեւ ժառանգ սուրբ Արքայութեան: Հիմա ահաւասիկ ինչ պիտ'որ ընեն ձեզի Բողոքականները, եթէ զձեզ Սուրբ Եկեղեցւոյ գրկէն յափըտակելու ըլլան. ձեզմէ պիտ'որ կողոպտեն այս ամէն շնորհքները, զձեզ պիտ'որ մերկացնեն այս ամէն բարիքներէն, եւ գլխաւորաբար յաւիտենական ժառանգութենէ, որ կը յուսաք ի Յիսուս Քրիստոս:

Ս. Եկեղեցւոյ մէջ ընդունելով Դրոշմը, դուք Հոգին Սուրբ առիք, որ կը բնակի ձեր սրտին մէջ իր պարգեւներովը եւ իր շնորհքներովը, որ ձեր միտքը կը լուսաւորէ՝ որպէս զի աղէկ-պահպանէք սուրբ պատուիրանները, եւ ձեր սիրտը կը զօրացնէ՝ որ կարող ըլլաք նաեւ դժուարին պարագաներու մէջ, զձեզ ծշմարիտ Քրիստոնեայ ցուցնել Ս. Հաւատքը խոստո-

վանելով: Բայց եթէ սրտերնուդ մէջէն այն Հաւատքը փրցնելու ըլլան, Հոգին Սուրբ ձեզմէ կը հեռանայ եւ դուք կը զրկուիք այն ամէն շնորհքներէն, որոնց ինքն է մշտնջենաւոր աղբիւրը:

Յորչափ որ աշխարհքիս վրայ ենք, միշտ մեզաց մէջ կ'իյնանք, եւ երբեմն նաեւ ծանր մեղաց մէջ, որոնք մահ կը պատճառեն մեր հոգւոյն, զրկելով զմեզ Յիսուսի շնորհքէն: Արդ ո՞րն է մեր յոյսը, երբ անօրէնութիւններով ծանրացեալ՝ արժանի կ'ըլլանք դժոխոց: Ան ատեն Ս. Եկեղեցւոյ մէջ Յիսուսէն հաստատուած խոստովանութեան խորհուրդը մեզի օգնական ունինք. կ'երթանք Քահանային՝ Յիսուսի Պաշտօնէին կը յայտնենք մեր մեղքերը, որպէս զի Անոր անունովը մեզի թողութիւն շնորհէ: Եթէ տեսնէ Քահանան, որ անկեղծութեամբ եւ բոլոր սրտէ մեղաց վրայ զգնացեր ենք, Յիսուսի իրեն տուած իշխանութեամբը կ'արձակէ զմեզ եւ թողութիւն կու տայ. եւ Աստուած երկինքը կը թողու մեղքերը, որոնց թողութիւնը քահանան տուաւ երկրիս վրայ ըստ իր անսխալ խոստմանը:

Ո՛հ ինչ մեծ շնորհք է ասիկա, զորն որ Հաւատացեալները կը վայելեն: Ինչ պիտ'որ գար մեր գլուխը որ այնչափ դիւրաւ կը մեղանչենք, եթէ չունենայինք աս միսիթարութիւնը մեր կենաց մէջ, մանաւանդ՝ մեր մահուան ատենը, ուր այնչափ

հարկաւորութիւն ունինք Աստուծոյ հետ
հաշտուած ըլլալու: Արդ, իմ սիրելիքս,
պիտ'որ զրկեն զձեզ Բողոքականներն այս-
պիսի մեծ բարիքէ մը, ինչպէս է մեղաց
Թողութիւնը, եւ ձեր սրտէն յափշտակե-
լով այն քաղցր վստահութիւնը, որ կ'ու-
նենաք Թողութիւն ընդունած ըլլալուդ
վրայ, որ հիմնուած է Երեսօրի խոստմանց
վրայ, անոր տեղը սրտերնուդ մէջ պիտ'որ
տնկեն ամբարտաւան անձնապատանու-
թիւն մը առանց արդեանց զձեզ փրկելու
եւ կամ՝ անդարմանելի յուսահատու-
թիւն մը:

Ան ատենը միշտ վախերնէդ դողաք
պիտ'որ, ինչպէս տերեւները հովէն կը դո-
ղան, եւ պիտ'որ ըսէք, ո՞վ գիտէ թէ
Թողութիւն առած եմ. ոչ ոք ինծի
վստահութիւն մը կու տայ. եւ ամենէն
աւելի մահուան ատեն վերջին անձկու-
թեան մէջ պիտ'որ գտնուիք: Ո՞վ նենգա-
ւորներ որ կ'ուզեն զրկել զձեզ այնչափ
բարիքներէ, այնպիսի կեղծաւորութեամբ:

Սուրբ խոստովանութիւնը մեզի հա-
մար պատրաստութիւն մըն է նաեւ մե-
ծագոյն բարիքներու: Ապաշխարութեան
խորհրդին մէջ խոստովանութեամբ ու
զղջմամբ՝ Երեսօրի անգին արեանը մէջ
մաքրուած ըլլալէն ետքը, կը մերձենանք
Ս. Հաղորդութեան խորհրդին զԵրեսօր
ընդունելու:

Հոս անկարելի է ըստ մասին իսկ յայտ-

նել այն շնորհքները, զորոնք մեր բարե-
գութ փրկիչը՝ Երեսօր մեզի առատու-
թեամբ կը շնորհէ: Ինք կու տայ մեզի ան
ատեն իր Աստուածային Մարմինը, իր ան-
գին Արիւնը, իր ամենասուրբ հոգին, իր
անճառելի Աստուածութիւնը. եւ այսպէս
զմեզ զամէնքս ալ իրեն հետ միացը-
նելով կը լեցնէ զմեզ ամէն տեսակ
շնորհքներով, որ յաղթենք աշխարհքիս
փորձութիւններուն, սատանային եւ մար-
մնոյ, շնորհքներով՝ որ վիճակներնուս պար-
տաւորութիւնները կատարենք, շնորհք-
ներով՝ որ զինքը սիրենք չէ թէ խօսքով
միայն, այլ եռանդմամբ, եւ իր պատուի-
րանները պահելով, շնորհքներով՝ որ դի-
ւութեամբ արքայութեան հասնինք: Երբ
որ արժանաւորութեամբ Ս. Հաղորդու-
թիւնը կ'ընդունինք, անանկ մը կը միա-
նանք մէկ մարմին կ'ըլլանք Երեսօրի հետ՝
որ մինչեւ հրեշտակները կը նախանձին:
Ո՛հ, ի՞նչ երջանիկ է այս վիճակը: Բայց
տեսէք դուք Բողոքականներուն դաւաճա-
նութիւնը: Ասոնք ամենեւին չեն ծանշար
Աստուծոյ այս մեծ շնորհքը: Չեն հաւա-
տար որ Երեսօր ներկայ է սուրբ Հաղոր-
դութեան մէջ, եւ այնչափ հպարտ են, որ
եւ ոչ Երեսօրի Քրիստոսի խօսքին կը
հաւատան, որն որ նոյնը շատ անգամ մեզի
զրուցեց, չեն հաւատար Սուրբ Եկեղեցւոյ
որ Երեսօրէն եւ Առաքեալներէն նոյնը
սորվեցաւ, չեն հաւատար ամէն Սուրբ-

րուն, որոնք այնչափ յարգութեամբ ու սիրով կ'ընդունէին այս հրեշտակաց կերակուրը. եւ իրենք՝ այն եղկելիները՝ իրենց անհաւատութեամբն ու շարութեամբը այս ամէն բարիքներէն զրկուած ըլլալով, զձեզ ալ կ'ուզեն զրկել՝ ըսելով թէ Զիսուս Քրիստոս չի գտնուիր այն ամենասուրբ՝ Նշխարքին մէջ, եւ թէ ձեզի բարիք մը չի կրնար ընել։ Ո՛վ անզգամներ, ո՛վ անհաւատներ։

Գեռ չեն շատանար այնչափ բարիքներ ձեզմէ յափշտակելով։ Ս. Հաղորդութիւնը խորհուրդ ըլլալէն զատ որ կ'ընդունինք, նաեւ պատարագ է, որ կը մատուցանենք Աստուծոյ։ Գիտէք արդէն, որ Քահանան երբոր խորանին առջեւ կ'ելլէ Ս. Պատարագը մատուցանելու, ուրիշ բան չ'ըներ, բայց եթէ նորէն զոհել մեր զթած Զիսուսը իր երկնաւոր Հօրը, նորոգելով թէպէտեւ առանց արիւն թափուելու, այն մեծ զոհը, որ ընծայեց Զիսուս խաչին վրայ։ Արդ՝ երբոր մեր երկնաւոր Հայրը կը տեսնէ այն մեծ ողջակէզը որ իրեն այնչափ սիրելի է, վասնզի իր Անդրանիկ որդին է, շուտ կը հաշտուի մեզի հետ, կը լսէ մեր աղաչանքները անոր սիրոյն համար, քաւիչ կ'ըլլայ մեր մեղացը, կը հաճի ու կը շատանայ այն պատուով, զորն որ ինքն Զիսուս անոր կը մատուցանէ, եւ կ'ընդունի նոյնը անոր ձեռքէն իրրեւ թէ մենք բոլոր ըլլայինք, որոնց որ ինքն է Փրկիչ եւ Ազատիչ ամենագութ։ Ասկից է որ Տէրն մեր

այս մեծ զոհին զօրութեամբը, որ մեզի համար կը զոհուի, եւ մենք գոնէ տօնի օրերը ներկայ կը գտնուինք, կը խնայէ երկրիս եւ կ'արգելէ այն պատիժները, զորոնք իր արդարութիւնը կը խրկէր արդեօք մեր վրայ, եւ անոր տեղը մեզի օրհնութեան կը դարձնէ այն անէժքները, որոնց մենք արժանի եղած ենք։ Վայ աշխարհքիս, եթէ Պատարագի սուրբ զոհը աշխարհքիս վրայ մատուցուելու չ'ըլլայ։ Բայց Բողոքականները, ուրիշ ամէն բարիքները մեզմէ կ'ողողպտելն ետքը, աս ալ կ'ուզեն յափշտակել, եւ այսպէս զրկել զմեզ մէկ հարուածով ամէն մարմնաւոր ու հոգեւոր բարիքներէն, որ մեզի կը բաշխուին այս ողջակէզով։ Որպիտ՝ անզգամութիւն, որպիտի՞ դաւաճանութիւն։

Բայց դեռ բաւական չէ։ Ա'ուզէին նաեւ զմեզ ան աստիճանի հասցընել երկրիս վրայ, որ անասնոց պէս ապրինք։ Ա'ուզեն գողնալ մեզմէ Պսակի Ս. խորհուրդը, ուրանալով անոր Ս. խորհուրդ ըլլալը։ Որով առն ու կնօջ միաւորութիւնը՝ փոխանակ Զիսուսի Քրիստոսի շնորհքով սուրբ ըլլալու, շանց ու անասնոց միաւորութեանը կը դառնայ։

Ա'ուզեն նաեւ վերցընել մեզմէ Արգի խորհուրդը, որով Քահանայք կ'օրհնուին, եւ այսպէս կամաց կամաց զմեզ վայրենիներուն դարձընել, որոնք ոչ Եկեղեցի, ոչ Քահանայ եւ ոչ Աստուած ունին։

կը հաւատա՞ք արդեօք. մինչեւ մեր հոգեվարութեան մէջ կ'ուզեն զմեզ վշտացնել՝ զրկելով զմեզ Վերջին Օծման մեծ մսիթարութենէն: Այն վայրկենին մէջ, ուր այնչափ մեծ է մեր պիտոյքը, ուր սատանան վրանիս կը յարձակի, հիւանդութիւնը զմեզ անձկութեան մէջ կը ձգէ, այն ահաւոր վայրկենին մէջ բարի Հաւատացեալները մեծ քաջալերութիւն կ'ընդունին Վերջին Օծման խորհրդէն, ինչու որ Զիսուս այն միջոցով մեզի սիրտ կու տայ, զմեզ կը մսիթարէ, նաեւ մեր մեղացը թողութիւն կը շնորհէ, եւ վստահութիւն կու տայ աղէկ մեռնելու: Արդ՝ այս անիրաւները նաեւ այն վայրկեաններուն մէջ զմեզ կը հալածեն, արգելով այսպիսի մսիթարութեամբ լի խորհուրդը մատակարարելու: Բայց իրենց ուզածն ու ջանքը այս է. եթէ բողոքական ըլլաք, պիտի զրկուիք այս ամէն զանձերէն, զորոնք իրենք կ'արհամարհեն, վասնզի չեն ճանչնար եւ չեն ուզեր ճանչնալ: Ահ, հազար անգամ մեռնիլ լաւագոյն է, քան թէ այնչափ մոլորութեան եւ այնչափ դարձութեան մէջ իյնալ:

Գ Լ Ո Ի Խ Բ .

Ո՛րքէն Բ՛որքէնէն, Բ՛որքէն Լ՛իւրքէն շէն
շէն Բ՛որքէնէնէն:

Մի կարծէք թէ վերջ տուած եմ խօսքիս, որով առջեւնիդ կը գնէի այն ամէն բարիքը, զորոնք կ'ուզեն ձեզմէ յափշտակել այդ անօրէնները, որոնք գաղտնի կողոպտել կը ջանան Ս. Հաւատքնիդ: Դեռ շատ բաներ պիտ'որ լսէք: Դուք մեծ վրստահութիւն ունիք Ամենասուրբ Կուսին պաշտպանութեանը վրայ եւ իրաւունք ունիք, վասնզի այնչափ այնչափ անգամ այս գթած Մայրը զձեզ մսիթարեր է, պաշտպաներ է եւ օգներ է իր բարեխօսութեամբը Զիսուսի առջին: Այս պատիւը որ կու տաք Ս. Կուսին խիստ արդար, խիստ պատշաճաւոր եւ խիստ սուրբ է, վասնզի Ս. Կոյսը Զիսուսի՝ մեր աստուածային Փրկչին՝ երանելի Մայրն է, եւ դուք պատուելով զՄայրը, կը պատուէք նաեւ Որդին. մանաւանդ թէ այնչափ աւելի կը պատուէք զՈրդին, որչափ աւելի կը պատուէք զՄայրը, ինչու որ՝ ո՞վ չ'ըսեր թէ դուք մեծ յարգութիւն կ'ընծայէք տան տիրոջը, երբոր անոր սիրոյն համար իր մայրն ալ կը մեծարէք: Արդ՝ մենք ալ նոյնը կ'ընենք: Այնչափ Զիսուսը կը սիրենք որ իր սիրոյն համար նաեւ Մայրը շատ կը սիրենք: Այս ամենայն պայծառ է: Այսու ամենայնիւ այս խորեւայ Բողոքականները

չեն ուզեր որ դուք Ս. Աստուածածինը պատուէք, եւ զձեզ իր խնամոցը յանձնէք. առ յիմարութիւնն ու անօրէնութիւնը կ'երազեն, թէ Ս. Աստուածածինը պատուելով՝ Զիսուսի անիրաւութիւն կ'ընէք, ուր որ ասով դուք՝ իրեն մեծագոյն պատիւ կ'ընծայէք: Եւ այս ամէն շատախօսութիւններով կ'ուզեն գողնալ սրտերնուդ մէջէն Ամենասուրբ Առաքին վատահոլութիւնն ու պաշտպանութիւնը: Կ'ուզեն զրկել զձեզ գթած Մօրերնէդ, այնպէս որ, եթէ արտմութեան մէջ ըլլաք, ալ չունենաք այն մայրենի Սիրտը, որ զձեզ մխթարէ. եթէ մեղքերնիդ զձեզ վհատեցընեն եւ քաջալերութիւննիդ կորսընցընէք, ալ չունենաք այն քաղցր ապաստանը, որ զձեզ ընդունի եւ ձեզի համար Զիսուսի աղաչելով նորէն զձեզ անոր հետ հաշտեցընէ. կ'ուզեն ձեզմէ հեռացընել ձեր ընտանեաց պաշտպանը, որ կը պաշտպանէ զաւակնիդ եւ կը պահպանէ զամէնքը: Ո՛վ ժանտ անօրէններ, որչափ բարիքներ կ'ուզեն ձեզմէ կողոպտել:

Նաեւ ձեր Պաշտպան Սուրբերէն ալ շատ շնորհքներ կ'ընդունիր. ինչու որ ասոնք աշխարհքիս վրայ եղած ատեննին ամէն առարկնութեանց օրինակներ մեզի ձգելէն ետքը, հիմա որ երկինքն են, չեն դադրիր մեզի համար աղօթելէն, եւ առանձինն կ'աղօթեն անոնց համար, որոնք իրենք զիրենք անոնց կը յանձնեն եւ զա-

նոնք կը պատուեն: Արդ՝ Բողոքականները Սուրբերու անունն ալ լսել չեն ուզեր: Կ'ըսեն դարձեալ, թէ մենք անիրաւութիւն կ'ընենք Զիսուսի՝ եթէ զմեզ անոնց կը յանձնենք: Սակայն՝ ասկից աւելի յիմարութիւն մը կ'ընայ մէկը զուցեւ: Ըսէք ինծի. Թագաւորին կամ Իշխանին անիրաւութիւն կ'ընէ, ով որ եթէ անկից խնդրելու բան մ'ունի, աղերսագիրը արքունեաց մէջէն մէկու մը ձեռքովը կ'ընծայէ: որն որ անոր շնորհաց մէջն է: Հիմա, ի՞նչ անիրաւութիւն կ'ընենք մենք Զիսուսի, եթէ իր աթոռին առջեւը մեզի համար բարեխօս կը խրկենք Սուրբերը, զորոնք այնչափ կը սիրէ: Մանաւանդ որ ասով աւելի զինք կը պատուենք, քան թէ մենք անձամբ մինակ իրեն աղաչելու ըլլայինք:

Եւ թէ որչափ Աստուծոյ հաճելի է Սուրբերը օգնութեան կանչելը, անկից աղէկ կ'երեւայ, որ այնչափ շնորհքներ անոնց բարեխօսութեամբը մեզի բրած է: Ո՛վ կրնայ ըսել այն ամէն սքանչելի շնորհքները, զորոնք Ս. Աստուածածին եւ Սուրբերը մեզի անդադար Աստուծմէ կ'ընդունին: Բաւական է իրենց նուիրուած հռչակաւոր տաճարներուն մէկը երթալ ու տեսնել այնչափ նուէրներն, որ կախուած ընծայուած են, եւ հռչակաւոր ցոյցեր են այնչափ բժշկութիւններու եւ այնչափ գրգռախտութիւններէ ազատութեանց որ ընդունած են իրենց ջերմեռանդները. բայց

ինչ, Բողոքականները կ'ուզեն զմեզ ամեն բանէ մերկացնել:

Արդ՝ կը շատանան արդեօք ասոնցմով: Ուրիշ բան կը մնայ դեռ կողոպտելու՝ Ս. Հաւատքը յափշտակելէն ետքը: Այո՛: Ինչ աղէկ բան որ ունէինք կենաց մէջ մեզմէ գողնալէն ետքը, կ'ուզեն նաեւ գողնալ ինչ որ մահուանէ ետքն ունինք: Գիտէք, որ Ս. Եկեղեցին, զթած մայրը, մեզի իր սուրբ Խորհուրդներովը, իր աղօթքներովը, Ամենասուրբ Կուսին եւ Սրբոց բարեխօսութիւններովը եւ այնչափ ուրիշ միջոցներով օգնելէն ետքը, մահուանէ ետքն ալ զմեզ չի մոռնար, այլ իր աղօթքներովը, իր սուրբ ներողութիւններովը զմեզ կը սփոփէ երբոր Բաւարանն ենք:

Արդ՝ Բողոքականները կ'ուզեն մեզմէ յափշտակել աս օգնութիւնն ալ, որ Ս. Եկեղեցին ան ատենը մեզի պիտի տայ:

Պիտ'որ բաւէ, այդչափ անդգամութիւն անկարելի է: Սակայն այսպէս է: Ասոնք կ'ուրանան ննջեցելոց համար եղած բոլոր նպաստներու, աղօթքներու, ողորմութիւններու, ներողութիւններու զօրութիւնը: Կը հայհոյեն թէ չկայ Բաւարան, կ'արգելն զձեզ խեղճ հօրերնուդ, մորերնուդ, էրիկներնուդ, հարսերնուդ, ամէն ազգականներնուդ համար աղօթելու, եւ կը խընտան ձեր բարեպաշտութեանը վրայ: Ինչ անողորմ մարդիկ: Մեռելներու դէմ ալ կատղեր են:

Բայց բաներն այսպէս են: Ուստի՝ եթէ գտնուի մէկը, որ համարձակի հրաժարիլ Ս. Աստուածածնայ պաշտպանութենէ, Սրբոց բարեխօսութենէ, Եկեղեցւոյ աղօթքներէն, անոր մեր մահուանէ ետքը մեզի համար ընելու օգնութիւններէն, թող ընէ, թող հրաժարի Կաթողիկէ Սուրբ Հաւատքէն, թող ըլլայ Բողոքական. վասն զի Կաթողիկէ Հաւատքին աւելի պատիւ է, կորսնցնել այնպիսի հրէշ մը, քան թէ պահել:

Ք Լ Ո Ւ Խ Ք:

Բ-ը-+-|-նէ-ի-ը շի-շ Ն-ի- յ-շ-ն-|---- Բ-ը-ի-ն-ի-ը ի-շ շի-ն-ի-:

Առջեւնիդ դրի քանի մը հոգեւոր բարիքներ, որոնցմէ Բողոքականները կ'ուզեն զրկել ձեր հոգիները. բայց մի կարծէք թէ մինակ հոգեւոր են ֆրասները որ ձեզի կը հասցնեն: Ո՛չ: Նաեւ աս աշխարհքիս վրայ կը զրկեն զձեզ շատ ժամանակաւոր բարիքներէն. վասնզի Աստուծոյ արդար թոյլտուութեամբը կը պատժուին նաեւ երկրաւոր բարիքներու մէջ անոնք, որոնք երկնից բարութիւններուն վրայ ամենեւին հոգ չեն տանիր: Ո՛րն է մեծագոյն բարիքն որ ընտանիքի մը մէջ կրնայ գտնուիլ: Սրբական խաղաղութիւնն, հանգարտութիւնն ու սէրն է որ ունին մէկ մէկու այն ընտանեաց անդամները: Ո՛րն է մեծա-

գոյն բարիքը մէկ ամբողջ գաւառի մը, ամբողջ քաղքի մը: Միաբանութիւնն, հանգստութիւնն եւ բարեկարգութիւնը որ կը տիրէ ամէն քաղաքացիներու մէջ: Այսպէս դուք ալ սովորութիւն ունիք ըսելու, թէ աւելի օգտակար է պատառ մը հաց՝ որ խաղաղութեամբ ու սուրբ սիրով կ'ուտուի, քան որ եւ իցէ անուշահամ կերակրոց վայելմունքը խռովութեանց եւ դառնութեանց մէջ: Իւստեւէք, որ ուր Բողոքականութիւնը կը մտնէ, հոն անմիաբանութեան դիւական հոգին ալ կը մտնէ իր ամէն անկարգութիւններովը:

Այն ան ընտանեաց, ուր մէկը կամ մէկայլ անդգուշութեամբ որոգայթին մէջ կ'իյնայ, Այնպիսին միշտ կ'ուռայ մէջ է ամենուն հետ, կը կորսնցընէ նաեւ իր ամենէն ընտանի ազգականներուն վատահոլութիւնն ու սէրը. եւ ինչպէս որ ի ներքուստ խղճմտանաց խայթէն խռովեալ է եւ չունի խաղաղութիւն ինքն իր մէջը, այսպէս ալ ուրիշներուն խաղաղութիւնը կը վրդովէ:

Դուք չէք ծանշնար Բողոքականութեան պատմութիւնը, բայց եթէ ծանշնալու ըլլայիք, կը զարհուրէիք: Ուր որ երեւցաւ, ուր որ մտաւ, ամէն տեղ սեւ սեւ արեան հետքեր թողուց: Գերմանիայի մէջ սոսկայի պատերազմ՝ զրգռեց, որ շատ տարիներ տեւեց, եւ այն պատերազմին մէջ սպաննուած զեղացիներուն թիւը միայն հարիւր հազարի կը հասնի: Կոտորածը

այնչափ ահագին էր, որ նոյն պատերազմին պատմիչներէն Գիւղականաց պատերազմ անուանեցաւ: Ըսէք Բողոքականներուն որ ուրանան ասիկա եթէ կրնան: Գաղղիա՝ գլխաւորաբար հարաւակողման գաւառներու մէջ, այնչափ խռովութիւններու, այնչափ պատերազմներու պատճառ եղաւ, որ մինակ խեղճ ժողովրդեան մէջէն հազարաւորներ կորսուեցան, առանց հաշուելու ամէն աստիճանի աղնուական տէրերը, որոնց աւրիւնն ալ թափուեցաւ: Ըսէք Բողոքականներուն որ ուրանան եթէ կրնան: Իսկ Անգղիայի մէջ արեամբ մտաւ Բողոքականութիւնը, արեամբ ապրեցաւ, եւ միշտ արեամբ ալ կը պահպանուի:

Ասիկա ազէկ գիտեն իրանտացիները իրենց դաշտերուն երկիրներուն վրայ, ինչէր պարտաւորեցան կրել իրենց բողոքական տէրերէն, չարչարանք, տառապանք, հարուած, կոշտպտուիւն, սովոյ եւ նեղութեան մահ, աս էր իրենց բաժինը: Ըսէք Բողոքականներուն որ ուրանան թէ կրնան համարձակիլ, Իւստիս ամենայն չարիքներն ու ոճիրները աշխարհքի վրայ հասցընելէն ետքը, հիմա կը յանդգնին նոյն Բողոքականները մեր գեղեցիկ երկիրներուն մէջ երեւալու: որպէսզի տխուր անապատ դարձընեն, եւ լեցընեն ամէն կողմ խռովութեամբ, հարուածներով եւ սպանութիւններով: Ո՛վ գթած Զիսուս, ցրուէ այս անօրէնութեան փորձանքները:

Ուրիշ մեծ ֆնաս մ'ալ, որ Բողոքականութիւնը մտած տեղը հետը կը բերէ, ժամանակաւոր թշուառութիւնն է: Մեր մէջն ալ չեն պակսիր դժբախտութիւններ նաեւ ծանր դժբախտութիւններ, որոնք երբեքն ընտանիքներ մուրացկանութեան մէջ կը ձգեն: Բայց որչափ քիչ կը պատահի այն դէպքը որ ամբողջ ընտանիք մը պարզ անօթութենէ մեռնի: Տարիներ եւ տարիներ կ'անցնին, եւ այսպիսի բան մը չի լսուիր, վասնզի կամ գթած դրացի մը կամ տեղւոյն քահանան, եւ ողորմած տէր մը, հազիւ թէ նման թշուառութեան մը լուրը կ'առնեն, անմիջապէս կը վազեն ճար մը կը հոգան: Բայց հարցուցէք քիչ մը անգղիական Բողոքականներուն, թէ երբեք չեն մեռնիր իրենցմէ անօթութեան պատճառաւ: Հազարաւոր աղքատները անօթական կը ձգեն որ մեռնին սոսկ նեղութենէ: Ինչու որ կաթողիկէ սիրտ չունենալով, եւ ոչ ալ վշտակցութեան աղիքն ունին: Հարցուցէք փնտռեցէք քիչ մը, թէ ինչպէս կը նային իրենց Երկնայեան գեղացիները: Անասուններու պէս իրարու վրայ գիզած կը թողուն հիւղերու մէջ, ամենեւին անպատասպարան եւ անդարման, նաեւ ձմերուան ատեն մերկ գետնի վրայ, եւ երբոր իրենց այնչափ գետնախնձոր կը շորհեն, որչափ բաւական է չմեռնելու՝ չէ թէ կշտանալու համար, կը համարին թէ գթութեան հրաշքներ դործեր են:

Ամէն տարի հազարաւորներ փոխանակ անօթութենէ մեռնելու, կը ստիպուին հայրենիք, ազգականներ թող տալ եւ ծովերն անցնելով, Ամերիկա երթալ, որպէսզի հացի կտոր մ'ունենան ուտելու, զորն որ իրենց երկիրը չեն կրնար գտնել:

Սակայն Բողոքականութենէ յառաջ, եթէ միշտ յաղթանակաւ ալ չէին երթար, ստուգիւ չէին գիտեր, ինչ է թշուառութիւնը, որ հիմա կը փորձեն: Ահ, ճշմարիտ է իրացընէ, որ Բողոքականութիւնը նաեւ իրենց ժամանակաւոր բարիքն ալ կողոպտեց: Իսկ արհեստաւորները, աշխատաւորները, տարազագործները, այն դժբախտ երկրին մէջ բոլոր օրը, առանց վայրկեան մը հանգիստ ունենալու աշխատելէն ետքը, բոլոր իրենց աշխատութեան դիմացը՝ օննդեան համար քանի մը գետնախնձոր կը շահին, պարզ ջուր կը խմեն, եւ այսչափ բաւական է: Կանչեցէք Բողոքականները, զամէնքն ալ, որ ուրանան այս ամէն աղէտալից դէպքերը Բողոքականութեան մէջ եթէ կարող են:

Բայց թողունք աս ողորմելի բարիքները որ աս աշխարհքիս վրայ են: Չեզի՞ դաշտաց եւ գիւղից բնակիչներուն՝ Աստուած չէ տուեր քանի մը առաւելութիւններ, զորոնք ուրիշներուն տուեր է: Դուք չունիք տերանց հարստութիւնը, չունիք անոնց հեշտականութիւնները, անոնց զրօսանքները՝ բայց Աստուած, որ բարեխնամ հայր

է, ձեզի ասոնց փոխարէնը առատութեամբ տուած է, որ շատ աւելի գիւրութիւն ունիք արքայութիւնը վաստակելու:

Գաշտերու վրայ այնչափ վտանգներ չունիք ձեր հոգւոյն, հոն աւելի պարզմտութիւն եւ անմեղութիւն կայ: Այսու ամենայնիւ եթէ քիչ մ'ալ կրելու բան ունենաք քանի մը տարի, բայց շատ գիւրին է ձեզի յաւիտենականութեան մէջ ուրախութիւնն ու հանգիստը: Ո՛հ, ինչ աղէկ հատուցումն ձեզի համար: Չարակրութիւններ ունենալ որ շուտով կ'անցնին եւ վայելմունքներ որ երբեք վախճան չունին: Ա՛ս միայն կր պակսէր ձեզի, որ գային այդ մատնիչները եւ գողնային ձեզմէ արքայութիւնն ու բոլոր այն գիւրութիւնները, զոր գթածն Յիսուս ձեզի տուած է նոյնը ստանալու համար, առանց թող տալու ձեզի նոյն իսկ ողորմելի բարիքները, որ աս աշխարհքիս վայելմունքներն են: Դուք ալ տեսաք, որ այս ամենայն ստուգիւ այսպէս է, վասնզի ձեր Հաւատքին հետ մէկտեղ կը յափշտակեն ձեզմէ նաեւ փրկութեան միջոցները, որ են լսկեղեցի, իր օգնութիւնները, իր խորհուրդները, իր բարի գործքերը եւ վերջապէս Սուրբ Արքայութիւնը, առանց շնորհելու ձեզի եւ ոչ իսկ այն խեղճ միութաւրութիւնն որ կրնայ մարդ վայելել այս կենաց մէջ:

Ա՛հ, Յիսուսի սիրոյն համար, մտածեցէք մէյմը յառաջ քան հրաժարելնիդ այնպիսի

բարիքներէն, եւ ըսէք անոնց որ զձեզ կը հրապուրեն, թէ չէք ուզեր ի յաւիտեանս կորսնցընել այն գեղեցիկ արքայութիւնը, զորն որ ձեզի խոստացաւ Յիսուս:

Գ Լ Ո Ի Խ Գ .

Ի՜նչ շատ--բաւ է Կ-Ռ-Վ-Է ---բ Ե-
Ի-Է-Ե-Է ---բ-Ն-Է:

Գուցէ հարցնէք, բայց իրացնէ կը կորսնցընէ՞ մէկը սուրբ Արքայութիւնն ի յաւիտեան, Կաթողիկէ Կրօնքը ձգելով եւ Բողոքական ըլլալով: Ի՛մ սիրելիքս կը տարակուսիք ասոր վրայ:

Անոնք, որ դժբախտութեամբ Բողոքականներու մէջ ծնած ըլլալով առանց իրենց յանցանքին ճշմարտութենէ զրկուած են, եւ ոչ իսկ մտադիր կասկած մ'ունեցեր են իրենց կրօնքին վրայ, եթէ պարզմտութեամբ ընեն ինչ որ կարող են ընելու, եւ մեղքերէ հեռու կենան, կամ թէ անոնց համար սրտանց թողութիւն խնդրեն Աստուծոմէ կատարեալ զգլմամբ, կրնան փրկութեան ճամբան գտնել. բայց անոնք որ Սուրբ Կաթողիկէ Հաւատքին անդին շնորհքն ընդունած են, եւ նոյնը սրբապրգծութեամբ մերժած են, անոնց համար՝ եթէ նորէն Աստուծոյ չեն դառնար, ուրիշ բան չի մնար, բայց եթէ դատապարտութիւն: Եթէ դուք ըստ պատահման ասոր վրայ կասկած մ'ունիք, լսեցէք պատճառները:

Ով որ Ս. Հաւատքը կը թողու, այնպէս զարհուրելի մեղք մը կը գործէ, որ Քրիստոնէի մը համար անկից մեծագոյնը չկայ. բայց որովհետեւ այս մեղքն ընդարձակ ծովի մը պէս է, որ ամէն տեսակ չարութիւններ կը պարունակէ, փոյթ տարէք թիչ մ'աւելի մանրամասն զանկա ճանչնալու:

Կը պարունակէ այնպիսի ապերախտութիւն մը Աստուծոյ դէմ, որ չի կրնար երեւակայուիլ: Ինչու որ մենք ինչ արժանաւորութիւն ունէինք Սուրբ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ ծնանելու համար ընտրուած ըլլալու, քան թէ ուրիշ կրօնքի մը մէջ: Եթէ Աստուած զմեզ Հրեաներու, Տաճիկներու, կռապաշտ Հեթանոսներու մէջ ծնանելու տրամադրէր, մենք թշուառութեամբ եւ անկարգութիւններով յեցուն կեանք մը պիտի անցընէինք, եւ ետքէն անասնոց վայել մահուան մը հանդիպելով՝ վերջապէս յուսահատական յաւիտենականութիւն մը պիտ'որ ունենայինք դժոխքի մէջ:

Ասոր ներհակ ինչ արդիւնք ունէինք մենք, Աստուծոյ որդւոց կարգն անցնելու Ս. Մկրտութեամբ, եւ ետքը այնչափ այնչափ շնորհքներով զօրանալով փրկութեան ճամբուն մէջ գրուելու. ինչու որ մինչեւ Բողոքականներն ալ կը խոստովանին, որ մենք Արքայութեան ճամբուն մէջն ենք, ինչ արդիւնք ունէինք այսպիսի սիրալիր

ընտրութեան մը: Պարզապէս Աստուծոյ զուտ որդրմութիւնն էր, որ զմեզ ուրիշներէն աւելի սիրելով, մեզի հետ անանկ վարուեցաւ: Ուրեմն կրնայ աւելի ժանտ ապերախտութիւն մը մտածուիլ՝ քան զմերժելը այն Ս. Հաւատքը, որ մեզի այնպիսի գթութեամբ տրուեցաւ, քան զհրաժարելը Ս. Մայր Եկեղեցիէն, եւ զմեզ Բողոքական աղանդին գիրկը նետելը:

Կը պարունակէ ամենածանր թշնամանք առ Յիսուս Քրիստոս. վասնզի Ուղղափառները կը վայելեն անոր գութն ու քաղցրութիւնը: Անոնք, որոնք որ Բողոքական ծնած են, եւ առանց իրենց յանցանքին անոնց մէջ կը գտնուին, եւ ճշմարտութիւնը չեն ճանչնար, կրնան եղանակաւ մը սիրել զՅիսուս Քրիստոս. բայց ուրացող Ուղղափառ բոլորովին կը մերժէ զՅիսուս, եւ ալ չի կրնար զինք սիրել: Գիտէ ի հաւատոց թէ Կաթողիկէ Եկեղեցին Հարսն է Քրիստոսի, ուստի ոտքի տակ առնելով զՀարսը, գիտէ որ չի կրնար թշնամի չըլլալ Փեսային:

Կը պարունակէ ամենածանր թշնամանք մը առ Ս. Եկեղեցին: Կաթողիկէայ հաւատացեալը գիտէ, որ Յիսուս գրաւ իր Եկեղեցւոյն մէջ իր հաւատացելոց ամէն հոգեւոր բարկքը, որովհետեւ ուզեց որ անիկա մեր Մայրն ու մեր ուսուցիչն ըլլայ: Արդ՝ ով որ Բողոքական կ'ըլլայ, կը մերժէ իր Մօրն ամէն գթութիւնները եւ իր Ու-

սուցին ամէն սուրբ կրթութիւնները, խիստ կը արտմեցնէ զանիկա, եւ իր թշնամեաց առջեւ զանիկա կ'անարգէ: Եթէ ես առջեւս ունենայի այսպիսի թշուառ կաթողիկեայ հաւատացեալ մը, որ ուզենար այս զարհուրելի անցքն ընել, գիտէ՞ք ինչ կ'ուզէի ընել: Ան որ ըրաւ Ագրիպպինա իր որդւոյն Ներոն կայսեր:

Ասիկա սովորութիւն ունէր ահագին գումարներով խաղալու, բայց կը կորսընցընէր եւ առանց այն գումարները տեսնելու վճարել կու տար: Զինքը կրթելու համար, որ մը իր մայրը խաղի մէջ կորսընցուցած գումարը սեղանի մը վրայ դրուած առջեւը հանել ու իրեն (Ներոնի) համբել տուաւ: Ան ատենը շալլ որդին ինք իրմէ տեսաւ, թէ որչափ դրամ, ինչ սաստիկ գումար կորսընցուցեր էր: Ես ալ նոյնը կ'ուզէի ընել ան թշուառականին, որ կ'ուզէ Հաւատքն ուրանալ: Հոս եկուր, կ'ուզէի ըսել, հոս եկուր, կ'ուզես Բողոքական ըլլալ: Գրիչը ձեռքդ առ ու գրէ այն ամենայն, որմէ կ'ուզես հրաժարիլ:

Պիտի հրաժարիս այն Հաւատքէն, որ հեղաւ քու հոգւոյդ վրայ Ս. Մկրտութեամբ, այն Հաւատքէն, որ քեզի ան տեսն զՅիսուս տուաւ զգեցընելով անմեղութեան զգեստը: Գրէ. կը հրաժարիմ:

Հրաժարէ Ապաշխարութեան խորհրդէն: Բայց ալ անկից ետքը սիրտդ քահանային քու հօրդ սրտին մէջ պիտի չհե-

ղուս, ալ պիտի չսես երբեք այն խօսքը, որ յանուն Յիսուսի կը զրուցէ. գնա, թողութիւնդ առիւր:

Հրաժարէ Անարատ Գառին մարմինը ճաշակելէն, թէ՛ կենացդ եւ թէ՛ մահուանդ ատեն: Աստուածային Հովիւը ալ պիտի չանուցանէ զքեզ երբեք իր մարմնովը, քու սիրտդ ալ պիտ'որ չբարախէ երբեք Յիսուսի սրտին վրայ: Գրէ. կը հրաժարիմ:

Հրաժարէ քու Մօրդ Մարիամ կուսին պաշտպանութենէն, զոր սիրեցիր եւ բարեխօս ունէիր խանձարութեդ վեր: Մինչեւ հիմա անոր պաշտպանութեանը տակն էիր, հրաժարէ հիմա անոր որդի ըլլալէն, եւ ըսէ անոր, թէ ալ փոխի՞ր չէ զինք քեզի Մայր ունենալ: Գրէ, գրէ առանց ձեռքդ դողդողալու, որ դուն կը հրաժարիս Մարիամ կուսէն, թէ ասկից ետքը երբեք զինք քեզի բարեխօսութեան չես կանչեր:

Հրաժարէ քու Պաշտպան Սուրբերէդ, ան Սուրբէն, որուն անունը կը կրես, քու ընտանեացդ. քու հայրենեացդ պաշտպան Սուրբէն, Պահապան հրեշտակէդ եւ ըսէ՛ իրենց, թէ ասկից ետքը իրենց բարեխօսութիւնը չես ուզեր, թէ հոգդ չէ իրենց պաշտպանութիւնը, թէ հարկաւորութիւն չունիս: Գրէ. կը հրաժարիմ:

Հրաժարէ նաեւ քու ծնողքներէդ, ինչու որ՝ ալ չես ուզեր անոնց հետ հաղոր-

դակցութիւն ընել Հաւատքով: Անոնց
Աստուածը՝ ալ քու Աստուածդ պիտ'որ
չըլլայ: Քու պաշտամունքդ ալ իրենց
պաշտամունքը պիտի չըլլայ: Գու՛ն պիտի
ծաղրես ինչ որ անոնք կը պատուեն, երբ
անոնք ալ քեզմէ պիտի գարշին նոր Արօն-
քիդ համար: Հրաժարէ ընտանեկան սիրոյն
ամէն զգածմունքներէն, որովհետեւ ասոնք
չեն կրնար տեղի ունենալ անոնց մէջ, ո-
րոնք մէկտեղ պիտի չմնան ի յաւիտեանս:
Գրէ՛. Աը հրաժարիմ:

Հրաժարէ ան ամէն օգնութիւններէն,
որ կրնայիր ունենալ մահուանդ վայրկենին
մէջ:

Հրաժարէ վերջին Օծմանէ, վասնզի
Բողոքականներուն չի տրուիր. հրաժարէ
Ս. Վարդարանի, Բարի Մահուան, Կար-
մեղեան օրհնութենէն. վասնզի Բողոքա-
կանները ասոնց հոգ չեն ըներ:

Հրաժարէ ամէն նպաստներէն, որ Ս.
Եկեղեցին կու տայ ննջեցելոց, վասնզի
Բողոքականները ասոր չեն հաւատար:

Հրաժարէ Եկեղեցւոյ քով, Ս. Խաչին
հովանւոյն տակ, հօրդ, մօրդ, եղբարցդ,
քերցդ քով թաղուելէն, վասնզի Բողո-
քականները դաշտի մը վրայ, եւ ոչ թէ
օրհնեալ հողին մէջ կը թաղուին:

Ի՛նչ. կը դողաս այսչափ հրաժարումներ
ընելու:

Ա՛հ. դեռ ուրիշ բաներէ պէտք է հրա-
ժարիս:

Հրաժարէ քաջութեամբ նաեւ յԱս-
տուծոյ Հօրէ, վասնզի Եկեղեցւոյ ընդհա-
նուր վճիռն է, թէ զԱստուած իրեն Հայր
չունի, ով որ իրեն Մայր չ'ունենար Եկե-
ղեցին, զորն որ դու՛ն կը մերժես. ուստի
Աստուած՝ ալ քու հայրդ պիտ'որ չըլլայ.
կ'ըլլաս անոր արարածը, կ'ըլլաս անոր ծա-
ռան, բայց ոչ երբեք իր որդին:

Հրաժարէ Երեսնէն՝ անոր աստուա-
ծային որդիէն. ինչու որ Երեսն Աստու-
ղիկէ Եկեղեցւոյ գլուխը, ոչ ոք իրեն ան-
դամ կը ճանչնայ որն որ աս Եկեղեցւոյ
անդամ չէ, եւ դու՛ն Եկեղեցիէն հեռա-
նալովդ, մնաս բարով ըսիր նաեւ Երեսնի:

Հրաժարէ Հոգին Սուրբէն, որ երբեմն
զքեզ սուրբ ըրաւ, բայց հիմա վշտանա-
լով եւ մերժուելով քեզմէ, ալ զքեզ
չի ճանչնար, վասնզի հաղորդութիւն չ'ըներ
անոր հետ որն որ Երեսնի ծառայ չէ:

Հրաժարէ ուրեմն Ամենասուրբ Երրոր-
դութենէ, ինչու որ Բողոքականներէն չա-
տերը անոր չեն հաւատար, եւ Երրորդու-
թեան հաւատքին հետ մէկտեղ մերժէ
նաեւ Մարգեղութիւնը, վասնզի ասիկա
առանց անոր կարելի բան չէ:

Մերժէ ուրեմն ամէն խորհուրդները,
ուրացիր ամէն ճշմարտութիւնները, որոնց
մինչեւ հիմա հաւատացիր. ահա ասիկ ինչ
է որ պիտի ընդունիս եւ գրկես: Պի-
տի լսես այն ամէն հակասութիւնները, որ
քու կեղծեալ ուսուցիչներդ քեզի պիտ'որ

սորվեցընեն, եւ դուն զամէնքն ալ իբրեւ զուս ծշմարտութիւն պիտի ընդունիս: Պիտի փոխես քու հաւատալիքներդ ամէն քսանուչորս ժամ, ինչու որ Բողոքականներու եւ ոչ մէկ աղանդը երբեք հաստատուն մնաց մի եւ նոյն վարդապետութեան մէջ:

Փոխանակ աստուածային կաթողիկէ վարդապետութեան, փոխանակ Հռոմայ Քահանայապետին՝ փոխանակ բոլոր տիեզերաց երեսը տարածուած Եպիսկոպոսներուն, պիտի հնազանդիս որմնադրի մը, դերձակի մը, վարսալիքայի մը, քու սեպհական կարծեացդ, եւ փոխանակ երկու հարիւր միլիոն կաթողիկէ հաւատացելոց, եղբայր պիտ'որ ունենաս ափ մը հերետիկոսներ, որոնք մէկզմէկ կ'ուտեն միշտ, խնդրելով եւ երբեք չգտնելով ծշմարտութիւնը:

Հաւատքդ ամուր բռնելու համար, ալ չես ունենար սուրբ Հովուաց իմաստուն վարդապետութիւնը՝ Եպիսկոպոսաց հովանաւորութեան տակ եւ Ս. Պետրոսի Աթոռին հաղորդութեան մէջ, որ երբեք ինկած չէ մոլորութեան մէջ, եւ երբեք պիտ'որ չիյնայ, եւ բոլոր քու ապահովութիւնդ պիտի ըլլայ խանգարուած աստուածանշի մը վրայ, զոր չես հասկընար, եւ չես կրնար ալ հասկընալ, զորն որ ձեռքդ տուած են մարդիկ, զորոնք դուն չես ճանչնար, եւ որոնք ուրիշ ճոխութիւն

չունին՝ բայց եթէ ինչ որ իրենք իրենց յափշտակեր են, եւ դուն այդ Աստուածաշունչը խելքիդ փշածին պէս պիտ'որ մեկնես, եւ յիմարութեամբ պիտի ըսես թէ Հոգւոյն սրբոյ ազդեցութիւնն է:

Յոյսդ՝ իրեն քաջալերիչ պիտ'որ չունենայ Եիսուսի խոստմունքը, որ ըրաւ իր Էկեղեցւոյն, ինչու որ Բողոքականը կը համարի թէ ասիկա մոլորութեան մէջ ինկած է. ոչ բարի գործքերը, վասնզի Բողոքականը զասոնք արդիւնաւոր չի գներ, եւ ոչ ալ աստուածային օգնութիւնները, ինչու որ Բողոքականներուն մեծ մասը կալվինի հետ կը կարծէ՝ թէ Աստուած առանց նկատման՝ սահմանած է ամէն մէկերնուս համար կամ փրկութիւն կամ դատապարտութիւն: Բեզի քաջալերութիւն պիտի ըլլայ սրբապիղծ մարգու մը ձայնը, որ իր խօսքին վրայ զքեզ պիտի ապահովցընէ թէ միայն հաւատքը զքեզ կը փրկէ:

Աստուածային սէրը բորբոքելու հարկաւորութիւն պիտի չունենաս, վասնզի անիկա քու սրտիդ մէջ ալ չի բնակիր: Եիսուսի սիրոյն տեղ կ'ունենաս քիչ մը մարդասիրական զգածմունք, եւ այն մաքուր եւ ողջախոհ սիրոյն բորբոքման տեղ՝ ցուրտ զգաստութիւն մը:

Ստոյգ է, որ ամէն բանի պիտի դատապարտէ զքեզ նոյն իսկ քու միտքդ, որն որ հազար անգամ քեզի պիտի յիշեցընէ

այն հակասութիւնները, որոնց զօհ եղած էս. պիտի դատապարտէ զքեզ բնական առողջ մտածութիւնը, որն որ երեսդ պիտ'որ դարնէ այլանդակութիւնդ, որ ըրիւր աւելի վատահանալով քու դատաստանիդ քան թէ ամբողջ կաթուղիկէ Եկեղեցւոյն. ստոյգ է, որ պիտի դատապարտեն զքեզ երկուհարիւր միլիոն Ուղղափառներ, որ աշխարհքիս վրայ տարածուած են, եւ անցած հարիւր սերունդները, որոնց մէջ ամենէն խելացիները եւ ամենէն առաքինիները հաստատուն կեցան այն Հաւատքին վրայ, զորն որ դուռն կ'ուզես մերժել. ստոյգ է, որ քու խիղճդ զքեզ չարաչար պիտի տանջէ միշտ աչքիդ առջեւը դնելով անօրէնութիւնդ, որով յանդգնեցար քու Աստուծոյդ, եւ քու մօրդ՝ Եկեղեցւոյ գրկէն հեռանալու. ստոյգ է, որ դուռն քեզի խղճի խայթերով, անձկութիւններով, եւ յուսահատութեամբ լեցուն մահ մը կը պատրաստես. բայց ասոր փոխարէնն արդէն առած պիտ'որ ըլլաս տարիներով առանց Եկեղեցւոյ, խորհրդոց, ծոմապահութեանց, եւ կաթողիկէ պաշտամանց ծանրութիւնը կրելու ապրած ըլլալովդ, զքեզ բոլորովին քու կրքերուդ եւ հաճոյիդ գերի ընելով:

Եթէ այս փոխարէնը քեզի բաւական կը համարիս, թէ այս ընթացքը քեզի հաճոյական է. եւ գնա զքեզ Բողոքականներուն ձեռքը յանձնէ, հրաժարէ աներ-

կիւղ այն Հաւատքէն որ հեղաւ ի քեզ անմեղութեան շնորհքովը, այն Հաւատքէն որ զքեզ միսիթարեց մանկութեանդ ատեն, այն Հաւատքէն որ քու հօրդ եւ քու մօրդ վերջին արցունքները գթութեամբ սրբեց, եւ եղիւր Բողոքական, այսինքն է՝ առանց կրօնքի մը. վասնզի անոնք որոնք կաթողիկէ Եկեղեցւոյ գրկէն կ'ելլեն Բողոքական կ'ըլլան, ամենեւին կրօնք մը չեն գործագրեր: Եկեղեցին քու Մայրդ այս քու կործանմանդ վրայ արեան արցունքներ պիտի թափէ. բայց իր Փեսան պիտ'որ սրբէ իր արցունքները, այն տեղը որմէն դուռն զքեզ զրկեցիր, աղքատ վայրենւոյ մը շնորհելով, որ Ովկիանիայի, կամ Ամերիկայի, կամ Ժովերու մէջ անտես անծանօթ կողմոյ մը վրայ կը բնակի. իսկ դուռն ընթացքդ պիտ'որ կատարես եւ դատապարտութեանդ պիտ'որ հասնիս:

Բայց եթէ կը զարհուրիս այս իմ առաջարկութենէս որ ըրի քեզի, եթէ Յիսուսի Քրիստոսի քու Հօրդ սէրը, եթէ Մարիամ կուսին՝ քու Մօրդ ջերմեռանդութիւնը, եթէ նախնեացդ՝ ծնողացդ յարգութիւնը, եթէ Ս. Եկեղեցւոյ արցունքը, եթէ քու փրկութեանդ մտածութիւնը, եթէ դժբախտ յաւիտենականութեան վախը հոգւոյդ վրայ ազդել կրնան, ան ատենը եւ, հոգի առ, եւ ազատէ զքեզ անօրէնութեան ուսուցիչներէն որ բոլորովին պատեր են. եւ ըսէ անգամ

մը, թէ Կաթուղիկեայ Ուղղափառ ծնած էա, Կաթուղիկեայ Ուղղափառ կ'ուզես մեռնիլ, եւ թէ կ'ուզես հաղար անգամ սիրադ կուրծքէդ փրցնել տալ քան թէ Ու Հաւատքը:

9.10.10 t. t.

[illegible]

Յայտնեցինք մեծ չարիքը, որ Ուղղափառի մը գլուխը կու գայ, երբոր Ս. Հաւատոյ անգին պարգեւը անարգ քանի մը պէս դուրս նետելով կ'երթայ Բողոքականութիւնը կը գրկէ: Հիմա քանի մը խօսք կը մնայ զրուցելու Ուղղափառաց, որոնք մոլորելու վտանգի մէջ կրնան գրաւուիլ, կամ թէ դժբախտութեամբ արդէն մոլորութեան մէջ ինկած են: Առաջին վտանգը՝ որուն մէջ կ'իյնան, մոլորութեան պաշտօնեաներուն կենդանի խօսակցութիւնն է: Ինչու որ՝ սատանայական առաքելութիւնը, որ գրքերու եւ ստակի միջոցով կ'ըլլայ, չի կրնար այնպէս յայտնի եւ ոչ ալ ամենուն հետ հաւասարապէս ի գործ դրուիլ, բայց խօսակցութիւնն ու համոզելը ամենուն հետ կ'ըլլայ. եւ ահաւասիկ ինչ եղանակաւ կը յառաջանան այն խարբերանքը: Ի սկզբան մինակ կը փորձեն մէյմը անձին տրամադրութիւնը, որ տես

նեն թէ ինչ պատասխան կու տայ, եւ ա-
ղէկ կը զգուշանան Արօնքի ամենէն պատ-
կառելի եւ մեծարոյ ճշմարտութիւննե-
րուն չգպչելու, եւ այնպիսի բան մը չըսե-
լու, որ կրնայ իբրեւ յայտնի ամբարշտու-
թիւն դատապարտուիլ: Ինչպէս բազէ մը
որ կ'ուզէ յափշտակել վառեակները՝ հե-
ռուանց ընդարձակ շրջաններով նախ պտոյտ-
ներ կ'ընէ եւ ետքը որսին վրայ կը յար-
ձակի, այսպէս ասոնք ալ կ'ընեն: Գոհ
կ'ըլլան ի սկզբան, օրինակի համար, սրբա-
ղան պաշտօնեաներու վարքը փետտել, աչ-
քի առջեւ դնել անոնց պակսութիւնները,
որոնցմէ իբրեւ մարդ չեն կրնար բոլորովին
ազատ ըլլալ, նոյն պակսութիւնները չափէ
դուրս մեծցընել, ու հաստատել թէ ա-
սոնք ամէն Բահանայից եւ Արօնաւորաց
վրայ ալ հաւասարապէս կը գտնուին: Աս-
կից կ'անցնին արտաքին պաշտաման արա-
բողութիւնները, Էկեղեցիներուն մեծամեծ
ծախքերը, սպասուց ու զարդերու հարբս-
տութիւնը քննութեան առնելու, բարե-
պաշտութեան կրթութիւնները ծաղրելու,
որոնք Զերմեռանդութիւնը կը սնուցանեն,
եւ իբրեւ կեղծաւորեալ բարեպաշտներ
կատակի առնել զանոնք, սրոնք նոյններն ի
գործ կը դնեն: Միշտ բան մը կը գտնեն
ըսելու Ս. Եկեղեցւոյ, իր իրաւունքներուն,
եւ ինչպէս իրենք կ'ըսեն, Հռոմայ արքու-
նեաց պահանջմունքներուն վրայ, զորն որ
իբրեւ ինձ մը կը տեսնեն եւ անանկ ալ կը

խօսին, իբրեւ թէ այս գաղանջ պատրաստ
կեցեր է իշխանութեանց վրայ յարձակելու
եւ յափշտակելու: Ամէն բան որ կրօնի կը
վերաբերի, իրենց համար կամ ծանծա-
նալի է կամ գայթակղական, եւ չեն կրնար
տանիլ որ ուրիշ մէկը գովէ կամ բար-
ձրացընէ բարեպաշտ եռանդեամբ քրիստո-
նէական բարեկարգութիւնները եւ Ս. Է-
կեղեցւոյ փառքն ու յաղթանակը: Արդ-
եւրոր կը լսէք, որ մէկը այսպիսի եղանա-
կաւ, չէ թէ մէկ կամ երկու, եւ կամ
ցանցառ եւ ի կրկն, այլ շատ անգամ եւ
հանդարտութեամբ կը խօսի, ասիկա ձե-
զի ստոյգ նշան ըլլայ, որ այն անձը, գիտ-
նալով կամ չգիտնալով, Բողոքականու-
թեամբ տոգորուած է եւ մոլորութեան
ուսուցիչ մըն է. ուստի հեռացէ՛ք փա-
խէ՛ք անկից, եւ երբեք այնպիսւոյն հետ
խօսակցութեան մէջ մի մտնէք, ինչու որ
ժամանակ անցնելով զձեզ կ'ապականէ:

Իսկ եթէ այնպիսիներէն մէկն է, որոնք
չէ թէ միայն Հաւատոյ ծառին ծիւղերը
կը կտրեն, այլ բացարձակ ծառին արմատը
կը փորեն, տարակուսի տակ ձգելով կամ
դատապարտելով Հաւատոյ սուրբ վարդա-
պետութիւնները, ինչպէս Պատարագի ծըշ-
մարտութիւնը, Խոստովանաբքը, Ս. Հա-
ղորդութիւնը, Ներողութեան արժէքը, Ս.
Քահանայապետին իշխանութիւնը, եւ ա-
սոնց նմանները, ան ատեն ամենեւին տա-
րակուսելու բան չկայ, որ այնպիսին Հերե-

տիկոս Բողոքական մըն է, եւ ահաւասիկ
հոս է գարշելու եւ զգուշելու առիթը:
Աստուծոյ Էկեղեցւոյն մէջ Սուրբ Առա-
քեալները մեզի կը սորվեցընեն, որ ամէն
հերետիկոսէ, իբրեւ օձէ մը պէտք է փախ-
չինք: Հէրն--ծ--ուշ, Դէ ի--մ ի--մ--ն--մ
Ի--մ ի--մ ի--մ, կ'ըսէ Ս. Պողոս, հր--մ--մ
Ժ--մ ի--մ ի--մ:

Ս. Յովհաննէս սիրոյ առաքեալը չու-
ղեց մտնել բաղնիք մը, ուր հերետիկոս մը
կար, վախնալով որ չըլլայ թէ ինքն ալ
պղծի: Պողիկարպոս Ս. Էպիսկոպոսը օր
մը Մարկիոն Հերետիկոսին դիմացն ելլե-
լով հրապարակի մը վրայ, երբոր ասիկա
հարցուց իրեն թէ կը ծանչնաս զիս, այո՞
ըսաւ Սուրբը հաստատուն ծայնով, այո՞ կը
ծանչնամ սատանայի անդրանիկը. այնչափ
էր այն մեծ Սուրբին սոսկումը անոնցմէ,
որոնք Ս. Հաւատքը կ'եղծանեն:

Եւ ոչ ալ այլազգ կը մտածէին եւ կը
գործէին այս սուրբերէն կրթուած առա-
ջին Հաւատացեալները: Էկեղեցական պատ-
մութեանց մէջ կը կարդացուի, որ Սուրբ
տիկնայք չէին ուզեր ծանչնալ իրենց փե-
սաները երբոր ասոնք Հաւատքնին ուրա-
ցած էին. նոյնպէս արք ալ աս պատճա-
ռաւ իրենց կանայքը չէին ուզեր ծանչնալ.
Քորք կը հրաժարէին իրենց եղբայրներէն,
որ չէին ծանչնար զՅիսուս: Ինչպէս ասոր
ներհակ ալ Սրբուհի Զիլիլիա, ան ատեն

միայն ընդունեցաւ զՏիրուրտիոս իր տա-
գըր, երբոր ասիկա Յիսուսի Քրիստոսի
Հաւատաց. այնչափ մեծ էր այն մեծամեծ
հոգիներուն սէրը սուրբ Հաւատքի վրայ,
որ չէին գիտեր եւ ոչ կրնային սիրել զա-
նոնք, որ չէին ծաննար եւ չէին սիրեր սուրբ
Հաւատքը:

Եւ ոչ այս սէրն այնչափ հազուագիւտ
բան մը, կամ քանի մը վեհ հոգիներու
սեպհական էր. ամբողջ Կաթողիկէ ժողո-
վուրդներ ամենեւին բան գործ չէին ուզեր
ունենալ Հերետիկոսաց հետ: Թէոդորե-
տոս կը պատմէ, թէ Սամստիացիք լսելով
թէ Եւնոմիոս Հերետիկոսը հրապարակա-
կան բաղնիքի մը մէջ լուացուեր էր, ալ
չուզեցին այն բաղնիքին մօտենալ, մինչեւ
որ նոյն բաղնիքին ջրերը չպարպեցին եւ
նորէն մաքուր ջրով չլեցուցին: Մինչեւ
նաեւ ուղղափառ տղաք ալ կը զարհուրէին
հերետիկոսներէն, եւ Եկեղեցական Տարե-
գրութեանց մէջ կը կարդացուի, որ Սա-
մստիա քաղաքը, հրապարակի մը մէջ տը-
ղաք գնդակ խաղալու ատեննին, ձեռքեր-
նէն ցատքեց գնդակը եւ գնաց ձիուն օտից
տակը մտաւ, որուն վրայ հեծած կ'երթար
Վուկիոս հերետիկոսը. այն Կաթողիկէայ
մանկուները այնչափ սոսկում ունեցան աս
բանիս վրայ, մինչեւ չհամարձակեցան ձեռ-
քերնին առնել նոյն գնդակը՝ բայց եթէ
հրով մաքրելն ետքը: Յայտնի է որ նաեւ
Ս. Փրանկիսկա տը Շանթալ գեո. տղայու-

թեան փոքր հասակին մէջ կրակը նետեց
հերետիկոս պարոնէ մ'ընդունած պար-
գելը, ըսելով ծանրութեամբ մը, այսպէս
պիտ'որ այրին անոնք որոնք չունին Յիսուսի
Քրիստոսի Հաւատքը:

Չեն պակսիր անձինք, որոնց աւելորդ
կ'երեւնայ այս սոսկումը, եւ կը կարծեն,
թէ այնչափ հաստատուն են Հաւատքներ-
նուն մէջ, որ կարող են խօսակցութեան
մէջ մտնել որուն հետ որ ըլլայ՝ առանց
փտանգի: Եթէ կան ոմանք, որ ասանկ կը
մտածեն, կը ցուցնեն ասով թէ չեն ծան-
նար մարդկային տկարութիւնը, եւ թէ
ինչպէս ճշմարիտ է, թէ ով որ ինք զինքը
փտանգի մէջ կը դնէ, փտանգին մէջ կը
կորսուի: Էս մէկ օրինակ մինակ առջեւնիդ
դնեմ, թէ ինչպէս զօրաւոր է հրապու-
րանքը, որպէսզի ձեզի խրատ ըլլայ: Մար-
գարիտա Վալուա Գաղղիայի Փրանկիսկոս
Ա. Թագաւորին քոյրը, ինչպէս կը գրէ
Ռէնպուէր, բարձրագոյն հոգւոյ, հաստա-
տուն մտաց տէր, բարեսիրտ, եւ գործքե-
րուն մէջ աշալուրջ կին մըն էր: Բողո-
քականները մտքերնին հաստատուն դրած
էին զինքն իրենց կողմը ձգել, ամենայն
զգուշաւորութեամբ նախ՝ անոր արքունեաց
մէջ սպրդեցան մտան, առերեւոյթ՝ բանա-
սէրներու, գրագէտներու, փիլիսոփաներու
կերպարանք առնելով եւ միանգամայն
կրօնքի մաքրութեան վրէժինդի կեղծաւո-
րելով, կամաց կամաց սկսան անոր սրտին

մէջ անշահ քննութիւններով Էկեղեցւոյ եւ անոր պաշտօնեաներուն յարգը նուազցընել: Անկից ետքն իրենց խորամանկ խօսքերուն վրայ, այնչափ թուանաւոր եւ զօսեցուցիչ գրքոյկներ աւելցուցին, եւ անոր բոլորտիքը արդէն հրապուրուած զեղծ օրիորդներով այնպէս պաշարեցին, եւ անզգոյշ իշխանուհւոյն վրայ այնպիսի սաստիկ ազդեցութիւն մ'ունեցան, որ քիչ ատենուան մէջ չէ թէ միայն զինք բոլորովին իրենց կողմը շահեցան, այլ նաեւ իրենց թիւը վարդապետութեանց նախանձայոյղ տարածին ու իրենց պաշտպանն ունեցան: Աղէկ ճանչցաւ ասիկա Պէառն, որ իշխանուհւոյն սիրոյն համար Էկեղեցւոյ դէմ ապօտամբած էր, աղէկ ճանչցաւ նոյն իսկ բովանդակ Գաղղիա, որ անոր օգնութեամբը այնպէս չարաչար նոյն հերետիկոսութեամբ տոգորուած էր:

Ճշմարիտ է, որ մոլորութեան մէջ շատ տարիներ անցընելէն ետքը, իմանալով խաբէութիւնն որուն մէջ գլորած էր, ետ քաշուեցաւ, եւ դառն արտասուօք ողբաց իր անկումը: Բայց իր արցունքները, եթէ Աստուծոյ գթութիւն ընդունելու կարող եղան, ստուգիւ չկրցան ոչ այն մահաբեր հրդեհը մարել, որ գլխաւորաբար իր պատճառաւ Գաղղիայի մէջ բորբոքեցաւ, եւ ոչ ալ անոր ժանտ հետեւութիւնները դադարեցընել, որ են երեսուն տարուան անգութ պատերազմները, չորս ահագին

ճակատամարտները, երեքհարիւր արիւնահեղ դաւաճանութիւնները, աղնուագոյն քաղաքներու աւերն ու ասպատակութիւնը, անհամար Էկեղեցիներու, թագաւորաց եւ սրբոց գերեզմաններուն ապականութիւնն եւ մէկ միլիոնէն աւելի Գաղղիացւոց առանց դատաստանի փողոտումը¹:

Գացէք հիմա, ապաւինեցէք դուք ձեր անձին, ով սիրելի հոգիք եթէ կրնաք, երբ այնպիսի մեծ մարդիկ կործանեցան: Ո՛չ, ո՛չ, ով որ վտանգը կը սիրէ, անոր մէջ կը կորսուի, կ'ըսէ Հոգին սուրբ, եւ օրբայտօրական փորձառութիւնը նոյնը կը հաստատէ: Զգոյշ կեցէք, որ ասոնց վրայ չաւելնայ ձեր անձանց տխուր օրինակն ալ:

Գ Լ Ո Ւ Ս Զ:

Ի նշտե՛ գեո՛ Ի ն լուսնի՛ն աննո՛ւ, որ Բաշտա՛ն լուսնի՛ն Գեո՛ Գեո՛ն լուսնի՛ն Գեո՛ Գեո՛ն լուսնի՛ն:

Խօսակցութիւններէ զատ, կը գործածեն Բողոքականները նաեւ գրքերու միջոցը զձեզ մոլորութեան մէջ ձգելու: Առջեւնիդ կը դնեն տեսակ մը զարդարուն գրքեր, ծայրէ ծար թունով տոգորուած, եւ ձեզի ձրի ալ կու տան, այնչափ է իրենց սէրը: Աս գրքերն են. նախ առաջին՝ Սուրբ Գիորգ աղաւաղ թարգմանութեամբ, ինչպէս արդէն զրուցած եմ, ետքն այլեւայլ Ուրացողներու՝ Տէ-Սանթթիսի, Պորելայի եւ

¹ Փեղեքանի. Ընկերներ:

նմաններուն գրուածները, որոնք շատ տե-
սակ անօրէնութիւններ կը պարունակեն
Էկեղեցւոյ, Ս. Քաջանայապետին, Քաջա-
նայութեան եւ Խորհրդոց դէմ, եւ այլն:
Արդ՝ հետաքրքրութիւնը գիւրաւ կրնայ
զձեզ յորդորել ու գրգռել, որ զոնէ
ճանչնաք նոյն գրքերը, զոնէ մէյմը վրայէն
անցնիք: Բայց յիշեցէք, որ ասոնք ոչ կըր-
նան կարդացուիլ եւ ոչ ալ քովերնիդ
պահուիլ: Իթէ Էւա շփտէր հետա-
քրքրութեամբ կենալ ու զննել խնձորը,
ի վախճանի հրապուրանաց մէջ չէր իյնար,
ինչպէս որ եղաւ:

Չշարժեն զձեզ գրքերուն փառաւորու-
թիւնը, գեղեցկութիւնն ու պերճ անունը,
որոնցմով կը զարդարուին, վասնզի թոյն
են, եւ բաժակին ոսկի ըլլալը մէջը պա-
րունակուած թոյնին զօրութիւնը չի կտրեր
եւ ոչ ալ կը տկարացնէ:

Այսպիսի գրքերը մինակ քովը պահելն
ալ մեղք է, աղէկ միտ գրէք, կարդալն
ալ ուրիշ մեղք մըն է, դարձեալ զատ մեղք
է ուրիշներուն ալ կարդալու տալը: Ս.
Էկեղեցին, որ օրինաւոր իշխանութիւն ունի
ձեր վրայ, ծանր մեղաց պարտաւորութեամբ
զասոնք արգելած է, ուստի չեն կրնար
քովերնիդ պահուիլ:

Իսկ ըսելը՝ թէ Ս. Էկեղեցին չունի իշ-
խանութիւն արգելել, արդէն Բողոքական-
ներու մոլորութիւնն է:

Բայց վերջապէս աղէկ չէր ըլլար գիտ-

նալը, թէ ի՞նչ կը զրուցեն Ս. Էկեղեցւոյ
թշնամիները: Այսպէս կը գիտնայինք թէ
մէկը եւ թէ մէկալը: Էւ ոչ Վաթուղի-
կէ վարդապետութիւնը համեմատութենէ
պէտք է վախնայ: Այս իմաստակութիւն-
ներուն ահաւասիկ իմ պատասխանս:

Իթէ կը համարիք թէ անիրաւութիւն է
ձեզի մոլորութիւնները ճանչնալ չթողուլը,
ինչո՞ւ չէք ըսեր թէ անիրաւութիւն է նաեւ
թոյնը ճաշակել չթողուլը: Ի՞նչ: Իթէ
մենք թոյն առնենք նէ, պատրաստ ունինք
նաեւ դեղթափը, կ'ըսէք: Բայց՝ կը թո-
ղո՞ւք արդեօք, որ կարիճ մը խածնէ զձեզ,
վասնզի տներնիդ ձէթ ունիք որ կը բժշ-
կէ: Կամք կ'ուտէիք արդեօք մոլախինդի
աղցանք, գիտնալով որ տներնիդ ամենա-
բոյժ դեղն ունիք: Չքօսանքի կամ զուար-
ճութեան համար ձեռքերնէդ մէկը կը վի-
րաւորէիք: վասնզի ունիք բազասամբ, որ
կրնար զձեզ բժշկել: Ա՛հ, ասոնք խենթե-
րու առաջարկութիւններ են: Ինչո՞ւ ու-
րեմն նոյնը չէք զրուցեր ձեր Հաւատքին
նկատմամբ ալ: Էբբ Աստուծոյ ողորմու-
թեամբը հաւատքնիդ սրտերնուդ մէջ ամ-
բողջ ու մաքուր կեցած է, պէտք էր թո-
ղուլ որ նոյնը վէրք ընդունի գէշ գրքեր
կարդալով, աս պատճառանքով միայն, որ
ըսէք թէ մէկ եւ թէ մէկալ կողմը: Ո՞վ
երբեք ըսաւ, որ առողջութեան մէջ աւելի
աղէկ կենալու համար հարկ է նաեւ հիւան-
դութիւնը փորձել: Այսու ամենայնիւ

նկատմամբ հոգւոյ այսպէս կը զրուցուի :
Բայց՝ ի՞նչ անխելքութիւն է :

Գուցէ մարմնոյ հիւանդութենէ աւելի
հոգւոյ հիւանդութեան դեղ մը կարող
ըլլաք գտնել . բայց՝ եթէ այն գրքերը կար-
դալու ըլլաք, գուցէ երբեք դեղ մը կա-
րող պիտ'որ չըլլաք ունենալ . ինչու որ,
յայտնի խօսինք, այնչափ սորված կրթուած
էք դուք, որ կարող ըլլաք դատաստան ը-
նել խորհուրդներու վրայ, որ կը հաւա-
տաք, հրամանական վարդապետութեանց
վրայ, որ կը դաւանիք, եւ ամէն ճշմար-
տութիւններու վրայ, որ Ս. Եկեղեցին
առջնելնիդ կը դնէ : Ո՞ւր եւ երբ այնչափ
ուսմունքը սորվեցաք : Տղայութեան ատեն
Քրիստոնէական վարդապետութիւնը քիչ
մը սորվեցաք, մեծ ձանձրութեամբ եւ վեր
ի վերոյ միտ դնելով : Այսպէս առաջին
Ս. Հաղորդութիւնն առնելէն ետքը, քա-
նի մ'անգամ Աւետարանի մեկնութիւնը
երբեմն ալ քարոզ լսեցիք, կ'ըսեմ՝ քանի
մ'անգամ, երբեմն, վասնզի շատ անգամ
եւ ոչ ալ ներկայ էիք, եւ արդէն բան
մ'ալ մտքերնիդ մնացած չէ . եւ այսպիսի
գիտութեան նպաստովը կ'ուզէք մոլորե-
ցուցիչ գրքերը կարդալ :

Բայց ի՞նչպէս կարող էք ան գրքերուն
մէջ պարունակուած խաբէութիւններն ու
ստուութիւնները դուրս հանել առանց կա-
թողիկէ վարդապետութեան ընդարձակ գի-
տութիւնն ունենալու : Չբանող ժամա-

ցոյցը ձեռքերնիդ առնելով միայն կը ծանչ-
նաք պատճառը, թէ ինչու չի բանիր :
Հարկ է որ բոլոր անոր մեքենաներուն ծա-
նօթ ըլլաք, որպէսզի կարող ըլլաք իմա-
նալ, թէ ո՞ւր է պակսութիւնը : Նոյնը
պէտք է ըսել մեր խնդրոյն մէջ ալ : Հարկ
է գիտնաք Ս. Գիրքը բոլոր հիմամբ, որ-
պէսզի շուտ մը իմանաք, թէ ո՞ւր ծած-
կուած են մոլորութիւնները որ այն գրք-
քերը կը պարունակեն, եւ դուք երբեք
այս ուսմունքն ըրած չըլլալով, ինչ որ ա-
տոնք ձեզի զրուցելու ըլլան, զամէնքն ալ
խոշոր խոշոր պիտի կլլէք . ամէն իմաստա-
կութիւնները ձեզի աղէկ պիտ'որ երեւան,
եւ մոլորութիւնները ճշմարտութեան տեղ
պիտ'որ ընդունիք, եւ ձեզի բոլորովին ան-
կարելի բան մ'ըլլալով այն մոլորեցուցիչ-
ներուն ամէն խաբէութիւնները, արհեստ-
ները եւ որոգայթները ծանչնալը, վերջա-
պէս ողորմելութեամբ խաբուած պիտ'որ
մնաք : Ահա ասիկա այսպէս պատահած է
ուրիշներուն, այսպէս ալ ձեր գլուխը
պիտ'որ դայ : Աս ալ վրան աւելցուցէք,
կ'ըսէք թէ դուք կ'ուզէք ծանչնալ թէ՛
մէկը եւ թէ՛ մէկալը . բայց ասիկա գործ-
քով ճշմարիտ չէ : Յօժարութեամբ կը
նստիք կը կարդաք իմաստակութիւն-
ները, բայց ե՞րբ նաեւ ճշմարտութիւնները
կարդացեր էք : Նաեւ քաղաքներու մէջ,
ուր գրքերու եւ կրթութեան աւելի գի-
տութիւն կայ, փորձը կը ցուցնէ որ չեն

կարդացուիր ամենեւին այն գրքերը որ Ս. Հաւատքը կը մեկնեն, կը լուսաւորեն, կը պաշտպանեն, եւ անոր հաստատուն հիմունքը կը ցուցնեն, աս գրքերը չեն ծանցուիր եւ ոչ որ կ'ուզէ ծանչնալ, այնպէս որ՝ դատաստան կ'ընեն Ս. Հաւատոյ վրայ անոր թշնամիներուն խօսքերէն. բայց գրքսերը չէ թէ միայն կրօնական ուսում չկայ, վասնզի սորվելու ալ ժամանակ չկայ, այլ նաեւ կարելիութիւն ալ չկայ, որովհետեւ պատշաճ գրքերը կը պակսին: Ուստի եթէ մէկը թոյն խմելու ըլլայ, ամենեւին դեղթափ չի գտներ:

Աս կ'ըսենք առանց յիշելու, թէ շատ անգամ կը պատահի, որ Աստուած Եկեղեցւոյ դէմ եղած անհնազանդութիւնը պատժելու համար, թոյլ կու տայ որ իրենց անձանցը վրայ վստահանալով Եկեղեցւոյ արգելած գրքերը կարդացողները փորձով իրենց տկարութիւնը զգան մոլորութեան մէջ թաւալելով: Եւ եթէ այս վերջին ծայրն ալ չհասնին, գոնէ Հաւատքնին կը տկարանայ, տարակոյսներ ու անձկութիւններ կը ծնանին, եւ այնպէս հոգին կամ շատ ժամանակ չարաչար կը տանջուի, եւ կամ մահառիթ ծամբայ մը կը բացուի, որ կրնայ ժամանակաւ անհաւատութեան տանիլ:

Բայց ձեր՝ գրքերու նկատմամբ ընելու զգուշաւորութիւնը չէ թէ միայն անոնց վրայ պէտք է ըլլայ, որոնք յայտնապէս

անօրէնութեամբ գրուած են եւ անամօթաբար կը յարձակին Հաւատոյ դէմ, այլ նաեւ անոնց վրայ, որոնք գուցէ աւելի ազդեցութիւն ունին, աւելի գաղտնութեամբ գրուած ըլլալուն համար:

Ասով կ'ուզեմ նշանակել Ռաբբին անթիւ բաղմութիւնը, որոնք անցողաբար իրենց հարուածները Եկեղեցւոյ դէմ ասդին անդին կը զարնեն. այն նենգաւոր պատմութիւնները, որոնք սուտ կերպարանք մը կու տան Հռոմայ Բահանայապետաց գործքերուն. այն անառակ պատմութիւնները, որոնք ծագր ու ծանակ կ'ընեն Բահանաներն ու կրօնաւորները. այն չարագգած լրագիրները, որոնք իրենց յաւելուածներուն մէջ ամօթալից պատմութիւններով ինչ որ երկնից եւ երկրի վրայ յարգոյ եւ պատկառելի է, ամէն բան կ'անարգեն ու ոտքի տակ կ'առնեն. այս ամենայն ընթերցութեանները կը վիրաւորեն եթէ ուղղակի չէ, գոնէ անուղղակի՝ Ս. Հաւատքը, եւ անոր կենդանութիւնը, պայծառութիւնը եւ փառաւորութիւնը որ պիտ'որ ունենար, կը պակսեցնեն:

Ասոր համար աղէկ մտքերնիդ բերէք, յիշեցէք միշտ, որ խիստ պարտաւորութիւն ունիք այն մահառիթ գրքերը մէկդի նետելու չընդունելու, քովերնիդ ալ չպահելու, չկարդալու եւ ուրիշին ալ չտալու որ կարգայ: Եւ եթէ տանտէր էք, խանութի գլխաւոր էք, ընտանեաց հայր էք,

կամ եղանակաւ մը ուրիշներուն մեծն էք, չէք կրնար եւ պէտք չէ որ թող տաք ձեր որդւոցը, ձեր հպատակացը, ձեզի հնազանդողներուն, որ այն գրքերն ունենան կամ կարդան: Գիտէ՞ք, ինչ կ'ըսէ առակը: Այնչափ պատժապարտ է գողցողը, որչափ քսակը բռնողը: այնչափ պատժապարտ է բռնողը, որչափ թալլողը: Եւ այս վճիռը պիտի տրուի թէ անդիի եւ թէ աս աշխարհքիս վրայ:

Գ Լ Ո Ւ Ն Է .

Ի՛նչդէ՞ ղետ՝ է ի՛րո՞ւն անձ, որն՝ բռն-
չա՞նկանէրէն արժէ ի՛նչ քոյն՝ն:

Երբ որ ամէն նախընթաց խորամանկութիւնները բաւական չեն ըլլար ուղղափառ հոգին մոլորեցընելու, գիտէ՞ք, ինչ կ'ընեն գլխաւորաբար աղքատներուն նկատմամբ: Ամէն ամօթ երեսներէն կը սրբեն, քանի մը փայլուն ոսկի դրամ կը շողացընեն եւ կը ջանան ստակով ապականել: Կամաց կամաց քովերնիդ կը մօտենան, նախ ձեր որպիսութիւնը կը տեղեկանան, ձեր պիտոյքներուն վրայ ցաւակցութիւն մը կը ձեւացընեն, կը ցաւին որ ձեր կրօնքը եւ ձեր ֆաշանաները ձեր վրայ հոգ չեն տանիր, վասնզի սէր ալ չունին: Այս ամէն ցաւոց զգածմունքներէն եւ վշտակցութիւններէն ետքը կ'աւելցընեն, թէ իրենք ձեզի համար պիտ'որ խօսին եւ պիտ'որ բ-

նեն ամէն բան. այսպէս առ այժմ ձեզի քանի մը դրամ կ'երկնցընեն, ապագային համար ալ աւելի եւս կը խոստանան, թէ հաճիք իրենցմէ ըլլալու: Այս է արհեստը, որ շատ անգամ գործածեցին եւ այսօրուան օրս ալ կը գործածեն:

Արդ՝ ի՛նչ պէտք է ընել Կաթողիկէայ մը, որ այսպիսի առաջարկութիւն մը կը լսէ: Ես ձեզի բնեմ, բայց միտ դրէք, որ ազէկ իմանաք:

Առաջին բանը, որ պէտք է ընէ ով որ այս եղանակաւ կը փորձուի. անմիջապէս զայրանալ բարկանալն է այնպիսի հրէշի մը դէմ, որ կը յանդգնի այդպիսի առաջարկութիւն ընելու:

Ինչու որ՝ ով որ այսպէս կը խօսի Ուղղափառի մը, այնպիսին խիստ ծանր թշնամանք կ'ընէ անոր: Մարդ մը, որ ուրիշ մարդու մը քով կը մօտենայ զանիկա ստակով գնելու համար, կը ցուցընէ թէ ամենեւին անոր վրայ համարում, յարգ չունի. եւ ով որ առջեւնիդ կ'ելլէ եւ ձեր հաւատքն ու հոգին գնել կ'ուզէ, կը ցուցընէ որ զձեզ անհաւատի եւ սրբապղծի տեղ դրեր է: Նոյնը կ'ընէ, ինչ որ Յուդայի ըրին Հրէից քահանայապետներն եւ ծերերը: Կու տանք ձեզի այսչափ դրամ, եւ դուք ծախեցէք մեզի զԵրեսու: Արդ՝ եթէ Ուղղափառի մը սիրտը չի խռովիր այսպիսի յանցանքի ընդունակ համարուելուն վրայ, երբ ուրեմն պիտ'որ այլայլի եւ խռովի:

Ս. Պողիկարպոս մարտիրոսը յարգելի էր իր սպիտակ արեօքն եւ սրբութեամբը: Ասիկա քաշկռտուած բերուած էր դատաւորին առջեւը Յիսուսի Քրիստոսի Ս. Հաւատքը խոստովանելուն համար. առջեւը դրին ոսկւոյ եւ արծաթի բլուր մը եւ կը հրապուրէին որ Ս. Հաւատքն ուրանայ: Բայց Սուրբ Ծերունին այնպէս բարկացաւ այս առաջարկութեան վրայ, որ սրտին զարհուրանքէն եւ ոչ աչքն այն գանձերուն վրայ կը դարձնէր: Արդ՝ այս զարհուրանքն եւ այս արհամարհութիւնն է, որ պիտի ունենայ Աթաղիկեայ մը, երբ որ մէկը իրեն այսպիսի առաջարկութիւն մը կ'ընէ իր Հաւատքը ստակով ծախելու: Սակայն միայն սոսկումն ու սրդողիլը բաւական չէ, հարկաւոր է մէկգի վաճառել այնպիսիները, որոնք ասանկ առաջարկութիւններ կ'ընեն: Պէտք չէ իրենց ցաւակցութիւնն ընդունիլ, եւ պէտք չէ թող տալ որ մեր առջեւը մեր Մայրը՝ Սուրբ Եկեղեցին վար դարնեն, իրեւ թէ քիչ սէր, քիչ գթութիւն ունի. հարկաւոր է իրենց յիշեցընել որ մենք այն մեծամեծ Հարց որդիքն ենք, որոնք յանձն առին ոտքի տակ երթալ, չարաչար տանջանքներով պատառ պատառ յօշոտիլ, արիւննին թափել, քան թէ զՅիսուս վշտացընել իր հաւատքն ուրանալով, հարկ է վկայել թէ պատրաստ ենք հազար անգամ մեռնիլ, քան թէ բերաննիս դնել պատառ մը հաց, որ

արժէ մեր հոգին, Հաւատքը, յաւիտենականութիւնը, Յիսուսի Քրիստոսի սէրը, եւ այսպիսի վեհանձն զգածմամբ համարձակ եւ աներկիւղ մերժելու ենք այնպիսիները: Ահաասիկ ինչ պէտք է ընենք:

Բայց կ'ըսեն ոմանք. Էս Ս. Հաւատքը չուրացայ, դեռ սրտիս մէջն է. միայն Բողոքական կը ձեւանամ, որպէսզի այն օգնութիւնն առնուամ: Ո՛հ, միայն կը ձեւանա՞ք: Եւ կը կարծէք, թէ ասիկա արդարացուցում մըն է, որ զձեզ կ'ազատէ: Եւ չէ՞ք գիտեր, թէ պարտաւոր ենք արտաքուստ խոստովանիլ, ինչ որ սրտերնուս մէջ կը հաւատանք: Չէ՞ք գիտեր, որ Ս. Պողոս կ'ըսէ, թէ Սէրդիւն չէ՞սք ունիք: Եւ ի՞նչո՞ւ չէ՞ք գիտեր, որ Ս. Պողոս գեղեցիկ պատճառը Յիսուսի Քրիստոսի Սուրբ Մարտիրոսները չէին գիտեր: Ոչ դք կը պահանջէր անոնցմէ, որ սրտերնուն մէջն Ս. Հաւատքը մերժեն, կ'ուզէին միայն որ արտաքուստ նշան մը տան որ չեն հաւատար. եւ նոյն իսկ հալածիչներն էին, որոնք շատ անգամ խորհուրդ կու տային վայրկեան մը միայն արտաքուստ ձեւանալու, եւ այսպէս կեանքերնին ազատելու այնպիսի անազորոյն տանջանքներէն: Բայց անոնք սոսկալով կը լսէին այնպիսի առաջարկութիւնները, երբեք չէին զիջանք, եւ կը հաստատէին, թէ հազար անգամ մեռ.

երբեք հանգստութեամբ պիտի չվայելեն իրենց մեղաց պտուղը, եւ վերջապէս շուտ կամ ուշ աստուածային դատաւորին առջեւն ելլելէն ետքը, որուն հաւատքը ծախած էին, յաւիտենական դատապարտութեան վիճք պիտի նետուին:

Գ Լ Ո Ւ Ս Ը .

Ի՛նչդէ՞ ղէրք է իւր--ին --նէն, --բ քէք--
բ--նի--քէ քէ--նէն քէ--նէն:

Վերջապէս կրնայ պատահիլ այս դժբախտ դէպքը, որ մէկը կրակին քով շատ մօտեցած ըլլալով՝ ողորմեաբար պրած ըլլայ: Կ'ուզեմ ըսել, որ կամ հերետիկոսներուն հետ կենցաղավարելով եւ կամ անոնց գրքերը կարդալով ինք զինքը մոլորութեան մէջ ձգած ըլլայ, եւ ետքէն լռութեամբ հրաժարած ըլլայ իր դաւանութենէն, կամ աւելի եւս յայտնութեամբ, իր ուրացութիւնը կատարած ըլլայ, կամ Ս. Եկեղեցիէն հեռանալով, կամ Բողոքականներուն տաճարներն երթալով, եւ կամ ազանդի մը ընկեր գրուելով¹, Արգ՝ ասոր պատշա-

¹ Աս ազանդներուն մէջ ամենէն վտանգաւորն եւ ընդհանուրն է Գրոն-Լաւանէրու ազանդը, որ իր արտաքին մարդավար բայց կեղծաւորական վարմունքով ամեն տեղ ամեն ընկերութեան մէջ կը մտնէ, կը թուանարէ, որ անդգոյշ մարդիկ եւ գլխաւորաբար երիտասարդներ կը գտնեն: Աս ազանդը ուրիշ բան չի գիտեր, բայց աշխարհքիս փայլէն ընկել հաւատք, կրօնք, Եկեղեցի, եւ սրբաւոր իշխանութիւն: Ասկից

ճական դեղն ու դարմանը ի՛նչ է: Ամեն բանէ յառաջ՝ այսպիսին պէտք է ինք իրեն գայ, չափէ մտաց աչքովը այն վիճակին բարձրութիւնը՝ որմէ ինկած է, եւ անդունդը՝ ուր գլորեր է:

Ով որ Ս. Հաւատքը կորսնցուցած է, այս անգին դանձին հետ կորսնցուցած է չէ թէ միայն սրբաբար շնորհքը եւ արդիւնք վատարկելու կարողութիւնը, այլ նաեւ արմատն եւ սկիզբն որով կրնար զՏէրն մեր իր փրկութեան օգնութեան կանչել: Այնպիսին չի կրնար ուրիշ բանի սպասել, բայց եթէ յանցանքներով ու խղճի խայթերով լեցուն կեանքի մը, վշտալից ու շարատանջ մահուան մը, զայրագին ու դառն դատաստանի մը, եւ արտասուօք ու յուսահատութեամբ լի յաւիտենականութեան մը:

Այս ամենայն անոր համար, վասնզի թշնամի դարձեր է այն Աստուծոյ, որն որ Ս. Հաւատքն իրեն պարգեւելէն ետքն ուրիշ անթիւ շնորհքներ ալ պատրաստեր անեք ֆառակար բան կրնայ ըլլալ: Պիտի թ. Ս. Քահանայապետը՝ Թէպեռեւ ամեն առթի մէջ այս ազանդը մերժած էր, այսու ամենայնիւ տեսնելով անբաւ ֆառները, որ կը հասցնէ Եկեղեցւոյ եւ Ընկերութեան, անցեալ տարի Սեպտ. 25ին Քահանայապետական Խորով մ'ալ հանգիստապէս կարգիմալաց Խորհրդեան մէջ նշքը դատապարտեց: Գիտնալով որ Քրիստոսի փոխանորդին՝ Եկեղեցւոյ գլխոյն ձայնն ամեն հաւատացեալց սրտն վրայ մեծ ազդեցութիւն ունի, պատշաճ համարեցանք նշքը թարգմանել, եւ ամանձին յանելաւծով հրատարակել աս մատենիս վերջը:

էր զինքը մինչեւ երկնից վերջին բարձրութիւնը հանելու համար: Արդ՝ այսպէս համեմատելով կորսնցուցածը գտածին հետ, ի հարկէ կը ստիպուի այն դժբախտ հոգին ինք իրեն գալ, իր սրտին խորութեան մէջ մտնել, եւ ամենայն դժուարութեանց յաղթելով՝ ըրած աւերը նորոգել եւ առջի վիճակին դառնալ:

Այս վեհանման որոշումն ընելէն ետքը, պատշաճ է անմիջապէս ձեռքը գործքի զարնել: Սրբուհի թերեւս իմաստութեամբ կը խորհրդածէ, թէ ուրիշ մեղաւորներուն, եւ անոնց մէջ որոնք Հաւատքը կորսնցուցեր են, այն տարրերութիւնը կայ, որն որ ամբողջ՝ բայց աղաւթ ապակւոյ եւ կոտրտած ապակւոյ մը մէջ կը տեսնուի: Աղտոտ՝ բայց ամբողջ ապակին, այսինքն է հասարակ մեղաւորը, կրնայ ապաշխարութեամբ մաքրուիլ, սրբուիլ ու յստակուիլ. կոտրած ապակին՝ այսինքն է ուրացողը, հարկ է որ նախ փռան մէջ երթայ. ըսել կ'ուզէ թէ նախ Ս. Հաւատքը պէտք է նորոգէ, որպէսզի ետքէն կարող ըլլայ օգտակար ապաշխարութիւն ընել: Ուստի մոլորութեան մէջ ինկողէն կը պահանջուի, որ ամբարիշտներուն ընկերութենէն ետ քաշուի, կտրէ անոնց հետ կենցաղավարութիւնն ու հաղորդակցութիւնը. ետքը ինք զինքը Աստուծոյ առջեւ դնելով, ի ներքուստ եւ սոսկալով՝ մերժէ իր ամէն անցեալ անհաւա-

տութիւններն, եւ ամենայն անկեղծութեամբ Աստուծոյ ոտքն ինկած հաւատոյ ներգործութիւններն ընէ եւ հաստատէ, թէ կը հաւատայ այն ամենայն ինչ որ Ս. Եկեղեցին կը հաւատայ, թէ կը մերժէ այն ամենայն ինչ որ Ս. Եկեղեցին կը մերժէ, եւ թէ աս հաւատքին մէջ Աստուծոյ շնորհքը կ'ուզէ ապրիլ ու մեռնիլ: Գարձեալ պէտք է հազար ու հազար անգամ թողութիւն ինդրէ իր ամէն անհաւատութիւններուն համար:

Այս տրամադրութեամբ երթայ իմաստուն եւ խոհեմ խոստովանահօր մը եւ յայտնէ անոր ամենայն անկեղծութեամբ իր ըրածները, որպէսզի անոր գթութենէն օգնութիւն առնու, եւ ծանշնայ թէ ինչ կը մնայ իրեն ընելու Աստուծոյ եւ Ս. Եկեղեցւոյ հետ հաշտուելու, տուած գայթակղութեան դարման մ'ընելու, եւ ապագային մէջ վտանգներէն ապահով ըլլալու համար:

Բայց ասիկա անձնասիրութեան շատ ծանր կ'արժէ, պիտ'որ ըսէ մէկը: Արժէ ինչ որ կ'ուզէ. բայց աւելի եւս կ'արժէ դժոխքի հրդյն տանջանաց յաւիտենակա նութիւնը: Ետքէն վրաս պիտի ծիծաղին անոնք, որ իմ մոլորութեանս ընկերներն էին: Այո՛, սակայն պիտ'որ գովեն եւ գրկեն զքեզ անոնց տեղը քու կաթուղիկեայ եղբայրներդ: Գուցէ թէ զիս կը հալածեն եւ չարիք կը հասցնեն ինծի անոնք,

որոնցմէ կը հեռանամ. անանկ ըլլայ, բայց՝ եթէ նաեւ ամէն մարդիկ եւ ամէն սատանաները մէկտեղ ժողովելով վրադ չարիքներ հասցընելու ալ ըլլան, չեն կրնար այնպիսի մեծ չարիք մ'ընել քեզի, ինչպէս որ դուն քեզի կ'ընես Վաթոգիկէ Հաւատքէն օտարանալովդ:

Սակայն՝ դոնէ կրնամ ապահով ըլլալ, որ եթէ այս ամենայն ընելու ըլլամ, Աստուած զիս կ'ընդունի, եւ իմ ծանր անկմանս թողութիւն կու տայ: Կրնամ կասկածիլ Յիսուսի գթութեան վրայ, որ այնչափ սիրով ընդունեցաւ զԱ. Պետրոս, որ զինքն ուրացած էր, ընդունեցաւ նաեւ այնչափները որոնք հալածանաց ատեն ինկած էին, ու մինչեւ մեր ատեններս ալ այնպիսիները կ'ընդունի աղեգորով գթով: Աս ալ ըսեմ՝ քեզի, չէ թէ միայն զքեզ պիտ'որ գրկէ, այլ նաեւ եթէ այս անկմանէդ առիթ առնելով զքեզ խոնարհեցընելու ըլլաս աւելի ապաշխարութիւն ընելու եւ զինք աւելի եռանդով սիրելու, կրնաս նաեւ մեծ առաքինութեան, կատարելութեան եւ սրբութեան վիճակի հասնիլ:

Բայց հոս, անոնց՝ որոնք այս չարեաց փոսին մէջ ինկեր են, քաջալերութիւն մը տալու համար, որ Աստուծոյ ողորմութեանը ապաւինին, յիշատակեմ ձեզի մեր օրերը պատահած գէպք մը, ինչպէս կը պատմեն երկու ամենահաւատարիմ եւ միանգամայն կենդանի մատենագիրներ, Հ.

Շթեօկէր եւ Հ. Փերրոնէ: Գաւառի մը մէջ, կ'ըսեն ասոնք, որ սահմանակից է հիւսիսային Գերմանիայի, քառասուն յիսուն տարի կայ, քահանայ մը կ'ապրէր, որ բոլորովին իր վիճակին սրբութիւնն ու պարտաւորութիւնները մոռցեր էր: Մեղքէ մեղք գլորելով հոն հասաւ, որ թողուց իր հայրենիքը, փախաւ գնաց ուրացաւ հաւատքը եւ Բողոքական եղաւ, վերջապէս Բողոքական հովուի պաշտօն մ'ալ առաւ, եւ այսպէս ճշմարտութեան քարոզէն եղաւ ուսուցիչ մոլորութեան: Խել մը տարի անցուց ողորմելին Աստուծոյ հետ թշնամութեան վիճակի մէջ: Օր մը՝ մեծ քաղքի քարոզչի մը քով ճաշելու հրաւիրուեցաւ, ուր որ մերձաւոր բողոքական գաւառներէն ուրիշ բողոքական հովիւներ ալ կանչուած էին: Ուտելու խմելու ուրախութեան մէջ եղած ատեննին՝ լուր հասաւ Հովիւ տանտիրոջ, թէ աղքատ մարդ մը մեռնելու վրայ է, որն որ կ'երեւար թէ հոգեւոր օգնութեան շատ կարօտութիւն ունի: Չեմ գիտեր ինչ արգելք կար, որ տանտէր Հովիւը չգնաց ողորմելի հիւանդին օգնութեան հասնելու, եւ ան ատեն այս մեր յիշած ուրացողը ինք զինքն ընծայեց անոր տեղ հիւանդը տեսնալու: Ընդունուեցաւ առաջարկութիւնը, եւ տարին զինքը գձուծ եւ խեղճ խցկան մը մէջ, ուր վերջին աղքատութեամբ յարգէ անկողնոյ վրայ պառկած

էր ծեր մը՝ հոգին աւանդելու վրայ: Հո-
վիւր Ս. Գրքին մէջէն քանի մը խօսք
զրուցեց անկողնոյն քով, բայց հոգեվարը
ուրիշ բան պատասխան չէր տար, բայց ե-
թէ՝ Ես կորսուած եմ, վայ ինծի, ես դա-
տապարտուած եմ: Կը քաջալերէր զինքը
այն Հովիւր ու սիրտ կու տար որ վստա-
հութիւն ունենայ: Ոչ ոչ, ըսաւ հոգե-
վարը, ոչ որ կրնայ ինծի օգնութիւն ը-
նել, չեմ կրնար երկինք երթալ, շատ ա-
հագին են մեղքերս, պէտք է որ դատա-
պարտուիմ: Բայց Աստուծոյ սիրոյն հա-
մար, ինչու ասանկ պիտ'որ ըլլայ, ինչ
բանէ այսպէս սիրող ծանրացեր է: Հո-
գեվարը միշտ յուսահատութեան խօսքեր
կը զրուցէր: Վերջապէս զիջաւ Հովուին
ջերմ ազաւանացը եւ ըսաւ. Ահա ըսեմ
քեզի ինչու համար ինծի ոչ փրկութիւն
եւ ոչ երանութիւն կայ. ես ուրացող
Ուղղափառ Քաջանայ մըն եմ, եւ ամէն
մեղքերս որ աս ուրացութեան կապուած
են, իմ հակառակելի Աստուծոյ շնորհաց
կոչմանը, եւ Աստուծոյ անչափ ողորմու-
թիւնը մերժելս...: Աղէ՛. աս իմ մեղքերս
շատ մեծ են, չեմ կրնար արքայութիւն
գտնել, ես կորսուած եմ, ոչ որ կրնայ
ինծի օգնել, այո՛, չեմ կրնար օգնութիւն
գտնել մէկէ մը: Այս պատմութիւնը շատ
ճմլեց՝ տրտմեցուց Հովուին սիրտը, որն որ
ասով իր հոգւոյն վիճակը աչքին առջեւը
նկարուած կը տեսներ. սրտին մէջ հին

դաւանանքը արթնցաւ, յիշեց իր խղճին
մէջ այն աստուածային կարողութիւնը,
որ Յիսուսի Եկեղեցւոյն մէջ տրուած է
տկար մարգու մը, որ Քաջանայ կը կոչուի,
եւ զուարթութեամբ ըսաւ հոգեվարին.
Իմ բարեկամս, իմ եղբայրս. կենդանի՛ է
Աստուած, ես, ես կարող եմ քեզի օգ-
նել, ես կրնամ քեզի նպաստել. ահա ա-
սիկ ես կաթողիկեայ քահանայ եմ: Այո՛,
այս ճշմարիտ է, ես ալ ուրացող մըն եմ.
եւ ալ նղովեալ եմ, բայց իմ քահանայ-
ական իշխանութեամբս, կրնամ հոգեվարի
մը երկնից դռները բանալ: Ան բոպէին
ծեր հիւանդին վրայ այնպիսի զգացում
մ'եղաւ, իրեւ թէ վերէն հրեշտակ մը
իջեր իր քովը կեցեր էր, իրեն փրկու-
թիւն բերելու: Այսպէս Աստուծոյ ողոր-
մութենէն յաղթուելով, որն որ մինչեւ իր
կենացը վերջին բոպէն իրեն թողութիւն
եւ հաշտութիւն կը մատուցանէր, եւ կը
խոստանար երկինք եւ յաւիտենական
կեանք, ներքին ցաւով ու սրտանց՝ զղջման
եկաւ, խոստովանեցաւ իր մեղքերը, ար-
ձակումն առաւ, եւ... մեռաւ Աստուծոյ
սիրոյն ու բարեկամութեան մէջ: Այս
Աստուծոյ սիրոյն յաղթանակը, որ երա-
նելի կ'ուզէ ընել ամէն մարդիկ, եւ ամե-
նէն զեղծ ու ապականեալներն ալ մինչեւ
կեանքերնուն վերջին շունչը կը փնտռէ ի-
րեւ գորովալից մայր մը, այնպէս շարժեց
ու գրաւեց ան Հովուին հոգին, եւ յան-

կարծակի անոր սիրտն այնպէս փոխուեցաւ շնորհաց ամենակարող զօրութեամբը, որ այն բոպէին մէջ ինք զինքն որոշեց Աստուծոյ դառնալու: Անմիջապէս եկաւ իր սեղանակիցներուն եւ ասանկ խօսեցաւ ասոնց հետ: Մնաք բարով, իմ Տեաքս, ես կը դառնամ իմ կաթողիկէ Եկեղեցւոյս գիրկը, զոր այնպիսի նենգութեամբ թողուցի: Աստուծոյ սղորմութիւնը զիս կը կանչէ ապաշխարութեան, իրեն հետ հաշտուելու, եւ... այնչափ զթած է ինծի Աստուած, որ նաեւ երկնից արքայութեան կը հրաւիրէ:

Ինկոզներէն զատ, կան նաեւ այնպիսիներ ալ որոնք կ'երերան, կը կաղան, եւ մեծ վտանգի մէջ են այսպիսի անօրէնութեան մէջ գլորելու: Արդ՝ ի՞նչ ըսեմ ասոնց: Երեւակայեն թէ հորի մը, մանաւանդ թէ ահաւոր անդունդի մը եզերքը կեցեր են, եւ սատանան եկեր, ականջներն են վար կը զլուցէ, որ իրենք զիրենք այն վիհին մէջ ձգեն: Ի՞նչ պատասխան կու տային արդեօք ան ատենը: Հիմա, նոյնը թող ըսեն դժոխային թշնամւոյն, ամէն առաքինական զօրութիւնին սրտերնին ժողվեն, ինչպէս սովոր են մարդիկ ընելու վերահաս ծանր վտանգներու մէջ, մտածեն մէյմը վերջինքները, որ կը սպասեն մեզի, բարիքներն որ պիտ'որ կորսընցընեն, եւ մեծ զայրացմամբ մերժեն ամէն տարակոյս, որ սատանան մտքերնին կը ձգէ, հազար

անգամ վկայելով սրտերնուն մէջ թէ երբեք չեն ուզեր կաթողիկէ ճշմարտութենէ հեռանալ: Եիշեն, որ մեր Ս. Հաւատքը հիմնուած է Նահապետներուն, Մարգարէներուն, Առաքեալներուն եւ Մարտիրոսներուն վրայ, հիմնուած է անհամար սքանչելիքներու, ամենայն Վարդապետաց գիտութեանն եւ երկնից յայտնի պաշտպանութեանը վրայ, զորն որ նոյն իսկ սատանաներն ակամայ կամքը շատ անգամ հաստատեցին: Այսպիսի ընդհանուր խորհրդածութիւններով, ասանց վիճելու իրենց մտացն եւ սատանային հրապուրանացը հետ, պէտք են մերժել ամէն խորհրդածութիւն, որ կամ կրքերն եւ կամ սատանան առջեւնին կը հանեն:

Բայց որովհետեւ այս ամէն Հաւատքի վրայ ծագած տարակոյսները մէկդի ձգելու համար, հարկ է ասոնց պատճառը, արմատներն եւ սկիզբը հեռացընել, ասոր համար ասոնց վրայ յետագայ գլուխներուն մէջ կը խօսինք:

Գ Լ Ո Ի Խ Թ .

Աստուծոյ հրահրութեամբ հաւատքով լիութեամբ հաւատն առնելու համար:

Ով որ մեծագին գանձ մ'ունի, չի շատանար անով միայն, որ նոյնը չգողցուի, այլ նաեւ ամէն կարելի միջոցներն ի գործ կը դնէ, որ մէկը դարան մտնելու ալ կա-

բող չըլլայ: Այսպէս պէտք էին ընել Ուղ-
ղափառք Ս. Հաւատքին նկատմամբ, որուն
երեք ինչպէս արժան է չենք կրնար յարգը
ճանչնալ: Ուստի ամենայն կարելի զգու-
շութիւնները պէտք է ի գործ դնեն, այս
վախճանին հասնելու: Ասոր համար հոս
քանի մը խիստ ազգու միջոցներն որչափ
ինծի կ'երեւան, ձեզի ցուցնեմ:

Առաջինն է, մտքերնուդ մէջէն հալա-
ծել տգիտութիւնը: Ինչու որ՝ շատ մա-
տենագիրներ այս խորհրդածութիւնն ըրած
են, որ Ս. Եկեղեցւոյ առաջին դարերէն
սկսելով, անոնք ամէնքը, որոնք աւելի ճանչ-
ցան մեր Սուրբ Կրօնքը, անոնք աւելի եւս
խորունկ իմացան զանիկա, աւելի եւս պըն-
դութեամբ կապուեցան, աւելի եւս սիրե-
ցին, աւելի եւս եռանդեամբ ի գործ դրին:
Ասիկա իրեն ճշմարտութեանը մէկ ցոյցն
ըլլալէն ետքը, նաեւ եղանակը կամ կերպը
մեզի կը ցուցնէ, որով սրտերնուս մէջ
նոյնը կրնանք պահել:

Իրօք ալ՝ ո՞վ աւելի խորունկ ճանչցաւ
Կրօնքը քան Ս. Զուստինոս, Ս. Կիպրիա-
նոս, Ս. Եպիփան, Ս. Օգոստինոս, Ս.
Զովհաննէս Ոսկերեան, Ս. Գրիգոր, Ս.
Աթանաս, Ս. Թովմաս, քան Ս. Եկեղե-
ցւոյ ամեն Հարքն եւ Վարդապետները, ը-
սենք նաեւ քան մեր Ս. Լուսաւորիչը,
որոնք ամէնքն որչափ անոր վրայ մտածեցին՝
այնչափ ալ կրեցին ու գրեցին: Եւ որով-
հետեւ այնպէս խորունկ ճանչցած էին,

անոր համար ալ այնչափ կը յարգէին ու
կը սիրէին Կրօնքը: Ուստի՝ Եթէ մեր օրերն
այնչափները բանի տեղ չեն դներ նոյն
Կրօնքն ու կ'անարգեն եւ մինչեւ նաեւ ու-
րանալու փորձութիւնն ալ կ'ունենան, ի՞նչ
է ասոր պատճառը: Ո՛հ, շատ անգամ աս
կը պատահի, որ նոյնը չեն ճանչնար բոլո-
րովին, եւ կամ սխալ կը տեսնեն, մտքեր-
նուն մէջ երեւակայելով ան՝ որ չէ: Ես
մէկ անգամէն աւելի հանդիպեցայ ոմանց,
որոնք խիստ վար կը զարնէին քանի մը
վարդապետութիւններ, զորոնք կ'ըսէին թէ
ամբարշտութեամբ Եկեղեցին կ'ուսուցանէ.
բայց՝ իրենց ձեռքով շօշափել տուի, որ
Եկեղեցին երեք այնպիսի վարդապետու-
թիւն չէր երազած, եւ իրենք ապշեցան
կեցան: Եթէ ասոնք Կրօնքը ճանչնային,
ստուգիւ չէին հայհոյեր, ինչպէս կը զրուցէ
Ս. Զուգա, ան բանն որ չեն գիտեր:

Այլ կ'իմանային, թէ Կաթողիկէ Եկե-
ղեցին աստուածային է իր հիմնադրու-
թեամբը, աստուածային է իր տարած-
մամբը, աստուածային է իր պահպանու-
թեամբը. եւ թէ իր մեզի առաջարկած
հաւատալի ճշմարտութեանց, հրամանական
վարդապետութեանց եւ խորհրդոց մէջ այն-
չափ բարձր գիշտութիւններ կը բովանդակէ,
այնչափ խորութիւն, այնչափ միաբանու-
թիւն եւ ներդաշնակութիւն ունի, որ ով
որ անգամ մը զինք քիչ մ'ալ ճանչցած
ըլլայ, չի կրնար իր զարմանքն եւ մտաց

յափշտակութիւնը ծածկել: Իր վարդապետութիւնը բարուց նկատմամբ այնպէս մնայուր, այնպէս անարատ է, որ ամէն թշնամիներն, որչափ կ'ուզեն ալ, չեն կրնար վար զարներու բան մը գտնել: Իր պաշտամանցը վրայ ամենեւին չեմ խօսիր, որն որ թէ՛ Աստուծոյ մեծ վայելութեանը, եւ թէ՛ մեր տկարութեանն ու խեղճութեանը հաւասարապէս կը պատշաճի:

Չեմ զրուցեր նաեւ իրեն ծէսերուն, իրեն արարողութիւններուն վրայ, որոնք լի են այնպիսի խորունկ խորհուրդներով եւ սուրբ նշանակութիւններով, որ ստուգիւ զարմանք կը պատճառեն: Չեմ խօսիր նաեւ իր սքանչելի սահմանադրութեանը, սրբազան հովիւներուն նուիրապետութեանը, իր վարդապետութեանց ստուգութեանը, իր խորհրդոց մէջ պարունակուած զանձերուն վրայ, եւ ոչ ալ այն միաբանութեան վրայ, որով ողորմութիւնն արդարութեան հետ, Աստուծոյ մեծ վայելչութիւնը՝ մարդկան ողորմելութեան հետ, երկինք երկրիս հետ կը կապէ: Եւ մեր հոգեւոր եւ յաւիտենական երջանկութիւնը կը միաբանէ այն ժամանակաւոր բարիքներուն հետ, զորոնք կարող ենք վայելել հոս աս աշխարհքիս վրայ:

Բայց՝ պարզ հաւատացելոց մէջէն ո՞վ կարող է մտադիր ըլլալ այնչափ գերազոյն խորութեանց, այնչափ ներքին պարզեւաց եւ շնորհաց, այնչափ երկնաւոր

բարիքներուն, այնպէս որ իրեն մոգին մէջ ասոնց վրայ պայծառ տեսութիւն մ'ունենայ, եւ այսպէս ինք իրեն համար տայ ամէն բաներու վրայ, որոնց կը հաւատայ, որոնց կը յուսայ եւ որոնց վրայ իր սէրը դրած է:

Հարկ էր ծանշնալ, թէ որպիսի հաստատութեամբ հիմնուած է Աթուղիկէ Եկեղեցին, ինչպէս Սուրբ Գրոց, եւ անդութեան վրայ յեցած է, եւ ինչպէս անոր նպաստաւոր են՝ միտքն իր տրամաբանութեամբն եւ իմաստունք իրենց ճոխութեամբը:

Հարկ էր ծանշնալ, թէ ասոր ներհակ ինչպէս անմաքուր ազտոտ են Ուղղափառ Եկեղեցիէն բաժնուած աղանդները:

Ինչպէս իրենց ազտեղի սկզբնաւորութիւնները, զիրենք ամէն տեսակ հակառակախօսութիւններու մէջ տարին ձգեցին, ինչպէս իրենք իրենց մէջ բաժնուեցան, փեռեկտեցան, բզրկտեցան եւ իրար նզովեցին, ինչպէս իրենց դաւանանքներուն մէջ ամենեւին ստոյգ, ճշմարիտ եւ հաստատուն բան մը չունին. որովհետեւ զրկուած են բոլորովին Աստուծոյ անգին շնորհներէն, անոր պաշտպանութենէն, անոր սրբութեան նաեւ արտաքին պարգեւներէն, ինչպէս են մարգարէութիւնները, հրաշքները, հիւանդաց բժշկութիւնները, Ս. Գրոց մեկնութիւնը, եւ ասոնց նմանները: Հարկ էր ծանշնալ, թէ որպիսի տկար հի-

ման վրայ դրուած է Բողոքականութեան բոլոր շինուածքը եւ թէ որչափ դիւրին բան է լուծելն իր ամէն իմաստակութիւնները, որոնցմով զինուորեր է եւ դեռ կը պահէ:

Այս ամէն տեղեկութիւններով Ուղղափառ մը ներքուստ այնպէս կը լուսաւորուի, այնպէս կը զօրանայ, որ իր Հաւատքին խնդրոյ տակ ձգուիլը լսած ատենը սոսկում մը կը զգայ եւ բարկութիւնը կը բորբոքի:

Ասոր տեղ ինչ կ'ընէ Քրիստոնէից մեծ մասը, ինչ կ'ընէք դուք: Մեծ մասը չեն գիտեր ամենեւին աս ճշմարտութիւնները, եւ ոչ ասոնց վրայ յիշատակութիւն մ'ունեցեր են: Արօնքի վրայ եթէ այն քիչ, անկատար, վեր ի վերոյ տեղեկութիւնները վերցրնելու բլլաս, բան մը չեն գիտեր: Ըսէք ճշմարտութիւնը, ձեր որպիսութիւնն ալ ասիկա չէ: Եւ ինչ զարմանք է, եթէ ամէն մէկ թեթեւ դժուարութեան մէջ, որ առջեւնիդ կ'ելլէ, չէք գիտեր ինչ պատասխան տաք, եւ երբեմն ան աստիճանի կը հասնիք, որ կը կարծէք թէ Աթոռիկէ Արօնքը ատոնց հանած դժուարութիւններուն ալ տալու պատասխան չունի: Ո՛հ, եթէ կ'ուզէք աւելի հաստատուն, աւելի անյողդողդ բլլալ Հաւատքներուդ մէջ, ջանացէք որ քիչ մը աւելի նոյնը ծանշաք: Մի ամէնաք Եկեղեցին երթալու Քրիստոնէական վարդապետու-

թեան եւ Աւետարանի մեկնութիւնը լսելու, եւ փոխանակ այն գարշելի գրքերը կարդալու, որոնք ծածուկ ծածուկ ձեռքերնիդ կու տան, հոգացէք ձեզի քանի մը բարեպաշտական գրքեր, որ ձեր հոգւոյն կրթութիւն տան եւ ձեր սրտին սնունդ:

Բայց երբեմն գիւղական Ժողովրդեան մեծագոյն գայթակղութեան պատճառն ան է, որ Աթոռիկէ Արօնքը վար զարնողներուն մէջ քաղաքացիներ ալ կը գտնուին, որոնք գիտնականի անուն առած են, վասնզի ուսում սորվելու գացեր են: Իմ սիրելիքս, կ'ուզէք որ անկեղծութեամբ խօսիմ: Մտիկ բռէք: Չէ թէ ամէն քաղաքացիները, որ ձեր մօտերը գիւղադնացութեան կու գան, ձեզմէ շատ աւելի բան գիտեն Արօնքի նկատմամբ: Ստուգիւ կան որ ձեզմէ շատ աւելի գիտեն, բայց ասոնք Արօնքը չեն արհամարհեր, մանաւանդ որ թէ իրենք սրտանց կը յարգեն եւ թէ իրենց ձեռաց տակը եղողներուն յարգել կու տան: Ասոնք կը ջանան նաեւ մատուռներ շինել եւ Եկեղեցիները պահպանել, որպէսզի ամէնքն ալ դիւրութիւն ունենան իրենց հոգեւոր օգուտը քաղելու: Բայց՝ եթէ այսպիսիներ կան, կան նաեւ ուրիշ շատերը, որոնց զուխը՝ որչափ թեթեւ, ըղիղը՝ որչափ դատարկ եւ սիրտը՝ որչափ ապականած է, չի կրնար ըսուիլ. ասոնք ամենեւին ձեզմէ աւելի սորված չեն, անխրատ եւ անկրօն Տեառք են, որոնք կ'երեւայ թէ

երկրիս վրայ չեն ապրիր՝ բայց եթէ ուտե-
լու, խմելու, պտրտելու, զբօսանք ընելու եւ
վայելելու նաեւ անմարդութեանց մէջ. թե-
թեւամիտ երիտասարդներ՝ լի ամէն տեսակ
աղտեղութեամբ, որոնք որ անարգ հաճոյք
մը կատարելու համար պատրաստ են ու-
րանալու հայր, իշխան, երկիր եւ երկիրք,
Ասոնցմէ ոմանք, թէ կ'ուզէք, նաեւ Հա-
մայլարաններու մէջ գտնուած են, սորված
են երակին շարժումը զննել, արիւն առ-
նել, սպեղանի շինել ու դնել, վէրք մը
կտրել, եւ այլն. բայց աս բաներէն դուրս
զորոնք շատ անգամ քիչ եւ գէշ սորված
են, իրենց ժամանակը կորսնցուցած են
սրճանոցներու, կերուխումի, հայհոյելու,
խաղալու խնտալու, թէատրոններու եւ
ուրիշ շարագոյն գէշութիւններու. իսկ
կրօնքի նայելով՝ ձեզի պէս տգէտ են, գու-
ցէ նաեւ ձեզմէ ալ շարագոյն. բայց տգի-
տութեան վրայ մնորութիւնն ալ կ'աւել-
ցնեն, զորն որ ծծած են հազար ու մէկ
գարշ եւ անկրօն գրքերու մէջէն, Մի
գարմանաբ ուրեմն, եթէ ատոնք այսպէս
կը խօսին, գայթակղութիւն մ'առնուք,
իրեւ թէ գիտուն անձինքներ են, որ կրօն-
քի գէմ կը խօսին, ինչու որ՝ ամենեւին
բան չեն գիտեր, Երանի՝ թէ Ճշմարիտ
վարդապետութիւնն ունենային, երանի՝ թէ
կրօնքը հիմանց ճանչնային, ան ատեն ու-
րիշ բան չէին կրնար ընել, բայց եթէ ինչ
որ միշտ ըրին Ճշմարիտ գիտունները, այս-

ինքն է յարգել, սիրել ու ի գործ դնել
Սուրբ Վաթողիկէ կրօնքը: Համբաւաւոր
Լահարի ի սկզբան ամբարիշտ, անկրօն եւ
Բողոքականներէ գէշ մէկն էր. վերջերը
դարձաւ, եւ եղաւ եռանդուն հետեւող
Ս. Ուղղափառ Եկեղեցւոյ: Աս պատճա-
ռաւ ամբարշտին մէկը, որ երբեմն իրեն
ընկերն էր, օր մը սկսաւ զինքը ծաղրել,
բայց Լահարի աս աղղու խօսքերով պա-
տասխանը տուաւ: Էս ալ ատեն մը դրժ-
բախտութեամբ կրօնքը կը ծաղրէի, բայց
ետքէն աղէկ սորվեցայ, ճանչցայ, եւ ալ
չեմ կրնար չսիրել: Դուն ալ նոյնը աղէկ
մը սորվէ, եւ կը տեսնես թէ անկից ետքը
սիրտ կրնաս ունենալ զանիկա ծաղրելու,
եւ զորութիւն անոր գէմ՝ հակառակելու:
Ուրեմն մեր Հաւատքին առաջին զգուշու-
թիւնն ըլլայ անոր գիտութիւնը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ .

Երեւոյ՝ Հ-----դ-հէլ- չհւ-ւ-նի-նէ,
հիւ-ւ-նի-նէ Գրէիլ:

Ինչպէս ծնաւ Բողոքականութիւնը:
Ինչպէս ուրիշ հերետիկոսութիւնները՝
հպարտութեան մեծ ներգործութենէ մը:

Երբոր բովանդակ Ս. Վաթողիկէ Ե-
կեղեցին մի եւ նոյն եղանակաւ կը հաւա-
տար, մի եւ նոյն եղանակաւ ալ կրօնքը
կ'իմանար, եւ այս մի եւ նոյն եղանակաւ
հաւատալուն եւ իմանալուն վրայ միաբան

էին հարիւրաւոր սերունդներ իրենց եպիսկոպոսներովն, առաջնորդներովն, քահանայապետներովն, Արքայապետներովն եւ Սուրբերովն, յանկարծ կ'ըլլայ մարդ մը եւ կ'ըսէ. այ, ո՞վ էք դուք, կեցէք ամէնքն իդ ալ, դուք ամէնքն իդ ալ ինծի մօտիկ ըլէք. ես ձեզի կը ծանուցանեմ, որ դուք ամէնքն իդ ալ մոլորութեան մէջ էք, ամենեւին Սուրբ Հաւատքին ծանօթ չէք, սուրբ Գիրքը չէք իմանար եւ չէք գիտեր ինչ կ'ընէք. ես, ես մինակ ամէն բան իմացայ, ամէն բան ճանչցայ, ես եմ ուսուցիչ ամէն ուսուցիչներու, ես եմ վարդապետ ամէն վարդապետներու. ոչ ոք զիս դատէ, հապա ամէնքը ինծի հնազանդին, եւ ինչ որ ես կը սորվեցընեմ, ինչ որ ես կ'առաջարկեմ, ան միայն ասկից ետքը ճշմարտութիւնն ըլլայ: Աս սատանայական ներգործութեամբ կը սկսին ամենայն հերետիկոսութիւններն, այսպիսի պայծառ, յայտնի եւ կերպական ներգործութեամբ ալ յանձն լուտերի սկսաւ Բողոքականութիւնը:

Իմ սիրելիքս, կրնայ ասկից աւելի սատանայական հպարտութեան ներգործութիւն մը գտնուիլ: Արդ՝ ինչպէս հպարտութենէ ծնած է Բողոքականութիւնը, այսպէս միշտ ալ հպարտութեամբ կեցած է: Եւ յայտնի կ'երեւայ ասկից, թէ ինչպէս լուտեր հպարտութեամբ Ս. Եկեղեցիէն ապստամբեցաւ, այսպէս Բողոքական-

ներն՝ իր հետեւողներն ալ հպարտութեան համար իրմէ ապստամբեցան: Ասոնց յաջորդներն ալ նոյնն ըրին իրենց նախորդներուն, այսպէս հետզհետէ մինչեւ մեր օրերը, եւ մենք կը տեսնենք եւ կը վկայենք որ ասոնք ալ նոյն հոգին ունենալով՝ երբեք չեն դադրիր իրարմէ ապստամբելէն նոր հերձուածներով եւ նոր բաժանումներով:

Աս ասանկ ըլլալով, որն որ չի կրնար ուրացուիլ, որն է հարկաւոր զգուշութիւնը այն անդունդին մէջ չիյնալու, ուր որ անոնք կը գտնուին: Բոլորովին հակառակ հոգի մ'ունենալն է, այսինքն Յիսուսի հոգին: Իրենք կ'օրստեան մէջ են վասնզի իրենց հպարտութեամբը Եկեղեցիէն ապստամբեցան. մենք կը փրկուինք խորին խոնարհութեամբ Ս. Եկեղեցւոյ հպատակելով: Դուք վերը կարդացիք, թէ Ս. Եկեղեցին Հոգւոյն սրբոյ ներկայութեամբ չի կրնար սխալիլ, եւ թէ ինչ որ ինք կը սորվեցընէ՝ ճշմարտութիւն է. ուրեմն մենք հանգչելով իր մայրական ծոցը՝ կ'ապրինք ամենայն ապահովութեամբ եւ վստահութեամբ, առանց ուրիշ բան մը մտածելու, բայց եթէ իրեն հպատակ եւ հնազանդ որդիքն ըլլալ:

Ուստի երբ որ քովերնիդ կը մօտենան այն նեղացուցիչներն եւ ձեզի կը հարցընեն. ինչո՞ւ այս հաւատոյ հրամանական վարդապետութիւնը, ինչո՞ւ այն մէկալը կը հաւատար: Դուք անոնց պատասխան տուէք

շուտով առանց յապաղելու. Վասնզի ասանկ ինծի սորվեցուց Ս. Եկեղեցին: — Բայց՝ ան Եկեղեցւոյ ըսածը չի կրնար ըլլալ. պիտ'որ ըսեն ձեզի: Իսկ դուք հաստատուն եւ անյողգողդ, նորէն պատասխան տուէք. Եթէ չի կրնար ըլլալ, ըսէք Եկեղեցւոյ: Երբոր Եկեղեցին դաւանանքը կը փոխէ, ես ալ կը փոխեմ: Յիսուս ինծի ըսաւ որ Եկեղեցւոյ լսեմ, չէ թէ ձեզի. եթէ Եկեղեցւոյ չլսեմ, Յիսուս կ'ուզէ որ հետեւնոսի մը մաքսաւորի մը տեղ դրուիմ, որով կ'ուզէ ըսել, թէ ալ իրեններէն մէկը պիտ'որ չըլլամ. բայց՝ եթէ զձեզ մտիկ չեմ ըներ, ինծի ամենեւին չարիք մը չսպառնալու: Բաց ասկից Յիսուս զիս ապահով ըրաւ թէ, ով որ Ս. Եկեղեցւոյ հովիւներուն կը լսէ, իրեւ թէ իրեն լսած կ'ըլլայ, եւ ով որ զանոնք կ'անարգէ, զինք եւ իր Հայրը կ'անարգէ, որ զինքը խրկեց: Ապահով եմ՝ ուրեմն, որ ցորչափ որ Եկեղեցիէն եւ իմ Հովիւներէս չեմ հեռանար, ամենեւին վտանգի մէջ չեմ հոգիս կորսնցընելու:

Ուրիշ մէկ պատճառը, որուն համար հպարտները Հաւատոյ վտանգի մէջ են, ան է, որ աս Հաւատքը այնպիսի երկիր կը պահանջէ, որ իրեն համաձայն ըլլայ: Բայց դուք բռն ինծի, դուք որ երկրագործութենէ կը հասկընաք, ինչո՞ւ յարմար երկիր կ'ընտրէք զանազան տեսակ տնկեր ու արմիտիք ցանելու եւ տնկելու համար. ինչո՞ւ ցած ու խոնաւ տեղուանք չէք տնկեր որթը,

ինչո՞ւ բլրակներու եւ քարուտներու վրայ շաղգամ ու հազար չէք տնկեր. վասնզի յառաջ չեն գար, եւ ամէն տունկ իրեն յարմար երկիր կ'ուզէ: Նոյն բանը հաւատոյ նկատմամբ ալ, որ չ'արմատանար չի բուսնիր ամէն սրտի մէջ, բայց միայն ուր սուրբ խոնարհութիւնը կը բնակի: Ասկից ահաւասիկ կրնաք իմանալ շատերուն անհաւատութեան սկիզբը: Ս. Հաւատքը ամենուն ալ մի եւ նոյն դաւանանքը, մի եւ նոյն պարտաւորութիւնները կ'առաջարկէ. ինչպէս վեհապետին՝ ասանկ ալ փիլիսոփային, ինչպէս արհեստաւորին՝ անանկ ալ հողագործին: Ասոր վրայ կը նեղանան կը զայրանան հպարտ հոգիներն ու կ'ըսեն. «՛հ, ինչպէս, ես որ այնչափ բան գիտեմ, այնչափ բան կարգացեր եմ, այնչափ սորվեց եմ, պիտ'որ հաւատամ՝ նոյն բանը ինչ որ կը հաւատայ տնակը, տղետը, ցած կնիկ մը: Էս ալ նոյն ազօթքները պիտ'որ ընեմ, նոյն պաշտամանց պիտ'որ ներկայ ըլլամ, նոյն եղանակաւ պիտ'որ խոստովանիմ, նոյն կրթութիւնները պիտ'որ ընեմ: Քա՛ւ լիցի, քա՛ւ լիցի: Այսպէս սրտերնին կը բարձրանայ, հպարտութիւնը զիրենք կը զայրացընէ, եւ կը հրաժարին հպատակելու ան ամէն բանի, որ կը հաւատայ Հաւատացելոց հասարակութիւնը, եւ կը մերժեն հասարակաց բարեպաշտական կրթութիւնները: Մանաւանդ թէ կը կարծեն, որ այնչափ աւելի բարձր համարում կը ստա-

նան, որչափ աւելի հասարակաց կարգէ
դուրս կ'ելլեն, որչափ աւելի քիչ հաւատալ
կը ցուցնեն, որչափ աւելի առանձին հա-
մողութեան ունենալ կը ձեւանան. ահաւա-
սիկ ուսկից շատերուն վրայ անկրօնութիւնն
եւ Հաւատոյ պակսութիւնը կը ծագի: Ո՛վ
դժբախտ մարդիկ: Քիչ մը ունայնասիրու-
թեան համար զահալէժ կը կործանին:
Այսպէս Արուսեակին կը նմանին, որ նոյնպէս
չուղեց ընել ինչ որ մէկալ Հրեշտակներն՝
իր ընկերներն ըրին, Աստուծոյ հպատա-
կութեան մէջ մնալ: Իսկոյն յայտնի է որ
անոր պատժապարտութեան ետեւէն ալ
պիտ'որ երթան: Ինչպէս անիկա Արքայու-
թիւնը կորսնցուց, այսպէս ասոնք ալ կը
կորսնցընեն հիմա երկրաւոր դրախտին՝
էկեղեցւոյ բարիքները, որպէսզի ետքէն իր
ժամանակին ամէն չարեաց վիհը կործանին՝
որ է դժոխք:

Բռնենք կենանք ուրեմն Ս. Խոնար-
հութիւնը: Ս. Փրանկիսկոս Ասիզացին լսե-
լով մէկուն կործանման պատմութիւնը,
որն որ ժամանակաւ իր ընկերն էր, բայց
ետքէն ողորմեալաբար Ս. Եկեղեցիէն օտա-
րացեր էր, մեծ եռանդով երեսի վրայ
փռուեցաւ եւ ամէն զօրութեամբը երկիրը
զրկել կ'ուզէր: Հարցուցին, թէ ի՞նչ էր
ըրածը, ըսաւ. Ո՛հ, զիս շատ եւ շատ խո-
նարհեցնենէ կ'ուզեմ, վասնզի այն ողոր-
մելէն Հաւատքը կորսնցուց իր հպարտու-
թեանը համար: Երանի՛ թէ չպատահէր

մեզին ալ պլսպիսի արտատուալից դժբախտութիւն մը:

५ १ ० १ ७ ६ ७ ८ ९

611-11 22-1-11-1. 41-11 11-11-11-11
 11-11-11-11

Տգիտութիւնն ու հպարտութիւնը, այո՛,
ճամբայ կը բանայ Հաւատքը կորսնցընե-
լու։ Բայց աւելի եւս կը մղէ առ այն խառ-
նազնաց անմաքուր կեանքը։ Դիտեցէ՛ք,
կ'ըսէր Ս. Հերոնիմոս իր ատենէն, դիտե-
ցէ՛ք զանոնք ամէնքն ալ, որոնք Ս. Եկե-
ղեցւոյ մէջ հերետիկոսութիւններ հանեցին,
դիտեցէ՛ք եւ կը տեսնէք որ եւ ոչ մէկը ողջա-
խոհ կեանք ունեցաւ։ Եւ մէկիկ մէկիկ կը
համրէ Սիմոն Մոզէն սկսելով մինչեւ իր
ժամանակները, եւ կը ցուցնէ թէ ամէնքն
ալ անարգ կ'ըբերու մէջ շաղուած էին։

Իսկ Բողոքականութիւնն անանկ անուռն մը համած է առ նիւթիս մէջ, որ բոլոր հին հերետիկոսութիւնները կը գերազանցէ: Բողոքականներուն ախոյեանը արդէն անառակութեան դրօշը բացած էր, սրբապաշտութեամբ կուսանի մը հետ կարգուելով: Իր հետեւողները, անմիջապէս իրեն նմանեցան: Նոյն աղանդին առաջին գրեթէ ամբողջը՝ ամէնքն ալ կուսանաց վանքերու վրայ կը յարձակէին եւ որչափ կրնային կանայք կը յափշտակէին եւ կը հրապուրէին:

Այն աստուածաբաններուն առաջին եւ հանդիսաւոր ժողովքները, այլ եւ այլ գինեատուններու մէջ կ'ըլլային, Գարեջրոյ փրփուրին եւ խոհանոցի խորտիկներուն ծուխին հետ ամօթալից խօսակցութիւնները խառնելով, որոնք կ'ամօցընէին արդեօք պարկեշտ զօրական մը: Իսկ պղծութեան եւ անառակութեան կողմանէ՝ Նորոգութիւնը (Բողոքականաց) այնպիսի լրբութեամբ չափն ու սահմանը անցուց, որ շատերուն, որոնք ի սկզբան տկար գտնուած էին իրենց հրապուրանաց ետեւէն երթալու, բաւական եղաւ աս թշուառ տեսիլը զիրենք նորէն Ուղղափառ Եկեղեցւոյ գոգը դարձընելու:

Եւ ճշդիւ այս անսանձ անառակութիւնն էր, զորն որ աւելի թոյլ տուաւ քան թէ հնարեց երկրիս վրայ Բողոքականութիւնը, որով իր հետեւողաց թիւը շատցաւ: Ինչու որ՝ անպարկեշտ մը ինչ բանի կը բաղձայ: Կ'ուզէ ամէն զգայական վայելմունքներն ունենալ, եւ անոնցմով կշտանալ առանց խղճի անհանգստութիւն ունենալու: Արդ՝ Բողոքականութիւնը ասոր բոլորովին յարմար էր: Լուտեր բարի գործքերու հարկաւորութիւնն ուրանալով, ժուժկալութեան անկարելութիւնը հրատարակելով, եւ սորվեցընելով թէ որպիսի եւ իցէ մեղքով հոգւոյն փրկութիւնը չէր կրնար կորսուիլ, բաւական որ մէկը Յիսուսի հաւատայ, ասով միայն ամէն

մարդու ազատութիւն տուաւ ինչպէս որ կ'ուզէ հեշտութեան մէջ լողալու: Խոստովանները ջնջելով, վերցուց նաեւ այն տաղտկութիւնը՝ Քահանայի մը առջեւ ամօթ կրելու, հատուցիչ գործքերը ջնջելով, վերցուց տալախարանք ընելու հարկաւորութիւնը: Այսպիսի հեշտական վարդապետութեան մէջ ամէն զգայասէր իր դիւրութիւնը կը գտնէ, ուստի եւ շատերը անսանձ՝ մէջը նետուեցան:

Արդ՝ ինչ որ անցած ժամանակները պատահեցաւ, կրնայ հիմա ալ նոյնը պատահիլ: Որո՞նք քմացը այս վարդապետութիւնները քաղցր կու գան, որոնք սերը կը գրգռի նոյնը գրկելու: Անոնց ամենուն որոնց ցանկալի է ամօթալից ազատութիւնը, եւ եթէ ինծի հարցընելու ըլլայիք, որոնք են որ ապականութեան մեծագոյն վտանգի մէջ են. ահաւասիկ, ինչ պատասխան կրնայի տալ:

Քաղաքներու մէջ մեծագոյն վտանգի մէջ են այն երիտասարդները, որոնք ամէն սանձ ցնցելով, եւ աստուածային երկիւղը մերժելով, օրերնին զեղխութեան մէջ կ'անցընեն, որոնց միտքն ու երեւակայութիւնը անդադար պիղծ ցնորքներով կը զուարճանայ, որոնց շրթունքը միշտ կը պղծին անմաքուր խօսակցութիւններով, որոնց սիրտը միշտ կը սնանի անարժան հաճոյքներով եւ զգացմունքներով: Այսպիսի անառակներն, որ իրենց անասնական ցան-

կութիւնը կշտացընելու կը փափաքին, կը բաղձան ստուգիւ վրաներնէն նետել Վաթուղիկէ Կրօնքը:

Գարձեալ անոր համար աս կը բաղձան, վասնզի ուր որ Ուղղափառութիւնը կամ Վաթուղիկէականութիւնը կը պատուի, հոն շատ արգելքներ կը գտնեն իրենց անառակ ցանկութեանցը: Լսած էք երբեքն ձեր ազարակներու մէջն ալ տուած քարոզներնին, թէ աղէկ բան չէ Վաթուղիկէականութիւնը, եւ այլն: Գիտէ՞ք պատճառը: Վասնզի իրենց նեղութիւն կուտայ: Գիտեն, թէ ցորչափ որ ձեր ամուսիններն ու ձեր օրիորդները անարատ կը պահեն իրենց Ս. Հաւատքին սէրը, շատ զգուշութեամբ ալ սուրբ պարկեշտութիւնը կը պահպանեն: Ասիկա իրենց հաճոյական չէ: Կ'ուզէին որ քիչ մը աւելի դուրամատոյց ըլլային, քիչ մը վայրենի չըլլային... հասկըցա՞ք զիս: Ահաւասիկ ուստի կը ծնանին տեսակ մը մեծ համոզումները Բողոքականութեան վրայ: Ո՛վ ամօթ մարդկային բնութեան:

Քաղաքներու մէջ նաեւ վտանգի մէջ են արհեստաւորները, որոնք յօժարութիւն չունին գործելու, բայց հազարումէկ անարգ մոլութիւններ ունին սնուցանելու, ուտել խմել կ'ուզեն յառաջ տանիլ, այս կամ այն կնոջ ախորժակները գոհ ընել, իրենց ընտանիքէն կը գողնան, որպէս զի մոխն, ուր, Աստուած գիտէ. ա-

սոնք ալ Հաւատոյ մեծ վտանգի մէջ են. ինչու որ ասոնց ալ շատ հեշտական է Եկեղեցի չերթալ, խոստովանա՞նք չըլլալ, բարեպաշտութեան գործքեր չկատարել:

Ձեր քովը գիւղերու մէջ, որոնք են, որ մոլորելու վտանգի մէջ կ'ապրին: Ան բարի գեղացիները, ընտանեաց հայրերը, որոնք ամենայն զգաստութեամբ կ'ապրին, եւ իրենց որդւոց ու դստերաց վրայ կը հսկեն, եւ կամ այն պարկեշտ երիտասարդները որոնք մոլութենէ կը փախին, եւ Աստուծոյ երկիւղիւր լեցուած կը սպասեն ժամանակին, որ կարող ըլլան պարկեշտ ամուսնութիւն մ'ընել: Ա՛հ, ո՛չ ամենեւին: Ասոնք իրենց Կրօնքը կը սիրեն, կը յարգեն, ի գործ կը դնեն, եւ Բողոքականներու խօսակցութեանց ակումբներու մէջ չեն մտներ: Հաւատոյ վտանգի մէջ են տեսակ մը մարդիկ, որ ժողովրդապետութեան գայլթակղութիւնն ու ժանտամահն են, եւ կամ անոնք են, որ անարժան վատ սիրով կ'ապուած՝ ամօթալից գործքերու մէջ կը գտնուին, անոնք են որոնց աղտոյի բերանները միշտ անասնաժայել խօսքերով լեցուն են, եւ որոնք հետեւաբար աստուածային բաներէն եւ աստուածաշտութենէ ճաշակ մը չեն առներ, եւ Չատկական Հաղորդութիւնն ընդունելու համար աքացի եւ բռնցի մղել հարկ կ'ըլլայ. անոնք են, որոնք ամբողջ Ս. Պատարագին ատենը նստարանի մը վրայ անշնորհ նստած

րէն հաշեր մաշեր է։ Որպիսի վտանգի մէջ
չի ձգեր կին մը, երիտասարդուհի մը, որոնք
աւելի երեւակայութեամբ եւ զգայութեամբ
կ'ապրին քան թէ բանաւորութեամբ, երբ
որ մոլութեան մէջ թաղուած կորսուած
են։ Ո՛վ, ամենեւին ապահովութիւն չունի
այնպիսին, որն որ ինք զինքը անժուժկա-
լութեան եւ անպարկեշտութեան տուած է։

Ծանր մատենագիրները արդէն այս
խորհրդածութիւնն ըրած են, թէ ամե-
նաստոյգ պատճառն որուն համար վեշտա-
սաներորդ դարուն մէջ Բողոքական Նորո-
գութիւնն այնչափ երկիրներու մէջ ըն-
դունելի եղաւ, ուրիշ բան չէր, բայց եթէ
այն միայն, ինչ որ մինչեւ հիմա զրուցե-
ցինք։ Մարդկան բարքը շատ թոյլցեր էր,
սրտերնին մեղկացեր էր, եւ մեծապէս հա-
ճելի կ'ըլլար այն կրօնքը, որ կը վերցընէր
սանձն անոնցմէ, որոնք ակամայ կամօք
նոյնը կը կրէին, եւ Աստուած այն ողոր-
մելի ազգերը պատժելու համար թոյլ
տուաւ, որ Ս. Հաւատքն իրենցմէ վերցուի։

Ինչ որ ուրիշ անգամներ պատահած
է, կրնայ նորէն պատահիլ։ Աստուած
պահէ՛ զմեզ այսպիսի պատժէ մը, որն որ
մինչեւ հիմա իր արդարութեան ձեռքէն
ելած պատուհասներէն ամենէն սոսկալին
է. բայց որպէսզի Աստուած զմեզ այս
պատժէն պահպանէ, պահենք մենք անարատ
այս գեղեցիկ եւ սուրբ պարկեշտութիւնը։

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Բ .

Չ-ր-ր-ր-ր-ր ԴԷ-ը-ը-ը-ը-ը. ԶԷ-ը-ը-ը-ը-ը ԷԷ-ը-ը-ը-ը-ը
Կ-ը-ը-ը-ը-ը Կ-ը-ը-ը-ը-ը

Մինչեւ հիմա ցուցուցած զգուշու-
թիւններս գլխաւորաբար զձեզ հակառա-
կորդներուն հարուածներէն ազատելու հա-
մար էր, վերջինն որ հիմա ձեզի կը ծանու-
ցանեմ, եւ որն որ ամէն իմաստնոց վճռովը
ամենէն ազգու զգուշութիւնն է, զձեզ
անվիրաւորելի պիտ'որ ընէ անոնց թու-
նաւոր նետերէն։ Իւր ինչ է աս զգուշու-
թիւնը, եւ անդեամբ ի գործ դնելն այն
ամէն բան որ կը վերաբերի Կաթողիկէ
կրօնքին։ Ինչու որ այս ամէն կրթութիւն-
ները զմեզ Բողոքականութենէ կը հեռա-
ցընեն, ինչպէս ասոնց պակսութիւնը զմեզ
Բողոքականութեան կը տանի։

Ոմանք կը զարմանան երբ կը լսեն ոմանց
էյնալը քանի մը երկիրներու մէջ, ուր ոմանք
Ս. Հաւատքը ուրացան։ Արդ՝ այս զար-
մանքը տեղի չունի, ինչու որ (սոսկալի՛ բայց
ստոյգ է) զարմանալու բանն ան էր, եթէ
ոմանք ի մոլորութենէ պահպանուէին։ Տե-
սակ մը Ուղղափառներու վրայ, Կաթու-
ղիկէ կրօնքէն ալ ինչ մնացեր է։ Ոչինչ
եւ ոչինչ։ Չէ՛ մնացեր վրանին ոչ աղօթք
ընելու հոգի, ոչ ջերմեւանդութիւն եւ
ոչ բարեպաշտութիւն։ Ս. Խորհուրդներուն
չեն յաճախեր ամենեւին, եւ եթէ տարին

անգամ մը Զատկի ատեն մերձենալու ըլլան, այնպիսի անտարբերութեամբ եւ չուզենալով մը, որ չի կրնար մտածուիլ. եւ Աստուած տայ որ սովորութեան համար սրբապղծութեամբ ալ կատարած չըլլան: Աշարքերնուն վրայ բան մը չի տեսնուիր, որ զիրենք կաթուղիկեայ ցուցնէ: Ա՛ամբշնան խօսքերնուն մէջ, ծոմապահութեանց ու բոլոր Հաւատոյ արտաքին գործքերուն մէջ այնպիսի երեւնալու: Իրենց մէջ չկայ ամենեւին՝ ոչ ուղղափառի ժրութիւն մը, ոչ վարուց մարութիւն, ոչ պարկեշտ կենցաղավարութիւն, եւ ոչինչ ուղղափառական կենաց որպիսութիւն եւ զգացմունք: Արօնքը՝ սահմաներ են տօնի օրերը վերջին Պատարագը բազմամարդ Եկեղեցւոյ մը մէջ տեսնելու, եթէ կանայք են՝ իրենց զարդարանքը ցուցնելու, եթէ արք են ուրիշներու բարեպաշտութիւնն ու ջերմեռանդութիւնը խափանելու եւ շփոթելու:

Հիմա, ան է ուղղափառական վարքը: Բայց ասոնք ոչինչ են: Այսպիսիները կրնային Աշխարհադրական Ուղղափառք անուանուիլ, այսինքն է Ուղղափառք՝ չէթէ Զիտուսի Քրիստոսի հաւատքը եւ Ս. Եկեղեցւոյ հպատակութիւնը ծանշնալնուն, չէթէ՝ աս երկուքն ի գործ զնենուն համար, հապա Ուղղափառք են՝ վասնզի ծնած են այսչափ աշխարհադրական լայնութեան՝ այսչափ երկայնութեան մէջ, այսինքն է

այնպիսի երկիր մը, որ կաթողիկէ Հաւատքը կը դաւանի. բայց սրտերնուն մէջ պատրաստ են հերձուածողներու հետ հերձուածող, Տաճկաց հետ տաճիկ ըլլալու, եթէ Բեւեռէն կամ Հասարակածէն քիչ շատ աստիճաններով հեռու ծնած ըլլային:

Անձինք՝ որ այսպիսի վիճակի մէջ են, չունին դժուարութիւն Բողոքականութիւնը գրկելու: Կը գրկեն նոյնը, վասնզի նոյն իսկ Բողոքականութիւնը բողոք մըն է կաթողիկէ Եկեղեցւոյ կրթութիւններուն դէմ, զորոնք կանարգեն, եւ վասնզի եթէ մէկը իրենց բռնած ծամբան յանդիմանելու ըլլայ՝ իրենք զիրենք կարող են ջատագովել, թէ զանց կ'առնեն իրենց համոզմանը համար այն բանը, զորն որ ծուլութեան ու չարութեան համար չեն ուղեր կատարել: Կը գրկեն, վասնզի Բողոքականութիւնը Ուղղափառութենէ ան կողմը անցնողներուն համար որպիսի եւ իցէ կրօնական պաշտաման ծանրութենէ ազատ ըլլալու միջոց մըն է: Հոս մեծ զանազանութիւն կայ, բուն Բողոքականութեան մէջ ծնածներուն եւ կաթողիկէ Արօնքն ուրացողներուն մէջ: Ինչու որ որոնք այնպէս ծնած են, շատ անգամ ի բարի հաւատոս կ'ապրին անոր մէջ: Անտարակոյս չեն կատարեր ամեն բան, որ պարտական էին, բայց զոնէ կ'ընեն այնչափ, որչափ գիտեն: Կը պահեն այն փոքր կրթութիւնները, զորոնք իրենց

Հարբը հետերնին տարին երբոր Ուղղափառ Եկեղեցիէն բաժնուեցան, ունին եղանակ մը մէկտեղ ժողովուելու, աղօթելու, արարողութեան եւ ծիսի: Եւ որովհետեւ, թէ ոչ բովանդակ, գոնէ բոս մասին կը կարդան Ս. Գիրքը, ասկից, գլխաւորաբար Անգղիականները՝ որոնք բոլորովին իրենք զիրենք առանձնական մեկնութեան չեն տուած, կը քաղեն նաեւ մոլորութեանց հետ խառն ճշմարտութիւններ ալ: Ասոր ներհակ ուրացող Ուղղափառները, որովհետեւ չեն եւ ոչ կրնան ըլլալ ի բարի հաւատս, այսպէս չեն կրնար ամենեւին կրօնքի մը հպատակ ըլլալ:

Չունին կաթուղիկէ կրօնքը, վասնզի ուրացան զանիկա. չունին Բողոքական դաւանանքը, վասնզի երբեք կարող պիտ'որ չըլլան անոր յարգութիւն մը տալ սրտերնուն մէջ. այսպէս ամենեւին բանի մը չեն կապուիր, եւ կ'ապրին ամենայն ազատութեամբ: Աս ապրելու եղանակը ստուգիւ այնպէս համաձայն է մարդկան բնածին ապականութեան, անոր թիւր բերմանցը, անոր կրքերուն, որ զարմանալի բան չ'երեւար եթէ յօժարութեամբ անոր ետեւէն կ'երթան: Ասոր համար ամենաստոյգ է ան որ կ'ըսեն, թէ ով որ առանց կրօնքի պահպանութեան կ'ապրի, անոր համար ամենէն դիւրին անցքը Բողոքականութեան մէջ նետուիլն է: Օրէնք մը չպահպանելն եւ

նոյն օրէնքը գէշ դատելը իրարմէ քայլ մը հեռու են:

Ուրիշ պատճառ մ'ալ, որուն համար ժողովեամբ կաթուղիկէ կրօնքը ի գործ չդնելը կորստեան ճամբայ կը բանայ, ան է, որ ով որ նոյնը գէշ կը պահպանէ, մինակ ծանրութիւնը կ'ունենայ, քաղցրութիւնը չի զգար. ուստի ասոր համար ժամանակին երկարութեամբը վրան տաղտկութիւն եւ յոգնածութիւն կու գայ եւ այսպէս լուծը վրայէն կը նետէ:

Կաթուղիկէ Հաւատքն երբ աղէկ կը պահուի՝ զարմանալի քաղցրութիւն եւ օծութիւն մ'ունի, բայց հարկ է՝ որ պահպանուի, որպէսզի քաղցրութիւնն ու օծութիւնը զգացուի: Ինչու որ ճշմարիտ հաւատքը չ'եղծաներ մարդկային բնութիւնը, թէպէտեւ զայն կը բժշկէ եւ կը զօրացնէ: Կը թողու թիւր բերմանքները, յանցաւոր յօժարութիւնները, սատանային թելադրութիւնները, աշխարհքիս հրապուրանքները, թէպէտեւ մի եւ նոյն ատեն, զանոնք կը մեղմէ, կը նուաճէ, զօրութիւն կու տայ պատերազմելու, եւ բերկրութիւն յաղթելէն ետքը:

Ասկից է, որ Ուղղափառը զօրաւոր է, երբ կ'աղօթէ, երբ զԱստուած կ'աղաչէ, երբ ջերմեռանդութեան շնորհք կ'ընդունի, երբ կը հաստատուի ապաշխարութեան խորհրդով, երբ ամէն բանէն աւելի՝ Սուրբ Հաղորդութեամբ կը սնանի: Աս

օգնութիւններով կը գտնէ զօրութիւն, որ հարկաւոր է Կաթուղիկէ Օրէնքը պահելու համար: Ըսյց առանց ասոնց անոր ծանրութիւնն ունի, եւ զօրութիւն չունի տանելու: Ուստի բեռան տակ կը տառապի, եւ կը փորձուի ընդունելու Բողոքականութիւնը, Աստուածեանց աղանդն եւ ուրիշ ինչ որ կ'ուզես, բաւական որ ազատութիւն ունենայ:

Ասոր ներհակ Ուղղափառք, որ փոյթ են Հաւատքնին գործքով կատարելու, այս եռանդներնուն մէջ կը գտնեն ապահով երաշխաւորութիւն մը: Կը գտնեն ասիկա, վասնզի իրենց վրայ Յիսուսի Քրիստոսի Խորհուրդներուն, եւ Ս. Էկեղեցւոյ քաղցր խնամքը ծանօթութիւնը միշտ աւելի կը կենդանանայ, եւ որչափ աւելի կը ծանշանա՝ թէ՛ առջինները եւ թէ՛ ետքինը, այնչափ աւելի սիրով կը կապուին:

Նոյն երաշխաւորութիւնը կը գտնեն, վասնզի ասով կը սկսին ներքուստ վայելել այն քաղցրութիւնը եւ միսիթարութիւնը որ կ'ունենան ազօթքի մէջ սրտերնին Աստուծոյ առջեւ բանալով, Խոստովանութեան Խորհուրդին մէջ խղճերնին մեղաց ծանրութենէն թեթեւցընելով, Յիսուսի հետ Ս. Հաղորդութեամբ սերտ միանալով, բարի խղճմտանքի ներքին վկայութիւնն ունենալով, գիտնալով միանգամայն որ ամենատուրը Կոյսն ու Սուրբերը իրենց համար բարեխօս են Աստուծոյ առջեւ, եւ

թէ ի հաղորդութեան արդարոց են, թէ՛ անոնց որ երկրիս վրայ են, եւ թէ՛ անոնց որ երկինքը կը թափաւորեն. եւ այսպէս միշտ սիրտ կ'առնեն յարգելու այս բարիքները եւ կը քանան որ չկորսընցընեն:

Կը գտնեն նոյն երաշխաւորութիւնը, վասնզի Կաթուղիկէ բարեպաշտական Կրթութիւնները զարմանալի ազդեցութիւն մ'ունին բոլոր կեանքերնիս քրիստոնէաբար վարելու. այսինքն է՝ ընտանեաց խնամտ հայր, գորովական որդի, խոհեմ եւ գթած տէր, հնազանդ եւ հալատակ ծառայ, հաւատարիմ եւ աշխատասէր զիւղական, խոնարհ եւ արդար մեծատուն ըլլալու: Նոյն վստահութիւնը կը գտնեն, վասնզի բարի Ուղղափառք այն կրթութիւններուն մէջ զօրութիւն կ'առնու իր կրքերուն յաղթելու, իր ամէն թշնամինքը նուաճելու, իր ամէն աշխատութիւնները սիրով տանելու, իր գթբախտութիւններէն եւ ոչ մէկուն մէջ վհատելու, եւ հաստատուն քայլով աստուածային պատիրաններուն ծամբուն վրայ յառաջ երթալու: Ասկից չի կրնար բուռիլ, որչափ միշտ աւելի կը կապուի իր Կրօնքին հետ, որ զինք այնչափ բարիքներով կը լեցընէ:

Վերջապէս նոյն երաշխաւորութիւնը կը գտնեն, վասնզի Հաւատոյ գործադրութեան մէջ դրուած է մշտնջենաւոր աճում մը Հաւատոյ, որն որ ներքուստ զճոգին կը

լուսաւորէ, եւ նոյնը միշտ դո՛հ եւ հան-
գիստ կ'ընէ իր վիճակին վրայ, եւ փարա-
տելով նաեւ ամենափոքր տարակոյսները՝
միշտ աւելի եւս զինք կ'ապահովցընէ: Կեն-
դանի հաւատոյ հետ կը միանայ հաստա-
տուն յոյսը որ մը այն յաւիտենական բա-
րիքներուն հասնելու, որոնց պայծառ տե-
սութեամբ մը կը նայինք եւ վստահու-
թեամբ կը սպասենք, որն որ աս աշխարհ-
քիս մէջ ամենէն մեծ միսթարութիւննիս
է: Վերջապէս կենդանի հաւատքը եւ հաս-
տատուն յոյսը բոլորդեալ սէր մը կը
բխեն, որն որ հալածելով զերկիւղը, ինչ-
պէս որ գրուած է, վստահութիւն կու տայ
մեզի Աստուծոյ առջին ելլելու, զինքը ող-
ջագուրելու սիրով, եւ աս արտասուաց
ձորին մէջ եղանակաւ մը յառաջագոյն կը
սկսինք վայելել այն բարութիւնները, որ
կը յուսանք ստանալու երկինքը ի յաւի-
տեան, իրենւ մեր հաւատոյ վերջին, լի եւ
հասունացեալ պտուղը:

Ասոր համար ով որ կը բաղձայ հեռու
կենալ որպիսի եւ իցէ վտանգէ հաւատոյ
անպատմելի գանձը կորսնցընելու, որն որ
իրեն այնչափ բարիք աս աշխարհքիս վրայ
եւ ի հանդերձեալն կը պատրաստէ, ես
այնպիսւոյն վերջապէս հոստեղս համառո-
տելով ըսածներս, եւ սրտիս խանդակաթ-
սիրովը այս խորհուրդը կու տամ, որ
եռանդուն Ուղղափառի մը կեանք անցընէ:
Մի վիճէք, կրօնական խնդիրներուն մէջ

մի մտնէք. թող մի տաք, որ ուրիշներն
ալ՝ որպիսի պատճառանքով որ ըլլայ, ձեր
ետեւէն իյնան ձեզի բան սորվեցընելու,
այլ պատասխան տուէք անոնց ընդդիմու-
թեանցը եւ դժուարութեանցը՝ ձեր հաս-
տատուն, բարեպաշտ եւ կրօնական գործ-
քերովը: Եթէ Աստուծոյ տունը կ'անարգեն,
դուք աւելի ստեպ գացէք. եթէ կը ծաղոնն
խոստովանանքը եւ Ս. Հաղորդութիւնը,
դուք որչափ կրնաք աւելի եւս փութով եւ
շատ անգամ մօտիկցէք. անոնք ձեր առ-
ջեւը ծոմն ու պահքը ծաղր կ'ընեն, դուք
նոյնքը պահեցէք առանց ծածկելու ձեր
ծոմապահութիւնը. անոնք ձեր առջեւը կը
հայհոյեն Եկեղեցւոյ եւ Քահանայապետին
դէմ, դուք մի ամէնաք զիրենք գովելու եւ
զձեզ իրենց կողմը ցուցընելու. անոնք ձեր
առջեւը Քահանաներն ու կրօնաւորները
կը թշնամանեն, դուք մի քաշուիք զիրենք
պաշտպանելու եւ յայտնելու որ դուք ա-
նոնց պէս չէք մտածեր: Մէկ խօսքով՝ ա-
նոնք կը խօսին, դուք ըրէք, եւ այս եղա-
նակաւ պատասխան տալով՝ ձեր հաւատքը
վտանգի մէջ չ'իյնար:

Ձեր այսպիսի վարմունքը շուտով մը
ամէն բարիներուն հաճելի եւ ընդունելի
կ'ըլլայ, եւ ասոնց հաճելի եւ սիրելի ըլլա-
լը պատուականագոյն է. քիչ մը ժամանակ
ետքը չարերու զարմանքն ալ կ'ունենաք,
որոնք որ (անհաւատալի, բայց ստոյգ բան
է) անոնց վրայ յարգ կ'ունենան որոնք զի-

րենք ոտքի տակ կ'առնեն. բայց սակայն՝ եթէ ուրիշ ամէն բանն ալ ձեզի պակսելու ըլլայ, պիտ'որ ունենաք անոր սէրը, որ զձեզ քիչ ատենէն պիտի դատէ՝ Յիսուս Քրիստոս:

Աշխարհք կ'անցնի եւ անոր հետ իր ստուծութիւնները, իր ունայնութիւնները, իր ծուռ դատաստանները, իր կրքերը: Կ'անցնին նաեւ ամէն աղանդներն, որ Ս. Եկեղեցին չարչարեցին: Ինչպէս մենք կը տեսնենք աներեւոյթ ըլլալը Երիոնեանց, Կերինթեանց, Արիոսեանց, Եւտիքեանց, եւ այլն, եւ այլն. այսպէս աներեւոյթ պիտ'որ ըլլան նաեւ Բողոքականները. ան որ երբեք պիտ'որ չանցնի, Յիսուսի Քրիստոսի Եկեղեցին է: Ասիկա անշարժ ժայռի մը վրայ հաստատուած՝ ունի զՅիսուս Քրիստոս, որ զինք կը կառավարէ, եւ պիտ'որ տեսէ մինչեւ ի վախճան ժամանակաց: Եւ ոչ ան ատենն ալ պիտ'որ պակսի, այլ այս արտասուաց եւ պատերազմներու ձորէն պիտի փոխադուի, եւ ամէն մրցութիւնները դադրելէն ետքը, փառօք եւ յաղթանակաւ պիտ'որ թագաւորէ յերկինս յաւիտեանս յաւիտենից:

Երանի՜ անոնց, որոնք Ս. Եկեղեցւոյ մէջ ըլլողներուն կարգը պիտ'որ գտնուին ոչ անուամբ միայն, այլ նաեւ գործքով: Ազնիւ ընթերցող, ես հոգւոյս ամենայն գիտով եւ ցանկութեամբ կը մաղթեմ քեզի այս գեղեցիկ վիճակը, ինչպէս

սրտիս եռանդովը ինծի կը բաղձամ: Փոփոխակի աղօթք ընենք մեր աստուածային Փրկչին, որ թող չտայ մեր կրիցը, որ մեր մտաց դատաստանը նսեմացընեն, որ մեր սիրտը ապականեն, որ զմեզ Ս. Եկեղեցւոյ մէջէն դուրս յափշտակեն, որպէս զի երջանիկ յաւիտենականութեան յաղթանակը չկորսընցընենք: Ամէն:

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԻ ՏՆԵԹՆ ՄԵՐՈՑ

ԱՍՏՈՒՆԺԱՆԻՆ ՏՆԵՍՈՒԹԵԼՄԻ

ՊԻՈՍԻ ԶԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԻ Թ.

Խ Օ Ս Ք

ԶՈՐ ԽՕՍԵՑԱԼԻ Ի ԳԵՂՏՆԻ ԽՈՐՀՐԴԵԱՆ
Ի ԻԵ ԱԻՈՒՐ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ

1865

ԲԵՐՄԵՏԵՍԵԿ զաւաճանութեանց եւ
նենգութեանց մէջ, որոնցմով քրիստո-
նէութեան թշնամիները, զուր ջանքով
Աստուծոյ Եկեղեցւոյն վրայ յարձակիլ,
զանիկա կործանել ու ջնջել կը յանդգնին,
իրաւցընէ Յարգելի Եղբարք, պէտք է հա-
մարինք այն մարտիչոյ մարդկան ընկերու-
թիւնը, որ ռամկօրէն Ֆրանսիական (Ա-
ւստրալիական) ընկերութիւն կը կոչուի,
որն որ իսկզբան գաղտնի ու խաւարի մէջ
ծածկուած էր, բայց ետքէն ի հասարակաց
մնաս կրօնքի եւ մարդկային ընկերութեան
զուրս ժայթքեց: Հռոմայ Բահանայապետ-
ները՝ Սեր 'Կախորդներն' այն ընկերու-
թեան դարանակալութիւններն ու խա-

բէութիւնները իմանալնուն պէս, յիշելով իրենց հովուական պաշտօնը, ամենեւին չդանդաղեցան այն աղանդը, որ անօրէնութիւն կը բխէ եւ ամէն սրբազան եւ քաղաքական ընկերութիւն եղծանել եւ ապականել կը ջանայ, իրենց ճոխութեամբը զսպել, եւ դատապարտութեան վճռով իրրեւ ոլաքով խոցոտել եւ նուաճել։ Կղեմէս ԺԲ Մեր Նախորդն՝ իր Առաքելական Թղթովը այն աղանդը տարագրեց, մերժեց եւ ընդհանուր ամէն հաւատացեալները զգուշացուց՝ չէ թէ միայն անոր մէջ չմտնելու, այլ նաեւ որպիսի եղանակաւ ըլլայ նոյնը չսառաջացընելու եւ չօգնելու, նախ քան ինչպիսի տակ իյնալու պատիժ սահմանելով, որմէ միայն Հռոմայ Բահանայապետը կրնայ արձակել։ Այս դատապարտութեան արդար եւ արժանի վճիռը Բենեդիկտոս ԺԴ Սահմանադրութեամբ մը հաստատեց, եւ ուղղափառ երեւելի իշխանները յորդորելէն ետ չկեցաւ, որ ամենայն զօրութեամբ ամենաժանտ աղանդը խլելու, եւ հասարակաց վտանգը հեռացընելու ջանան։ Երանի թէ նոյն իշխանները Մեր Նախորդին ձայնին ականջ դրած ըլլային. երանի թէ պիպիսի ծանր խնդրոյ մէջ Թուրութեամբ վարուած չըլլային, ան ատեն ստուգիւ երբեք ոչ մեր եւ ոչ մեր հարց ժամանակները, այնչափ ապրտամբութեանց խռովութիւնները, այնչափ պատերազմներու հրդեհները չէին ողբա-

ցուեր, որոնց պատճառաւ բոլոր Էւրոպա կը հեծէր. եւ ոչ ալ այնչափ չարիքներու դառնութիւնը կը զգայինք, որոնցմով տառապեցաւ ու դեռ կը տառապի Եկեղեցին։ Նոյնպէս երբոր անօրինաց մոլեգնութիւնը ամենեւին չհանդարտելով՝ նորէն Քրիստոսն աղանդը՝ գլխաւորաբար Խտալիայի մէջ՝ ամէն կողմ տարածուեցաւ, Պիոս Է Մեր Նախորդը զանիկայ ալ նզովեց. Լեւոն ԺԲ Բահանայապետն ալ պիպիսի հօգույ եռանդով բորբոքած թէ վերը յիշուած զաղտնի ընկերութիւնները, եւ թէ ուրիշ որպիսի եւ իցէ անունով կոչուած ընկերութիւնները, որ Եկեղեցւոյ ու քաղաքական իշխանութեան դէմ դաւակցութեան մէջ են, իր Առաքելական Թղթովը դատապարտեց, եւ սաստիկ նզովքի պատժով ամէն հաւատացելոց արգելեց անոնց մասնակից ըլլալ։ Բայց Առաքելական Գահին այս ամէն ջանքերը յուսացուած ելքը չունեցան։ Ասան զի երբեք չնուաճեցաւ եւ ոչ զսպուեցաւ այս Փրօն-Իսլամ աղանդը, այլ այնպէս ամէն կողմ տարածուեցաւ, որ այս դառն ատեններս ամէն տեղ անպատիժ գլուխ վերցուցած է, եւ ալ աւելի յանդգնագոյն կը խրոխտայ։ Ասիկայ Մենք ըստ մեծի մասին անկից յառաջ եկած կը համարինք, որ շատերուն մտքերը, գուցէ անտեղեակ ըլլալով անօրէն խորհուրդներուն՝ որ զաղտնի ակումբներուն մէջ կը յուզուին, այս սուտ կարծի-

քով տողորուած են, թէ ասիկա անձնաս
ընկերութեան տեսակ մըն է, հիմնադրու-
թիւն մը, որ մի միայն մարդկան օգնելու,
եւ անոնց խեղճութիւնները թեթեւցնե-
լու կը նայի. ուստի ասկից Աստուծոյ Ե-
կեղեցւոյն մնաս հասնելու ամենեւին վախ
չկայ: Բայց թէ ասիկա՝ ճշմարտութենէ
որչափ հեռու է, ո՞վ չ'իմանար: Ինչու որ՝
ի՞նչ կ'ուզէ ըսել այդ՝ որ եւ իցէ կրօնքէ՝
որ եւ իցէ հաւատքէ՝ մարդիկներու խառն
ընտրութիւնը: Ի՞նչ կ'ուզեն ըսել այդ
գաղտնի ժողովակները: Ի՞նչ, այն սաստիկ
երգումը որ կ'ընեն աս աղանդին գրուող-
ները, որ ամենեւին ասոր վերաբերած բան
մը պիտ'որ չ'այտնեն: Աւերջապէս ինչո՞ւ
համար է այն անլուր պատուհասներու
դժնդակութիւնը, որ յանձն կ'առնուն,
եթէ երգումնին չ'պահելու ըլլան: Ստու-
գիւ, անօրէն եւ ժանտ պէտք է ըլլայ այն
ընկերութիւնը, որ այդչափ լուսէն ու
տուրնջենէ կը սոսկայ. ով որ չար կը գոր-
ծէ, կ'ըսէ Առաքեալը, լոյսը կ'ատէ: Իրաւ-
ցնէ՝ որչափ ասոր աննման են հաւատա-
ցելոց բարեպաշտ Ընկերութիւնները, որոնք
կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ կը ծաղկին:
Անոնց մէջ ծածուկ եւ պատրուակեալ
բան չկայ, ամենուն յայտնի են իրենց կա-
նոնները, որոնցմով կը կառավարուին,
յայտնի են սիրոյ գործքերը որ ըստ Աւե-
տարանական վարդապետութեան ի գործ
կը դրուին: Բայց ցաւով կը տեսնենք, որ

այս ուղղափառ Միաբանութիւնները, ո-
րոնք այնչափ օգտակար, այնչափ պիտանի
են աստուածապաշտութիւնը աճեցնելու եւ
աղքատները միթարելու, տեղ տեղ հա-
կառակութիւն կը կրեն ու կը ջնջուին,
երբ ասոր ներհակ՝ Գրե՛ն-՝-Ի-ն-ն-ն-ն խաւ-
արային ընկերութիւնը՝ թշնամի Աստուծոյ
Եկեղեցւոյն, եւ վտանգաւոր Թագաւորու-
թեանց ապահովութեանը՝ նպաստաւորու-
թիւն կամ գոնէ ներողութիւն կը գտնէ:
Բայց այս աւելի Մեզի ծանր ու դառն
կու գայ, Յարգելի Եղբարք, որ ոմանք
անփոյթ են Մեր Նախորդաց Սահմանա-
դրութիւններուն համեմատ աս դատա-
պարտելի աղանդը մերժելու, եւ իբրեւ թէ
թմրած կը տեսնուին անոնք որոնցմէ այս-
պիսի ծանր նիւթի մէջ, իրենց յանձնուած
պաշտօնն ու պարտաւորութիւնը շատ աւ-
ելի եռանդ եւ փոյթ կը պահանջէր: Ե-
թէ կան ոմանք, որ կը կարծեն, թէ գաղտնի
աղանդներուն, եւ անոնց հետեւողներուն
ու նպաստաւորներուն դէմ՝ նշովքի պատ-
ժով տրուած Առաքելական Սահմանա-
դրութիւնները զօրութիւն չունին այն եր-
կիրներուն մէջ, ուր որ նոյն աղանդները
քաղաքական իշխանութենէ թոյլ տրուած
են, այնպիսիները մեծապէս կը սխալին. եւ
Մենք՝ աս թիւր վարդապետութեան հնար-
քը, ուրիշ անգամ, Յարգելի Եղբարք,
մերժած ենք, եւ նորէն այսօր կը մերժենք
ու կը դատապարտենք: Միթէ կարելի՞ է,

որ տէրունական ընդհանուր հօտը արածե-
լու եւ կառավարելու գերագոյն իշխանու-
թիւնը, զորն որ յանձին էրանելւոյն Պե-
տրոսի Հռոմայ Բաշանայապետները ի
Քրիստոսէ Տեառնէ ընդունեցան, նոյնպէս
աս իշխանութենէ յառաջ եկած վարդա-
պետութեան պաշտօնը որ Եկեղեցւոյ մէջն
է, քաղաքական իշխանութենէ կախուած
ըլլան, կամ եղանակաւ մը արգելուին ու
չափաւորուին: Աս ասանկ ըլլալով, որպէս զի
չըլլայ թէ անդգոյշ մարդիկ՝ աւելի եւս երի-
տասարդները՝ խաբէութեան մէջ իյնան, եւ
որպէս զի Մեր լուութենէն՝ մոլորութիւնը
պաշտպանելու առիթ չառնուի, որոշեցինք,
Յարգելի Եղբարք, Առաքելական ձայներ-
նիս բարձրացընել. եւ հոս ձեր խորհրդեան
առջեւ վերոյիշեալ Մեր Նախորդներուն
Սահմանադրութիւնները հաստատելով, այն
Ֆրանսական, եւ ուրիշ աս տեսակ
Ընկերութիւնները, որ արտաքուստ միայն
կը տարբերին, եւ օրէ օր իրարու հետ կը
միաբանին Եկեղեցւոյ կամ օրինաւոր իշ-
խանութեանց դէմ, կամ յայտնի կամ
ծածուկ դաւաճանութիւն ընելու, Մեր
Առաքելական ճոխութեամբը կը մերժենք
ու կը դատապարտենք, եւ կ'ուզենք նաեւ,
որ ամենայն հաւատացեալք Քրիստոսի, որ
վիճակի կամ որ աստիճանի եւ արժանա-
ւորութեան մէջ եւ աշխարհքիս որ կողմն
ալ որ գտնուին, նոյն աղանդները Մեզմէ
տարադրուած ու դատապարտուած ճանչ-

նան՝ մի եւ նոյն պատիժներով, որոնք Մեր
Նախորդներուն Սահմանադրութիւններուն
մէջ կը պարունակուին: Հիմալ ուրիշ բան
չի մնար, բայց եթէ Մեր հայրական գթովը
յորդորել ու քաջալերել հաւատացեալ-
ները, որ եթէ ըստ պատահման աս տեսակ
աղանդներու գրուած են, խելքերնին ժող-
վեն՝ բարին մտածեն, եւ այն դժնդակ ըն-
կերութիւններէն եւ ժողովակներէն հե-
ռանան, որպէս զի յաւիտեանական կործան-
ման անդունդը չգլորին: Իսկ մնացեալ ա-
մէն հաւատացեալներուն՝ Մեր հօգուոց
խնամակալութենէն շարժեալ՝ ամենայն
փութով յորդոր կը մատուցանենք, որ աս
աղանդաւորներուն խաբէբայ շրթունքնե-
րէն զգոյշ կենան, որոնք որ համեստ կեր-
պարանք մը ցուցընելով՝ Քրիստոսի կրօն-
քին եւ օրինաւոր իշխանութեանց վրայ
բորբոքեալ ատելութիւննին կը թափեն.
այս միայն կը դիտեն ու կը ջնան, որ
թէ աստուածային եւ թէ՛ մարդկային ի-
րաւունքները ոտքի տակ առնուն: Գիտնան
որ աս աղանդաւորները զայլքը են, որոնց
համար Քրիստոս Տէրն մեր յառաջագոյն
գուշակեց, թէ ոչխարի մորթով ծածկուած՝
պիտ'որ դան ի կորուստ հօտին. գիտնան
թէ այնպիսիները անոնց թիւը պէտք է
դնեն, որոնց կենակցութիւնն ու միաբա-
նութիւնն այնպէս Մեզի արգելեց Առա-
քեալը, որ յայտնապէս կը պատուիրէր
այնպիսիներուն ողջոյն ալ չտալ: Աստուած

առատ ողորմութեամբ՝ լսէ մեր ամենուն աղաչանացը։ որ իր շնորհաց օգնութեամբը անզգաստներուն սրտերը շարժին յուզողութիւն, մոլորեալները արդարութեան ճամբան դառնան։ Ճնշուի ամբարիշտ մարդկանց մոլեգնութիւնը, որոնք վերը յիշուած ընկերութիւններուն ձեռքով անօրէնութիւն եւ ապիրատութիւն կը նիւթեն, որպէս զի այնչափ այնչափ հնացեալ շարիքներէն կարող ըլլան քիչ մը հոգի առնուլ՝ թէ Եկեղեցին եւ թէ՛ մարդկային Ընկերութիւնը։ Բայց՝ որպէս զի այս ամենայն ուխտից մերոց յաջողի, ամենագութն Աստուծոյ առջեւ բարեխօս ունենանք իր Մայրն ի սկզբանէ անարատ եւ ամենասուրբ Աղայք, որուն շնորհեալ է Եկեղեցւոյ թնամփները եւ Մոլորութեանց այլանդակութիւնները հարստահարել ու Զախճախել, նոյնպէս խնդրենք նաեւ Երանելի Առաքելոց Պետրոսի եւ Պողոսի բարեխօսութիւնը, որոնց յաղթական արեամբը այս նուիրական Քաղաքը սրբուած է։ Ասոնց գործակցութեամբն ու օգնութեամբը, ինչ որ Աստուածային բարութենէ կը խնդրենք, ապահովութեամբ կը յուսանք ընդունիլ։

Quere die Hauptstadt 5

ՄԵՍԻ ԵՌԵՋԻՆ

$$U_T = -\frac{1}{2} \frac{1}{T} \quad R = \frac{1}{2} \frac{1}{T} = -\frac{1}{2} \frac{1}{T} = -\frac{1}{2} \frac{1}{T} :$$

ԳԼ . Ա . Բողոքականութեան ստուծիւնը կը ցուցուի իր հիմնադիրներուն անձանց որպիսութենէն	11
ԳԼ . Բ . Բողոքականութեան ստուծիւնը կը ցուցուի զանկիպ տարածող անձանց որպիսութենէն	17
ԳԼ . Գ . Բողոքականութեան ստուծիւնը կը ցուցուի, նոյնը ընդունողներուն եւ նոյնը ձգողներուն անձանց որպիսութենէն	26
ԳԼ . Դ . Բողոքականութեան ստուծիւնը անկից կը ցուցուի, որ Բողոքականները ամենեւին առաքելութիւն չունին	35
ԳԼ . Ե . Բողոքականութիւնը սուտ է, վասն զի նոր է	42
ԳԼ . Չ . Սուտ է բողոքականութիւնը, վասն զի միութիւն չունի	50
ԳԼ . Է . Բողոքականութիւնը սուտ է, վասն զի կը համարի, թէ ճշմարիտ եկեղեցին կրնայ սխալիլ	56
ԳԼ . Ը . Բողոքականութիւնը սուտ կը ցուցուի, վասն զի Վաթողիկէ կամ ընդհանրական չէ	63
ԳԼ . Թ . Բողոքականութիւնը սուտ կը ցուցուի անկից, որ հրաշքներու մէջ ճշմարիտ սրբութիւն չունի	69
ԳԼ . Ժ . Սուտ է բողոքականութիւնը, վասն զի իր սկզբունքովը փրկութիւնը անկարելի կ'ընէ	78

նոնք, որ Բողոքականներէն դէշ գրք- քերով կը հրապուրուին	333
ԳԼ. Է. Ինչպէս պէտք է վարուին ա- նոնք որոնք Բողոքականներէն ստա- կով կը փորձուին	340
ԳԼ. Ը. Ինչպէս պէտք է վարուին ա- նոնք, որ դժբախտութեամբ խա- րուած մոլորած են	346
ԳԼ. Թ. Առաջին զգուշութիւն հաւատ- քը չկորսընցընելու համար, այսինքն է՝ հալածել տգիտութիւնը	355
ԳԼ. Ժ. Երկրորդ՝ Հաւատքը պահելու զգուշութիւնը, հպարտութիւնը մեր- ժեւ	363
ԳԼ. ԺԱ. Երրորդ զգուշութիւն, հեռու կենալ անառակութենէ	369
ԳԼ. ԺԲ. Չորրորդ զգուշութիւն, ճշ- դիւ ի գործ դնել կաթուղիկէ կրօն- քը	377
Յաւելում	389

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0793755

